

II 2019

Világirodalom·11

Világirodalom

ISBN 978-966-914-223-8

9 789669 142238 >

VILÁGIRODALOM

(standard szint)

Tankönyv
a magyar oktatási nyelvű általános közép fokú tanintézetek
11. osztálya számára

Ajánlotta
Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma

Львів
Видавництво „Світ”
2019

УДК 821(1-87).09(075.3)

3-12

Перекладено за виданням:

Зарубіжна література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. серед. освіти / Ольга Ніколенко, Людмила Ковальова, Людмила Юлдашева, Дмитро Лебедь, Ольга Орлова, Катерина Ніколенко. – К.: Грамота, 2019.

Авторський колектив:

О. М. Ніколенко, Л. Л. Ковальова, Л. П. Юлдашева, Д. О. Лебедь, О. В. Орлова, К. С. Ніколенко

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 12. 04. 2019 № 472)

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

Egyezményes jelek:

- – kulcs a műhöz **KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS** – kompetencia-formálódás
- – az olvasás világában – művészbemutató
- – virágok Ukrajnából – QR-kód
- – különböző nemzetek kultúrája – hangoskönyv
- – irodalmi irányadó (navigátor) – video-szöveggyűjtemény
- – elektronikus szöveggyűjtemény

Зарубіжна література (рівень стандарту) : підруч. для 11 кл. з навч. угорською мовою закл. заг. серед. осв. / О. Ніколенко, Л. Ковальова, Л. Юлдашева, Д. Лебедь, О. Орлова, К. Ніколенко ; пер. О. Дебрецені – Львів : Світ, 2019. – 192 ст. : іл.

ISBN 978-966-914-223-8

Підручник відповідає чинній програмі із зарубіжної літератури для 10–11 класів (2017, рівень стандарту). У виданні висвітлено провідні тенденції літературного процесу ХХ–ХХІ ст., розвиток художніх напрямів і течій, здобутки національних літератур світу. Творчість письменників (Й. В. Гете, Ф. Кафка, М. Булгаков, Гійом Аполлінер, Ф. Гарсія Лорка, Р. М. Рільке, О. Блок, Б. Пастернак, А. Ахматова, В. Маяковський, Джордж Орвелл, Б. Брехт, Г. Белль, Е. Хемінгуей, Г. Гарсія Маркес, Я. Кавабата, М. Павич, Х. Кортасар, М. Зузак та ін.) представлено в контексті історії, філософії, культури й мистецтва.

Підручник створений на основі компетентнісного підходу. До розділів подано художні тексти (цілісно або ключові епізоди з коментарями), а також посилання на інтернет-ресурси, де розміщені електронна хрестоматія, відеохрестоматія, аудіохрестоматія, експрес-уроки, фільмотека, мистецька галерея, мультимедійні презентації до літературних творів.

УДК 821(1-87).09(075.3)

ONLINE-FELÜLETEK

www.1000z.com.ua

E-text elektronikus szöveggyűjtemény	Audio-text hangoskönyv	Video-text video-szöveggyűjtemény
Presentations multimédiás prezentációk	Express-lessons express-óra	Competencies kompetencia-formálódás
Films filmtéka	Art-Gallery művészbemutató	Planning tervezés

ISBN 978-966-914-223-8 (угор.)

ISBN 978-966-349-736-5 (укр.)

© О. М. Ніколенко, Л. Л. Ковальова, Л. П. Юлдашева,
Д. О. Лебедь, О. В. Орлова, К. С. Ніколенко, 2019

© Видавництво «Грамота», 2019

© Дебрецені О. О., переклад угорською мовою, 2019

OLVASSÁTK A VILÁG LEGJOBB KÖNYVEIT!

Kedves tizenegyedikesek!

Ebben a tanévben végzősök vagytok és egy életre meghatározó döntés előtt álltok: milyen pályát, szakmát válasszatok. Hogy álmaitok valóra váljanak, hogy sikeresek legyetek, hogy kiteljesedjete, alapos tudással, képességekkel és készségekkel kell rendelkeznetek, s mindezeket tudnotok kell alkalmazni más-más helyzetekben. A könyvekből értékes tapasztalatokat, hasznos tanácsokat és javaslatokat meríthettek.

A tankönyvben a világirodalom gyöngyszemeiről, olyan szépirodalmi művekről olvashatok, melyeken nem fogott az idő vasfoga. Példaként Johann W. Goethe *Faust*ját említhetjük, melyen több nemzedék is felnőtt. Itt az ideje, hogy ti is megismerkedjete és elgondolkozzatok ezen a művön...

Megismerkedtek a XX. század jelentős alkotásaival is. Szinte valamennyi mű drámai (helyenként tragikus) történetet dolgoz fel, mert íróik maguk is megélték a világháborúkat, forradalmakat, kegyetlen diktatúrákat – a fasizmust, a sztálinizmust, melyek emberek millióinak a haláláért és a haladás gátlásáért felelősek. Azokban a szörnyű időkben a művészberek a Szó erejével a szabadság, az emberiség és az élet védelme mellett álltak ki. Többüket emiatt üldözték, megkínózták, műveiket betiltották, megsemmisítették, károsnak nyilvánították... Akkoriban még a már klasszikus alkotások körébe tartozó szépirodalmi műveket is máglyára vetettek az emberiség elleni legsúlyosabb bünteteket elkövetők parancsára, mert azok önálló gondolkodásra és igazságosságra tanítottak.

Ma már szinte hihetetlen, hogy ötven évvel ezelőtt Ukrajnában és a többi szocialista táborhoz tartozó országban tilos volt nyíltan beszélni (természetesen olvasni is!) Franz Kafka, Mihail Bulgakov, George Orwell, Borisz Paszternak, Bertold Brecht és más írók műveiről. Nagyon nehéz volt akkoriban az ukrajnai fordítók sorsa, nemcsak üldözték és hiteltelenné tették őket, hanem egyesek az életükkel is fizettek...

Ugyanakkor, ahogy M. Bulgakov írta, „a kéziratok pedig nem égnék”. A múlt század jelentős művei túléltek a diktátorokat és a totalitárius rendszereket. Arra emlékeztetnek bennünket, hogy a világban létezik az erkölcs és a lelki szépség. A könyvek abban is segítenek, hogy önmatok maradhassatok.

A 11. osztályban a XX. század vége és a XXI. század eleje íróinak műveivel fogtok megismerkedni: *Gabriel García Márquez*, *Milorad Pavić*, *Julio Florencio Cortázar* és mások. A fiatal ausztrál tehetségnek, Marcus Frank Zusaknak *A könyvtolvaj* című művéről is fogtok tanulni, melynek történései a náci Németországba vezetnek. A háború embertelen körülményei közepette is emberinek megmaradni képes szereplők megmentik a könyveket, s így egymáson is segítenek. Kölsönözzétek ki a könyvtárból ezt a művet, vagy olvassátok el a neten! A regény alapján film is készült, nézzétek meg ezt is. Reméljük, elnyeri a tetszéséteket! A regény főszereplője, Liesel Meminger és barátja, Rudy Steiner óhatatlanul szimpátiát ébresztenek, és biztosan megtanítanak titeket is a könyv tiszteletére.

A szerzők

A TANKÖNYV IRÁNYADÓTOK A KÖNYVEK VILÁGÁBAN

A könyvek világa határtalan és rendkívül érdekes. A *Világirodalom* tárgyának tanulmányozása közben megismerkedhettek különböző országok és népek írott művészi alkotásaival. A digitális technológia korában a tankönyv irányadóként (navigátorként) működik a modern ember számára.

A következő rovatok lesznek segítségetekre.

Az irodalom fejlődésének legfontosabb tényeivel, a különböző irányzatok és irányelvek áttekintésével, a művészi alkotások elemzésével kapcsolatos főbb kérdésekről a ***Kulcs a műhöz*** rovatban olvashattok.

A tankönyvben megtalálhatók az eredeti művek (teljesen vagy részletekben) – ennek a rovatnak a neve – ***Az olvasás világában***.

Még több eredeti művet az elektronikus szöveggyűjteményben, az ***e-text***ben olvashattok, melyet az internet online-felületén (Тисяча журналів: <http://www.1000z.com.ua>) találtok. E tankönyv szerzői hangos könyvtárat, ***audio-text***et és video-szöveggyűjteményt, ***video-text***et hoztak létre számotokra, melyeket szintén a fent említett online-felületen találtok meg. Számítógépen vagy különböző táblagépek segítségével részleteiben vagy teljesen meghallgathatjátok vagy láthatjátok neves művészek előadásában az adott műveket a ***QR-kód*** rovatban.

A ***Virágok Ukrajnából*** rovatban az ukrán és a világirodalmi művek közötti kapcsolatokról, az ukrán fordítókról, az átültetett művek sajátosságairól olvashattok.

ONLINE-FELÜLET

www.1000z.com.ua

A világ országainak hagyományairól és jellegzetességeiről, szellemi életéről a ***Különböző nemzetek kultúrája*** rovatból tájékozódhattok.

A világirodalom tanulmányozásához szükséges kulcsfontosságú és tartalmi kompetenciák megteremtésében a ***Kompetenciaformálódás*** rovat lesz a segítségetekre.

Az irodalmi alkotások meghiúsíthatják a különböző művészeti alkotók képzettségét: filmek, illusztrációk, zeneművek szünetnek hatásukra. A ***MŰVÉSZBEJÁRÓ*** rovatban tájékozódhattok erről. Filmtékánkat és multimédiás prezentációinkat is megtalálhatod online-felületen, amelyek szorosan kötődnek a tananyaghoz.

Új tartományt nyit számotokra a könyvek világában az ***IRÁNYADÓ (NAVIGÁTOR)*** rovat, amely közvetlen segítséget nyújt olvasói érdeklődésük kielégítésére és a házi olvasmányok elolvasásában is.

És még néhány rovatcím, melyek szintén segítségetekre lesznek: ***Irodalmi barangolás, Emberek és könyvek sorsa, Polírozott gondolat***.

BEVEZETÉS

IRODALOM. ERKÖLCS. EMBERSÉG

Kötelességünk tudni írni és olvasni, értő és olvasó polgárookra van szükségünk, akik értik az árnyalatnyi finomságokat is, és mondandójuk világos mindenki számára.

Neil R. Gaiman

Kultúra és irodalom a modern világban. Világunk gyorsan változik. A vonatok és autók is egyre nagyobb sebességgel haladnak. Az internet segítségével az információ a Föld bármely pontjára másodpercek alatt jut el. Az állandóan megújuló technológiai környezet, a digitális világ része az emberek életének, változott, könnyebbé lett létük. A mesterséges intelligencia segítségével a legösszetettebb feladatok is könnyedén elvégezhetők, nem beszélve az információkeresésről, amire korábban rengeteg idő ment el, most pillanatok alatt megszerezhető.

Azonban a modern világ tele van komplex társadalmi kihívásokkal és veszélyes kockázatokkal. Különböző országok és kontinensek közötti globális problémák kiéleződésének vagyunk a tanúi. A harmadik évezredben továbbra is aktuális a háború és a szegénység, a béke megőrzésének és a környezet védelmének kérdése. Néha nehéz eligazodni a múlt eseményeiben, de még nehezebb megérteni a jelen történéseit. Egyesek úgy vélik, hogy a bajok elkerülhetők. De még otthon, a számítógép előtt ülve sem vagyunk teljes biztonságban, mert nemcsak a való világ, az emberek, az események hatnak ránk, hanem a virtuális világ és a közösségi oldalak is.

Hogyan lehet túlélni egy olyan világban, ahol oly sok dolog érthetetlen és veszélyes? – ezt a kérdést a világhírű kanadai Nobel-díjas (2013) író, a kortárs novella mestere, Alice Munro írta egyik cikkében. Meg is válaszolta: Minél több különböző könyvet kell olvasnunk, gondolkodnunk kell és megmaradni önmagunknak. Az olvasás – függetlenséget és a szabad gondolkodást jelent. Ez a mi erkölcsi választásunk olyan helyzetben, ahol látszatra nincs választás. Minél több könyvet olvasunk, annál nagyobb könyvtárat és több művészeti alkotást tudhatunk a magunkénak, annál mélyebben látjuk a világot, amelyben élünk. És így befolyással lehetünk világunkra, jobbá tehetjük azt.

G. García Márquez kolumbiai író azt írta: *A társadalmi kataklizmák és a természeti katasztrófák világában a szépirodalom befolyásolhatja a békét és a nyugalmat.* Valójában az irodalom nemcsak elmúlt időkről és eseményekről nyújt információt, hanem gondolatokat és érzéseket is ébreszt, arra készít bennünket, hogy megtaláljuk magunkat és az élet szellemi alapjait.

Múlnak az évek, folyamatosan változunk, élettapasztalatokkal gazdagodunk. A lényeges változások azonban a belsőkben mennek végbe, és nemcsak attól függnek, hogy mi történik velünk életünk során, kikkel találkozunk, élünk együtt, hanem az általunk olvasott könyvek is befolyásolják azt. Minden új könyv elolvasása után mássá válunk, magunkban és a minket körülvevő világban is új színeket, árnyalatokat fedezünk fel. A társadalom is változik. De nemcsak a társadalmi eseményeken mérhető a történelem változása, hanem a művészeti alkotásokon és könyveken keresztül is.

- Ti hogy gondoljátok? Olvastatok-e olyan klasszikus vagy kortárs művet, amely oly módon hatott rátok, hogy addigi felfogásokat valamely kérdésben átértelmeztétek? Szerintetek milyen irodalmi alkotások befolyásolhatják egy nemzetet vagy nemzet gondolkodását?

Polírozott gondolat

- Egy alkalommal Albert Einsteinól azt kérdezték, hogyan lehet a gyerekeket okosabbakká tenni. Válasza nagyon egyszerű és bölcs volt: *Ha azt szeretnéd, hogy gyermeked okos legyen, akkor olvasd neki sok mesét. Ha még intelligensebb gyermeket szeretnél, olvasd neki még több mesét.* Einstein úgy vélte, a mesehallgatás fejleszti a képzelőerőt, és segíti a gyermeket céljai megvalósításában. Remélem, hogy olyan világot tudunk gyermekeink számára biztosítani, melyben nekik olvasunk, s majd ők is olvasnak, melyben képzelőerejüknek nem szab semmi határt, gondolataikat semmi sem korlátozza (N. R. Gaiman *Az olvasás jövőnk meghatározója*).

Az ukrán műfordítói iskola történetéből. A kereszténység terjedésével egy időben az ukránok más népekkel való kulturális és szellemi kapcsolatai is erősödtek, ami az ukrán műfordítás iskolájának alapjait teremtette meg fokozatosan. Ez rendkívül fontos tényező volt Ukrajna történelmében, amely az európai kulturális folyamathoz való csatlakozás feltételét is jelentette. Bár az írott jelek rendszere („ördögök és runák” néven volt ismert) már létezett Russz-Ukrajnában, de a kereszténység felvétele (Volodimir fejedelem révén 988-ban) után megjelent a *Szentírás* szláv nyelvű igénye. Cirill és Metód lefektették a szláv írásmód alapjait és megteremtették a szláv ábécét. II. János Pál pápa 1980. december 31-én Szent Cirillt és Szent Metódot Európa társvédőszentjévé nyilvánította. Cirill és Metód napja – május 24. – a szláv írásbeliség ünnepnapja, amelyet az egész szláv világban ünnepelnek. Ők voltak az első műfordítók, akik szláv terepen dolgoztak. Valamennyi fordításuk ószláv (egyházi szláv nyelvű) átültetés volt, hatásuk viszont felbecsülhetetlen a fordítási hagyomány megjelenését tekintve a Kijevi Államban.

A Kijevi Barlangkolostorban a szerzetesek lefordították a bizánci és a nyugati eredetű liturgikus irodalmat, átírták a *Biblia* ószláv fordításait. Az 1517–1519-es években fordították le és jelentették meg az orosz nyelvű *Ruska Bibliát*. A *Pereszopnicai Evangélium* (1556–1561) az ukrán nyelvű *Szentírás* legjelentősebb fordítása lett. Idővel ezt a nemes ügyet számos kiemelkedő ukrán személyiség, mint P. Kulis, I. Necsuj-Levickij, I. Pulyuj, I. Ohienko (Hilarion metropolitan) és mások folytatták.

A magasan képzett papság képviselőinek köszönhetően a múltban nemcsak az egyházi, hanem a világi könyveket is lefordították. Már a XVII. században megjelentek ukrán nyelvre átültetve T. Tasso *A megszábadított Jeruzsálem*, Rotterdami Erasmus a *Balgaság dicsérete* című művei, néhány rövid történetet Giovanni Boccaccio *Decameron* című novellagyűjteményéből, Francesco Petrarca szonettjei és más munkák.

Szent Cirill és Metód.
XVII. századi mozaik

Az oktatás tudományos bázisává, különösen a műfordítás tekintetében, az 1632-ben alapított Kijev-Mohila Akadémia lett, ahol nemcsak ukrán nemzetiségű szakembereket, a kultúra művelőit képezték, hanem külföldi országok diákjai is tanultak itt. Az akadémia felszámolásával (1817) a műfordítás hanyatlani kezdett. A XVIII. században különösen fontos jelentőséggel bírtak Hrihorij Szkovoroda Ovidius és Horatius műveinek fordításai és átiratai.

Az új ukrán irodalom megjelenése hozzájárult a műfordítás újjászületéséhez. H. Kvitka-Osznovjanenko volt az első olyan ukrán író, aki saját műveit ültette át más nyelvekre.

Különböző korszakokban a *fordítás* szó fogalma más-más jelentéssel bírt. Példaként Ivan Kotljarevszkij *Eneida* című művét említhetjük, amely tulajdonképpen travesztia (komoly tárgyú írásműnek a szatirikus hatás kedvéért történő átköltése, más viszonyok közé helyezése) átköltés, s így egy új

mű létrhozása, ami persze nem jöhetett volna létre az eredeti mű, azaz Vergilius *Aeneise* nélkül.

Tarasz Sevcsenko bibliai átíratait *David-zsoltárok* címmel gyűjtötte össze, melyekben nemcsak az eredeti forrás tartalmát teremtette újra, hanem a bibliai próféciákat is, az igazság és az igazságosság szellemében. T. Sevcsenko sok költői *utánezatot* írt (a *11. zsoltárt*, Ésaiás, Ezekiel és Hóseas próféták könyvét), amelyekben a *Biblia* szövegét reprodukálja és tovább fűzi a történetet. T. Sevcsenko az eredeti szöveg művészi újraértelmezésének módszerét alkalmazta, melyet saját korában fordításnak tekintettek.

A XIX. század első felének jelentős műfordítója M. Kosztomarov volt, aki a világirodalom klasszikusainak – G. Byronnak, W. Shakespeare-nek a műveit, a török elnyomás ellen küzdő görög szabadságharcosok dalait fordította le. Elkészítette a cseh nyelvű *A királyudvari kéziratok* átíratát. J. Hrebinka és M. Sassekics szerb népdalokat fordítottak, valamint részleteket az *Ének Igor hadárólból*. P. Kulis J. W. Goethe, F. Schiller, G. Byron műveit és W. Shakespeare 15 drámáját ültette át ukránra. Sz. Rudanszkij az antik irodalom nagyjainak alkotásait fordította, többek között Vergilius *Aeneisét*. Legjelentősebb fordításának mégis Homérosz *Illiászát* tartják. Ennek oka, hogy nem alkalmazta a hexametert, a klasszikus eposzi költészet versmértékét, hanem az ukrán nyelvre jellemző dallamos, ritmusos verselési formát. P. Niscsinszkij zeneszerző nagy feladatra vállalkozott, amikor Homérosz *Odüsszeiáját* és Szophoklész ógörögül írt *Antigonéjét* lefordította ukránra, az *Ének Igor hadárólt* pedig görögre.

Az Orosz Birodalom által kiadott szégyenteljes **valujevi körlevél** (1863) értelmében korlátozták az ukrán nyelvű kiadványok megjelenését, ami természetesen negatívan hatott a műfordításokra is.

A XIX. század második felének legjelentősebb műfordítója M. Sztarickij volt. Az ő tolmácsolásában olvashatják a mai gyerekek H. Ch. Andersen csodálatos meséit, I. Krilov állatmeséit, a *Szerb meséket* és *dalokat*. W. Shakespeare *Hamlet* című tragédiájának, A. Puskin és M. Lermontov, Ny. Nyekraszov, V. Zsukovszkij, Sz. Nadszon, A. Mickiewicz, G. Byron, H. Heine és még sok más költő verseinek ő a legjobb tolmácsolója.

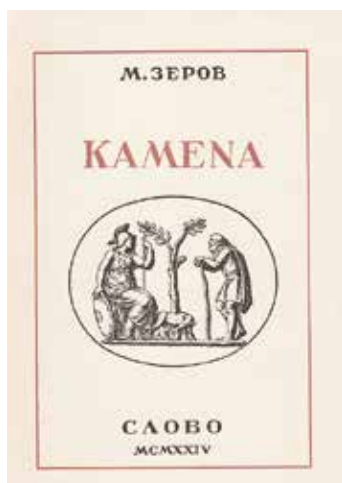
P. Hrabovszkij műfordítói tevékenységét újszerűség és előremutatás jellemzi. Érdeklődési köréhez 27 irodalom (orosz, lengyel, cseh, dán, svéd, olasz, spanyol, francia stb.) és több mint 280 szerző tartozik. Az író megjegyezte: *Számomra minden műben az alap gondolat és a főszereplő jelleme a legfontosabb, az apróságokra nem érdemes odafigyelni.*

Ivan Franko és Leszja Ukrajinka tiszteletbeli helyet foglalnak el az ukrán műfordítók között. Mint az antik és más idegen nyelvek tudóinak, lehetőségük volt eredetiben megismerkedni a világirodalom jelentős alkotásaival, és azokat kiválasztani fordítás céljából, melyek a legközelebb állnak felfogásukhoz és erkölcsi értékeikhez. I. Franko a világ közel 60 írójának műveit fordította le, és építette be az ukrán kultúra egészébe. Átültette ukránra J. W. Goethe *Faustj*ának első részét, H. Heine, A. Puskin, M. Lermontov, A. Mickiewicz verseit, nyugat-európai balladákat és dalokat, antik műveket. Leszja Ukrajinka ókori egyiptomi lírai dalokkal, *Rigvéda*-himnuszokkal, H. Heine verseivel, Ny. Gogol prózájával, Homérosz, Dante és G. Byron műveinek részleteivel gazdagította a lefordított művek tárházát.

A műfordítók közt jelentős helyet foglal el Marko Vovcsok író, aki francia, német, angol, dán és lengyel irodalmi műveket fordított ukránra. Jules Verne egyedüli jogot adott Marko Vovcsoknak művei lefordításához (oroszra), sikerült is tizenöt regényt átültetnie.

Az *Aeneida* első kiadása.
Szentpétervár,
1798

M. Zerov ukrán neoklasszikus költő Múzsák – versek és római költők versfordításainak gyűjteménye. *Szlovo Kiadó, 1924*

Tudományos és írói munkássága mellett B. Hrincsenko műfordítással is foglalkozott, J. W. Goethét, H. Heinét, F. Schillert, G. Hauptmann fordított.

Színes egyénisége a XX. század műfordítói köreinek A. Krim-szkij bölcsész-tudós, író. Jelentős sikereket ért el műfordítóként, különösen a keleti alkotók: Ferdowsi, Saadi Shirazi, Omar Khayyam és mások műveinek ukránra fordításában.

Szinte valamennyi kiemelkedő ukrán író, költő egyedi művek létrehozása mellett műfordítói tevékenységgel is foglalkozott. A XIX. század végét és a XX. század elejét ilyen nevek fémjelzik: V. Szamijlenko, H. Alcsevszkij, M. Voronij és mások. M. Voronij, az ukrán modernizmus megteremtője, sokat tett azért, hogy honfitársai megismerhessék a világirodalom legjobb műveit. *A felhők felé a völgyből* című almanachjában közölte Guillaume Apollinaire és F. García Lorca, F. Tyutsev és S. Prudhomme, Ch. Baudelaire és A. Puskin verseit. M. Voronij úgy vélte, hogy az ukrán kultúra fejlődése szorosan összefügg a nemzeti hagyományok és a világban elért eredmények ötvözésétől.

Egy újabb lépés az ukrán műfordítás iskolájának kialakításában az M. Zerov által vezetett neoklasszisták munkássága volt. Zerov műfordítói hagyatéka is széles skálán mozog: az antik görög és római költészettel kezdve, Petrarca, A. Mickiewicz, Ch. Baudelaire, P. Beranger, G. Byron, A. Puskin, I. Bunyin, V. Brjusov költészetén át, A. Csehov és mások műveinek ukránra ültetésével. D. Pavlicsko a következőképpen fogalmazott: *Zerov megteremtette a műfordítás új hagyományait irodalmunkban, ezért az e téren elért korszakalkotó sikerekért köszönet és hála illeti őt.* M. Zerov mind lírai alkotásaiban, mind műkritikáiban ragaszkodott ahhoz az elképzeléshez, hogy az ukrán irodalom a kimagasló eredményei alapján a világirodalom részét képezi, s további fejlődésének egyetlen feltétele, hogy aktívan alkalmazza az európai irodalmi iskolák és stílusok hagyományait.

Azonban az 1920-as és az 1930-as évek irodalmi és művészeti generációját Ukrajnában, amely eredeti műveket és minőségi műfordításokat alkotott, a totalitárius sztálinista rendszer brutálisan elpusztította. A szerző ellen hozott ítélet automatikusan minden műve tilalmát is jelentette. Elterjedt ekkor a műfordítások névtelen kiadásának gyakorlata. A lefordított szöveget gyakran a felismerhetetlenségig átalakították, és fiktív nevekkkel írták alá. Ezenkívül az új fordítások nagy része kapkodva készült, ami természetesen a minőségre is kihatott.

Ugyanakkor a szovjet hatóságok által a Szolovkiban lévő koncentrációs táborába zárt M. Zerov W. Shakespeare drámáit, G. Longfellow, J. W. Goethe, F. Schiller költészetét fordította le. Ugyanitt, Szolovkiban, az író V. Pidmohilnij szintén műfordítással foglalkozott. A francia klasszikusokat (Honoré de Balzac, Voltaire, Victor Hugo, Denis Diderot, Prosper Mérimée, Anatole France) fordította ukránra, s amint azt O. Bileckij irodalomkutató megjegyezte, *az ukrán irodalom méltán lehet büszke ezekre a fordításokra.* A Zerov-féle fordítói „akadémia” hagyományait P. Filipovics, M. Draj-Hmara és mások fejlesztették tovább. Rövid időn belül azonban P. Filipovicsot Szolovkiba zárták, M. Draj-Hmarat pedig Kolimába száműzték... Sorsuk tragikusan alakult, hasonlóan sok más művész sorsához. A szovjethatalom a szabadság és a szabad gondolkodás bármilyen megnyilvánulásával, beleértve a külföldi fordításokat, vaskezével harcolt.

Az 1920–1930-as éveket követően visszaesett a fordításos irodalom, bekövetkezett egy tízesztendő pangási időszak a hatalom erőszakos fellépése és az ideológiai nyomás miatt. Egyre ritkábban jelentek meg fordításos könyvek, s ha igen, akkor azok nyelvezete, minősége kívánivalókat hagyott maga után. M. Rilszkij munkássága tekinthető jelentősnek ebben az idő-

szakban, aki mindent megtett azért, hogy a fordítás hagyománya ne vesszen ki az ukrán irodalomból. Már fiatal korában nagy érdeklődéssel tanulmányozta a francia irodalom két érdekes egyéniségének, *Stéphane Mallarmé*nek és *Maurice Maeterlinck*nek a munkásságát. M. Rilszkij fordított Verlaine-t, J. W. Goethét, Guillaume Apollinaire-t, A. Mickiewiczet, H. Heinét stb. Műfordításait különleges líraiság, a nyelv finomsága, minden szó gondos kiválasztása jellemzi. Az 1972-ben alakult Ukrán Írók Nemzeti Szövetsége létrehozta a Makszim Rilszkij-díjat, melyet a világirodalom alkotásainak ukránra történő fordítása esetén ítélnek oda olyan művekért, amelyek gazdagítják a nemzeti kultúrát, hozzájárulnak az emberiség szellemi örökségéhez. Már a klasszikusok közé sorolhatók V. Miszik és O. Kundzics fordításai is.

Az 1960-1970-es években az irodalmi életben egyre több műfordító neve tűnt fel, akik különböző nyelvekből fordítottak: J. Popovics, J. Lisnyak, A. Perepagya, P. Szokolovszkij, I. Korunec, I. Dzub, J. Skrobinec, I. Bilik, D. Andruhiv, O. Szenyuk, V. Grimics és mások.

Műveltség, képzettség, nyelvtudás tekintetében és fordítói tehetségükben különbözőnek egymástól M. Lukas, H. Kocsur, Borisz Ten (M. Homicsevszkij), I. Szesenko, V. Miszik, M. Terescsenko, D. Palamarcsuk és mások. M. Lukas az ukrán irodalmat a világ zseniális íróinak gyöngyszemeivel gazdagította: M. de Cervantes, Lope de Vega, G. Boccaccio, H. Heine, J. W. Goethe, F. Schiller, V. Hugo, G. Flaubert, F. García Lorca és mások. H. Kocsurnak, aki kitűnő ismerője az ukrán versírás hagyományainak, sikerült létrehozni az angol, francia, lengyel, cseh és más irodalmi alkotásoknak szinte az eredetivel azonos fordításokat. Borisz Ten mesterien fordított görög, latin, lengyel, német, francia, orosz és cseh nyelvről ukránra. Hála neki Homérosz *Iliás*ának és *Odüsszeiá*jának hősei ukránul is megszólaltathatnak.

A fordítók ezen csoportjához tartoznak az olyan kiemelkedő mesterek, mint M. Bazsan, aki Sota Rusztaveli *A tigrisbőrös lovag* című középkori grúz eposzát fordította ukránra. L. Pervomajszkij pedig H. Heine, Petőfi Sándor és mások lírai alkotásainak kitűnő tolmácsolója. Nekik köszönhetően más-más idők és más-más népek irodalmi kincsét olvashatják ukránul az érdeklődők.

EMBEREK ÉS KÖNYVEK SORSA

Hrihorij Kocsur életének részletei

1943-ban Poltavában, röviddel a náci megszállás alóli felszabadulás után letartóztatták Hrihorij Kocsur műfordítót. A vádiratban azt állt, hogy „Kocsur a fasiszta megszállás alatt az UNSZ-hez tartozott, szoros kapcsolatban állt az UNSZ Központi Parancsnokságának képviselőivel, akiktől terjesztésre alkalmas iratokat kapott folyamatosan.” H. Kocsur tagadta a vádakot, de őt és feleségét javítómunka-táborban letöltendő 10 évig tartó szabadságvesztésre ítélték, 5 évre pedig eltiltották őket a közügyek gyakorlásától. Az igazságtalanul kiszabott büntetést Intiben (az akkori Komi ASzSzk-ban) töltötték le. Csak 1957-ben ejtették ellenük a vádakot. H. Kocsur és felesége, I. Voronovics Irpinyban telepedtek le. Kocsur 26 nyelvről fordított, érdeklődési köréhez 32 irodalom, több mint 130 szerző tartozott. Az 1970-es évek elején azonban ismét nehéz idők köszöntöttek a műfordítóra. Amiatt, hogy nem volt hajlandó elítélni és bírálni J. Szversztjuk regényét, *A felállványozott székesegyház*at, H. Kocsur neve sokáig tiltólistán szerepelt. Napjainkban újra szabadon olvashatók könyvei és fordításai.

Polírozott gondolat

- Az idegen nyelvű költészet átültetése, a különböző korok és népek költészetének anyanyelven történő átadása gazdagítja az egész nemzet lelkét, olyan formákat és kifejezéseket adva ezáltal neki, amilyenekkel még eddig nem találkozott, megépítve így egy aranyhidat a megértés és az együttérzés, köztünk és a távol élő emberek, a múlt nemzedékei között. (*I. Franko*).
- A műfordításnak nemcsak a tartalmat, hanem a szokásokat és a hagyományokat, azoknak az embereknek a szellemét kell visszaadnia, amilyen az eredeti nyelvű műben van. (*Leszja Ukrajinka*).

A műfordítás területén eredményes munkát végeztek az ukrán diaszpóra képviselői is: Jurij Klen (O. Burgardt), T. Oszmacska, V. Barka, I. Koszteckij, M. Oreszt és mások.

Napjainkban, amikor a kulturális kapcsolatok egyre jobban elmélyülnek az országok között, a műfordításoknak is megnő az értéke. Kortárs műfordítóink közül csak néhány név: V. Sovkun, P. Perebijnisz, O. Szenyuk, B. Antonyak és mások. Az ukrán műfordítás legjobb hagyományainak folytatói V. Morozov (a *Harry Potter* könyvek tolmácsolójaként és Paulo Coelho portugál író műveinek fordítójaként ismert); Sz. Pavlicsko (angol nyelvű művek fordítója); J. Pokalcsuk (Jorge Luis Borges, Ernest Hemingway, Jerome Salinger, Hulija Kortosara, George Amadou, Rudyard Kipling, Arthur Rimbaud és mások tolmácsolója); B. Antonyak (szláv nyelvű műveket fordít) és mások. Az elmúlt esztendőik legnagyobb teljesítményének Dante *Isteni színjátékának* ukránra fordítása számít, ami M. Sztriha nevéhez kapcsolható. Korábban J. Drobjazko készítette el ennek a hatalmas műnek a teljes fordítását.

A fentiek mind azt bizonyítják, hogy Ukrajnában a műfordítóiskola magas szinten működik, és dobogós helyet foglal el a világ műfordítói közt. Az ukrán fordítók értékes munkája összeköti az ukrán olvasót a világirodalom legjobb eredményeivel, a világ művészeinek mesterműveit kultúránk részévé teszik.

EMBEREK ÉS KÖNYVEK SORSA

Mikola Lukas bátor tette

M. Lukas, nyelvész, irodalmár, tehetséges műfordító sokáig volt a *Vseszvit* című folyóirat irodalmi rovatának szerkesztője. A világirodalom több mint 1000 művét nyújtotta át az ukrán olvasóknak, 14 nyelvről fordított ukránra. 1973-ban a szovjet kormányhoz *Internacionalizmus vagy ruszifikáció* című cikkével fordult I. Dzjuba ügyével kapcsolatban. Azt írta: *Kérem, engedje meg, hogy börtönbüntetését átvállaljam magamra ...* Ezt követően mérhetetlen represszióban volt része: kizárták a *Vseszvit* szerkesztőségéből, az Ukrajna Írószövetségéből, elbocsátották a munkahelyéről, megvonták tőle a nyomtatási jogokat, nyugdíjat és a gyógykezelést. Valójában akkor történt ez Ukrajnában, hogy betiltották a világirodalom gyöngyszemeit, amelyeket M. Lukas fordított le ukránra: J. W. Goethe *Faustját*, G. Flaubert *Bovarynéját*, G. Boccaccio *Dekameronját*, W. Shakespeare, R. Burns, F. García Lorca, R. M. Rilke és mások műveit. Az 1970-es évek elejétől az 1980-as évek közepéig a mestert hallgatásra kényszerítették. De túlélte az embertelen körülményeket, és sok fordítással örvendeztetette meg az ukrán olvasókat. Az 1980-as évek végén újra kiadták J. W. Goethe *Faustjának* fordítását, ismét tagja lett Ukrajna Írószövetségének, sőt megkapta a M. Rilszkij-díjat is (1988). Sajnos ez az elismerés későn érkezett. Néhány hónap múlva a kitűnő műfordító meghalt.

M. Lukas tiszteletére 1989-ben a *Vseszvit* szerkesztőségének javaslatára díjat alapították *Ars Translationis* néven, melyet a legjobb műfordításért ítélnek oda.

M. Lukas *Boccacciótól Apollinaire-ig* című könyv borítója, 1990

A világ irodalmi díjai. Nemzetközi irodalmi díjjal a művész kultúrtörténelemhez való hozzájárulását, művészi készségét és tehetségének eredetiségét ismerik el. Ugyanakkor a különböző országokban létező irodalmi díjak kulturális iránymutatásokat is nyújtanak a nyilvánosság számára, az olvasók figyelmét a szó művészi erejére terelik. A nemzetközi irodalmi díjat odaítélhetik egy konkrét műnek, de az írókat is méltathatják munkásságáért vagy bizonyos műfajokban elért eredményeiért.

Nobel-díj (ang. *The Nobel Prize*) – a svéd kémikus és feltaláló, Alfred Nobel (1833–1896) alapította. Nobel 1895. november 27-én kelt végrendeletében rendelkezett úgy, hogy vagyonának kamataiból évről évre részesedjenek a fizika, kémia, fiziológia és orvostudomány, továbbá az irodalom legjobbjai és az a személy, aki a békéért tett erőfeszítéseivel a díjat – és a vele járó 31,5 millió svéd koronát – kiérdemli. Az irodalmi Nobel-díj eszmei és anyagi értelemben egyaránt a legértékesebb irodalmi díj. Alfred Nobel végrendelete értelmében évről évre annak a bármely országból származó szerzőnek adják át, „aki az irodalomhoz a legkiválóbb idealisztikus beállítottságú alkotással járult hozzá”. A díjat Nobel akarata szerint a Svéd Akadémia ítéli oda. 1901-ben, a díj alapításakor értéke 40 000 dollár volt. 1946-ban a svéd parlament

Kazuo Ishiguro 2017
Nobel-díjasa

megszavazta a Nobel Alapítvány által kiosztott díjak, köztük az irodalmi Nobel-díj adómentességét. A díjat a svéd király adja át, amit a díjazott rövid beszéde követ. Az irodalmi Nobel-díj tulajdonosai közül néhány név: S. Prudhomme (1901), H. Sienkiewicz (1905), Rudyard Kipling (1907), S. Lagerlöf (1909), M. Maeterlinck (1911), K. Hamsun (1920), A. France (1920), B. Shaw (1925), H. Bergson (1927), T. Mann (1929), G. Mistral (1945), Th. S. Eliot (1948), E. Hemingway (1954), A. Camus (1957), B. Paszternak (1958), S. J. Agnon (1966), Kavabata Jaszunari (1968), H. Böll (1972), W. Golding (1983), Kertész Imre (2002), T. Tranströmer (2011), Alice Munro (2013), Sz. Alekszejevics (2015), Bob Dylan (2016), K. Ishiguro (2017) és sokan mások. Ukránok sajnos még nincsenek az irodalmi Nobel-díjasok között, de néhányuk szülőföldje Ukrajna (S. J. Agnon, Sz. Alekszejevics).

Pulitzer-díj (ang. *The Pulitzer Prize*). A díjat a médiatörténelem egyik legjelentősebb magyar származású alakja, Pulitzer József alapította. Egy makói gabonakereskedő fiaként született 1847. április 10-én Makón. 1864 nyarán egy zsúfolt hajón Bostonba utazott. Jól beszélt németül, ezért az amerikai németek akkori fővárosában, St. Louisban telepedett le. Itt a német nyelvű *Westliche Post* napilapnál kezdte újságírói karrierjét. 1872-ben meg tudta venni a *Westliche Postot*, hat évvel később pedig St. Louis másik napilapja, a *St. Louis Dispatch* is az övé lett. Az újságvásárlásai idején újságíróból és republikánus politikusból demokrata üzletember és sajtómágnás lett. Következő éveiben befolyása és vagyona folyamatosan gyarapodott, életének nagy dobása pedig 1883-ban jött el, amikor 346 ezer dollárért megvette a *New York World* című újságot. A New Yorkba települt Pulitzer itt lett kora legnagyobb médiamogulja. Alapjaiban reformálta meg a lapot. A *New York World*del Pulitzer meghonosította az amerikai újságírásban a tényfeltáró riportokat, képillusztrációkat, valamint a sportoldalt. Politikai botrányok, korrupciós ügyek, visszaélések sorát íratta meg szerzőivel. Nem ismert kompromisszumot.

Hagyatéka máig nagyon erős, az amerikai független, modern hírlapírás atyjaként emlékszik rá az utókor. Már visszavonultan élt, amikor 1892-ben jelentős adománnyal támogatta a Columbia Egyetem újságírói karának létrehozását. Az iskola csak halála után jött létre, de 1917 óta máig ez az intézmény ítéli oda Amerikában a Pulitzer-díjakat, ami az újságírók legnagyobb elismerésének számít. Az irodalom, dráma és zene területén is osztanak Pulitzer-díjakat. A Pulitzer-díj nyerteseit egy független bizottság választja, amelyet a Columbia Egyetem újságírói kara igazgat. A legelső Pulitzer-díjat 1917. június 4-én adták át.

Néhány Pulitzer-díjas regény szerzője: Margaret Wilson (1924), Margaret Mitchell (1937), John Steinbeck (1940), Ernest Hemingway (1953), William Faulkner (1955), John Updike (1982), Donna Tartt (2014) és mások.

Booker-díj (ang. *The Man Booker Prize*). Neve a Booker élelmiszeripari vállalat nevéből ered. Havannában voltak cukornádültetvényei. Napjainkban ez a legnagyobb transznacionális befektetői csoport. A 60-as évek közepén a társaság igazgatótanácsa újabb befektetési

lehetőséget keresett, az irodalom felé fordult figyelmük, a szerzői jogok megvásárlása mellett döntöttek. Első ügyfelük a híres James Bond figura megalkotója, Ian Fleming volt, majd Agatha Christie, D. Wheatley, H. Pinter, R. Bolt is szerződött velük. Rövid idő elteltével kiderült, hogy ez az üzlet legalább annyira jövedelmező, mint az élelmiszeripari, és a tulajdonosok szerették volna meghálálni az íróknak a sikert. Létrehozták hát a Booker-díjat a francia Goncourt-díj mintájára 1968-ban.

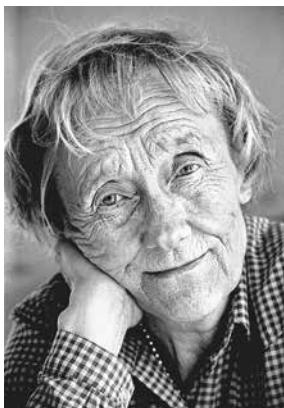
Kezdetben az irodalmi díj 50 ezer angol fontos pénzjutalommal járt, később ez az összeg lényegesen nagyobb lett. Az év legjobb olyan angol nyelvű regényét jutalmazták vele, amelynek írója Nagy-Britannia, Írország vagy a Nemzetközösség állampolgára. (Egy 2013-as döntés értelmében 2014-től bármilyen angol nyelven alkotó író elnyerheti a díjat, ami elsősorban az amerikai írók előtt nyit meg új lehetőséget.)

A díjat odaítélő zsűri kritikusokból, írókból és akadémikusokból áll. 2002 óta a hivatalos elnevezése *Man Booker-díj*, mivel a felajánlott összeget a Man Group befektetői csoport adományozza. Az átadási ceremónia a londoni főpolgármesteri hivatal épületében ünnepi ebédrel kezdődik, amin illusztris vendégek vesznek részt. A BBC élőben közvetíti az egész díjátadási ceremóniát.

A Booker-díjat megalapítása óta számos ismert író is megkapta. Csak néhány név: Iris Murdoch (1978), W. Golding (1980), S. Rushdie (1981), K. Ishiguro (1989), A. Enright (2007), E. Catton (2013) és még sokan mások.

A Nemzetközi Man Booker-díj (ang. *Man Booker International Prize*) alapítását 2004 júniusában jelentették be, első alkalommal 2005-ben osztották ki. A brit *Man Group* befektetői csoport által finanszírozott s a Man Booker-díj kiegészítéseként hívták életre. Ez egy brit irodalmi elismerés, melyet a fikciós irodalom területén alkotó, élő személyek kaphatnak meg, függetlenül állampolgárságuktól, nemzetiségüktől. 2005 és 2015 között két évente ítelték oda életműdíjként, 2016-os megújítása után pedig évente, egyetlen lefordított műért.

A **Hans Christian Andersen-díjat** (ang. *Hans Christian Andersen Author Award*) minden évben április 2-án nyújtják át. A dátum azért lényeges, mert 1805-ben ezen a napon látta meg a napvilágot Hans Christian Andersen dán meseíró. Napjainkban ezen a napon ünnepli a világ a Nemzetközi Gyermekkönyvnapot, melyet a német származású J. Lepmann javasolt, s 1956-ban az UNESCO hozott létre. Ez a törekeny asszony a gyermekirodalmi művek jogainak fáradhatatlan harcosa, aki megszervezte a Nemzetközi Gyermekkönyvtanácsot (IBBY), melynek tagjai a világ több mint 60 országának rangos írói, művészei, irodalomtudósai és könyvtárosai. A jelölteket az IBBY Nemzeti Szekciói ajánlják, a díjazottakat pedig a gyermekirodalom szakértőiből álló, hozzáértő zsűri választja ki. Egy-egy olyan írónak, illetve illusztrátornak adják át a Hans Christian Andersen-díjat, aki a jelölés időpontjában él, és akinek gyermekirodalmi munkássága jelentős. A gyakran „Kis Nobel-díjként” emlegetett Hans Christian Andersen-díj a gyermekkönyvek írói és illusztrátorai által elnyerhető legmagasabb nemzetközi elismerés. Az Andersen-díj védnöke öfelseje II. Margit, Dánia királynője. A Szerzői díjat 1956, az Illusztrátor-díjat 1966 óta osztják. A díj egy aranyérem és egy oklevél, melyeket látványos ünnepség keretében adnak át. Megléte óta (50 éve) a díjat húsz ország több mint 40 gyermekírójának és illusztrátorának ítelték oda. Az első díjazott (1956) az ukrán olvasók számára kevésbé ismert angol író, Eleanor Farjeon, *A Holdat akarom, a Hetedik hercegnő* stb. című mesék szerzője. A következő díjazott (1958) művei már ismertebbek, ő a svéd A. Lindgren. Ebbe a körbe tartoznak a következő díjazottak is: Erich Kästner (1960), Tove Jansson (1966), Gianni Rodari (1970), Maria Gripe (1974), Christine Nöstlinger (1984) és még sokan mások.

A. Lindgren

A többi magas rangú díjjal szemben a Hans Christian Andersen-díj nem jár anyagi jutalommal, a díjak is szimbolikusak, sajátos gyermekstílusban készülnek. A fődíj – egy aranyérem H. Ch. Andersen képmásával. A címdalán *A Nemzetközi Gyermekkönyvtanács által jelölve*. A díjazott nevét ezután *Andersen tiszteletbeli listájához* írják oklevél átnyújtása kíséretében.

H. Ch. Andersen tiszteletbeli listáján V. Nesztajko ukrán író neve is szerepel *A torreáadorok Vaszjukivkából* című művéért.

Franciaország legrangosabb irodalmi díja a **Goncourt-díj** (fr. *Prix Goncourt*). A díj az év legjelesebb feltörekvő francia prózájéért jár, általában fiatal írókat tüntetnek ki az elismeréssel. 1896-ban Edmond de Goncourt szeretett öccse, Jules de Goncourt emlékére megalapította a Goncourt Akadémiát. Híres közös regényeik a *Germinie Lacerteux* (e.: zsermini laszerte) és a *Renée Mauperin* (e.: röné mopren) stb. A Goncourt Akadémia tagjai közé azok a művészek tartoznak, akik folytatták a regény hagyományait. A Goncourt-díjat csak olyan író vagy író-nő kaphatja meg, aki francia nyelven ír és művét Franciaországban publikálták. A Goncourt Akadémia elsősorban olyan versenyművet választ díjazásra, mely az év „legjobb és legképzettebb prózai műve”, eredetiségével, formai újításaival tűnik ki, ezzel is ösztönözve a fiatal alkotókat az új és merész útkeresésre.

Díjazottak: A Barbusse (1916), M. Proust (1919), E. Triolet (1944), A Lanoux (1963), P. Modiano (1978), L. Slimani (2016), É. Vuillard (2017) és mások. A díjat egy szerző csak egy alkalommal kaphatja meg, egyszer azonban mégis előfordult, hogy valaki kétszer is megkapta. Romain Gary először 1956-ban *Az ég gyökerei* című művéért vehette át a díjat, majd 1975-ben *Émile Ajar* álnéven ismét őt találták a legjobbnak az *Elöttem az élet* című könyvéért. Gary megpróbálta visszautasítani a díjat, de Hervé Bazin, a döntőbizottság akkori elnöke kijelentette: *A Goncourt-díj olyan, mint a születés vagy a halál, sem elfogadni, sem elutasítani nem lehet.*

A **Cervantes-díj** (sp. *Premio Miguel de Cervantes*) egy nemzetközi irodalmi díj, melyet évente adnak át egy spanyol nyelvű író életműjének elismeréseként. 1976-ban alapították, Miguel de Cervantes spanyol íróról nevezték el, a *Don Quijote* szerzőjéről. A Cervantes-díjat is több nemzet írói kaphatják. A spanyol ajkú országok akadémiai ajánlják a jelölteket, melyek közül az első helyezettnek járó díjat a Spanyol Kulturális Minisztérium adományozza mindig április 23-án, Cervantes halálának napján. A díjazottak: A. Carpentier (1977), J. L. Borges (1979), M. V. Llosa (1994), E. Mendoza (2016), S. Ramires (2017) és mások.

A **Franz Kafka-díj** (cseh *Cena Franze Kafky*) egy nemzetközi irodalmi díj Csehországban Franz Kafka, német nyelvű író tiszteletére, aki ebben a városban élt. A díjat az UNESCO is elismerte, a Franz Kafka Társaság és Prága városa támogatja. 2001 óta minden évben a prágai székhelyű Franz Kafka Társaság adományozza olyan íróknak, akiknek munkái minden olvasóhoz szólnak „származására, állampolgárságára, illetve kultúrájára való tekintet nélkül”. A társaság olyan írókat tüntet ki, akik műveivel hozzájárult a demokrácia, az egymás iránti tisztelet és a humanizmus elveinek, értékeinek terjesztéséhez. A díj odaítélésének egyik feltétele, hogy a kiválasztott író művei tükrözzék a közép-európai szellemi értékeket, eszmeiséget, de nem kell, hogy a díjazott a régióból származzon. A Franz Kafka-díjjal nemcsak a 10 ezer dolláros pénzjutalom jár, hanem a díjazottak a prágai Franz Kafka-szobor kicsinyített mását is megkapják. A prágai Franz Kafka Társaság díját hagyományosan október végén az óvárosi városháza dísztermében adják át.

A díj első odaítélésével magasra tette a társaság a mércét. Philip Roth vitathatatlanul korunk egyik legünnepeltebb amerikai írója volt. 2001-ben az *Amerikai pasztorál* és *A szegényfolt* című regényeiért a Franz Kafka-díjjal tüntették ki, amivel gyarapította már meglévő díjai sorát: az Amerikai Könyv Alapítvány-díja, Pulitzer-díj a PEN Club Nabokov-díja stb.

Megkapta a Franz Kafka-díjat E. Jelinek (2004), H. Pinter (2005), Murakami Haraku (2006), M. Atwood (2017) és mások.

A **Femina-díj** (fr. *Prix Femina*), mely Franciaországban rangos irodalmi kitüntetésnek számít – 1904-ben hozta létre a *La Vie Heureuse* (*Boldog élet, ma Femina*) magazin 22 női

munkatársa Anna de Nouailles költő vezetésével, hogy végre legyen alternatíva a Goncourt-díj mellett, amely szinte mindig férfiakat díjazott. Minden év novemberében a kizárólag női zsűri kiválasztja az általa legjobbnak ítélt francia nyelvű alkotást. Idegen nyelvű kategóriában Prix Femina étranger díjat nyert például már Szabó Magda *Az ajtó* című regénye is. Az első Femina-díjat 1904. december 4-én adták át Myriam Harrynak a *Jeruzsálem meghódítása* című könyvéért. Később a díjazottak között volt R. Rolland (1905), A. de Saint-Exupéry (1931), Anne Hébert (1982) és mások. 1985 óta egy külföldi – többnyire, de nem kizárólag női – szerzőt illetnek a díjjal. Az átadás minden esztendőben november első szerdáján a francia főváros, Párizs legismertebb és legelőkelőbb sugárútján, a Champs-Élyséesen (e.: sa(n)zelizé) álló Crillon palotában zajlik.

Az Egyesült Királyság egyik legrangosabb irodalmi díja az a *Női irodalmi díj* (*The Women's Prize for Fiction*, korábban *Orange-díj* (*Orange Broadband Prize for Fiction*), melyet bármely nemzetiségű író nő kaphat angol nyelvű regényéért, és a szigetországban adtak ki a díj átadását megelőző egy évben. A díjat azzal a céllal alapították, hogy az írókat jutalmazza vele. Az ötlet azért született, mert az 1991-es Booker-díj átadásakor egyetlen női író sem jutalmazták meg. Írók, kiadók, irodalmi ügynökök, könyvterjesztők, könyvtárosok, újságírók szorgalmazták a díj létrehozását.

Az irodalmi elismerés mellé pénzdíj és egy bronzszobor jár, mely a *Bessie* becenévre hallgat, alkotója G. Niven szobrásznő. Az irodalmi díj követelményei: az irodalmi mű *tökéletessége, eredetisége és közérthetősége*. Ennek a díjnak a birtokosa H. Dunmore (1996), C. Shields (1998), S. Berne (1999), L. Grant (2000), V. Martin (2003), Z. Smith (2006), M. Robinson (2009), M. Miller (2012), A. M. Homes (2013) és mások.

A *Nemzetközi PEN Club* (*Poets, Essayists, Novellists*) egy írókat, költőket, esszéistákat és prózaírókat tömörítő nemzetközi szervezet, melyet 1921-ben alapítottak Londonban. Székházuk továbbra is ott található, ugyanakkor ma már 145 országban van helyi központjuk is, többségük Európán kívül. Céljuk nemzetközi szinten a nemzetek irodalmának megismertetése és a PEN Clubhoz tartozó írók munkakapcsolatának segítése. Az általuk alapított nemzetközi díj az egyik legrangosabb az irodalmi körökben.

Minden országnak megvan a maga egyedisége a művészi eredményeket illetően. Az irodalmi díjak meghatározzák az eredetiséget és az alkotói önállóságot, a tehetséget és a szakmaiságot, a jelentőséget és a körülmények kedvező alakulását, valamint támogatják a legkiválóbb

A nemzeti Tarasz Sevcsenko-díj

Ukrajna legrangosabb nemzeti művészeti elismerése a *Tarasz Sevcsenko-díj*. 1961-ben alapították, a legkiválóbb műveket jutalmazza az irodalom, az újságírás, a zene-, színház- és filmművészet területén, melyek az ukrán nép legnagyobb sikereinek számítanak, humanista eszméket testesítenek meg, gazdagítják az emberek történelmi emléket, nemzeti tudatosságát, identitástudatát, melynek célja az államalkotás és az ukrán társadalom demokratizálódása. A díjazottak között van O. Honcsar (1962), M. Bazsan (1965), I. Le (1967), J. Zbanackij (1970), O. Bilas (1975), L. Bikov (1977), J. Musketik (1980), M. Vinhranovszkij (1984), H. Kocsur (1985), J. Hucalo (1985), H. Tyutyunnik (1989), I. Dzjuba (1991), M. Zsulinszkij (1992), I. Bahrjanij (1992), M. Najenko (1996), M. Kocjubinszka (2005) és mások. Vannak más nemzeti díjak is Ukrajnában az irodalmi művek és a műfordítások méltatására.

A nemzeti Tarasz Sevcsenko-díj érdemjele

művészeket, és alkotásaikat a világ kultúrájának részévé teszik. Végül is majd az idő határozza meg, melyik a legjobb mű.

Polírozott gondolat

• Valószínűleg azért kaptam Nobel-díjat, mert verseimből a nők és a gyerekek hangja hallatszik, és én vagyok ezeknek a hangoknak a megszólaltatója... Az emberiség krónikusan rövid emlékezőtehetségben, együttérzés és könyörületesség hiányában szenved. Dolgozni és alkotni csak békében lehet, ez örök igazság. Valaki pedig azon ügyködik, hogy az emberiség kétségbeesésbe és szótlanságba merüljön... Az, aki manapság írással foglalkozik, naponta vív észrevétlenül harcot a világbékéért és az emberek lelkéért... Béke, az én békém legyen veletek – a *Szentírásban* Jézus Krisztusnak ezek a szavai ismétlődnek a leggyakrabban (*Gabriela Mistral*. Részlet a Nobel-díj átadásán mondott beszédből. 1945).

Gabriela Mistral

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Nevezétek meg a számotokra ismert nemzetközi irodalmi díjakat, melyek célja: a) különböző műfajok tökéletesítése; b) egy bizonyos nemzeti kultúra és nyelv megtartása; c) általános emberi értékek! 2. Az ukrán műfordítás fejlődése szempontjából mely időszak volt gyümölcsöző, és mely kedvezőtlen? Válaszokat indokoljátok meg! **Olvasói tevékenység.** 3. Olvassátok el a Hamlet monológ eredeti és lefordított változatát! Hasonlítsátok össze! **Emberi értékek.** 4. Válasszatok egy Nobel-díjas író vagy írónőt! Elemezzétek irodalmi munkásságát! Milyen teljesítményét értékelték az irodalmi Nobel-díj odaítélésével? **Kommunikáció.** 5. Értelmezzétek a mondatot: *A szavak vándorolnak a világban. A műfordítók pedig terelgetik őket vándorútjukon.* (Anna Rusconi olasz műfordító) **Állampolgárok vagyunk.** 6. Keressetek anyagot az ukrán nemzeti díjakról az irodalom és a műfordítás területén! Címkek: díj, I. Franko, M. Rilszkij, M. Lukas, I. Kotljarevszkij, Ny. Gogol, V. Sztusz és mások. Készítsetek prezentációt a kiemelkedő írókról és műfordítókról, akik az említett díjakban részesültek! 7. Fogalmazzatok meg, miért álltak szemben a totalitárius rezsimok a kultúra művelőivel! Miben látták a művészek „káros” hatását? **Modern technológiák.** 8. Keressétek meg a neten M. Draj-Hmara *Hattyúk* (1928) című szonettjét, olvassátok el! Végezzetek egy kis kutatást, és határozzátok meg: a) kire gondol a költő ezekben a sorokban *О гроно п'ятірне нездоланих співців, / Крізь бурю й сніг зривить твій переможний снів, / що розбиває лід одчаю й зневіри?*; b) hogyan alakult a sorsuk ezeknek az alkotóknak; c) mivel járultak hozzá az ukrán műfordítói hagyományokhoz? 9. Hasonlítsátok össze M. Draj-Hmara *Hattyúk* című szonettjét és az általa lefordított S. Mallarmé *Hattyú* című versével! Miben hasonlítanak? Használjátok a tankönyvhöz rendelt online-felületet (www.1000z.com.ua)! **Alkotói tevékenység.** 10. Írjatok ajánló levelet kedvenc írótok, írónőtök jelöléséről egy nemzetközi díj bíráló bizottságának! **Vezetők és társak.** 11. *Csoportmunka.* Képzeljétek, hogy egy nemzetközi díj zsűrijének vagytok a tagjai. 1–2 jelöltről készítenétek ajánlást (választás szerint)! **Környezet és biztonság.** 12. Hogyan segíti az irodalom megoldani a modern világ kockázatait és veszélyeit? Magyarázzátok meg! **Az életre készülünk.** 13. Ajánljátok osztálytársaitoknak elolvasásra a világirodalom egyik kortárs szerzőjének művét, amelyik elnyerte tetszésüket! Nevezétek meg a mű tolmácsolóját, és értékeljétek a fordítást! Indokoljátok meg, miért éppen ez a mű keltette fel a figyelmeteket! 14. Az 1925-ben alapított *Vszeszvit* ukrán világirodalmi folyóirat bázisán egy műfordító műhely szerveződött, kialakult itt egy műfordító iskola, mely az ukrán kultúra minőségi javulását eredményezte (M. Rilszkij, J. Drobjazko, M. Lukas, H. Kocsur, J. Popovics, O. Szenyuk, Sz. Borscsevszkij, Vsz. Tkacsenko és mások). Párban vagy csoportban menjetek el a könyvtárba, illetve látogassatok el a webhelyre (<http://www.vsesvit-journal.com/>), és olvassátok el a *Vszeszvit* több számát! Mi keltette fel a figyelmeteket? Milyen külföldi szerzőkről olvastatok, és kik a tolmácsolói műveiknek? Benyomásaitokról az elolvasott művekkel kapcsolatban számoljatok be!

RÉGI KOROK ARANY OLDALAI

NÉMETORSZÁG

A NÉMET FELVILÁGOSODÁS. HATÁSA EURÓPA FEJLŐDÉSÉRE

A német felvilágosodás a szabadság különleges szellemét hozta Európába, a népelet és a nemzeti gyökerek felé fordulást.

D. Csizsevszkij

Történelmi háttér. A XVIII. század Németországában a többi európai országhoz hasonlóan rendkívül bonyolult társadalmi-politikai körülmények között a felvilágosodás mozgalma vette kezdetét. A polgárság kialakulását a gazdasági visszaesés és az állam feudális széttagoltsága késleltette. A különálló kis fejedelemségekben lassabban haladt a polgári fejlődés. A birodalom nagyobb államaiban az uralkodók kezdtek erőteljesen beleszólni a gazdasági életbe, ugyanakkor a polgárság és a parasztság bármilyen jogtól megfosztott volt. Az ország távol volt a világkereskedelmi központoktól, amely nagyrészt elszegényedéséhez is vezetett. Mindez meghatározta a német felvilágosodás sajátosságait, a tényleges politikai, társadalmi cselekvés helyett a művészet és a filozófia vált a polgári tudat hordozójává, nem úgy, mint Angliában vagy Franciaországban. A német felvilágosítók történelmi, filozófiai, vallási és kulturális kérdéseket tanulmányoztak, követelményeket támasztottak az ország egységesítésére, a feudális széttagoltság felszámolására, a társadalmi egyenlőtlenség megszüntetésére, az egész emberi

IRODALMI BARANGOLÁS

Weimar J. W. Goethe és F. Schiller életében

1775. november 7-én J. W. Goethe Karl August weimari herceg meghívására érkezett Weimarba. A herceg ekkor 18 esztendő volt, Goethe 26. A költő a herceg tanácsadója és barátja lett, ugyanakkor állami szolgálatba is állt, a nagyhercegség pénzügyeinek vezetője, majd miniszterelnöke, végül a legfelsőbb pénzügyi hatóság vezetője. Mintaállamot szeretett volna a hercegségből létrehozni, amely minden polgára jólétét szolgálja. Azt vallotta, hogy *saját kertünkben kell locsolni akkor, amikor nem áll módunkban esőt adni az egész világnak*. Goethe utakat, hajókat építtetett, bányászattal, oktatásüggyel foglalkozott, eltörölte a jobbágyságot. Idővel azonban rá kellett jönnie, hogy bármilyen értelmes cselekvés az akkori Németországban lehetetlen.

A herceg el is törölte Goethe összes reformját. Goethének tehát nem sikerült nagy tervét megvalósítani, szinte elmenekült hivatali teendői elől, s nagy érdeklődéssel fordult a biológia legkülönbözőbb ágai és a megismerés elmélete iránt. Igaz, hogy idejének csupán kis részét áldozta a természettudomány kérdéseinek, mégis botanikai elmélete, fejlődéstani koncepciói, ismeretelméleti álláspontja kora egyik legkiemelkedőbb természettudósává avatta, aki gondolataival messze megelőzte legtöbb tudós kortársát. Ezután Itáliába utazott, ahol az antikvitás búvületébe esett.

1788-ban az antik művészet élményével és megújult művészi erővel tért vissza Weimarba, itt élt haláláig. Goethe alkotó tevékenységének egyik fontos mozzanata volt megismerkedése F. Schillerrel 1794-ben. Legendás barátságuk a német irodalom megújításának érdekében kötötték, megteremtették és felvirágoztatták a „német klasszikát”. Közös munkájuk és barátságuk mintegy 10 esztendeig tartott, Schiller korai halála vetett neki véget 1805-ben.

ség miatt aggódtak. A német felvilágosodás képviselőinek tragédiája tulajdonképpen abban rejlik, hogy egy lelketlen, emberiségellenes korban éltek, s ezzel szemben helyezkedtek el. Azonban a felvilágosodás képviselői olyan eszmét tudtak megfogalmazni, ami idővel az egész világot megragadta.

A német filozófiai gondolkodás fejlődését a felvilágosodás korában G. W. Leibnitz, H. Thomsius, H. Wolf, J. J. Winckelmann, A. Baumgarten, G. E. Lessing, J. W. Goethe, F. Schiller stb. munkássága bizonyítja.

A német felvilágosodás szakaszai. A német felvilágosodás fejlődésében több szakaszt különböztetünk meg. Az *első szakaszban* (1720–1740) a racionalizmus eszméi és a társadalom ésszerű átalakításának szándéka volt uralkodó. Az irodalomban a felvilágosult klasszicizmus (J. Ch. Gottsched), a satíra (Ch. L. Liskow), a barokkos költészet (J. Ch. Günther), a rokokó stílus volt a jellemző (F. von Hagedorn).

A felvilágosodás *második szakaszában* (1750–1760) nemcsak a német felvilágosodás művészeinek irodalmi és filozófiai tevékenysége fokozódott, hanem kritikai cikkek, manifesztumok láttak napvilágot, melyekben új esztétikai elveket fogalmaztak meg. A valóság realiztikus ábrázolásának alapjai ekkor teremtődtek meg, kialakult a nemzeti irodalom, melyben az ország sürgető problémái és a nemzeti jelleg sajátosságai tükröződtek. G. Lessing és J. J. Winckelmann művei jelentősen befolyásolták az irodalom és a kultúra fejlődését. A második szakasz kiemelkedő alkotói közt kell említenünk Friedrich Gottlieb Klopstockot és Christoph Martin Wielandot.

A *harmadik szakasz* (1770-es évek) a német felvilágosodás úgynevezett lázadó korszaka. Radikális szakítást jelentett a merev klasszicizmussal, mindenfajta kötöttséggel, a szabadság és a zsenikultusz jegyében. A korszak neve **Sturm und Drang** (Vihar és előretörés). Híveit nem a ráció vezeti, hanem az ösztönök és az érzelmek.

Az 1770-es évek elején több központja alakult ki ennek a mozgalomnak: Frankfurt, Strassburg, Göttingen. J. W. Goethe, F. Schiller, J. G. Herder, G. A. Bürger korai munkássága is a Sturm und Dranghoz kapcsolódik.

A *negyedik szakasz* (1790-es évek) a **weimari klasszika**. A weimari klasszikát a német irodalom csúcsteljesítményének tartjuk. Középpontjában J. W. Goethe és F. Schiller állnak, akik Weimarban tevékenykedtek ekkor. A társadalom elavult konvenciói, a nyárspolgári erkölcs ellen lázadtak. Eszményképük a szabályokat megvető, a természetellenes béklyóitól megszabadult ember, az újat teremteni képes zseni volt. Irodalmi ideálokként az antikvitás lebegett előttük. A weimari klasszicizmust a filozófiai egyetemesség, a személyiség, a kultúra, a történelem és az egész világ problémáinak megértésére való törekvés jellemzi, útkeresés az ember belső képességein keresztül a világ diszharmóniájának leküzdésére. Az írók többsége a művészetben látta ezeknek a lehetőségeknek a megvalósítását. A XVIII. század végén Németországban kialakul a romantika, mely később, a XIX. században Európa vezető stílusirányzata lett.

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Nevezétek meg az európai felvilágosodás vezető eszméit! **2.** Milyen sajátosságok jellemzik a német felvilágosodást? Hány szakasza ismert, és kik a képviselői? **Olvasói tevékenység. 3.** Olvassátok el, és elemezzétek J. W. Goethe a *Vándor éji dala* és a *Tündérr király*; F. Schiller *Ibükos darvai* és *A kesztyű* c. verseket (választás szerint)! Mutassátok be a természeti képek szerepét! **Emberi értékek. 4.** Hallgassátok meg F. Schiller *Óda az örömhöz* (Örömóda) című Beethoven által megzenésített versét! Milyen demokratikus értékek fogalmazódnak benne? Szerintetek miért éppen ez lett az Európai Unió himnusza? **Kommunikáció. 5.** Véleményezzétek F. Schiller mondását: *A szabadsághoz a szépségen keresztül vezet az út. A szépség a káoszról kivezető út lehetősége!* **Állampolgárok vagyunk. 6.** Szerintetek miért tartották magukat világpolgároknak a német felvilágosodás képviselői? **Modern technológiák. 7.** Gyűjtsetek anyagot a net segítségével a német felvilágosodás kiemelkedő egyéniségeiről: G. E. Lessing, J. J. Winckelmann, F. Schiller, J. G. Herder! Fogalmazzátok meg vezető gondolataikat (3–5)! **Környezet és biztonság. 8.** A J. W. Goethe és F. Schiller által megfogalmazott társadalomátalakító programban mi a szerepe az antikvitásnak? Napjainkban van-e aktualitása ezeknek a gondolatoknak? **Az életre készülünk. 9.** G. Lessing úgy vélte, hogy *a művészet szépsége az élet szépsége, és a szépség legmagasabb formája az élő ember szépsége.* Ti hogyan vélekedtek? Mi a művészet célja?

Johann Wolfgang Goethe

1749–1832

Faust az emberiség jelképes megtestesítője... Faust végtelen, és ezért örök. Ő az örökösen jobbra törekvő, kereső, kutató szenvedő hősök történetének folytatója, akiknek a cél elérésének érdekében sok próbatételen kell átesnie.

Sz. Pavlicsko

Vannak olyan művek, amelyek nélkül elképzelhetetlen a társadalom élete. Ezek meghatározzák az emberiség fejlődését, és elsősorban a szellemi gazdagodásban nyilvánulnak meg. A kultúrtörténelem ilyen kiemelkedő eseményeként tartjuk számon Homérosz *Iliász* és *Odüsszeia* című hőseposzát, Dante *Isteni színjátékát* és természetesen a *Faustot*, melyet a német felvilágosodás egyik legnagyobb alakja, J. W. Goethe adott az emberiségnek.

Johann Wolfgang Goethe 1749. augusztus 28-án született a *Majna parti Frankfurtban* jómódú polgári családban. Szülei nagy figyelmet szenteltek fiúk neveltetésének. Házi tanítók felügyelete mellett már kicsi korában elsajátította a görög, latin, olasz, francia és angol nyelvet. Az ifjú Goethe rendkívüli tehetség volt. 16 éves korában a lipcsei egyetemen, majd Strassburgban tanult, itt szerzett jogi diplomát. Tanulmánya ideje alatt ismerkedett meg a német felvilágosodás egyes képviselőivel, köztük J. G. Herderrel, aki rendkívüli hatással volt Goethe eszmei fejlődésére, néppel, nemzettel és művészettel kapcsolatos szemléletének formálódására. Strassburgban körük szerveződtek a *Sturm und Drang* hívei.

J. W. Goethe fő hivatása az irodalom volt. Ifjú kora óta a folklór és a természettudományok iránt érdeklődött. Úgy gondolta, hogy a művészetnek közelednie kell a természethez, és az embernek pedig bölcsességet és harmóniát kell tanulnia tőle. B. Spinoza filozófiájának hatására J. W. Goethében a természetről az az elképzelés alakult ki, hogy az örök univerzális egység állandó mozgásban van, és olyan titokzatos erő van benne, melyet az emberiségnek meg kell ismernie bármi áron. J. W. Goethe érett korszakában I. Kant, F. Schelling és más gondolkodók filozófiája hatott rá.

J. W. Goethe háza
Weimarban (Németország)

Goethe sokoldalú volt, a tudomány számos területe érdekelt – filozófia, csillagászat, matematika stb. Különböző közfeladatokat is végzett, de íróként lett ismert. Korai alkotói korszakának egyik legjelentősebb darabja a *Götz von Berlichingen* (1773) című drámája. Götz von Berlichingen valóságos történelmi személyiség volt, nem sokban különbözött az akkori idők rablólovagjaitól és útonállóitól. Goethe idealizálta alakját, hogy mint egészséges jogérzékű, saját felelősségére cselekvő embert, az igazság bajnokát állíthassa szembe a császári tehetetlenséggel és a kiskirályok önkényeskedéseivel. Tragédiáját az okozza, hogy magányos kívülálló. A Götz formai szempontból is lázadászamba ment: szakított a francia klasszikus dráma egységesítő követelményeivel, és a shakespeare-i

J. W. Goethe és a harkovi egyetem

1803-ban kezdődött el a levélváltás J. W. Goethe és Sz. Potoczky gróf között, aki akkoriban a harkivi oktatási körzet megbízottja volt. Ebben az időben Harkivban minden erővel egy egyetem létrehozásán fáradoztak. J. W. Goethének felkeltette érdeklődését ez az ötlet, és elkezdte válogatni a leendő tanárokat az oktatási intézmény számára. Így nem meglepő, hogy 1827-ben megválasztották a Harkivi Egyetemi Tanács tiszteletbeli tagjának. J. W. Goethe közreműködésének köszönhetően Németországból L. Schnaubert vegyészprofesszor és kohászati szakember, valamint J. B. Schad filozófus érkezett, aki a harkivi filozófiai iskola létrejöttében tetemes munkát végzett.

minta szerint lazán kapcsolódó jelenetek sorában, valamint a lutheri idők vaskos, erőteljes nyelvén adta elő a kalandos históriát. Goethét szerte az országban mint a német nemzeti dráma megteremtőjét és a nemzeti öntudat ébresztőjét ünnepelték. A mű megjelenése kiemelkedő esemény volt a XVIII. század német kultúrájában, a nemzeti irodalmat új horizontra emelte, a *Sturm und Drang* pedig vezető irodalmi mozgalom lett.

Az 1774-ben (1787) megjelenő *Az ifjú Werther szenvedései* című levélregény Goethe Sturm und Drang korszakának alapműve és a természetrajongásának lírai kifejezője, a szentimentalizmus irányzatának legnagyobb sikere. A regény egy olyan fiatalemberről szól, akit erős érzelmek és sebezhetőség jellemez. Környezetéből őszinteségével tűnik ki. A Lotte iránti szerelem – a gyönyörű táj, a falusi idill, a természet, a nőiesség és az anyaság –, mindezek nemcsak a nagy boldogságot jelentik Werther számára, hanem a tragédiát is. Lotte alakjában J. W. Goethe saját élményeit, érzéseit, szenvedéseit örökítette meg, hiszen ő is reménytelenül szerelmes volt Charlotte von Buffba. Werther tragédiája egy olyan ember tragédiája, aki az erkölcstelen világban fuldoklik, kívülálló, nem találja a helyét.

A reneszánsz kultúra bölcsőjébe, Itáliába tett látogatásának élményeit dolgozta fel az *Iphigénia Tauliszban* (1786) c. tragédiában, a *Római elégiák* c. (1788) versgyűjteményben, a *Torquatto Tasso* (1789) c. tragédiában és egyéb műveiben.

Weimari korszakában Goethe számos balladát írt. Többségük a Schillerrel való versengés során keletkezett, témájuk régi és távoli forrásokból származik, melyek Goethe feldolgozásában mély erkölcsi és mitikus tartalommal telítődtek. A teljesség igénye nélkül néhány Goethe által írt ballada – *A halász*, *Tündérkirály*, *A dalnok*, *A patkányfogó* – is bizonyítja, hogy mestersen művelte ezt a műfajt is.

1796-ban fejezte be J. W. Goethe a *Wilhelm Meister tanulóévei* c. fejlődésregényt, melynek fő kérdése, hogyan juthat el a polgári átlagember azokból a kötöttségekből, amelyekbe beleszületik, a cselekvő élethez. Társadalombírálat is megszólal a regényben. A *Nyugat-keleti díván* c. verseskötete élete legboldogabb, legtermékenyebb alkotói periódusában keletkezett. Goethe szellemi rokonságot fedezett fel önmaga és Háfiz XIV. századi perzsa költő között, az ő maszkja mögé rejtőzve szólalt meg különféle keleti és nyugati versformákban és beszédmódokon. A kétszázötven verset tartalmazó ciklust egy öregkori szerelem, a Marianne von Willemerhez fűződő szellemi és lelki kapcsolat, a vele tett rajnai utazások ihlették. A versciklus átfogó képet nyújt a világról és az emberi lélekről. Hatem és Szulejka szerelmében az örök, természetes és gyönyörű élet ölt testet.

1809-től dolgozott Goethe önéletrajzi regényén, a *Költészet és valóság*on, ahol a zsenivé válás folyamatát mutatja be. Az író személyes életének teljes valósága értelmeződik át költői üzenetté.

J. W. Goethe és F. Schiller szobra Weimaranban.

A fotó napjainkban készült

IRODALMI BARANGOLÁS

J. W. Goethe ifjúkori szerelme

Strassburgi tanulmányai során 1770 őszén J. W. Goethe megismerkedett Friederice Brionnal, egy elzászi lelkész lányával. Az ifúnak nagyon megtetszett a lány. Gyakran látogatott el Sessenheimbe, ahol a lelkészcsalád élt. A fiatalok ilyenkor sétáltak, csónakáztak, barátokkal szórakoztak... Ennek a szerelemnek állított emléket a *Sessenheimi dalok* (1770–1771) c. ciklusban. A szerelmes versek egyszerűségükkel, személyességükkel, érzéki szenvedélyességükkel a nagy Goethe-líra kezdetét jelzik. Goethe rajzokkal és festett szalagokkal küldte a verseket Friedericének. A ciklus ismert darabjai közé tartoznak a *Májusi ének*, a *Vadrózsa*, a *Viszontlátás és búcsú* című versek. Ezek a versek teremtették meg a *Sturm und Drang* mozgalom esztétikájának alapjait, alkotójuknak pedig dicsőséget hoztak.

Egy újabb kései szerelem, a tizenkilenc éves Ulrike von Levetzow iránti váratlan és viharos szenvedély inspirálta utolsó nagy versciklusát, *A szenvedély trilógiáját* (1823). Középső darabja, a csodálatos *Marienbadi elégia* fájdalmas vallomás a lemondásról és búcsúzás az élettől. Szerelmétől elválni és lemondani róla a halált jelenti a költőnek: *Én, istenek áldott kedvence nemrég, / elvesztettem a Mindent s magamat...* (Szabó Lőrinc fordítása).

1831-ben tett pontot főművére, a *Faust* is, amelyen egész életén át dolgozott. Minden korszaka nyomot hagyott rajta és a kétrészes világdráma végeredményben egész életének foglalatosa lett. Még a Sturm und Drang idejéből származott az *Ős-Faust*, de a tragédiában a goethei életpálya egésze benne van, a weimari klasszicizmus, a szentimentalizmus, a felvilágosult realizmus és még a preromantika is. A drámai költeményt a művészi gondolkodás sokoldalúsága jellemzi, mely a felvilágosodás sajátos összefoglalójává vált, ugyanakkor új irányt nyitott a német és európai irodalomban.

J. W. Goethe 1832. március 22-én halt meg Weimarban. Barátja, Schiller mellé helyezték örök nyugalomra.

Faust. A megírás körülményei. Több mint hat évtizeden át dolgozott a *Faust* című drámán Goethe, mely életművének központi alkotása, leghatalmasabb műve. 19 éves korában kezdte el írni a drámát, amikor súlyosan megbetegedett. 51 éves korában újra elővette a kéziratot, amikor ismét megbetegedett, és a látását is elvesztette egy rövid időre. A drámai költeményt végül már idős korában fejezte be... Egy esztendő múlva, életének 83. évében meghalt. Röviddel halála előtt a következőket írta: *Nincs hatalmasabb dolog az igazságnál. Nagyon örülök annak, hogy életemet az igazságnak szenteltem! A Faust* első része nyomtatásban 1808-ban jelent meg, a második már a költő halála után, 1832-ben.

J. W. Goethe nagyon sokat dolgozott. A végleges *Faustot* más művek is megelőzték. 1773–1775 között írta meg Strassburgban a dráma első kidolgozott részét, ami *Ős-Faust* néven ismert, melyben egy diák alakját formálja meg az író, aki elgondolkodik az élet értelmén. Az *Ős-Faustban* a Sturm und Drang hívei közt oly népszerű két cselekményszál kapcsolódik egybe: a tudós-mágus Fausté, aki eladta lelkét az ördögnek, és egy fiatalemberé, aki elcsábít egy fiatal polgárlányt. Goethe művében ez a fiatalember lesz Faust, akit Mefisztó megfiatalított. A tragédiának ebben a részében a szerelem témája dominált, Mefisztó pedig inkább szemfényvesztő, Faust segítője és tanácsadója szívügyekben, nem a rossz és gonosz megtestesítője.

Az *Ős-Faust* nyomtatásban Goethe élete során nem jelent meg. A költőfejedelem halála után jelent meg száz évvel, miután megtalálták a kézirat másolatát. 1790-ben csak *Faust* első változatából közöltek részleteket.

Más munkái során J. W. Goethe művészi jellemeket, alakokat formált meg, melyek Faust összetett alakjának részét képezték. A *Prométheusz* című versben a költő a szellemi tudást és az alkotó személyiség nagyságát dicsőítette. A *Götz von Berlichingenben* az emberi természet erejét énekelte meg. A szabadságszerető lovag, Götz von Berlichingen alakját Goethe idealizálta, hogy mint egészséges jogérzékű, saját felelősségére cselekvő embert, az igazság bajnokát állíthassa szembe a császári tehetetlenséggel és a kiskirályok önkényeskedéseivel. Tragédiáját az okozza, hogy magányos kívülálló. Halálakor saját korát vádolja: *A hazugság kora jó el, hatalma korlátlan. Ravasz gazemberek uralkodnak majd, az igaz emberek pedig hálójukban fognak vergődni.* Ezekkel a szavakkal Goethe kora társadalmának üzent.

Egy másik fontos forrásmunkája a *Faustnak Az ifjú Werther szenvedései* című levélregény volt. F. Schiller szerint Werthernek *hatalmas lekötetlen érzelmi energiakészlete van.* Ez az érzelmi túltengés lassanként ellene fordul és őt magát emészti fel. Werther alakjában Goethe gondolatai tükröződnek az emberi lélek szorongásairól, az egyén belső világának végtelen megnyilvánulásairól. Ekkora érzelmi túláradásnak azonban nincs helye a világban.

Dr. Faust alakjában megtalálhatók J. W. Goethe önéletrajzi elemei is, a weimari államigazgatási tapasztalatok, és a környezetében megtalálható barátok, ismerősök főbb tulajdonságai – F. Schilleré, J. G. Herderé, R. Wagneré, F. Schellingé stb. Faust alakjának megformálásában nagy hatással volt az Itáliában eltöltött idő is. Innen ered Faust antikvitás iránti vonzalma. De a német felvilágosodás képviselőjét is tisztelhetjük benne. Alakja ugyanakkor számos korszakhoz is kötődik, mert örökérvényű kérdések foglalkoztatják: az élet célját és értelmét keresi.

A mű problematikája. A tragédia filozófiai problémaköre: a világ lelki állapota, az ember és a természet viszonya, a kultúra szerepe az emberiség fejlődésében, az ember helye a földön, az emberi élet értelme, erkölcsi választása és mások. Faust alakja a tudás ellentmondásos természetét tükrözi, J. W. Goethe nézeteinek kétértelműségét. Felvilágosult, tanult emberként az író felismerte a tudomány nagy jelentőségét, de csak az emberiség érdekeit szolgáló tudományét: ellenkező esetben véleménye szerint „halott” tudássá válik. Faust nemcsak a tudományos tények és igazságok megismerésére törekszik, hanem a folyamatosan fejlődő világ lényegének, a létező dolgok szerves összefüggéseinek a megértésére is. Felvetődik a műben az önismeret, az egyén megismerésének a kérdése is.

A *Faustban* Goethe a világ egyetemes ábrázolására törekszik. Különböző helyszíneken történnek az események: föld, ég, pokol; szereplői közt nemcsak a valóságos történeti személyek, hanem a mítoszokból, a népköltészet alkotásköreiből és a *Bibliából* ismert alakok is megtalálhatók, valamennyien cselekvő alakok; a tragédia ideje: múlt, jelen és jövő, vagyis maga az örökkévalóság. Ez teszi lehetővé, hogy Goethe az emberi lét, a természet, a világ és a tér egyetemes kérdéseiről beszéljen.

Heinrich Heine szerint a tragédia főhőse az emberi lélek, amely a világ és önmaga erkölcsi alapjainak a megismerésére törekszik. J. W. Goethe az emberi személyiség szokatlan mélységeibe merült, felfedezte az emberi természet korlátlanágát, azt a képességét, hogy a világegyetem legrejtettebb titkait is megismerhesse. Ugyanakkor az író bemutatta az igazság megismeréséhez vezető út tragikumát is. Faust tragédiája az egész emberiség tragédiája önmaga és a világ megismerésének folyamatában. Mindezek ellenére J. W. Goethe magasztalja az emberi lélek erejét, mely felül tud emelkedni a hétköznapi életre és az emberiség örök problémáira (jóság, szeretet, élet, munka, boldogság stb.) gondolkodik el.

Goethét gyakran kérdezték kortársai, hogy mi a *Faust* alap gondolata. Az ilyen kérdéseket értelmetlennek tartotta. Titkárának, J. P. Eccermannak mondta egyszer, hogy a *Faustban* bemutatott élet túlságosan változatos, összetett és nehezen illeszthető egy alap gondolat vékonyka szálához. Valóban, a tragédiában benne van a születés és a halál, az ifjúság és az öregség, a háború és a béke, a tudomány és a művészet, a férfi és a nő, a társadalom és a természet, a földi és az eszmei a filozófia széles skálája. A mű az egész emberiség sorsáról szól, az emberi létezés alapvető kérdéseire keresi a választ: mi a célja az emberi életnek, mit kell tenni ahhoz, hogy kibontakozhasson az ember egyénisége?

Előjáték a színpadon. Az *Ajánlásban* J. W. Goethe a Sturm und Drang képviselőihez szól, amit az *Előjáték a színpadon* követ. A Költő, a vándortársulat Igazgatója és a Komédiás, noha ellentétes álláspontot képviselnek, mégis egy összetett mű esztétikáját fogalmazzák meg, melyben a földi lét komoly gondolata akár egy komikus helyzettel kapcsolódhat össze. A költő azt mondja: *Inkább a mennyek csendjébe vezess föl, / a költő szent örömmel ott hevül, / hol szerelem s barátság lelki titkát / isten-kezek teremtik s gyámolítják* (Jékely Zoltán és Kálnoky László fordítása itt és a továbbiakban is). A Komédiás a következőkkel egészíti ki: *Csak bátran fel! Te adj útmutatást, / vesd el a képzelet minden koloncát, / működjék szenvedély, érzés, tudás / s, ezt jól jegyezd meg: egy adag bolondság!* Mindhárman mást várnak a produkciótól.

Ki volt Faust?

Goethe Faust figuráját a XV–XVI. század fordulóján élt doktor Faustusról mintázta, aki egykor nagy mágus hírében állt. A reneszánsz kor jellegzetes alakja volt: tudós, varázsló, jós, mágus s vásári mutatványos egy személyben. A ponyvaváltozatban, amely már 1587-ben jelent meg Frankfurt am Mainban, Faust az ég és a föld titkait kívánta kifizűrkészni, az élet örömeit akarta megismerni.

Céljai elérése érdekében szövetséget kötött az ördöggel. A reformáció szigorú vallásos hite szellemében ezért doktor Faustust csillapíthatatlan tudásvágy ösztönzi, ami már nem jelent kárhoztatandó bűnt. Pont ellenkezőleg, éppen ez a legfőbb erény, s Faust már nem lehet a pokol martaléka, az ördög áldozata. 1592-ben jelent meg Carlo Marlowe dramatikusan feldolgozása *Doktor Faustus tragikus története* címmel. 1599-ben új adalékokkal bővült a Faust-legenda, melyet G. R. Widmann jelentetett meg *Faust története* címen.

J. W. Goethe *Faustja*, a doktor alakjának részletes kidolgozásában tér el, akinek a lelkében állandó harc folyik a jó és a rossz között. Goethe a világmindenség, a természet, az idő és kultúra középpontjába helyezi hősét. Az ősi legenda így világhírnévre tett szert.

A vitát végül az Igazgató zárja le: *Nos, szűk deszkáinkon éld újra át / a Teremtés minden didadalát, / s vonulj, óvatosan loholva, / az égből földön által a pokolba!* Azaz a darabban az ég, a föld és a pokol egyaránt jelen van. A háromféle embertípus, az elmélyülést, megrendülést kereső költő, a percnyi sikerre számító komédiás és a csak anyagi érdekekkel törődő igazgató beszélgetése goethei ironiával fejezi ki azt a gondolatot, hogy ugyanaz az alkotás más-más szempontból ugyan, de érdekelheti a legkülönbözőbb embereket is. A vita a művészet céljáról és értelméről szól.

Égi prologus. A XVII–XVIII. századi barokk színházban az volt a szokás, hogy az előadást mitológiai vagy bibliai témájú prologussal nyitották meg, melyben megjelent az Úr és az angyali kar. Ők határozták meg az ember életének, sorsának alakulását. Az előhang (prologus) szereplői ezt követően a cselekmény további alakulásában nem mindig vettek részt, de a néző számára így is világos volt, hogy kik igazgatják a hősök sorsát. Az *Egi prologus* a tragédia szerves része. Az angyali kar a teremtést méltatja, Mefisztó kivételével, aki szerint a Földön más sincsen, csak bánat, az emberi lét értelméről vitázik az Úrral. Szerinte az ember élete nem áll másból, csak szenvedésből, ami nagyrészt annak köszönhető, hogy az Úr észet adott neki. Úgy véli, hogy az ember nem érett még meg arra, hogy ura tudjon lenni érzéseinek és eszének. Könnyen befolyásolható, erkölcsileg is gyenge. Az Úr azonban hisz teremtményében, szellemi nagyságában és állhatatosságában. Ez a rész a tragédia **expozíciója**. A továbbiakban Mefisztó fogadást ajánl az Úrnak, hogy ő, az ördög, képes arra, hogy bárkit (még Faustot is) megkísértsen, senki nem tud ellenállni neki. Az Úr átengedi Mefisztónak Faustot, de ezt abban a biztos tudatban teszi, hogy Faust vissza fog találni hozzá: *Az igaz ember bárhogy is hibázik, / Nagyon jól tudja, mely az igazi út.* A továbbiakban Faustnak komoly kihívásokat kell kiállnia. Mefisztó mindent megtesz, hogy bizonyítsa igazát, mert meggyőződése, hogy igaza van: *Tanúja vagyok az emberiség nyomorúságának.* Szerencsére Mefisztó nem jár sikerrel...

Faust megpróbáltatásainak kezdete: szerződés Mefisztóval. A tragédia első része (*Éjszaka*) a kiábrándult és meghasonlott Faust panaszos monológjával indul. Már minden tudománynak tudója, szerzett doktori rangot, címeteket, mégis úgy érzi, hogy valójában semmit sem tud. Hogy az élet legrejtettebb titkait kifürkészhesse, a mágiához fordult, de ebben is csalódnia kellett. Nincsen se pénze, se vagyona, se hatalma. Az „élő természetéről” ábrándozik, oda vágyik, abban a reményben, hogy lelki békéjét, egyensúlyát visszanyerheti. A tragédiában ekkor jelenik meg az egyik alapmotívum, a természet.

A Föld szellemének megidézésével sem elégítheti ki kíváncsiságát, tudásvágyát, ezért kétségbeesésében az öngyilkosságot fontolgatja. sőt élete is sivár, örömtelen. A húsvéti harangzúgás hatására nem issza ki a méreggel telt kelyhet. Boldog gyermekkori emlékek idéződnek fel benne, s ezek visszatartják a végzetes lépéstől. *Ó, égi dal, csak zengj, zengj mindörökké! / A könnyem hull, vagyok megint a földé.*

A sötét gondolatok után másnap reggel Faust más emberként ébred. Tudásszomjjal van tele, új felfedezések vágya őrzi. Teljesen más érzésekkel üti fel a *Bibliát*, és *János evangéliumát* kezdi el fordítani édes anyanyelvére: *Szól az Irás: Kezdetben volt a szó. / Ki ad tanácsot? Így aligha jó?* – Faust önmagával polemizál.

J. Fei: Faust és Mefisztó a börtönben, 1848

Ekkor jelenik meg Faust előtt Mefisztó, aki korábban kutya képében mellé szegődött. Faust szeme előtt ölt emberi külsőt egy vándordiák alakjában, s közli, hogy ő *Az erő része, mely / örökké rosszra tör, s örökké jót mivel.*

A beszélgetés során Mefisztó fogadást ajánl az elfásult, kiábrándult tudósnek: teljesíti minden kívánságát, hűségesen szolgálni fogja az életben. A feltétel az, ha Faust megtalálja a boldogságot és az élet értelmét, akkor lelke Mefisztóé lesz a túlvilágon. A megcsömörlött Faust rááll az alkura, és vérével pecsételi meg a szerződést: *Ha egyszer így szólnék a perchez: / Oly szép vagy, ó maradj, ne menj! – / Akkor bátran bilincsbe verhetsz, / Akkor pusztulnék szívesen...*

Faust azért írja alá nyugodtan a szerződést, mert biztos abban, hogy nyughatatlan tudásvágyát semmi sem elégítheti ki.

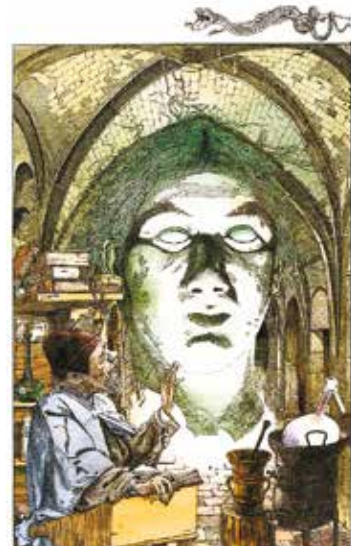
Az ember és az ördög között megkötött szerződés indítja el a **bonyodalmat** a tragédiában. Mindkét szerződő fél akar valamit: Faust az emberi élet teljes megismerését, érzelmeket, új szellemi újjászületést akar, Mefisztó pedig az emberi lelket akarja megszerezni.

Faust próbatételei. Faust először a „kis világba”, a mindennapok, a közvetlen tapasztalás és az ésszel felfogható életbe avatódik be az élvezetek, a tivornyák által. Az *Auerbach pincéje Lipszében* című jelenetben Faust a tivornyázókat visszataszítónak találta. Mefisztó a következőket mondta: *Figyeld, az állat most miképp / s mily szépen ütközik ki bennük!* Arról akarja meggyőzni Faustot, hogy az emberek gyakran engednek a csábításnak, feltörnek bennük állatias ösztöneik, Faustot ez nem elégíti ki. Az iszákosság egyáltalán nem az a szabadság és az a felemelő cél, amiről ő mindig álmodott. Ő egy magasabb értékért küzd, nem az elállatiasodott létért.

A *Boszorkánykonyha* című jelenet fő problémája – az örök fiatalság megőrzése. Mefisztó a földi élvezetek felé csábítja Faustot. A boszorka híres fiatalító kotyvalékából akar egy pohárral Faust számára. De Faustot ez a lelketlenség taszítja: *A szűk élethez nem fűlik fogam. A boszorkához, és magához a varázslathoz sincs sok kedve, de mégis megissza a varázssitalt. Megfiatalodik, de nem veszi el lelki lényegét, küldetését folytatja.*

A tragédia első részének főbb jelenetei a tragikus Margit-szerelemnek szentelődtek. Mefisztó a szerelem próbatételében Faustot arról akarja meggyőzni, hogy az ember nem képes valódi érzésekre, hanem csak az élvezetekre törekszik. Hazugságra veszi rá Faustot, aminek következtében tulajdonképpen Margit tragédiája elkerülhetetlen. De a szerelmi történet drámai megoldása ellenére a szerelem erősebb, mint az ördög terve. Faust nagyon szerette Margitot, és ez az újfajta szerelemérzés megnyitotta előtte az egész világot.

Faust egy személyben Margit boldogságának és szenvedésének is a forrása, bár sokat osztorozza magát azért, hogy annyi bánatot okozott a lánynak. A tragédia első részének végén

K. Ensikat. Illusztráció
J. W. Goethe *Faust* c.
tragédiájához

G. Wielder mann. J. W. Goethe *Faust*jához készült illusztráció, 1919.

IRODALMI BARANGOLÁS

A *Faust* és a mítoszok

J. W. Goethe fő műve megírásakor számos mítoszból merített. A *Bibliából* – az Úr és az ördög vitája, harc az ember lelkéért. Az ókori görög és római mítoszokból – Szép Helénéről és a trójai háborúról szöveget. Több mitológiai szereplővel is találkozhatunk a műben, melyeket a német mitológiából és népköltészetből kölcsönzött (pl. boszorkányok és egyéb gonosz lelkek). A mítoszok Goethénél nem ellentétesek a valósággal és az étellel, hanem éppen ellenkezőleg, lehetővé teszik, hogy megismerjük ezt a valóságot, az ember és az emberiség létezésének minden megnyilvánulását.

K. Ensikat. Illusztráció
J. W. Goethe *Faust* c.
tragédiájához

Mefisztó ezen szavaira, hogy *Elkárhozott!*, érkezik a válasz a magasból *Megváltatott!* Vagyis bár Margit ezen a világon erkölcsileg elbukott, ennek ellenére számíthat a túlvilágon a megváltásra, az őszinte, igaz szerelemért, amit egymás iránt éreztek. Mefisztónak ismét nem sikerült meggyőznie Faustot, hogy a szerelem *csak* üres frázis. De Faust, sem a boldog pillanatokban, sem a kétségbeesésében, nem árulja el érzéseit, és nem dől be az ördög trükkjeinek.

A *Boszorkányszombat* és a *Boszorkányszombat-éji álom* című jelenetek a szórakozás és a felejtés próbái. Mefisztó el akarja terelni Faust figyelmét a lelki problémáiról úgy, hogy a sötét erők bűvöletébe próbálja bevonni. De Faust nem tudja elfelejteni Margitot és azt, amit tett. Megmarad önmagának, de lelke utazása tovább folytatódik...

Faust és Mefisztó. J. W. Goethe Faust és Mefisztó alakját szoros összefüggésben alkotta meg. Alakjukban az emberi lélekben és a világban folyó állandó harc hordozóit teremtette meg. Mefisztó megjelenése Faust irodájában és nem Wagnerében, nem véletlen. Végül is Mefisztó, a sátán, a gonosz megtestesítője, a tagadás szelleme, akinek lényegét a dialektika adja. Az ő feladata a műben az ember erkölcsi megpróbáltatása. Wagnert nincs értelme megkísérteni, mert ő

hiányában van mindannak, ami Faustban megvan. Faust olyan személy, aki az élet célját és értelmét keresi a világban, ami érdekes kihívás a sátánnak. Mefisztó tisztában van azzal, hogy nem könnyű feladatra vállalkozott: az emberiséget nehéz elpusztítani: *Pedig már mennyit eltemettem! / S mégis minduntalan örök, új vér kering.* Felismerve, hogy nem tudja elpusztítani az egész emberi fajt, azt a célt tűzi maga elé, hogy az emberi lelkeket szerzi meg, ejti rabul. Faustot választja, mivel az ő lelkének a jó és a rossz egyaránt tartalma és mozgatója: *Hányd el minden gondodat, / és e világba vesd magad!* Mefisztó a sötét dolgozószobába invitálja így Faustot annak reményében, hogy megszerezheti a lelkét.

De Mefisztónak nem sikerült meghódítania az emberi lelket, és lesüllyesztenie az embert a lealjasult létbe. Faust nem hagyott fel az igazságkereséssel, nem állt meg a megismerés folyamatában, nem vesztette el emberi természetét, bár sokszor hibázott.

Faust és Wagner. A tragédia elején találkozunk Wagnerrel, Faust tanítványával éppen akkor, amikor a mesteren a teljes kiábrándultság hatalmasodik el. Wagner az örök diák, a hűséges követő, aki maga nem képes önálló gondolatokra, célok kitűzésére, szemben a darab főhősével. Képtelen megérteni a mesterét gyötrő gondolatokat, csak a kézzel fogható dolgok világosak számára, az elvont gondolkodás távol áll tőle.

IRODALMI BARANGOLÁS

Mefisztó – Margit – Faust

Mefisztó szerint a női szíveket ajándékokkal és bókokkal lehet meghódítani. Magabiztosan csavarja el a katonaozvegy Márta fejét, így mutatva példát Faustnak, hogyan kell Margittal viselkednie. Mefisztó minden korlát alól felmenti Faustot a gyönyör hajhászásában: *Szeretnél, ... / minden bimbócskát leszakajtani; / hivén: nincs tisztesség s erény, / mit meg nem ejthet könnyedén. / De mindennek határa van.* De Faust örlődik a magasztos, éteri szerelem és a testi vágy között. Tisztában van vele, hogy nem veheti feleségül Margitot, de azzal is, hogyha elcsábítja, akkor a lány élete tönkremegy. Mefisztó ráérez Faust kínlására, természetesen neki az a célja, hogy rossz irányba befolyásolja Faustot. Végül sikerrel jár, Faust elveszíti az erkölcsi csatát önmagával, túlságosan kívánja a lányt, hogy le tudjon mondani róla. A döntés hát megszületett, elcsábítja a lányt, ami végül Margit tragédiáját fogja okozni. Mentségéül csak az szolgál, hogy igazán szerették egymást.

FAUST ÉS WAGNER: MESTER ÉS KONTÁR

Szemponatok	Faust	Wagner
Tudomány	Alkotó, a tudományok tudója, aki elismeri azokat a tudományokat, melyek az emberiség létezésével kapcsolatosak. Megszállottan keresi az igazságot a tudományban és a való életben is akadályokat nem ismerve.	Kontár a tudományokban, szobatudós. Az ő valósága halott, a magas eszmék félelmet és nem érdeklődést váltanak ki benne.
A megismerés folyamata	A megismerés folyamatában felemelkedést és bukást is megélt, de semmi sem állíthatja meg őt az igazság kutatásának útján.	Meghajlik más véleménye, tapasztalata és elvei előtt. Fél a lelki megnyilvánulásoktól.
Az élet értelme	Az élet célját, értelmét keresi, ezért lép ingoványos talajra is.	Úgy véli, hogy lehetetlen megtalálni az alapok alapját, az élet értelmének keresése ezért értelmetlen dolog.
A világhoz való viszonya	A végtelen és tarka világ megismerésére törekszik, aminek ő is része, állandó felfedezéseket téve benne.	A halott tudományokkal zárkózik el a világtól, nem érti azt és fél tőle.
Természet	A természet szépségét és bölcsességét csodálja, a harmóniát tanulja tőle.	Idegen számára a természet, nem látja benne az élet forrását.
Viszonya az emberekhez	Az emberekért dolgozik, nem határolja el magát tőlük.	Nem érti és nem is szereti az embereket, többre tartja magát náluk.
Viszonya a dicsőséghez	Nem elsődleges számára a dicsőség, csak az élet értelmének megfajthetatlensége érdekli.	Irigyli Faust sikereit, arról álmodozik, hogy a csöcselék dicsőítse.

A Faust második része. A *Faust* második része elvontabb az elsőnél. Faust a „nagyvilágba” lép. Az egész második rész középpontjában az emberiség lelki kultúrájának a megértése, és az élet értelmének a megtalálása áll, amire az emberek mindig is törekednek. Faust fokozatosan kiszabadul az egyéni lét korlátozottságából, és az emberi lelket cselekvésre készítő szabad akarat, értelem, képzelet megtestesülése lesz. A szépség és a harmónia eszményképét Szép Helénában találja meg, de Faustnak nagyon hosszú utat kell ezért megtennie. Az átváltozások révén az emberi történelem és szellem egyre magasabb szférába kerül. Sajátságos hasonmása Faust alakjának a Wagner által lombikban előállított mesterséges ember, a Homoculus. Faust volt famulusa nem tudja kiszabadítani teremtményét a lombikból, bár az szabadságra, a világ megismerésére vágyik. Létezése azonban a társadalmon és a természetén kívül korlátozott. Hogy emberré válhasson, az emberiség fejlődésének minden lépcsőfokát meg kell lépnie. Ennek első foka, hogy a megrepedt lombik a tengerbe süllyed, s ott egyesülve a vízzel, a természetes fejlődés útját járja be. Homoculus sorsa figyelmeztetés az egész emberiségnek: mindennek, ami emberivé válik, az emberi fejlődés útján kell haladnia, csak így lehet megérteni az élet értelmét.

Faust és Heléna házassága – a nyughatatlan lélek és az antik szépség egységének jelképe, Goethe azon meggyőződésének bizonyítéka, hogy csak az antik szépség és harmónia szövetsége által válhat egy társadalom emberivé. De ez a szövetség sajnos csak a képzelet világában létezik. Az isteni szépségű Euphorion (e.: euforion), Heléna és Faust gyermeke a korlátokat nem ismerő szabadságvágytól ízve repülni szeretne, de a mélybe zuhan. Halála véget vet a

Az ukrán művészek véleménye a *Faust*ról

J. W. Goethe kitart azon álláspontja mellett, hogy az életet élni kell, az igazság iránti szeretetet, a jószágot, a meggyőződést és az emberek közötti végtelen jószágot lehetőség szerint pedig támogatni. (I. Franko)

Goethe Mefisztója végül is nem az a színpadi vörös Mefisztó, aki mindenki fölé helyezi magát és kineveti az embereket. A tragédiában mindig más, ellentmondásos, vonzó és visszataszító egyszerre... (H. Kocsur)

K. Ensikat. Illusztráció J. W. Goethe
Faust c. tragédiájához

meg, és mindig a többre, jobbra, az emberi lét teljességére törekedett. A mennyei megdicsőülés utolsó jelenetében Margitot is viszontlátja, aki a szerelem, a hűség és az irgalmasság megtestestítője, s aki szintén könnyörög szerelmeséért. Goethe elgondolása szerint az emberi akarat képes uralni a létet, következőképpen képes önmagát megváltani.

A hős tragédiája ellenére a *Faust* utolsó jelenetei az emberiség himnuszának tűnnek. A misztikus kórus utolsó szavai is a mű jelképszerű utalnak: *Csak földi példakép / minden mulandó; / itt lesz a csonka ép / s megbámulandó; / mit nincs szó mondani, / itt vége ment; / az Örök Asszonyi / vonz odafent.* H. Kocsur ukrán fordító írta: *A misztikus kórus a tragédia végén a nőiességet mint az élet őseréjét magasztalja, melynek minden megnyilvánulása a lényegünkre hat.*

Mefisztó és az Úr vitájára, amit az *Égi prológosban* olvastunk, a darab végén pont kerül, az ördögi terv meghíúsul. J. W. Goethe Faust lelkét a mennybe küldi, nem a pokolba. Ezzel azt fejezi ki, hogy az emberséges, humánus életeszmény csak hosszas, a démoni, értelemellenes világgal vívott küzdelem árán valósítható meg.

Műfaji sajátosságai. Maga Goethe *tragédiának* nevezte művét. A tragédia (a drámai műnem egyik műfaja) olyan drámai műfaj, melyben a főszereplő, a tragikus hős többnyire vala-

varázslatnak, Heléna elenyészik, követi fiát az alvilágba. Faust újabb útkeresése sikertelen volt, de a klasszikus szépségeszmény és a humanitás értékeivel gazdagodva tér vissza saját korába. A drámai költemény azt az utat mutatja be, amíg megtalálja a választ az emberi lét legalapvetőbb: szabad földön, szabad néppel, munkával alakítani a valóságot.

A második rész negyedik, ötödik felvonásában Faust az emberek életéért és szabadságáért küzd, tehát az emberiség javára tevékenykedik: *...szabadság, élet nem jár, csak azoknak, / kiknek naponta kell kivívniuk.* Rá viszont a továbbiakban újabb megpróbáltatások várnak.

A befejezés kétértelműsége. Faust egy volt az emberekkel, őértük dolgozott. A mű vége mégis tragikus. Faust megvakult. Ennek ellenére sem hagyja abba munkáját: csatornát akar ásatni, hogy lecsapolja a mocsarat. A szabad nép látomása tárul lelki szemei elé: amikor Mefisztó már sírját ásatja, még mindig a jövő gondolata élteti. Mefisztó azt hiszi, hogy a halott Faust elszálló lelke a szerződés értelmében az övé lesz. hiszen utolsó szavai ezek voltak: *E boldogító sejtelem miatt / Már most enyém a legszebb pillanat.* Az égi hatalmak azonban magukhoz ragadják, hiszen még halála pillanatában sem állapodott

IRODALMI BARANGOLÁS

G. Wieldermann.
J. W. Goethe
Faustjához készült
illusztráció, 1919

Faust a tragédia végén

Faust a tragédia végén már öreg ember, aki meghódította a természetet, terméketlen földeket tett termővé. Hajói tengereken, óceánokon át szállították a világ minden részére az árut. Sikerei ellenére Faust sokat szenvedett, a Margit-szerelem tragédiával végződött. Nem tudta Helénát sem megmenteni Menelaosz büntetésétől. Közös gyermekük, Euphroin élete is tragikusan végződött. Filemon és Baukis halálában is része van... A főhős tragédiák sorozatát tapasztalta meg, és megbánta, hogy szellemeket idézett, megértette, hogy csak az emberben lakozó belső erő az, aminek a segítségével meg tud szabadulni Mefisztótól. Egyre nagyobb energiát fektetett abba, hogy az emberiségért munkálkodjon. Megérti, miért is szenvedett olyan sokat: *...szabadság, élet nem jár, csak azoknak, / kiknek naponta kell kivívniuk.*

mely nagy, nemes cél érdekében vállalja a harcot, de az ellenerővel való küzdelemben elbukik: bukása rendszerint a fizikai megsemmisülés, a halál. Ha ezeket a jellemzőket vesszük figyelembe, akkor a *Faust* tényleg a tragédia műfajába tartozik.

A *Faust* drámai költemény is, benne elmosódnak a dráma és a líra műnemének határai. Lírai drámának is szokták nevezni. Az ilyen művekben rendszerint az emberiség s a filozófia nagy, végső kérdéseivel foglalkoznak. Világdrámának, emberiségdrámának is mondják. Goethe szűknek érezte a prózaforma és a regény műfaji kereteit ahhoz, hogy az ember legfőbb kérdéseire válaszolhasson. Természet, ember és történelem egyetemes összhangjának érzékeltetésére a „vegyes műfaj” a megfelelő, melyben nem a külsőséges drámai cselekmény a fontos, hanem a szereplők gondolatai, önmagukkal és környezetükkel folytatott vitája, melyben minden esemény a szereplőkben lejátszódó belső folyamatoknak van alárendelve.

A FAUST MINT FILOZÓFIAI TRAGÉDIA

1. Az ember és az emberiség szellemi életének problémái, az univerzum kérdései.
2. A rossz és a gonosz, az élet és a halál, a szerelem és a lét értelme kérdéseinek megértése.
3. Harmóniakeresés az egyébként disszharmonikus és káosszal teli világban.
4. A szépség, a gondolat, a természet, a szabad szellem kultusza.
5. A főhős alakja tragikumának meghatározója az emberi lét ellentmondásossága, a valóság megismerése.
6. Mély filozófiai háttérrel bíró művészi tartalom, az alakok és helyzetek sokoldalúsága.

audio-text

FAUST (1730–1832)

Tragédia

(Részletek)

ELSŐ RÉSZ

Első felvonás

ÉJSZAKA

(Magas boltozatú, keskeny gótikus szoba. Faust az írópalc előtti széken nyugtalanul ül.)

FAUST

Ó jaj, a filozófiát,
a jog- s az orvostudományt
és – haj – a teológiát:
mind buzgón bűvároltam át.
S most mégis így állok, tudatlan,
mint amikor munkába fogtam.
Címem magiszter, sőt több: doktor úr,
s tíz éve már, hogy álnokul,
orránál fogva vezetgetem
egész tanítványseregem –
s látom, semmit sem tudhatunk mi!
Ettől fog szívem elhamuhodni.
Bár jártasabb volnék egynémely gazoknál,
orvos-, professzor-, írók-, papoknál.

Szorongás, kétely engem nem gyötörget,
s nem félelmes a Pokol, sem az Ördög
minden örömtől-fosztottságom innét:
nem hiszem, tudnék valamit is még,
s azt sem, hogy tanítani tudnám
az embert, térítvén s megjavítván.
Aztán meg se pénz, se vagyon,
se hír, se földi hatalom.
Így élni már eb sem kívánna,
ezért adtam fejem a mágiára,
hogy szellem-száj, szellem-erő
nem egy titkát tárná elő,
s ne kelljen izzadván beszélnem
arról, amit nem értek én sem;

s miktől együtt van a világ,
 megismerjek minden csodát,
 s mint már titkos erőkre látó,
 ne legyek többé betűragó.
 Ó, vajha hánytorgásaim
 utólszor látnád, Holdvilág,
 te, ki oly sok éjjelen át
 tekingetél e polcra ím,
 majd könyvek és papír felett,
 orcád, bús társam, megjelent.
 Ah, bár inkább hegy tetején
 járhatnék fényed szőnyegén,
 szállnék barlangba szellemekkel,
 vagy réten, ha fényed ott dereng fel,
 s a tudomány dohát ledobva
 éppé fürödném harmatodba!
 Jaj, ebben az elátkozott
 odúban meddig kuksolok?
 Ide az ég szent fénye is
 festett ablakszemen esik.
 Tetőig ér a könyvrakás,
 mit féreg rág s a por elás,
 s füstös papírlapok fedik
 falát a mennyezetig.
 S a sok polc lombikkal tele:
 tudásom minden számszere
 s az ősök limloma kivált –
 világod ihol! Micsoda világ!
 S aztán még kérded, hogy szíved
 melledben mélyen mért sajog?
 S mik szegik életkedvedet,
 mily érthetetlen bánatok?
 Az élő természet helyett,
 hová az Úr tett emberül,
 füst és penész az életed,
 csontváz, koponya vesz körül.
 El innen! Tágas a világ!
 Vedd Nostradamus nagy művét,
 – merő titokzatos csodák –
 kalauzul ez nem elég?
 Megösmersz csillag-útakat
 s ha Természetet tanít, ne félj,
 erőd lesz, hogy megértsd magad:
 szellem szellemhez mit beszél.
 Mit ér, ha szikkadt agyvelőd
 itt szent jeleket fejteget:
 körém, ti szellemek előbb,
 s ha hallotok, feleljetek!

*(A könyvet kinyitja, s megpillantja
 a Makrokoszmosz jelét.)*

Hah! Már láttán is mily gyönyörűség
 szalad végig tüstént érzeikemben!
 Az élet szent, ifjonti örömét
 érzem pezsdülni minden idegemben.
 E jelt talán istenség irta le,
 bensőm zajgását csillapítja
 szegény szívem öröme nyitja,
 s rejtelmes hatóereje
 a létnek titkait mind megvilágosítja!
 Isten vagyok? A fény kitölt!
 Im, e világos, tiszta jelben
 a működő Természetet láthatja lelke,
 s most értem meg csupán, mit mond a bölcs:
 "A szellemek világa nyitva,
 tenleked zárt; szived meredt.
 Fel hát, diák, s a hajnalpírba
 füröszd meg földi kebledet."

(Vizsgálja a jelt.)

Hogy átszó mindent az Egész!
 Egyik a másban hat s tenyész!
 S az ég erői itt hogy fel- s leszállnak,
 nyujtván aranyvedert egymásnak!
 Áldásárasztó suhanással
 csapatjuk égből földre szárnyal
 s mindent betölt harmóniával.
 Mily színjáték! De jaj, az, semmi más!
 Hol kaplak el, Természet, óriás?
 Hol kebleid? Minden élet forrása,
 amelyen csügg a föld és a menny,
 szikkadt lelke odaeseng –
 itatsz, buzogsz, s e sóvárgás hiába?

*(A könyvet bosszúsan másutt üti fel,
 s megpillantja a földszellem képletét.)*

De mily más módon hat rám ez a jel!
 Közel vagy, Szelleme a Földnek;
 erőim, érzem, egyre nőnek;
 s testem, mint új bortól, tüzel.
 Világba lépni kél bennem merészség,
 s viselni már a Föld kínját s örvendezését,
 magam viharokkal veretni,
 s kétségbe süllyedő hajón sem esni.(...)

MÁSODIK RÉSZ

Ötödik felvonás

A PALOTA NAGY UDVARA

FAUST

(Kilépve a palotából, a kapuszárny mentén előretapogatózik.)

Mily gyönyör az ásócsörömpölés!
Kik parancsomra itt nyüzsögnek,
megbékítik önmagával a földet,
határt szabnak az árnak, és
a tengert béklyóba verik.

MEFISZTÓ

(magában)

Bár gátjaid, töltéseid
malmunkra hajtják a vizet csak;
jóvoltodból nagy ünnepet csap
a vízi ördög, Neptunus.
Bármit csináltok, vesznetek kell;
mi összeesküdtünk az elemekkel,
s fajtáddal pusztulásra jutsz.

FAUST

Felügyelő!

MEFISZTÓ

Jelen!

FAUST

Tüstént keríts
ezer és ezer munkást akármiképpen,
buzdíts szép szóval és keményen,
fizess, kecssegtess, kényszeríts!
Új híradást tőled naponta várok:
mennyit haladt, mit ásatunk, az árok.

MEFISZTÓ

(halkan)

Ha jól hallottam én a hírt,
nem árkot ásnak itt, de sírt.

FAUST

A hegy alatt mocsárvidék
terjeszt ragályt zsákmányolt földemen;
csapoljuk le poshadt vizét,
az lesz csupán a végső győzelem.
Millióknak nyitok tért, hol nem éppen

biztos a lét, de szabad és tevékeny.
Zöld a mező s termékeny; ember, állat
az új földön nyomban otthont találhat,
s merész szorgalmú nép emelte gát
szilárd oltalmában üthet tanyát.
Belül paradicsomi táj virul,
künn peremig csaphat az ár vadul:
betörni készen rontsa bár a töltést,
közös igyekvés tömi be a tört rést.
Igen! e nagy célért élek-halok csak,
s elmém e végső bölcsességre jut:
szabadság, élet nem jár, csak azoknak,
kiknek naponta kell kivívniuk.
Így él le itt majd, a veszély ölen,
sok dolgos évet gyermek, férfi, vén.
Ha láthatnám a síkon át
e nyüzsgést, szabad nép szabad honát,
a pillanathoz esdve szólnék:
Oly szép vagy, ó, ne szállj tovább!
Nem mossa el megannyi millió év
halandó-életem nyomát. –
E boldogság sejtelve elragad,
s már üdvözít a legszebb pillanat.

*(Faust hátrahagyatlik, a lemurok elkapják,
és a földre fektetik.)*

K. Ensikat. Illusztráció
J. W. Goethe *Faust* c. tragédiájához

MEFISZTÓ

Ő, kit kéj és öröm jól nem lakat
tovább fut, csalfa képeket kutatva;
ez a sivár, rossz, végső pillanat,
szegény még ezt is megragadja.
Kivel sehogy se bírtam én,
a kor legyúrte, porba hullt a vén.
Megáll az óra –

KAR

Áll! Éjfél se csöndesebb.
Lehull a mutató.

MEFISZTÓ

Le; elvégeztetett.

KAR

Már vége.

MEFISZTÓ

Vége! mért mondjátok ezt?
E szó buta.
Vég és nemlétezés, a kettő egykutya.
Mire jó az örök Teremtés?
Hogy semmivé legyen minden teremtés?
“Vége!” Mit értsünk az ilyen beszéden?
Mintha sosem lett volna, annyi éppen,
de mintha volna, körpályán forog.
Az örök Semmiség százezernél jobb. (...)
(Jékely Zoltán és Kálnoky László fordítása)

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. J.W. Goethe alkotó zsenialitása milyen ágakban nyilvánult meg? **2.** Tárjátok fel a Faust megírásának körülményeit! **3.** A műben olvasható ember és a sátán között kötött szerződésének mi a lényege? Hogyan valósult meg a szerződés, és mi lett az eredménye? **4.** Hogyan értelmezte Faust a *legszebb pillanat* kifejezést a mű elején és végén? **Olvasói tevékenység. 5.** Olvassátok el kifejezően Faust első monológját! Milyen tevékenységi körökben ért el sikereket? Miért nem elégitik ki az eddig elért eredmények? **6.** Keresd meg a műben azokat a részleteket, ahol: a) elégedetlen önmagával; b) újabb felfedezésekre törekszik! **7.** Faust első monológja alapján fogalmazd meg, mi a célja! Keressétek meg a részletet! **8.** Olvassátok el az első részben azokat a jeleneteket, amelyekben Mefisztó megkísérli Faustot! Hogyan történik: a) italozással; b) szórakozással; c) nőekkel; d) az örök fiatalság ígéretével? **9.** Olvassátok el Faust utolsó monológját! Hogy gondoljátok, tényleg elérte azt, amit szeretett volna? Hogyan viselkedett és mit mondott Mefisztó a monológ alatt? Értelmezzétek! **10.** Olvassátok el a *Dolgozószo* c. jelenetet, és hallgassátok meg egy részletet Charles Gounod operafeldolgozásából! Hasonlítsátok össze! **Emberi értékek. 11.** Milyen hasznot akart hozni az embereknek Faust? Miben látta saját tevékenységének értékét? **12.** Töltsétek ki a füzetetekben a *Faust eredményei és hibái* táblázatát! **Kommunikáció. 13.** Vitatéma: *Ki győzött – Faust vagy Mefisztó? Állampolgárok vagyunk. 14. Ismerkedjétek meg I. Franko a *Faust*-fordításhoz írt előszavával! (I. Франко. Зібрання творів: У 50-ти т. – К., 1980. – Т. 26. – С. 155–160) Miben látja Goethe művének értékét? **15.** Keressétek információt a Goethe-fordítókról! Egy általatok kedvelt fordításból válasszatok egy részletet, tanuljátok meg emlékezetből! **Modern technológiák. 16.** Keressétek információt az interneten Nostradamusról, kinek munkásságáról Faust is említést tesz az első monológjában! **17.** Keressétek meg a makrokozmosz jelét, melyet Faust is meglátott a könyvben! Hogyan értelmezték a *makrokozmosz* fogalmát? Szerintetek megismerte Faust a makrokozmoszt a tragédia végére? **Alkotói tevékenység. 18.** Írjátok fogalmazást: a) *Faust és Margit: szerelem és tragédia*; b) *Faust és Wagner*; c) *Faust és Mefisztó* címmel (választás szerint)! **Vezetők és társak. 19.** Vetélkedőre állítsatok össze kérdéssort a *Faust* c. tragédiáról! Vegyetek részt ti is a játékban! **Környezet és biztonság. 20.** Rajzoljátok meg Faust utazásainak térképét! Röviden foglaljátok össze, mik történtek vele útja során! Minden nehézséggel meg tudott a hős birkózni? **Az életre készülünk. 21.** Fogalmazd meg véleményeteket: *Miben rejlik a tudás lényege?* (a tragédia nyomán)! **22.** Faust és Mefisztó alakjának többféle értelmezése, magyarázata ismert. Létezik olyan vélemény (D. Drozdovszkij és mások), hogy Mefisztó a sátáni gondolkodás megtestesítője, mert pragmatizmus és gyakorlatiasság jellemzi, Faust pedig cselekvő, tevékeny, tettekre (apragmatikus) gondolkodású, aki a világmindenség megismerésére törekszik, s ezért is tudja legyőzni Mefisztót. Támassátok alá, vagy cáfoljátok ezt a tézist! Ti hogy véltétek, melyik gondolkodás (pragmatikus vagy apragmatikus) jellemző korunk társadalmára?*

A *Faust* c. film reklámpostere (rendező A. Szokurov, 2011)

Jelenet a *Faust* c. filmdrámából.
Faust szerepében – *Johann Zeiler*
(rendező A. Szokurov, Oroszország, Németország,
Franciaország, Nagy-Britannia, Japán,
Olaszország, 2011)

A. Szokurov *Faust* c. filmdrámája (2011) J. W. Goethe azonos című világhíres drámája alapján készült, melyet rejtvény és talányként emlegetnek a kritikusok, mert a rendező a történetet szabadon kezeli, és a saját felfogása szerint interpretálja. A filmdráma német nyelven készült, a főbb szerepeket is német színészek játsszák. A rendező ezzel is minél közelebb akart kerülni az eredeti forrásokhoz. Az idő és a tér viszonya is sajátos meglátású, nem a középkori Németországban játszódnak az események, hanem Goethe korában. Mesebeli finom hölgyek, mosónők, orvosok, katonák és mitológiai lények jelennek meg a filmvásznon. A főszereplők – Faust doktor, Mefisztó, Margit, Wagner – lényegesen eltérnek az irodalmi művek, képzőművészeti alkotások, zenedarabok és színházi előadások megszokott, hagyományos alakjaitól mind külső, mind belső tulajdonságaik alapján.

1. Napjaink filmművészetében hogyan változtak meg J. W. Goethe tragédiájának szereplői? Jellemezték őket!
2. Beszéljete a halhatatlan tragédia más megjelenítéséről a többi művészeti ágbán!

MODERNIZMUS

A MODERNIZMUS ESZTÉTIKAI ÉS VILÁGNÉZETI ALAPJAI, MŰVÉSZETI ÚJÍTÁSAI

A modernisták a bonyolult világ megjelenítésének lehetőségét keresték, és az ember újfajta meglátását hozták.

José Ortega y Gasset

A XIX. század vége – a XX. eleje a mélyreható változások időszaka a világirodalomban és a kultúrában. Ezek az átalakulások elsősorban a művészet alapvetően új értelmezésével voltak kapcsolatban, és annak az emberi léttel való összefüggéseivel. A művészet ezután már nem követi szolgalelkűen az élet eseményeit, felszabadul a társadalmi függőség alól, fő ismeretjelévé a művészi önkifejezés szabadsága és a megújulni vágyó alkotóművészet útkeresése válik. A XIX–XX. század fordulóján megváltoznak a művészeti formák is. A romantika és a realizmus háttérbe vonul és átadja helyét az új stílusirányzatnak – a *modernizmus*nak. Az irodalmi modernizmus (majd az avantgárd) a későbbiekben annak a lelki fordulatnak az esztétikai megnyilvánulásává alakul át, amely uralkodni fog a szellemi-kulturális életben egészen a XX. század utolsó harmadának a végéig. A XIX. század második felében – a XX. század elején a művészetre A. Schopenhauer, F. Nietzsche, A. Bergson és S. Freud filozófiai nézetei voltak óriási hatással.

A. Schopenhauer esztétikája. *Arthur Schopenhauer* (1788–1860) – német idealista filozófus. Fő műve *A világ mint akarat és képzet* 1819-ben jelent meg, de igazán népszerűvé csak a XIX. század második felében vált. Legfontosabb tétele, hogy az ember nem más, mint az akarat megtestesülése. Mivel az akarat örökös hiányból fakad, mert a kielégített vágy mindig újjabbat szül, az ember sorsa állandó szenvedés. A filozófus úgy vélte, nem küzdeni kell, hanem éppen ellenkezőleg: lemondani a küzdelemtől, szemlélődő magatartást kell felvenni. Erre csak kivételes egyéniség képes.

A. Schopenhauer az emberi természet három szintjét különbözteti meg: magát az embert (vagyis a személyiségét: milyen az egészsége, ereje, szépsége, vérmérséklete, erkölce, esze), milyen anyagi javakkal rendelkezik, és hogyan látják őt mások. *Azonos körülmények közt nevelkedve, az emberek felnőttként mégis más társadalmi helyzetbe kerülnek. A világ, amiben az ember él, attól függ, hogyan értelmezi azt, azaz gondolkodásmódjától. Ebből kifolyólag a világ lehet szegény, unalmas, közönséges, vagy éppen ellenkezőleg – gazdag, szépséggel és boldogsággal telt. A képzet, Schopenhauer szerint, a művészet legfontosabb eszköze. A filozófus az intuíción alapuló elsődlegességét hirdette az akarat megfigyelésének folyamatában, a valóságos élet helyett az esztétikai elképzeléseket tartotta lényegesnek.*

L. S. Ruhl:
A. Schopenhauer
portréja, 1815

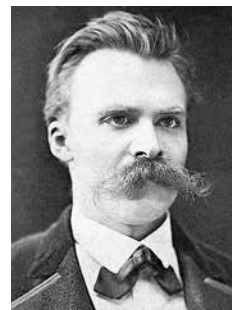
F. Nietzsche elmélete. *Friedrich Nietzsche* (1844–1900) német filozófus és író – az élet filozófiája elnevezésű bonyolult és ellentmondásos bölcséleti elképzelés megalkotója, több eredeti gondolat szerzője a művészet lényegéről, a kultúra történetéről és az emberről általában. Elméletének fő kategóriája maga az élet. Véleménye szerint az Isten egy kitalált foga-

lom, ami ellentmond a lét értelmének, ami az egyetlen realitás, nélkülöz minden anyagiságot és a *kozmosz törvényszerűsége* megnyilvánulási formája.

A filozófus előre vetítette egy nagy világválság eljövételét. *Az egész nagy európai kultúra a vesztébe rohan.* A hanyatlás okát a hit meggyengülésében, a pesszimizmusban, és az erkölcsi értékek semmibevételében látta. A világ végzetes helyzetét Nietzsche szembe állítja az emberrel. *Meghaltak az istenek, egyedül az ember maradt életben* – írja, megénekelve az emberfeletti ember (Übermensch) kultuszát, aki meghódítja a földet, természetet és a társadalmat. Az Isten létezésének tagadásával Nietzsche meghirdette az ember fensőbbiségét, aki erős, büszke, biztos az erejében, amitől a jövője függ. A filozófus tagadta az ész logikáját a valóság megismerésében. Csak az erős jellemmel és lélekkel rendelkező ember képes megismerni a világmindenség titkait, és megfékezni a társadalomban uralkodó káoszt. *Minden megengedett!* – tűzte ki a jelszót, mivel úgy gondolta, hogy az egész világnak az ember életét kell szolgálnia, az ember pedig megtehet mindent, amit a lelke akar. Az életről és az emberi egyéniségről szóló nietzschei gondolatok elősegítették annak a nagy lelki fordulathoz a kezdetét, amely hatással volt a művészet fejlődésére és a modernizmus kialakulására. A modernizmus követői elfogadták F. Nietzsche elméletét az emberi élet sokoldalúságáról, értékességéről, az egyéniségről, mint a világmindenség központjáról, abbéli céljáról és képességéről, hogy új világot tud teremteni, a racionalizmus elutasításáról, valamint olyan megismerési formák felkutatásáról, melyekkel jobban megérthető az emberi lét.

Henri Bergson intuitívizmusa *Henri Bergson* (1859–1941) intuitívizmusa szorosan összefügg F. Nietzsche filozófiájával. Az **intuitívizmus** (latin *intuitivo* – 'képzlet, szemlélődés') olyan filozófiai irányzat, amely abból indul ki, hogy az életet csak egy magasabb rendű képesség, az intuíció segítségével lehet megismerni. Az alkotói képzlet nyitottabbá tesz a világ felé, támogat abban, hogy jobban megértsük annak értékeit. A legnagyobb tudás, a filozófus szerint, a személyes élmény és az intuíció. A művészet pedig ennek a világnak a megértése. Ugyanis a művészi képzlet alapja nem más, mint az emberi lélek, ami egyedi és megismételhetetlen. Bergson az érzelm, intuíció (élményszerű beleolvadás) fontosságát hirdette. Olyan új esztétikai formák keresésére szólította fel kortársait, amelyek képesek ábrázolni az emberek érzelmeit és érzéseit. H. Bergson eszméi nagy hatást gyakoroltak a modern költészetre.

S. Freud pszichoanalízise. *Sigmund Freud* (1856–1939) osztrák orvos, a **pszichoanalízis tanának** és módszerének a kidolgozója. A lelki folyamatok okainak vizsgálata során arra a következtetésre jutott, hogy nem lehet anyagi tényezők segítségével megmagyarázni a tudatot és a tudatalattit. A lelkivilágot külön kategóriaként kezelte, amely az anyagi körülményektől függetlenül létezik és sajátos pszichikai erők mozgatják, melyek az ember tudatán túl találhatók. Freud véleménye szerint a személyiség lelkére igazi végzetként olyan változatlan konfliktusok nehezdednek, amelyek az élvezetek iránti vonzalommal és a tudatalatti vágyakkal vannak összefüggésben. Az emberi lélek örök konfliktusával magyarázta a filozófus az erkölcs, a művészet, a vallás, az állam és a jog fejlődésének lényegét. A művész elmerül fantáziájának világában, hogy ott *találja meg az örömet*. Miután az író felismeri saját érzelmi konfliktusát, akkor lép a lélek és a világ gyógyulásának útjára. Ebből a szempontból Freud úgy tekintett a művészetre, mint az emberek lelki gyógyulásának eszközére és a társadaloméra is általában. S. Freud elmélete nagy hatást gyakorolt a modernizmus íróinak esztétikai útkeresésére. Freudnak a tudattalannal kapcsolatos gondolatai több avantgárd irányzat kialakulását is befolyásolta, többek között a szürrealizmusét.

F Nietzsche

A. Bergson

S. Freud

A FILOZÓFIAI ELMÉLETEK HATÁSA A MODERNIZMUSRA

1. A világ katasztrófális helyzetének felismerése és annak szükségszerű megismerése új (nem racionális) módszerekkel.
2. Az alkotó intuíció képes a lét titkaiba behatolni.
3. A legfelsőbb tudás nem a tudomány, hanem a művészi alkotás.
4. Az ember olyan akarakteróval rendelkezik, hogy képes új világot teremteni, ami eltér a meglévő külső világtól.
5. A világ az emberi képzelettől, kreativitástól függ.
6. A tudatos és tudatalatti összetett pszichikai folyamatok a művészet tárgyát képezik.

A modernizmus esztétikai előfeltételei. A korai modernizmus előfutárai az irodalomban a romantikusok voltak. A modernizmus világnézete ott rejtőzködött magában a romantika természetében, amelytől a korai modern alkotók átvették a valóság valóságának elutasítását, a lélektelen világ szembeállítását a lélek erejével és a független személyiség művészetével, a művészek alkotói szabadságának a meghirdetését, a művészet szimbolikus természetének a fejlődését, egy új művészi valóság megteremtését.

Az emelkedett világhoz vezető romantikus útkeresés, annak szembeállítása a szürke hétköznapokkal, a lelki világ lényegének megértésére való törekvés és a fennkölt eszmék univerzumában történő elmerülés elősegítették a modernizmus megjelenését. Erről tanúskodik **Charles Baudelaire** (1821–1867) francia író, költő munkássága, aki a késő romantika képviselője és a modern költészet megteremtője volt. A *Romlás virágai* (1857) című művében a romantika hagyományai a lelki értékektől megfosztott világ tagadásában, a szabadságszerető

Carlos Schwabe. Charles Baudelaire *A Romlás virágai* c. kötet borítója, 1900

hősök alakjának megteremtésében nyilvánulnak meg, akik a költő alkotói függetlenségét személyesítik meg. A költő verseit jellemző kontrasztok poézisa szintén a romantika hagyományából eredeztethető. Versei azt az ellentétet fejezik ki, ami a költő életének és költészetének a lényege: a romlottságból a művészet virágait fakasztotta: együtt emlegetve Istent és a sátánt, a jót és rosszat, a testit és lelkit. A környező valóságot szemlélve a költő megpróbálta kideríteni a tárgyak és jelenségek rejtett tartalmát, létrehozni köztük a kapcsolatokat, amelyek segítenek megérteni a világ legmélyebb összefüggéseit. A modern költészet kialakulásának ékes példája a *Kapcsolatok* c. verse, melyben a hangok, a szagok és a színek egyetlen képpé állnak össze.

Más költők alkotói útkeresései a XIX. század második felében szintén előkészítették a modernizmus megjelenését. Több alkotói közösség, irányzat, iskola, csoport alakul ekkor, melyek a *tiszta művészet* követőit egyesítették soraikban, akik hittek a maradandó és szép értékekben, függetlenül a mindennapok szennyétől és káoszától, a csöcselek akaratától (ilyen volt a francia Parnasszus csoport és az orosz *tiszta művészet* iskolája). A romantikus próféta dalnokok átadják a helyüket az irodalomban a mester-poétáknak, filozófus-

Az ukrán modernizmus kialakulásának jellegzetességei

Az ukrán modernizmus kialakulására nemcsak a nyugat-európai filozófiai és művészeti irányzatok voltak hatással, hanem a honi hagyományok is, többek között Hrihorij Szkovoroda **szív filozófiája**. Az ember egyedüli igaz része a szíve – írta a filozófus –, amit csak Isten ismerhet, mint lelkünk legmélyebb bugyrainak lényegét, erejét. Szívünk nélkül halott árnyékai vagyunk önmagunknak.

A **szív filozófiája** a XIX–XX. század fordulóján vált különösen aktuálissá az európai életfilozófiák filozófiarendszere hatása alatt. Ukrajnában a modernizmus a XX. század elején honosodott meg *M. Voronij, Olekszandr Olesz, M. Kocjubinszkij, M. Hviljovij, M. Zerov* munkásságának köszönhetően.

poétáknak és az esztéta-poétáknak. A szemlélődést felváltja a plasztikus leírás, majd pedig a hősök lelkivilágának a különleges ábrázolása, ami értékesebb a valóságnál. A XIX. század végén az ukrán költészetben is megjelenik a modernizmus, amiről Leszja Ukrajinka és I. Franko munkássága is tanúskodik.

A XIX. század végén az irodalmat az útkeresések sokfélesége jellemzi. De sok művészt a szépség iránti szeretet, az ember szellemi létének és a világ megismerésének a vágya egyesítette, ami a modernizmus kialakulásához vezetett.

Modernizmus – fordulat a művészetben. A *modernizmus* (a francia *modern*, a 'jelenhez tartozót' vagy 'nem régít' jelent) azoknak a XIX. század végi és XX. századbeli polgári irányzatoknak az összessége, amelyek különösen a hagyományos formák széttörésével próbálták megteremteni a szerintük korszerű művészetet. A XIX. század 60–70-es éveiben alakult ki *Franciaországban* (Ch. Baudelaire, P. Verlaine, A. Rimbaud, S. Mallarmé). Nem sokkal később elterjedt *Belgiumban* (Ifjú Belgium csoport), *Lengyelországban* (Ifjú Lengyelország csoport), *Oroszországban* (A. Blok, I. Annenszkij, V. Brjusov, A. Ahmatova, B. Paszternak, O. Mandelstam), *Ausztriában* (R. M. Rilke) és más országokban is. Végül a XX. század irodalmának egyik meghatározó stílusirányzatává vált.

A modernizmus megjelenése arról tanúskodott, hogy gyökeresen megváltozott az ember szerepe a művészetben. Az alkotók figyelme ekkor az egyén belső világának bemutatása felé irányult. Az ember az irodalmi-képzőművészeti alkotások fontos szereplőjévé vált. Érzései, benyomásai, tapasztalatai magukra vonták a modern művészek figyelmét, akik az egyént a legfőbb értéknek nyilvánították a földön, az emberi tudat megismerését pedig a modern művészet elsődleges kihívásának. Az emberi személyiség lelki fejlődése ekkor fontos tényezővé válik, a világegyetemben pedig ellentmondásossá és védtelenné. A művészeti alkotások hősei már nem a kor tipikus alakjai, hanem a társadalom lelki tüneteinek a hordozói, a valóság érzelmi hangvillái is.

A XX. század egyik legjellemzőbb sajátossága a különböző művészeti ágak kölcsönhatása egymásra. Például Pablo Picasso metaforikus festményei nagy hatással voltak Guillaume Apollinaire, Paul Éluard, Blaise Cendrars sajátos művészi vonásaira; az impresszionista festők meghihlették Paul Verlaine, Arthur Rimbaud, Knut Hamsun, Olekszandr Olesz, M. Voronij művészetét; Auguste Rodin szobrai pedig lelkesítőleg hatottak R. M. Rilke verseire. A kubisták esztétikája hatott Gertrude Stein, V. Majakovszkij, Guillaume Apollinaire kompozícióinak nyelvezetére, a filmes montázs módszer pedig James Joyce, Marcel Proust *tudatfolyam* regéneire.

A modern művészet a műalkotást független, tökéletes világnak tekinti, melynek saját értéke van. A művészi kifejezés új formáit és lehetőségeit keresik, melyek a régi, a hagyományostól eltérőek és képesek megfelelő módon kifejezni a XX. század valóságát, s benne az embert. Persze ehhez új nyelvet, új kifejezőeszközöket, új szerkezeti technikákat, új ábrázolásmódot, új művészi eszközöket is keres. Valóságos forradalmat jelentenek a művészetben Paul Cézanne, Pablo Picasso festményei, Guillaume Apollinaire, Thomas Stearns Eliot, Rainer Maria Rilke versei, P. Gyagiljev, Vsz. Meierhold, Lesz Kurbasz színdarabjai, Joseph-Maurice Ravel, Igor Sztjavinszkij zeneművei, David Griffith, Szergej Eisenstein, Olekszandr Dovzszenko filmjei.

A művészek egyre több figyelmet szenteltek a világnézet kérdéseknek, megpróbálták meghatározni a személyiség helyét a világmindenségben, az emberiség erkölcsi fejlődésének általános törvényeit, a civilizáció fejlődésének morális tényezőit. Felbecsülhetetlen a jelentősége F. Nietzsche, Henri Bergson, S. Freud eszméinek. Gyakran az írók is filozófusokká váltak. Műveikben a művészet összefonódik a filozófiai gondolkozással (V. Rozanov, Jean-Paul Sartre, Albert Camus, Roland Barthes).

A művészeti forradalom idején megjelent még egy fontos ismertetőjel, amely nagyban meghatározta a XX. század kulturális fejlődését. Ez az *analízistől a szintézisig* vezető út a kompozíció, a nyelv és tartalom struktúrájának minden szintjén. A több témakör feldolgozásának elvét al-

Paul Cézanne: Portré Cézanne asszonyságról, 1891

Pablo Picasso:
A zsonglór család, 1905

irányzatait is képes ábrázolni. A modern művekben szervesen kiegészítik egymást a tudatos és a tudatalatti, a földi és a kozmikus történések, amelyek mindenekelőtt lélektani síkon zajlanak az ember lelkében, aki elsősorban az örökkévalóság szemszögéből akarja megérteni léte értelmét.

kalmazzák az irodalomban, bátran keverednek benne az idősíkok és helyszínek. Ez a szintézis elősegítette a szubjektív és az objektív világ egységben látását, annak megértését.

A modern művészetben fontos szerepet játszik a *mitologizálás*. A mítoszok segítségével próbálják az írók megérteni a világ fejlődésének logikáját, megfejtetni az emberiség lelki fejlődésének titkait, létrehozni a lét univerzális modelljét.

A modern alkotók műveiben a figyelem az *ember belső világára* és a *lét örök problémáira* összpontosított. Megpróbáltak túllépni a realizmusra és naturalizmusra jellemző konkrét és történelmi dolgok ábrázolásán, azaz az emberiség erkölcsi fejlődésének egyetemes törekvéseit akarták feltárni.

A világ modern művészetére jellemző a *folytonos útkeresés a tartalom és a forma tökéletesítésének* terén, az olyan hangsúlyozott stílus, amely nemcsak az egyénit és jelenlegit, hanem a fejlődés általános

A MODERNIZMUS FŐ SAJÁTOSSÁGAI

1. Új művészi valóság létrehozása, mely eltér a valóságtól, művészi kísérletezések (irodalmi) az új valóságban.
2. Különös figyelmet fordít az ember belső világára.
3. Előtérbe helyezi az alkotó megérzést a világ megismerésében.
4. Az irodalmat olyan legfőbb tudásnak tekinti, amely képes feltárni a személyiség legbelsőbb valóját és lélekkel megtölteni a világot.
5. A misztifikációra és a tudatalattiban történő elmerülésre való hajlam.
6. Az ember nem a kor tipikus alakja, hanem a társadalom lelki tüneteinek a hordozója.
7. Bátor kísérletezések a forma, poétika és a nyelv területén.
8. A művészet és a filozófia egymásra hatása, különböző művészeti ágak kölcsönhatása.
9. A mítosz a világ megismerésének lehetősége.
10. Örök eszmék kutatása, amelyek képesek megváltoztatni a világot a szépség és a művészet törvényei alapján.

A MODERNIZMUS KORSZAKAI

Korai modernizmus (a XIX. sz. utolsó harmada és az 1910-es évek)	Érett modernizmus, avantgárd (1910-től a XX. sz. utolsó harmadáig)
Impresszionizmus, szimbolizmus, neoromantika	Akmeizmus, imagizmus, egzisztencializmus

Az ukrán modernizmus sajátosságai

Ukrajnában a modernizmusnak megvoltak a maga sajátosságai. Az ukrán írók, költők a művészet esztétikai követelményeit úgy érvényesítették, hogy közben nem feledkeztek meg az író szerepéről az ukrán nemzeti folyamatokban. A nemzeti tényező fontos szerepet játszott az ukrán modernizmus kialakulásában, ami meghatározta helyét a XX. század világművészetében.

Korai modernizmus. Azon korai modern irányzatoknak a gyűjtőneve, amelyek a XIX. század utolsó harmadában jelentek meg és megelőzték a modern művészet végérvényes kialakulását (a szimbolizmust, impresszionizmust, szecessziót). A korai modernizmus először utasítja el a *lét életszerű ábrázolását*. Az írók fő témája az esztétikai problémák feldolgozása lett. A történet fejlődését a lelkiekben gazdag és független személyiség gondolatai, benyomásai, tudata határozzák meg, ami a későbbiek során megtisztul a meséléstől és az önmagunkra való összpontosítás, az önmegfigyelés síkjába megy át. A korai modernizmus nem követte a XIX. század realizmusának és naturalizmusának a hagyományait. A romantikát azonban nem utasította el, hanem épp ellenkezőleg, felhasználta annak alapértelmezéseit. A romantikától a korai modern művészek átvették a tökéletlen valóság elutasítását, a lelketlen valóság szembeállítását a lélek és a művészet erejével, az ellentétek és elletmondások költői megnyilvánulását.

Érett modernizmus. Később az írók szakítottak a régi, hagyományos és részben kiüresedett formákkal, értékekkel, sőt tartalmakkal. Az 1910–1920-as években a modern művekben (F. Kafka, M. Bulgakov, R. M. Rilke, G. Apollinaire, A. Ahmatova, B. Paszternak, M. Hviljovij, H. Koszinka és mások) a szintézis poétikájának tendenciája figyelhető meg, a lényegre pontosan tükrözve a modern világ valóságát és benne az embert ábrázolják.

A modernizmus és az avantgárd összefüggése. A francia eredetű *avantgárd* szó eredetileg katonai kifejezés volt, jelentése: 'előrs'. A XX. század első évtizedeiben létező művészeti irányzatok összefoglaló neve. Szembefordulnak a fennálló polgári társadalommal, a társadalom átalakítását célozták meg. Valamennyi irányzat arra törekedett, hogy egy alapelvet állítson szemléletének középpontjába, erre az alapra építse fel a világértelmezésnek azt a kísérletét, amely aztán a művészi formát meghatározza. Merész kísérletezések jellemzik: műfaj, stílus, kompozíció, az elvonatkoztatás, a képzettársítás, új költői nyelv, amelynek logikája eltér a megszokott mindennapi használattól. Az orosz futurizmus, a német expresszionizmus, a francia szürrealizmus stb. ékes bizonyítékai ennek. A XX. század első felében végérvényesen kialakultak az avantgárd fő vonásai: a személyiség belső problémái iránti figyelem, az ember és a művészet értékének a hirdetése, az idő és tér szétválasztására tett kísérlet. Művészi megnyilvánulásaikat sokan nem értették, de vitathatatlan, hogy sokat tettek a művészet megújításáért. Csak néhány név G. Apollinaire mellett V. Majakovszkij, M. Szemenko, G. Trakl és mások.

Az avantgárd egy dinamikus, nyitott mozgalom volt, amely különböző művészeti hagyományokat és stílusokat vegyített. A mozgalom első nagy fénykora a XX. század tízes éveire tehető, második hulláma, a húszas évek – a szürrealizmust kivéve általában lehanyagoltak az egyes irányzatok, a harmincas évek végére gyakorlatilag lezárult történetük. Ami a második világháború után, főként a hatvanas években jelentkezett, az már a neoavantgárd, majd a *posztmodern*.

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Válozjátok a modernizmus fejlődése különböző korszakainak sajátosságait! **2.** Határozzátok meg a romantika és a modernizmus közötti hasonlóságokat és különbségeket! **3.** Milyen filozófiai eszmék hatottak leginkább a modernizmus fejlődésére? **Olvasói tevékenység. 4.** Olvassátok el Baudelaire *Kapcsolatok* c. versét! Miért tarják ezt a verset a modernizmus programversének? **5.** Emlékezzetek vissza korábbi olvasmányaitokból P. Verlaine, A. Rimbaud verseire, H. Ibsen, B. Shaw és M. Maeterlinck drámáira! A modernizmus milyen jeleit ismerték fel a művekben (*egy választott mű példáján*)? **Emberi értékek. 6.** Milyen új elképzelések születtek az emberről és a világról a modernizmusnak köszönhetően? **Kommunikáció. 7.** Állítsatok össze *A modernizmus, az emberiség szellemi kultúrájának forradalma* c. előadáshoz téziseket! **Állampolgárok vagyunk. 8.** Határozzátok meg az ukrán modernizmus sajátosságait, nevezétek meg képviselőit! **Modern technológiák. 9.** Az internet segítségével készítenek prezentációt a modernizmus képviselőiről az irodalomban, képzőművészetben, zenében, színházban (*választás szerint*)! **Az életre készülünk. 10.** Szerintetek mi a különbség a romantikus, a realista és a modern stílusban alkotó művész között? Milyen az élethez, az emberhez, a világhoz a hozzáállásuk? Melyik áll hozzátok közelebb?

A XX. SZÁZAD ELEJÉNEK MODERN PRÓZÁJA

Az akkori idők alkotásai gyakran önéletrajzra emlékeztetnek – nem csupán az írójéra, hanem az egész nemzedékére, akik a nagy remények és csalódások, a katasztrófák korában éltek.

K. Sahova

A szó művészetének új irányait a XX. század elején Európában F. Kafka, James Joyce és Marcel Proust írásai határozták meg. A modern epika nélkülük elképzelhetetlen. A valóság realiztikus ábrázolása már nem elégítette ki az írókat, figyelmük egy másik valóság, a belső, a kimondottan személyes felé fordult. Olyan regények, elbeszélések, esszék stb. születtek, amelyekben lehetőség adódott a szabad *tudatfolyam-áramlás* folyamatának bemutatására, mely az ember énjének mélyen lakozik.

Tudatfolyam-áramlás. A kifejezést a XIX. században használta először William James amerikai pszichológus, filozófus, az amerikai funkcionista pszichológia alapító atyja. James azt hangsúlyozta, hogy az egyén a saját tudatosságát mindig folyamatosnak, szünet- és törésmentesnek, illetve osztatatlannak érzi, amely nem aprózódik fel kis darabokra. A tudattartalom folyamatosan változhat, de mi zökkenőmentesen, megszakítás és szünet nélkül jutunk egyik gondolattól a másikig, egyik észleléstől a másikig. James szerint a gondolat *áramlik*; innen a tudatfolyam kifejezés.

L. Tolsztoj, J. Conrad, H. James, J. Meredith pszichológiai prózájának eredményeit felhasználva az európai írók a XX. század elején egyre jobban elmélyültek az egyén belső világának a bemutatásába, s a tudatfolyam-áramlás írói technikáját használták a valóságmegjelenítés módszereként. A tudatfolyam-áramlás „irodalmi iskolájának” fénykora az 1910–1930-as évek-re tehető és J. Joyce, M. Proust, W. Woolf és mások munkásságában teljesedett ki. Az ember összetett lelki világának a bemutatására az emlékezést, belső monológokat, a gondolatok szabad áramlását, képzettársításokat, lírai kitérőket alkalmaztak. A módszer tehát a szabad gondolattársítás, az asszociáció, ahogy a képek szeszélyesen, irányítatlanul kapcsolódnak egymáshoz.

James Joyce

James Joyce (1882–1941) ír költő, író, kritikus, a modern próza egyik atyja. Műveiben az egyén feszült lelkivilágát, a lelki jelenségek alig észrevehető rezdüléseit mutatta be, árnyaltan érzékeltette a társadalom rétegeinek egymáshoz való viszonyát, az idősíkok egybemosódását. A *Dublini emberek* (1914) c. gyűjteményében az 1903–1905 között írt elbeszélései vannak. Az írónak az volt a szándéka, hogy bemutassa a társadalom „lelki bénultságát” és benne az ember tragikus sorsát válság idején. Igazán népszerűvé az *Ulysses* (1922) megjelenése után vált. A modern irodalom legjelentősebb műveként tartják számon. A regény híres az úgynevezett tudatfolyam-áramlás írói technikájáról és kísérleti prózájáról. Szándékosan sok paródiát, utalást és könnyen összekeverhető hasonló hangzású szavakat használ Joyce.

Marcel Proust

Marcel Proust (1871–1922) francia regényíró, esszéista és kritikus, akit leginkább mint *Az eltűnt idő nyomában* című regény szerzőjét ismernek. A regény első része, a *Swann* 1913-ban jelent meg, nem aratott nagy sikert, csak később értékelték újra a kritika, és az irodalmi modern próza példaképévé tette. Proust szerint a művész feladata a tudatalatti emlékezetből kiszabadítani a megszokás eltakarta örök értékeket. 1909-ben teájának és kekszének (a madeleine-süteménynek) íze idézte fel benne a gyermekkort. Sorra jelentek előtte regényhősei, s elkezdte *Az eltűnt idő nyomában*.

A regény főhőse Marcel, aki sokban hasonlít az író gyerekkori önmagára, objektummá és szubjektummá téve azt az impresszionizmus elveinek megfelelően: *A tudat – minden, A valóság kritériuma a benyomás, A világ olyan, amilyennek érezzük.* Ez ad lehetőséget az írónak arra, hogy ne csak elmesélje egy kisfiú életét, hanem bemutassa az egyén lelkiállapotának változását az idő múlásával, összekapcsolja a múltat a jellel, a valóságot a képzelettel, az igazit a vágyottal.

Bárhogyan is változik az elbeszélő élete, mindig visszatérnek gyermekkori emlékei. A cselekmény lazán összefüggő fonalát az író napi élményei alapján feltámadó emlékei teszik szövevényessé: Combre városkája, szomszédolása hol Swannékhoz, hol Guermantesékhez, a gőzölgő tea illata, a süteményé, a fák leveleinek susogása stb. Tehát Proustnál az események nem feltétlenül lineáris rendben, ok-okozati viszonyban követik egymást, hanem ahogy a narrátornak eszébe jutnak a múlt történései. A cselekmények nem a külső időben, hanem a belső tartamban játszódnak. Az emlékek pedig újabb emlékeket hívnak elő. Mindazonáltal megfigyelhető a lineáris rend is, hiszen a regény – sok kitérőn át – a gyerekkortól az idős kor felé halad.

Proust a flaubert-i szűkített regényfogalmat újra kitágítva mindent belezsúfol, amit kora elé tárt. Lélekelemző módszere, laza szerkesztése a két háború közti dekadens, formabontó irányzatok forrása volt, hatására kibővültek az irodalom nyelvi és szerkezeti eszközei. A képek szabad asszociáció révén kapcsolódnak, emlékek, futó érzések, benyomások, jelentéktelen részletek tűnnek fel. Az élet felszínének fényeit és árnyékait senki sem ábrázolta nála gazdagabban, ez is az impresszionisták rokonává teszi. A történetben fontos szerepet kap a szerelem, a homoszexualitás, a féltékenység, a flaubert-i *Érzelmek iskolájának* továbbvitele, az érzések önnön ellentétükbe fordulása, a sznobság – a kultúra egyik létrehozója, a felső rétegek életének kritikus bemutatása. A szépség is emlékeztet: a tárgyak, a nők, a zene azért szépek, mert emlékeztetnek valamire. Nem a világot tárja fel, amelyen keresztül, kifelé nézve, hanem emlékeztet, befelé nézve, amint a világ keresztülszűrődött rajta.

Franz Kafka (1883–1924) német nyelvű író munkásságában szintén az erkölcs és kultúra pusztulását, az egyén elidegenedését és magányosságát mutatja be, aki kilátástalan helyzetében fulladozik. Ezt bizonyítják művei, *Az átváltozás* (1912), *A per* (1925), *A kastély* (1926).

J. Joyce Giacomo c. esszéje

Főhőse maga a szerző (James olaszul Giacomo). Ez biztosítja annak a lehetőségét, hogy az egyén lelkiállapotát különböző nézőpontból mutassa be – kívülről és belülről, hogy beszélgesen önmagával. Önéletrajzi adatokat közöl, de oly mértékben általánosít és értékeli át a dolgokat, hogy az írás filozófiai felhangot kap. Az író saját kora lelki problémáinak a kifejezőjévé válik, önéletrajza csak apropó az emberi élet értelméről szóló gondolatoknak, az ember felemelkedéséről és bukásáról, reményeiről és csalódásairól, a művészetéről, önmaga helyének megtalálásáról a világban. A szerelem története fokozatosan alakul át a lélek történetévé, az önmegismerés vágyává, és önmagán keresztül – az élet megismerésére. Giacomo – alkotó, erkölcsös ember, belső világa határtalanul gazdag. Az esszében J. Joyce modern szemléletének alapjai fogalmazódnak meg, melynek értelmében az emberi természet leggyözhetetlen és sokrétű, felülmúlhatatlan teremtőképessége egy új, mesés világ létrehozására, mely más mint a lelkiekben korlátozott valóság. A mű szerkezete töredékes, Joyce a tudatfolyam-áramlás technikáját alkalmazta. A főhős tudatában összekapcsolódnak a megfigyelések, észrevételek, gondolatok, emlékek, a hallott párbeszéd-részletek, kultúr-reminiscenciák (visszaemlékezés egy ismerős vagy másra emlékeztető helyre), idézetek különböző művekből. Az idő az esszében csak a valódi szerelem történetében behatárolt, máshol nem. A hős a cselekmény során összetett lelki fejlődésen megy keresztül, s végül megérti, a legnagyobb érték az, ha szeretünk akkor is, ha viszont nem szeretnek; ha élni akarunk, még ha az élet értelmetlennek is tűnik; ha alkotunk a gátló körülmények ellenére is; ha szabadok maradunk a korlátozott térben és közegben is. A „szociális felszabadulást” váró „üres beszédű, fecsegő tömeget” ironikusan ábrázolja az író, és szembeállítja velük a hős lelki erejét.

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Hogyan értelmezték a *tudatfolyam-áramlás* fogalmát? **2.** Mivel magyarázható az ilyen témájú és szerkezetű művek megjelenése? **Olvasói tevékenység. 3.** Magyarazzátok meg az *impresszionista stílus* kifejezést! Hozzatok példákat főbb jellemzőire M. Proust *Az eltűnt idők nyomában* c. regény alapján! Jellemezték a főhőst! Keressetek impresszionista stílusú kifejezőeszközöket! **4.** Olvassátok el J. Joyce *Giacomo c. esszéjét*! Az egyetemes kultúra milyen motívumaira találtak utalást benne? **Emberi értékek. 5.** Szerintetek milyen értéket hordoznak a tudatfolyam-áramlás technikájával készült művek? **6.** Hogy gondoljátok, miért emlegeti a *Giacomo c. esszében* az író Shakespeare címerét? Mit takar ez a szimbólum? **Kommunikáció. 7.** Értelmezték J. Joyce a *Giacomoban* megfogalmazott kijelentését: *Ha engem szeretsz, akkor szeresd az esernyőmet is!* **Az életre készülünk. 8.** J. Joyce szerint lelkileg szabad az ember igazán csak a belső világában lehet – az érzelmek szférájában, az Istenhez való viszonyában, a művészetben, Ti hogy gondoljátok? Véleményeteket osszátok meg!

Franz Kafka

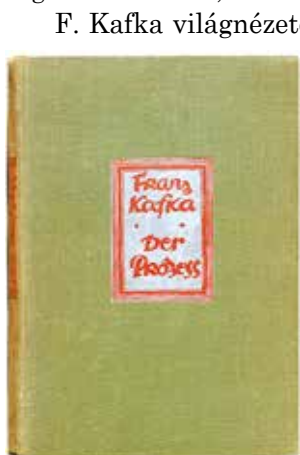
1883–1924

A háború a görbe tükrök labirintusába vitt be minket. Egyik téves eszmétől a másikhoz csapódunk. Hamis próféták és sarlatánok a boldogság filléres receptjével csak befogják fülünket, betakarják szemünket, és mi a görbe tükrök miatt egyre gyakrabban zuhanunk egy sötét szakadékba, mintha nyitott aknába esnénk.

F. Kafka

Franz Kafka 1883. július 3-án született Prágában német nyelvű zsidó családban. Apja, Herman Kafka jól menő áru- és ruhakereskedő volt, anyja, Julie Löwy a gyerekek nevelésén kívül besegített férjének az üzletben. A szülők nagyon sokat dolgoztak, hogy gyermekeiknek megfelelő körülményeket biztosítsanak. Emiatt a gyerekek sokat voltak a szülők nélkül. Összesen hatan voltak testvérek, közülük Franz volt a legidősebb. Két öccse, Georg és Heinrich még csecsemőként, Franz hétéves kora előtt elhunytak, három húga Gabriele, Valerie és Ottilie sokat betegeskedtek. Mindezek kihatottak Franz jellemének fejlődésére. Mindig magányosnak és kirekesztettnek érezte magát, szülői szeretetre, törődésre vágyott, de ők az üzlettel voltak elfoglalva, nem törődtek fiúk lelki világával. Kafka rossz viszonya apjával, melyről *Levél apámhoz* című, több mint százoldalas művében ad tanúbizonyságot, innen eredeztethető. A műben kifogásolja édesapja tekintélyelvűségét és nagy igényeit. Édesanyja, ezzel szemben, csendes és félénk volt, és jelentős hatást gyakorolt fia műveire.

Az általános iskola után, a szigorúan klasszikus irányú állami német nyelvű gimnáziumban tanult, majd Prágában a Német Károly Egyetemen (Deutsche Karl-Ferdinands-Universität) szerzett jogi diplomát 1906-ban. Ügyvédként dolgozott egy balesetbiztosító társaságnál. 1911 végén sógorával közösen indították el az első prágai azbesztgyárat. Kafka nagy lelkesedéssel fogott munkához, de aztán rájött, hogy a munka csak az írástól veszi el idejét.

F. Kafka A per c. regénye első kiadásának borítója, 1925

F. Kafka világnézetének formálódására a családi atmoszféra mellett az európai XIX. század végi – XX. század eleji társadalmi-politikai helyzet volt nagy hatással. Az általánosan érzékelhető feszültség, az első világháború előszele, a háborús helyzet, a forradalmi mozgalmak – mind együttesen Kafka nemzedékében félelmet és nyugtalanságot keltettek. Kafka menekülési útvonalat az irodalmi alkotó munkában talált.

1902. október 22-én ismerkedett meg Max Broddal, akivel életre szóló barátságot kötött. Az irodalmi körökben Brodot tehetséges újságíróként és kritikusként tartották számon. Később ő lesz Kafka első életrajzírója.

1911–1912 között írta meg az *Amerika* c. regény első változatát, 1912-ben *Az átváltozást*. 1913-ban az *Arcadia* almanachban, melyet Brod szerkesztett, jelent meg nyomtatásban *Az ítélet* c. elbeszélés. Első elbeszéléskötetete 1912-ben látott napvilágot *Szemlélődés* címen. *A per c.* nagyívű regényén 1914-ben kezdett el dolgozni. Utolsó regénye, *A kastély* csonkán maradt ránk, Kafka nem fejezte be.

Élete utolsó esztendeit súlyos betegsége árnyékolta be, a tuberkulózis a tüdejét támadta meg. Az ausztriai kezelés sem hozta meg a remélt javulást. 1924. június 3-án a Bécs melletti kierlingi szanatóriumban hunyt el. Június 11-én helyezték örök nyugalomra Prágában.

Kafka munkásságában testesülnek meg az európai szépirodalom új elvei – a tudatfolyam-áramlás, az egzisztencializmus, expresszionizmus, szürrealizmus, mágikus realizmus stb. Ő lett a a XX. század elején *a világ szellemi útvesztőinek és az emberi léleknek a kifejezője* – írta Max Brod.

Az átváltozás c. elbeszélés. A megírás körülményei. 1912. november 17-én, vasárnap a biztosítási ügynök F. Kafka az ágyon hevert, s a következőt képzelte: ő bogár számtalan lábbal és tanácstalanul fekszik, mert nem tud felállni. F. Bauernek még aznap levelet küldött, melyben azt írta, hogy *még ma papírra kell vetnem egy rövidke történetet, mely mostanában állandóan bennem motoszkál.*

Az 1912-es esztendőben több szörnyű katasztrófa is történt. Április 15-én elsüllyedt a *Titanic* a fedélzetén több mint 1500 emberrel. Októberben elkezdődött az első balkáni háború, mely Európa több országa közötti konfliktusforrássá vált, és elővetítette az első világháborút. A társadalmi elégedetlenség is egyre fokozódott. F. Kafka ekkor egy biztosítótársaságnál dolgozott. Nappal hivatalnok volt, este pedig író. *Ez a kettős élet borzasztó volt számomra, melyből kiutat csak a téboly jelenthet* – írta Kafka.

Az *átváltás c.* elbeszélésben semmilyen történelmi eseményről nem esik szó, az írónak mégis sikerül a nyugtalanság, a bizonytalanság, elidegenültség és védtelenség érzését felidézni az emberben, aki az élet bonyolult labirintusából keresi a kiutat.

A borzasztó élet metafórája. Különleges művészvilágot ábrázolt Kafka műveiben – abszurdot, érthetlent, borzasztót. Ami a művekben történik, nincs rájuk logikai magyarázat, de az olvasó átérezheti az erkölcs romlásának, a lelki kapcsolatok megtörésének, a káosznak és a félelemnek a meglétét. *Az átváltás* ékes példája az író metaforikus világszemléletének. Az elbeszélés alapjául az utazó ügynök, Gregor Samsa meghökkentő csótánná történő átváltozása szolgál. Egy reggel arra ébred, hogy bogárrá változott. Fokozatosan veszíti el emberi tulaj-

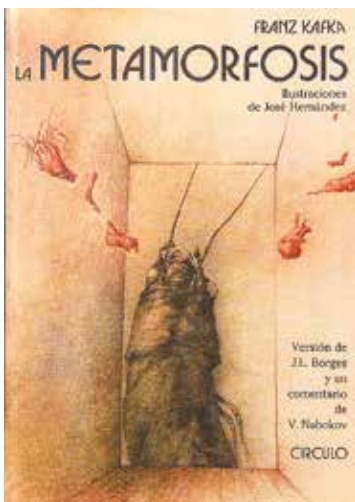
IRODALMI BARANGOLÁS

Prága F. Kafka idejében

F. Kafka születésének idején Csehország az Osztrák-Magyar Monarchia kötelékébe tartozott. Prágában többnyire németek, csehek és zsidók laktak ekkor, a társadalmi és kulturális viszony kissé feszült volt. Valamennyi hivatalos intézményben a Monarchia embere volt vezető pozícióban. Német színház, német egyetem, a Károly Egyetem (Európa egyik legrégebbi egyeteme) működött, mely két részből állt: a német nyelvű és a cseh nyelvű részből. F. Kafka a német nyelvűben tanult. Az első világháború idején Csehországban hadiállapotot vezettek be, eltörölték a gyülekezési szabadságot. A feljelentések, letartóztatások, gyilkosságok abban az időben a lakosság mindennapjaihoz tartozott. Mindezek ellenére lassan ébredni kezd az ország, a csehek nemzeti-felszabadító mozgalma bontakozik ki, ami 1918-ban a Cseh Köztársaság megalakulását eredményezte (első elnöke T. Masaryk lett). F. Kafka szemtanúja volt Európa átszabásának, az Osztrák-Magyar Monarchia szétesésének, a prágai németek háttérbe szorításának. Prága rossz irányba változott. A zsidók helyzete egyre rosszabbodott. Kafka Prága óvárosi részében élt, *szűk utcáival, titkos átjáróival, mocskos udvaraival, zajos boltjaival... Bizonytalanok a lépéseink és a pillantásaink is. Mindentől megrezdülünk és rettegünk... Ez az idő óceánjának hepehupás fenéke, ahol mint egy álomban, mi úgy leledzünk* – írta Kafka.

A prágai Károly Egyetem.
Napjainkban készült fotó

H. Hernandez: F. Kafka
Az átváltozás borítója, 1986

donságait, beszédkészségét, változik undorító bogárrá, amitől mindenki irtózik – apja, anyja, húga. Nem mintha átváltozása előtt különösebb figyelemmel lettek volna irányába, de most teljesen elutasítják, meg szeretnének szabadulni tőle. Végül Gregor, a csótány elpusztul, megszabadítva így a családot egy gondtól.

Első olvasatra úgy tűnik, hogy fantasztikum elemeit alkalmazta Kafka az elbeszélésben. Legnagyobb ellenzője ennek a felfogásnak maga az író volt. *Az átváltozás* a világ és a lelki folyamatok sajátos metafórája, amit az író nem szokványos módon tált az olvasó elé. Az elbeszélésben nem az átváltozás a lényeg, hanem az emberek hozzáállása a metamorfózishoz. Meghökkenítő, hogy maga Gregor meg sem lepődik, meg sem riad fizikai átváltozása közben. Egyetlen dolog nyugtalanítja, hogy elkésik a munkahelyéről. Hozzátartozóit eleinte aggasztja Gregor állapota, de rövid időn belül a szülei megfeledkeznek arról, hogy ő a fiúk, húga pedig arról, hogy a bogár a bátyja, aki eddig az eltartójuk volt. A család eltávolodik tőle, nem érzik

át a helyzetét. A cég megbízottját is, aki meglátogatja a családot, csak az foglalkoztatja, hogy Gregor helyére gyorsan szerezní kell egy új munkaerőt.

Samsát saját fizikai átváltozásánál jobban aggasztja, hogy a családjából teljesen hiányzik az együttérzés irányába. Eddig ő gondoskodott róluk, lakást bérelt, pénzt gyűjtött húga konzervatóriumi tanulására. Azt hitte, hogy otthonukban a béke, csend, megértés, egymás támogatása a legfontosabb, de a valóság egészen más. Samsa átváltozása a családi kapcsolatok igazi voltát mutatja meg. Az apja bánik vele a legkegyetlenebbül: dobálja, visszazavarja a szobájába, bezárja. Húga, Grete eleinte súlyos betegként kezeli bátyját, de idővel börtönőrévé válik, ami különleges meglegedettség érzésével tölti el. Anyja, aki igazából nagyon szerette fiát, csak

IRODALMI BARANGOLÁS

Az elmaradt esküvők

F. Bauer

1912. augusztus 13-án F. Kafka Prága óvárosában a Skarlpka utcában meglátogatta barátját Max Brodot, hogy megbeszéljék a *Szemlélődés* c. gyűjtemény kiadását. Brod vendégei közt volt egy fiatal berlini lány, *Felice Bauer*. Kafka rögtön beleszeretett. Szerelmüket sok száz levélváltás bizonyítja. Felicétől több mint 500 levelet kapott Kafka. Kétszer voltak jegyesek, de egyszer sem jutottak el az esküvőig. F. Kafka attól félt, hogy a házasság gátolni fogja őt írói tevékenységében.

J. Wohryzek

1919-ben Kafkának megvolt a harmadik eljegyzése, egy szegény és tanulatlan szobalánnyal, *Julie Wohryzek*kel. Bár ketten béreltek egy lakást, és az esküvő időpontját is kitűzték, sosem házasodtak össze.

1920-ban kezdett intenzív kapcsolatba *Milena Jesenská* cseh író-újságíróval. Ő volt Kafka műveinek első cseh tolmácsolója. Kapcsolatuk rövid ideig tartott, bár Milena élete végéig szerette Kafkát. (A rawensbrücki koncentrációs táborban halt meg 1944-ben.)

D. Diamant

1923-ban a Balti-tenger melletti Graal-Müritzben vakációzott Kafka, itt ismerte meg az ortodox zsidó családból származó 25 éves óvónőt, *Dora Diamant*ot. A lánynak a zsidúldözések miatt el kellett jönnie Lengyelországból. Kafka, hogy kiszakítsa magát családja befolyása alól és az írásra koncentrálhasson, Berlinbe költözött Dorával, aki vele maradt 1924-ig, a költő haláláig. Mindenben támogatta Kafkát, s minden erejével azon volt, hogy települjenek át Tel-Avivba. De a költő halála keresztülhúzta ezt a tervet. *Én szenvedésre és magányra vagyok ítélve, az élet nem adott nekem más választást* – olvasható Kafka naplójában.

ritkán megy be hozzá, fél a látványtól és képtelen megvédeni Gregort az apja kegyetlenkedéseitől.

A hős eltorzult Énjét rendkívül érzékenyen érinti a környezete. Samsa bogárként abban reménykedik, hogy valakit csak érdekel majd, hogy eszik-e, hogy hogy érzi magát, aztán fokozatosan elfogadja a rab szerepét, azon igyekezve, hogy ne okozzon semmilyen kellemetlenséget családjának. A bogár emberibb volt az embereknél.

Az abszurd világ. Nagy jelentősége van a műben a művészi térábrázolásnak. Samsa szobája saját börtönévé változott, eleinte üres dobozzá, majd a kacatok raktárává és a halál színhelyévé. Mozogni a bogár csak egy zárt körben tudott. Az ablakon túl a *szürke égbolt egybefolyt a szürke földdel*, és senki sem tudja kiszabadítani Samsát a saját börtönéből, a családja sem akar segíteni. F. Kafka elbeszélésével azt akarja velünk közölni, hogy a valós világ, amelyben élünk látszatra teljesen rendben van, a valóságban pedig kegyetlen és borzasztó. A kisember sorsa senkit sem érdekel. Be van zárva saját problémáinak körében, és csak a halál szabadítja ki lelki börtönéből. A családon belüli viszonyok is szétrombolódnak, Kafka szerint az emberek *mindenütt nyomorultak, nincs köztük egyetlen igaz, odaadó ember sem*. A való világban eltolódik minden erkölcsi, társadalmi és még az időkeret is.

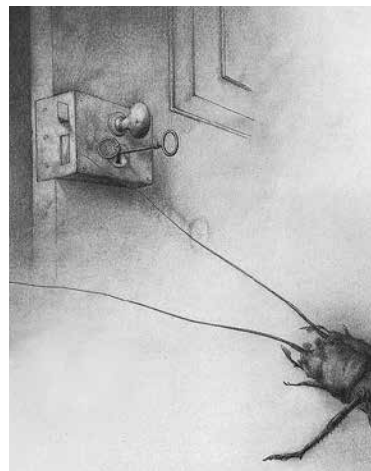
Az átváltozás c. elbeszélésben Kafka összekapcsolja az álmot a valósággal, a valóságot a fantasztikummal, a konkrétat az elképzelttel, a tudatost a tudatalattival. Gregor Samsa delírálsát képtelenség értelmezni ugyanúgy, mint a világ abszurdítását, ahova a hős került. Az író úgy véli, hogy a világra nincs magyarázat, elveszítette lelki fejlődésének logikáját és célját. Az ilyen világ pusztulásra van ítélve, mert az ember is vele vész.

Az ember-elképzelés. Gregor Samsa alakja az emberi elidegenedés metaforája. A vele megtörtént szörnyűség azonnal az emberi világ szélére sodorta. Fájdalma, testi-lelki sérülése, melyre senki sem figyel oda, beteggé teszi. Száját a kulccsal sértette fel, amikor megpróbálta kinyitni a zárat, lábát az ajtónyitáskor törte el. Hogy nem fogadta el az ételt, arra senki sem figyelt fel, s ezzel halálra ítélte magát. Halálát is a takarítónő vette észre. A teljesen lapos és kiszáradt testet lapátra sepepte és kidobta a szemébe.

Az elidegenedés problémája nem a hős átváltozásával kezdődik. Kafka azt sugallja, hogy az emberi létet a fájdalom és a magány szövi át. Még a családon belül is megszűnnek a lelki kapcsolatok. Gregor Samsa családjában mindenki saját magával volt elfoglalva. Egyetlen dolog hozta őket össze, a pénz. A külvilágban az ember ugyanúgy kirekesztett, mint a családban. Munkahelyén egy hatalmas mechanizmus csavarja volt csupán. Nem voltak barátai, nőkkel csak alkalmanként találkozott. Végül Samsa egyedül, védtelenül maradt a világban.

Az elidegenedés problémáját, mely Samsa tragédiájához és halálához vezetett, Gregoron kívül a családja is megtapasztalja. Grete még nem fogja fel, de ő is egyedül van ebben a világban. Csak a bátyja értette meg zeneszeretétét, szülei nem. Gregor még bogár létében is érzékeli a zene szépségét. Amikor Samsa meghalt, a család megkönnyebbülten lélegzett fel. Életüknek egy kényelmetlen korszaka zárult le, és elkezdődött egy új. De az apa, miközben sétálni indulnak, s örülnek a szabad életüknek, azt kéri lányától és feleségétől, hogy ne taszítsák el őt maguktól... Miután megtagadta a fiát, valószínűleg, megfordult a fejében, hogy ő is lehet kirekesztett.

Szimbolikus értelmű, hogy a bogár pusztulása után, az író már nem apáról, anyáról és húgról beszél, hanem úrról, úrhölgyről és lányról. Ezzel utal arra, hogy a családi viszonyok

H. Hernandez. Illusztráció
F. Kafka *Az átváltozás* c.
elbeszéléséhez, 1986

javíthatatlanul megbomlottak. Nemcsak Gregor Samsa esett át szörnyű átváltozáson, hanem az egész társadalom.

Groteszk. Az *átváltóság* c. elbeszélésben az író groteszk látásmódot alkalmaz a céllal, hogy megteremtse az abszurd világot és ábrázolja az ember és az emberiség lelki átalakulását. A groteszk esztétikai minőség a komikumnak az a fajtája, amelyben a legszélsőségesebben el-
lentétes elemek egybefonódása kelt nevetséges hatást. Az egyik elem minden esetben valamely riasztóan torz, rút vagy félelmet, borzalmat keltő vonás, amely másfelől mulatságos, kedves, bájos vagy kicsinyességével komikus elemekkel ötvöződik. Az európai irodalomban a XIX. században nagy hagyománya volt a groteszknak, gondoljunk csak Ny. Gogol és E. T. A. Hoffmann műveire. Hőseikkel ugyanolyan furcsa dolgok történtek, mint *Az átváltóság* hősével. F. Kafka kívülállóként, tárgyilagosan, minden túlzás nélkül számol be az események menetéről, s pontosan ez a túlzásmentesség erősíti fel végletekig a groteszk hatást.

E. T. A. Hoffmann	Ny. Gogol	F. Kafka
romantikus groteszk	realisztikus groteszk	modern groteszk
fantasztikus átváltóság (a kis Zaches, Kerepes fejedelemség)	a reális világ, a valóság kutatása, nem mindennapi jellemzőkkel felruházva (Akakij Akakijevics, Pétervár)	átváltóság – az ember elidegenedése és az abszurd élet metaforája (Gregor Samsa, a mindennapi lét)

Műfaji sajátossága. Az *átváltó*st egyes irodalomtudósok novellának nevezik. A novella rövid terjedelmű, zárt szerkezetű kisprózai alkotás. Egységes cselekmény, kevés szereplő, lélektani és társadalmi motiváció jellemzi. Gregor Samsa átváltozása sajátos szellemi próbatétel, de nemcsak az ő számára, hanem a családjának és az egész világnak is. A család elbukik. A hős úgy hal meg, hogy nem érzi a felé áradó szeretetet, emberséget. A család és a világ pedig lassú lelki haldoklásra van ítélve. *Az átváltóság körülöttünk és bennünk történik* – írta F. Kafka.

EMBEREK ÉS KÖNYVEK SORSA

F. Kafka könyvei a tiltólistán

Napjainkban F. Kafka művei nélkül elképzelhetetlen a XX. századi Európa irodalma. Élete során kevés könyve jelent meg nyomtatásban. Végredeletében arra kérte barátját, Max Brodot, hogy égesse el kéziratait, de szerencsére ő nem teljesítette a végakaratot. Röviddel F. Kafka halála után Brod hozzálátott a kéziratok rendezéséhez, az életrajz megírásához és gyűjtemények összeállításához. Ám számos ok miatt elég nehezen ment ez a munka. 1930–1940 között Prága, egész Csehország, és Európa nagy része is német megszállás alatt volt. A zsidó nemzetiségű művészek alkotásait a megsemmisítés veszélye fenyegette. Kafka hagyatékát rejtgetni kellett. 1939-ben Brod emigrációba vonult, és vitte magával barátja műveit is. A második világháborút követően Európa keleti része újabb megszállás, a szovjet, alá került. Csehország a Szovjetunió politikai befolyása alatt állt, F. Kafka művei így ismét tiltólistára kerültek. *A prágai tavasz* (1968) idején Csehországban megindult az érdeklődés Kafka művészetéről. Az ébredező demokráciának, a szabadságnak a bevonuló szovjet csapatok vetettek véget. 1991-ig tartott ez az állapot, így F. Kafka alkotásai hosszú ideig indexen voltak az egész szocialista táborban. A Szovjetunió és a szovjet rendszer szétesése után (1991) Kafkát ismét szabadon olvashatja minden érdeklődő. A prágai új zsidó temetőben az ottani zsidó közösség Franz Kafka síremléke mellé Max Brodnak, a barátjának, életrajzírónak, kiadónak emlékoszlopott állíttatott hálójuk jeléül, mert megmentette az utókor számára Kafka alkotásait.

Polírozott gondolat

- Műveiben a közönségestől eltérő abszurd, hihetetlen, értelmetlen világban történnek az események, amit azonban sok kapcsolat fűz a hétköznapi valósághoz. Nem magyarázza a világot, hanem újraalkotja, egy abszurdnak tetsző képben jeleníti meg (*D. Zatonszkij*).

e-text

audio-text

AZ ÁTVÁLTOZÁS (1912)

Elbeszélés

(Részletek)

Amikor egy reggel Gregor Samsa nyugtalan álmából felébredt, szörnyű féreggé változva találta magát ágyában. Páncélszerűen kemény hátán feküdt, és ha kissé fölemelte a fejét, meglátta domború, barna, ív alakú, kemény szelvényekkel ízelt hasát, amelyen alig maradt már meg végleg lecsúszni készülő paplana. Számptalan, testének egyéb méreteihez képest siralmasan vékony lába tehetetlenül kapálódzott szeme előtt.

„Mi történt velem?” – gondolta. Nem álmodott. Szobája, e szabályos, csak kissé szűk emberi szoba, békésen terült el a jól ismert négy fal között. Az asztalon kicsomagolt posztómintagyűjtemény hevert szanaszét – Samsa utazó ügynök volt –, fölötte pedig ott lógott a kép, amelyet nemrég vágott ki egy képes folyóiratból, és foglalt csinos, aranyozott keretbe. Egy hölgyet ábrázolt szőrmealapban és szőrmeboával – feszes tartásban ült, alsókarja egészen eltűnt nehézsúlyú szőrmeuffjában, amelyet a szemlélő felé nyújtott. (...)

Gregor hiába kérlelte, kérését apja meg sem értette, hiába forgatta alázatosan a fejét, apja csak még nagyobbakat dobantott.

A szoba másik végében, noha hűvös volt az idő, anyja felrántott egy ablakot, és messzire kihajolva kezébe temette az arcát. Az utca és a lépcsőház között erős léghuzat támadt, a függönyök felbillentek, az újságok zizegni kezdtek az asztalon, néhány lap lerepült a földre.

Az apa könyörtelenül szorongatta Gregort, és közben, mint valami vadember, sziszegő hangokat hallatott. Igen ám, de Gregornak még semmiféle gyakorlata nem volt a hátrálásban, és bizony igen lassan haladt. Ha legalább meg tudott volna fordulni, mindjárt a szobájában lett volna, de félt, hogy az időrábló fordulás közben apja elveszti türelmét, és kezében a bot minden pillanatban azzal fenyegetett, hogy halálos csapást mér Gregor hátára vagy fejére.

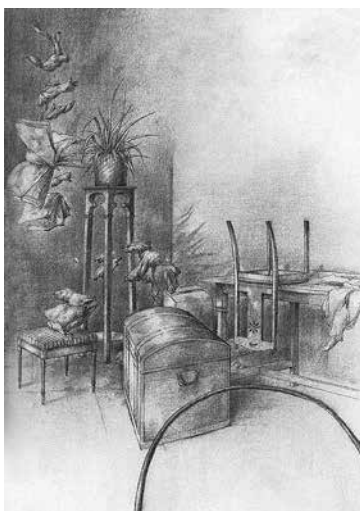
Végül mégsem maradt más választása, mert rémülten észrevette, hogy hátrálás közben még az irányt sem tudja tartani; és szüntelenül szorongó oldallpillantásokat vetve apjára, a lehető leggyorsabban, valójában azonban igen lassan fordulni kezdett.

Apja talán észrevette jó szándékát, mert nem zavarta tovább, sőt botjának végével itt-ott még irányította is messziről a körbefordulását. Csak közben ne adott volna ki olyan elviselhetetlen sziszegő hangokat! Gregor egészen megzavarodott ettől. Már majdnem teljesen megfordult, amikor még egyre a sziszegésre figyelve eltévesztette az irányt, és egy darabon visszafordult. Mikor aztán végre szerencsésen fejfelé előre az ajtónyílás elé került, kiderült, hogy teste szélesebb, semhogy könnyűszerrel átférhetne rajta.

Apjának jelenlegi állapotában természetesen véletlenül sem jutott eszébe, hogy esetleg a másik ajtószárnyat is kinyithatná, s így megfelelő átjárót biztosíthatna Gregornak. Az volt csupán a rögeszméje, hogy Gregornak, amilyen gyorsan csak lehet, a szobájában kell lennie.

Semmiképpen sem nézte volna el azokat a körülményes előkészületeket sem, amelyekre Gregornak szüksége lett volna, hogy fölegyenesejék, és esetleg így jusson át az ajtón. Ellenkezőleg, mintha semmi akadály sem állna Gregor útjában, egyre nagyobb lármával hajtotta, és úgy tetszett, mintha a hang Gregor fölött már nem is egyetlen apáé volna; ennek fele sem tréfa, gondolta Gregor, és lesz, ami lesz – benyomult az ajtónyílásba.

Teste féloldalt felemelkedett, ferdén a két ajtószárny közé került, egyik oldala sebesre horzsolódott, s a fehér ajtón csúnya foltok maradtak utána, és hamarosan be is szorult, mozdulni sem tudott többé, lábcskái az egyik oldalon reszketve lógtak a levegőben, a másik oldalon pedig fájdalmasan odanyomódtak a padlóhoz – és ekkor, valóságos megváltásként, apja jó erősen belérúgott a hátsó felébe, és Gregor vérző testtel messze berepült a szobájába. A bottal még becsapták az ajtót, aztán végre csend lett. (...)

H. Hernandez illusztrációja
F. Kafka *Az átváltozás* c.
elbeszéléséhez, 1986

Gregor csak alkonyatkor ébredt fel nehéz, ájulásszerű ál-
mából. (...) Egyelőre még ügyetlenül tapogatózva csápjáival –
értéküket csak most kezdte felbecsülni – lassan odacsúszott
az ajtóhoz, hogy megnézzé, mi történt ott. Bal oldala mint-
ha egyetlen hosszú, kellemetlenül feszülő sebhely lett volna,
két sor lábacsckájára szabályosan sántított. Egyik lábacsckája
egyébként a délelőtti események során súlyosan megsérült –
valóságos csoda, hogy csak egy sérült meg –, és most élettele-
nül vonszolta maga után.

Csak az ajtónál vette észre, hogy voltaképp mi csalogat-
ta oda; valami ennyivaló illata volt. Egy tálcaska állt ott, teli
édes tejjel, kis fehérkenyér-darabkák úszkáltak benne. Leg-
szívesebben fölnevetett volna örömeiben, mert még éhesebb
volt, mint reggel, és nyomban bele is dugta fejét a tejbe egész
a szeme tájékáig. De csalódottan mindjárt vissza is húzta;
nemcsak azért, mert kényes bal oldala miatt nehezebbre esett az
evés – csak akkor tudott enni, ha egész teste részt vett lihegve
az evésben –, hanem ráadásul nem is ízlett neki a tej, pedig
kedvenc itala volt, és húga bizonyára ezért is tette oda; sőt,

undorodva elfordult a táltól, és visszamászott a szoba közepére. (...)

Az ajtóresen át látta, hogy a nappaliban ég a gázlámpa, de míg máskor ebben az időpontban
apja felolvasott délutáni újságjából a feleségének és néha a lányának is, most egyetlen hang
sem hallatszott. Nos, lehet, hogy ez a felolvasás, amelyről annyit mesélt és írt a húga, az utóbbi
időben már nem volt szokás. Most körös-körül mindenütt csend volt, pedig Gregor tudta, hogy
nem üres a lakás.

„Lám, milyen csendes életet él a családom” – gondolta, és maga elé meredve a sötétségbe,
nagy büszkeség töltötte el, hogy ilyen életet biztosított szüleinek és húgának ebben a szép
lakásban. De mi lesz, ha most a nyugalom, a jólét, az elégedettség egyszeriben szörnyű véget
ér? Hogy ne kerítsék hatalmába ilyen gondolatok, inkább mozogni kezdett, és fel-alá mászkált
a szobában. (...)

Másnap reggel, még alig virradt, Gregornak máris alkalma nyílt, hogy próbára tegye
elhatározását, mert az előszoba felől a húga kinyitotta az ajtót, majdnem teljesen fel volt öl-
tözve, és kíváncsian benézett. Nem látta meg mindjárt Gregort, de amikor észrevette a kanapé
alatt – istenem, valahol csak kellett lennie, végtére nem repülhetett el –, annyira megijedt,
hogy nem tudott uralkodni magán, és kívülről újra becsapta az ajtót. De mintha megbánta
volna a viselkedését, rögtön kinyitotta újra, és lábujjhegyen belépett, mintha idegenhez vagy
súlyos beteghez jönne. Gregor egészen a kanapé széléig előretolta fejét, és figyelte húgát. Vajon
észreveszi-e, hogy otthagya a tejet. (...) De húga rögtön észrevette, csodálkozva, hogy a tál
teli van, csupán kis tócsányi tej ömlött ki belőle, és fel is emelte mindjárt, nem pusztá kézzel
ugyan, hanem egy ronggyal, és kivitte. Gregor nagyon kíváncsi volt, hogy mit hoz helyette, és a
legkülönbözőbb dolgok jutottak eszébe. Sohasem tudta volna azonban kitalálni, hogy jóságában
húga mihez folyamodott. Hogy kipróbálja Gregor ízlését, bőséges választékkal tért vissza; egy
régí újságra volt kiterítve minden. Volt ott félig romlott főzelék, vacsoráról maradt csontok,
dermedt fehér mártással körülvéve, néhány szem mazsola és mandula, egy darab sajt, melyről
Gregor két nappal azelőtt kijelentette, hogy élvezhetetlen; egy darab száraz kenyér, egy szelet
vajás kenyér és egy szelet megsózott vajás kenyér. Ezenkívül még odatette mind e mellé a való-
színűleg egyszer s mindenkorra Gregornak szánt tálat - most víz volt benne. És gyengédségből,
mivel tudta, hogy Gregor nem fog előtte enni, sietve kiment, és még a kulcsot is megfordította
a zárban, hogy Gregornak értésére adja; kényelmesen elhelyezkedhet, kedve szerint. (...) Gyors
egymásutánban és a kielégüléstől könnyező szemmel elfogyasztotta a sajtot, a főzeléket és a

mártást; a friss ételek viszont nem ízlettek neki, még a szagukat sem állhatta, és amit meg akart enni, arrébb is cipelte.

Így kapta meg Gregor mindennap a táplálékát, egyszer reggel, amikor szülei és a cseléd lány még aludtak, másodszer az általános ebédelés után, a szülők ugyanis ilyenkor újra elaludtak egy kicsit, a cseléd lányt pedig húga elküldte valamilyen megbízatással. Bizonyára ők sem akarták, hogy Gregor éhen haljon, de talán nem tudták volna elviselni, hogy étkezéséről többet is megtudjanak, mint amennyiről hallomásból értesültek, talán húga meg akarta kímélni őket ettől az önmagában véve ugyan nem nagy szomorúságtól; de hiszen volt részük bőven szenvedésben. (...)

Egy alkalommal, talán már egy hónap is eltelt Gregor átváltozása óta, és hűgának igazán nem lehetett már semmi különös oka arra, hogy meglepődjön Gregor külsején, kissé korábban lépett be, mint szokott, és Gregort még az ablakban találta, amint mozdulatlanul nézett kifelé, mintha csak ijesztésül állították volna oda a székre. Gregort nem érte volna váratlanul, ha húga nem lép be; mert helyzeténél fogva megakadályozta benne, hogy azonnal kinyithassa az ablakot, de húga nemcsak hogy nem lépett be, hanem még vissza is hőkölt, és bezárta az ajtót; egy idegen azt hihette volna, hogy Gregor lesett rá, és meg akarta harapni. Gregor természetesen azonnal bebújt a kanapé alá, de délig kellett várnia, amíg húga visszajött, és jóval nyugtalanabbnak látszott, mint máskor. Gregor ebből megtudta, hogy még most is elviselhetetlen látvány a húga számára, és továbbra is az marad, s hogy hűgának ugyancsak uralkodnia kell magán, amikor nem futamodik meg a teste ama kis részének láttán, amely kilátszik a kanapé alól. Hogy még ettől a látványtól is megkímélje, egy nap átvitte hátán lepedőjét a kanapéra – négy órára volt szüksége ehhez a munkához –, és úgy terítette le rá, hogy teljesen eltakarja őt, s hogy húga még akkor se láthassa, ha lehajol. Ha húga úgy vélte volna, hogy nincs szükség erre a lepedőre, eltávolíthatta volna, hiszen épp elég nyilvánvaló volt, hogy Gregor nem szórakozásból akarja elrekeszteni magát, de húga hozzá se nyúlt a lepedőhöz, sőt mintha Gregor el is kapta volna egy hálás pillantását, amikor ő egyszer óvatosan felemelte kissé a lepedőt a fejével, hogy megnézze, hogyan fogadja húga ezt az új megoldást. (...)

Napközben már a szüleire való tekintettel sem akart az ablakban mutatkozni, de mászkálni sem tudott sokat a padló néhány négyzetméterén, a nyugodt fekvést már éjjel is alig bírta, lassan az evés sem szerzett neki semmiféle gyönyörűséget, és így szórakozásból elkezdett föl-alá mászkálni a falakon és a mennyezeten. (...)

Húga rögtön észrevette, hogy új szórakozást talált – mászkálás közben ugyanis néhol lábai ragadós anyagának nyomait is ott hagyta –, s erre elhatározta, hogy minél nagyobb területen teszi lehetővé Gregor számára a mászkálást, tehát eltávolítja azokat a bútorokat, amelyek ebben akadályozzák, mindenekelőtt a szekrényt és az íróasztalt. Egymagában azonban erre nem volt képes; (...) így azután hűgának nem maradt más választása, mint hogy egyszer az apja távollétében anyjának szóljon. Jött is az anya izgatott örömkialtásokkal, de Gregor szobájának ajtaja előtt elnémult. (...)

– Gyere csak, nem lehet látni – mondta a húga, és nyilván kézen fogva vezette anyját. (...)

Aztán Gregor meghallotta, amint a két gyenge nő elmozdítja helyéről az ugyancsak nehéz öreg szekrényt, és amint húga folyton magának követeli a munka nehezebbik részét, nem hallgatva anyja figyelmeztetésére, aki félt, hogy a lány megerőlteti magát. Nagyon sokáig tartott. Már vagy negyedórája dolgoztak, amikor az anya azt mondta, hogy mégiscsak jobb lenne ott hagyni a szekrényt (...)

Kiürítették a szobáját; elvették mindenét, amit szeretett; a szekrényt, amelyben lombfűrészét és más szerszámaikat tartotta, már ki is vitték, most pedig az íróasztalát lazítgatják, amely már szilárdan beleágyazódott a padlóba; és amelynél leckéjét írta kereskedelmi főiskolás, polgári iskolás, sőt már elemista korában is – igazán nem volt vesztegetni való ideje a két nő szándékainak mérlegelésére, létezésükről egyébként szinte meg is feledkezett, mert a kimerültségtől már némán dolgoztak, és csak lábuk nehéz topogása hallatszott.

Így azután kitört a kanapé alól – a nők a szomszéd szobában épp rátámaszkodtak az íróasztalra, hogy kifújják magukat kissé –, négyszer változtatott irányt futás közben, végképp nem tudta, mit mentsen meg először, ekkor észrevette, hogy a különben már üres falon ott lóg feltűnően a csupa szőrmébe öltözött hölgy képe, gyorsan felmászott rá, és rátapadt az üvegre, amely jólesően simult forró hasához. Gregor a nappali szoba ajtaja felé fordította a fejét, hogy szemmel tarthassa a két nőt, amikor visszatérnek. Nem sok pihenést engedélyeztek maguknak, már jöttek is vissza; Grete átkarolta és támogatta anyját.

– Most akkor mit viszünk ki? – kérdezte és körülnézett.

Pillantása ekkor találkozott a falon a Gregoréval. Grete bizonyára csak azért őrizte meg nyugalmát, mert anyja is jelent volt; arcával odahajolt hozzá, nehogy körülnézzen, és így szólt, igaz, reszketve és meggondolatlanul:

– Gyere, menjünk inkább vissza egy pillanatra a nappaliba.

Gregor megértette Grete szándékát, biztonságba akarja helyezni anyját, hogy aztán lekeresse őt a falról. Nos, ha akarja, megpróbálhatja! Ült a képen, és nem adta oda. Ha kell, akár Grete arcába ugrik érte.

De Grete szavaira fogta el csak igazán nyugtalanság az anyát, oldalt lépett, megpillantotta az óriási barna foltot a virágos tapétán, és mielőtt még igazán tudatára ébredt volna, hogy amit lát, az Gregor, jajongó, rekedt hangon felkiáltott:

– Istenem, ó, Istenem! – és karját kitérve, mint aki mindenről lemondott, végigzuhant a kanapén, és meg sem mozdult.

– Te, Gregor! – kiáltotta húga, kezét ökölbe szorítva, metsző pillantással. Átváltozása óta ezek voltak az első szavak, amelyeket húga közvetlenül hozzá intézett. (...)

Gregor kinn rekedt, elzárva anyjától, aki az ő hibájából talán halálán van; az ajtót nem nyithatta ki, mert még elüldözné hűgát, akinek most az anyánál kell maradnia; nem tehetett mást, mint várt; lelkiismeret-furdalás és félelem gyötörte, mire mászkálni kezdett, végigmászott mindenben, a falakon, a bútorokon, a mennyezeten, és végül kétségbeesésében, amikor már forgott vele az egész szoba, lezuhant a nagy asztal kellős közepére. (...)

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Miért *Az átváltozás* a címe az elbeszélésnek? **2.** Bizonyítsátok, hogy nem fantasztikus, hanem metaforikus műről van szó! **Olvasói tevékenység. 3.** Olvassátok el az elbeszélést! A műből vett idézetekkel állítsátok össze az elbeszélés vázlatát a történeteknek és a szereplők változásának megfelelően! **4.** *Mégis milyen visszataszító ez a történet!* – írta Kafka F. Bauernak, miután befejezte *Az átváltozásokat*. Milyen érzéseket vált ki az olvasóban a történet? Szerintetek ez csupán a hős fizikai átváltozásával magyarázható? **5.** Keresetek a műben naturalista elemeket! Mi a szerepük a történetben? **6.** Hasonlítsátok össze Gregor Samsa és Akakij Akakijevics (Ny. Gogol *A köpeny*) alakját! Miben hasonlítanak a hősök? **Emberi értékek. 7.** Hogyan viszonyultak egymáshoz a Samsa család tagjai Gregor átváltozása előtt és után? Mit veszített el a család Gregor átváltozásával? **Kommunikáció. 8.** Vitatéma: *Gregor Samsa tragédiájának okai és következményei. Állampolgárok vagyunk. 9.* A Kafka által feldolgozott problémafelvetés aktuális-e napjainkban? **Modern technológiák. 10.** Az internet segítségével határozzátok meg az *utazó ügynök* szókapcsolat fogalmát és feladatait! Magyarázzátok meg, miért éppen ezt a foglalkozást választotta Kafka hőséneke? **Alkotói tevékenység. 11.** *Kafkai világ* – az irodalomtudományban használják ezt a kifejezést az író által teremtett művészi valóságábrázolásra (jelentése: *abszurd, lehetetlen, értelmetlen, esztelen* – a ford. megj.). Gyűjtsetek 5-6 melléknevet a szövegből bizonyítandó a kafkai világot! **12.** K. Braund megírta a *Gregor Samsa visszaváltozása* (1916) c. elbeszélést, melyben elképzelve, hogy Gregor nem hal meg, és a történetet folytatódik. Folytassátok Kafka történetét a saját elképzelésetek szerint! **Vezetők és társak. 13.** *Csoportmunka:* készítsetek beszámolót a *Kafka és Prága, Kafka és az édesapja viszonya, Kafka rajzai, Kafka művei a filmvásznon, színházban, képzőművészetben* témára! **Környezet és biztonság. 14.** Bizonyítsátok, hogy Gregor Samsa élete veszélyben volt! Magyarázzátok meg ennek okait! **Az életre készülünk. 15.** Képzeljétek el, hogyan viszonyulnának hozzátok szüleitök, ha olyan átváltozáson esnétek át, mint Gregor Samsa! Mit szeretnétek (már most) változtatni a környezetetekkel meglévő viszonyotokon?

F. KAFKA AZ ÁTVÁLTOZÁS C. MŰVE A FILM- ÉS SZÍNHÁZMŰVÉSZETBEN

F. Kafka novellájának első filmes feldolgozása 1951-ben Amerikában történt (rendező *B. Hampton*). Nagy-Britanniában 1953-ban *L. Mazzetti* rendező elkészítette *Az átváltozás* filmváltozatát, 1962-ben Venezuelában *A. Hurtalo* rendező vitte filmvászonra ezt a nem egyszerű alkotást. 1975-ben *Jan Němec* cseh filmrendező elkészítette Kafka művének vígjáték változatát. Oroszországban 2008-ban mutatták be a mű új feldolgozását (rendező *V. Fokin*).

Franz Kafka *Az átváltozás* dramatizált változatát nagy sikerrel játsszák a világ összes színpadán. Az amerikai *Philip Glasst* két zongoradarab megkomponálására ihlette a novella.

Nézzétek meg F. Kafka *Az átváltozás* c. novellájának egyik filmfeldolgozását! Hasonlítsátok össze az eredeti művel! Tetszett-e nektek a megjelenített karkai világ és a szereplők? Véleményezték a látottakat!

Jelenetek F. Kafka *Az átváltozás* c. novellája alapján készült azonos című filmváltozatából. Az apa szerepében – *H. Bennet*, az anya – *Z. Procházkova*, Grete – *J. Píer* (rendező *J. Němec*, 1975)

Mihail Bulgakov

1891–1940

Soha semmit se kérjenek! Soha és semmit, különösen azoktól, akik erősebbek önöknél. Maguk kínálják majd fel, és önként adnak mindent.

M. Bulgakov

Mihail Bulgakov 1891. május 15-én született Kijevben értelmiségi családban. Apja, Opanasz Ivanovics a Kijevi Hittudományi Főiskolán a *Nyugati vallások története* kurzust vezette. Anyja, Varvara Mihajlivna a hét gyermek nevelésével foglalkozott.

M. Bulgakov gyermek- és ifjúkora Kijevben telt. Sok minden érdekelte: az antik irodalom, az építészet, a zene- és a színházművészet. Régi templomok feliratait tanulmányozta, gyakran látogatta a Szoloncov Színházat. Bulgakovék az Andrijivszkij emelkedő 13. számú házban laktak, ma az író emlékmúzeuma működik itt.

M. Bulgakov a gimnázium befejezése után a kijevi egyetem orvosi karára iratkozott be. Itt lett először szerelmes. 1913-ban a podoli Mikola Dobrij-templomban feleségül vette Tetjana Lappát, az ifjú pár a Rejterszkij utca 25-be költözött. Boldogságuk azonban nagyon rövid ideig tartott. Az első világháború, az októberi forradalom, majd a polgárháború örökre elszakította őket egymástól.

Mihail előrehozott záróvizsgát tett, és orvosként kezdett el dolgozni, több városban is megfordult: Csernyivciben, Kamjanec-Pogyilszokban, Szmolenszokban... Ezeket az élményeket dolgozta fel novellagyűjteményében, az *Egy fiatal orvos feljegyzéseiben* (1925–1926).

1917–1918 között az egész Bulgakov család Kijevben tartózkodott. Bulgakov visszaemlékezései szerint ez alatt az idő alatt *a hatalom tizennyolcszor változott*. A zavaros forradalmi és háborús idők eseményeit *A fehér gárda* (1923–1924), *A Turbin család napjai* (1926) című műveiben örökítette meg. Bemutatta a kommunista ideológia felülkerekedését a kulturális értékek és a műveltség fölött, melyek eluralkodtak Oroszországban a társadalmi kataklizmák

IRODALMI BARANGOLÁS

Mikor jelent meg Margarita alakja a regényben?

1929. február 28-án M. Bulgakov megismerkedett Jelena Szergejevna Silovszkajával. Szerelmük viharos és heves volt. Egy ideig nem találkozhattak, de a köztük lévő kapocs erősebbnek bizonyult az eléjük gördített akadályoknál. 1932-ben összeházasodtak, Jelena a múzsájává lett. A regényben megjelent a *Mester és Margarita* alakja. Gyorsan haladt a regény oldalain a feketemágus Woland kísérete, de a Mester szelleme nem hódolt be sem az égi, sem a földi helytartóknak.

A. Orlova. Illusztráció M. Bulgakov Mester és Margarita c. regényéhez, 2011

következtében. Bulgakov hangot adott a sokak által érzett tragikus kilátástalanságnak. Második felesége, Ljubov Bilozerszka 1920-ban emigrált. Sorsa, levelei és naplója alapján írta meg Bulgakov a *Menekülés* (1928) című darabot, melyet maga Sztálin minősített szovjetellenesnek.

Bulgakov az 1920-as években Moszkvába költözött. Itt végérvényesen meggyőződött arról, hogy az országban totalitárius rendszer van hatalmon, mely az emberiség ellensége. A 20-as évek közepén jelentek meg szatirikus művei, az *Ördögösdí* (1923), a *Végzetes tojások* (1924), a *Kutyaszív* (1925), *Zojka szalonja* (1926), *Bíborsziget* (1927), melyekben szarkasztikus módon tárja fel a társadalom szellemi leépülését. Többségük természetesen tiltólistára került.

Az író élete és munkássága szorosan összekapcsolódott a moszkvai Művész Színházzal, ennek ellenére a nézők nem sok alkotásával találkoztak. Sztálin például nagyon szerette a *Turbin család napjai* című darabot (azért, mert szívesen nézte az orosz intelligencia pusztulását, a forradalmi hatalom győzelmét), de a többi alkotását nem engedték színpadra állítani.

Regényeinek, drámáinak központi kérdése az 1920–1930-as években a hatalom és az alkotó ember konfliktusa volt: az *Ivan, a rettentő* (1929–1934), a *Képmutatók cselszövése* (1929) stb.

Az 1928–1940 közötti esztendőben M. Bulgakov fő művén, a *Mester és Margaritán* dolgozott, melyben megírta azt, amit hangosan nem mondhatott ki, a gondolat- és az alkotói szabadságról, a keresztény parancsolatokról és az erkölcsi értékekről, a kultúra és az emberi élet megőrzésének szükségességéről. Az író mellett ekkor még ott volt a harmadik felesége, Jelena Szergejevna Bulgakova (Silovszkaja), aki Margarita prototípusává vált.

Életéből azonban rövid idő maradt hátra. 1939-ben befejezte a *Batum* című színdarabot, mely Sztálin forradalmi tevékenységének kezdetéről szól. A látszatra ártatlan műben sok jelkép és utalás van Sztálin kegyetlenkedéseire, lelketlenségére és a hatalom megszerzésére bármi áron. Természetesen minden utalás célba talált. Bulgakov színdarabját a kritika a sárba taposta, elítélte a szerzőt. Az amúgy is szív- és vesebeteg Bulgakov egészségi állapota ezután látványosan romlott, 1940. május 10-én meghalt. A *Mester és Margarita* végső szerkesztését már nem tudta befejezni. J. Bulgakova (Silovszkaja) emlékei szerint férje halála előtt a következőket mondta: *Hogy tudják..., hogy tudják...* Lehet, hogy arra gondolt, hogy nemcsak életéről kell tudnunk, hanem fejtsük meg azokat a titkokat is, melyeket ránk hagyományozott.

EMBEREK ÉS KÖNYVEK SORSA

M. Bulgakov és a hatalom

1926-ban házkutatást tartottak Bulgakov lakásán, elkobozták a *Kutyaszív* kéziratát és a naplóját. Gyakran rendelték be a szervek kihallgatásra szovjetellenes tevékenységgel vádolva. Próbálták megfélemlíteni, erkölcsi nyomást gyakoroltak rá. A *Kutyaszív* c. darab csak az 1980-as évek végén került le az indexről. Amikor a naplóját visszakapta Bulgakov, azonnal a tűzre vetette. Az 1928–1929-es esztendőben a Művész Színház repertoárjáról lekerült a *Bíborsziget*, *Zojka szalonja* és más művek. 1929-ben, miután minden művét betiltották, nyílt levélben fordult Sztálinhoz azzal a kéréssel, hogy emigrálhasson. Választ persze nem kapott. Külföldön élő testvérének a következőket írta: *Halálom kérdése, csak idő kérdése...* 1930. március 28-án a Szovjetunió kormányához fordult levélben, és joggal kérdezte: *Elképzelhető vagyok én a Szovjetunióban?* Bulgakovot élete végéig *veszélyes és ártalmas* írónak tartották. Nem tartóztatták le, nem lötték agyon, de állandó vegzálásával és ellehetetlenítésével a többi írókat figyelmeztették. A *Mester és Margarita* c. regénye az 1960-as évekig volt betiltva. Az olvadás időszakában (1966–1967) a *Moszkva* c. folyóiratban megjelent rövidített változatban, de nemsokára Bulgakov és művei ismét tiltólistára kerültek. Csak a Szovjetunió szétesése után vált írói hagyatéka teljesen hozzáférhetővé az olvasók számára. A *Mester és Margarita* c. regény utolsó kéziratváltozatát az író felesége, J. Bulgakova rendezte nyomdakészre.

A Mester és Margarita. A megírás körülményei. M. Bulgakov 1928–1940 között dolgozott a regény kéziratán. Hat változata ismert. Bulgakov először az ördögről szóló fantasztikus szatíraregényt akart írni Jézus Krisztust és Pontius Pilátust beépítve a kerettörténetbe. Több címváltozata is volt: *A feketemágus*, *A mérnök patája*, *A patás bűvész*, *Woland utazása*, *A sötétség fejedelme* stb. 1931–1932 között jelent meg a Mester és Margarita alakja a regényben, 1937–1938 között pedig végérvényesen a *Mester és Margarita* cím mellett döntött.

Témája, alapgondolata, eszméje. Fontos erkölcsi és filozófiai problémákat feszeget: szabadság és erőszak, a művész és a hatalom viszonya, az élet értelme, a világ szellemi léte, a szerelem az ember életében, az egyén eleve elrendeltsége, álláspontja stb.

A mű fő témája – a társadalom szellemi, kulturális-történelmi degradációja, az emberiség és a világ tragédiája, az erkölcsi értékek elértéktelenedése. Az alapgondolathoz más problémakörök is csatlakoznak: Jesua passiója; a Mester és regényének tragikus sorsa; Ivan Bezdornij költő tragikus sorsa; Woland és kísérete Moszkvában és mások. Bulgakov regényében azt mutatta be, hogy az emberiség elvesztette lelki létének értelmét, hogy az emberek elfordultak Istentől, megtagadják az örök értékeket, ami elkerülhetetlenül vezet a tragédiához.

A társadalmi ellentéteket is bemutatja, úgy véli, bármilyen erőszaknak csak a lélekben erős ember alkotó tevékenysége és szabadságszeretete tud ellenállni. Éppen ezért fektet nagy hangsúlyt az író a *Mester és Margaritában* az olyan magas erkölcsi értékekre, mint jóság, igazságosság, szeretet és szabadság. Jesua Ha-Nocri, a Mester és Margarita is az író azon gondolatait testesítik meg, melyek szerint az egyéniség legyőzhetetlen, mert szabadon gondolkodik és tisztában van saját alkotó erejével. Bulgakov hőseinek lelkei nem hódolnak be sem az ördögnek, sem a földi hatalmaknak. Az író szerint ez az, ami az eljövendő új világ alapját kell, hogy képezze.

O. Martinyuk. Fotóillusztráció
M. Bulgakov *Mester és Margarita* c.
regényéhez, 2013

Szerkezeti sajátosságok. Formáját tekintve a *Mester és Margarita* regény a regényben. Valóság és fantázia kapcsolódik össze ily módon. Az 1930-as évek moszkvai életét bemutató fejezetek váltakoznak a bibliai témájú fejezetekkel (Jézus Krisztus és Pontius Pilátus, Jézus Krisztus kereszthalála). Ez lehetőséget szolgáltat az írónak arra, hogy a jelen kérdéseiről, mint örökérvényű igazságokról beszéljen, figyelmeztessen az elfelejtett isteni parancsolatokra.

Még egy érdekesség a szerkezetet illetően: látszólag egymástól teljesen eltérő témájú történetek összekapcsolása. Ezért szoktuk polifonikus regénynek is nevezni.

A regény szerkezeti felépítésekor Bulgakov figyelembe vette H. Szkovoroda ötletét is. A XVIII. századi filozófus egyik munkájában a három világsík koncepcióját fogalmazta meg: földi (valóság), kozmikus és bibliai. A regényben a cselekmény három, egymással szorosan összefüggő síkon játszódik.

A MESTER ÉS MARGARITA HÁROM VILÁGSÍKJA

Földi (a valóság) sík	Kozmikus sík	Bibliai sík
Moszkva az 1930-as években (Berlioz, Rimszkij, Varenuha, Lasztocskin és mások)	Woland és kísérete (Azazel-ló, Korovjev-Fagot, Behemot, a macska, Abadonna, Hella)	A jeruzsálemi események (Jesua Ha-Nocri, Pontius Pilátus, Levi Máté, Júdás és mások)

Miért alkalmazta ezt a bonyolult regényszerkezetet Bulgakov? Az író ezzel a megoldással, a „szétszórt” szerkezeti egységek, a síkok közötti szakadásra utalnak. Az emberek a Földön élnek, de sajnos teljesen megfélemeznek az Istenről és a világmindenségről. A hétköznapok-

ban nem érvényesek az erkölcsi értékek. Ez pedig azt jelenti, hogy a valós világban a gonosz hatalma megállíthatatlan, s a világ a megsemmisülés felé rohan. Bulgakov regényét figyelmeztetésnek szánta, mi történik az emberiséggel, ha az örök emberi értékek helyett a mulandó sikerek elégitik ki.

A műben minden síknak, Szkovoroda koncepciójának megfelelően, van két oldala: egy (külső) látható és egy rejtett (láthatatlan). Első látásra az 1930-as évek Moszkvájában minden a legnagyobb rendben van: az emberek esznek, isznak, szórakoznak, de valójában ez a társadalom nagyon beteg. Itt a szabad gondolkodást büntetik, besúgók hálózata működik, mindenki feljelent mindenkit, emberek tűnnek el nyomtalanul. Ezért jön el a Földre az ördög egyszerű polgár képében. H. Szkovoroda motívumai segítenek Bulgakovnak feltárni a társadalom rejtett lényegét.

Bibliai motívumok a regényben. A regény egyik legnagyobb rejtélye a bibliai téma, mely a Mester képzetében bontakozik ki. Maga az *evangélium* szó a *Bibliára*, konkrétan az *Új Testamentumra*, annak is az első négy könyvére: Jézus eljövételére, tanításaira, cselekedeteire, megfeszítettetésére és feltámadására irányítja a figyelmet. Bulgakov sajtóságoosan interpretálja az evangéliumi motívumokat és alakokat. A regényből hiányzik az, hogy Jézus halálával az emberek bűneit váltotta meg. Bulgakov nem követi a bibliai történetet, Jesua alakjával újraértelmezi a Krisztus-mítoszt. Jesuában nincs semmi messianisztikus. Mint más ember, ugyanúgy fél a fájdalomtól, haláltól, megijed, amikor megtudja, hogy meg akarják ölni. A regényből hiányoznak az apostolok, de Máriával sem találkozunk, sőt hiányoznak a *kereszt*, a *keresztrefeszítés* szavak is. Jesua nem tesz csodát, és nem is támad fel.

Bulgakov maximálisan közelíti a bibliai témát a mindennapi élethez. Jesua Ha-Nocri ideológiai vitába keveredik a borzasztó fejfájástól szenvedő Pontius Pilátussal, aki a regényben nem helytartó, hanem egyszerű ember. A bibliai Pontius Pilátus nem hallgat a lelkiismerete diktálta kétségekre és kifogásokra, a regénybeli folyton mérlegel a jó és a rossz között, s miután parancsba adja Jesua meggyilkolását, állandó lelkiismeret-furdalás gyötri egészen addig, míg a Mestertől feloldozást nem nyer. Júdás sem a bibliai Júdás, hanem egy szerelmes férfi, aki bármire képes a szeretett nőért.

Jesua Ha-Nocri a regényben egyáltalán nem beszél az emberiség megmentéséről és a mennyországról. Az ő hite egyszerű: alapjában véve mindenki jó, s meg kell mindent tenni azért, hogy az ember jobbik énjé kerekedjék felül, mert csak a jóság tudja megváltoztatni a világot. A könyörtelen adószedő Jesua szavai hatására elhajtja a pénzt, és követőjévé válik. Jesua jóságával, együttérzésével még Pontius Pilátus fejfájásán is enyhíteni tud.

Mindezek ellenére Jesua Ha-Nocri igazságérzete és a jó iránti vágya bűnnek számítanak a jeruzsálemi államban, mert ott csak a császári hatalomban lehet hinni, azaz a császárban. Bármilyen hit, ha az a jóságról is szól, aláaknázza az erőszakra épülő állami hatalmat. Ebből

Melyik evangélium szolgált forrásként M. Bulgakov *Mester és Margarita* c. regényéhez

Mint ismeretes, a *Bibliában* négy evangélium van, szerzőjük és aszerint különböztetjük meg őket, melyik, hogyan tárgyalja Jézus történetét. A négy evangélista külön-külön írt saját közönsége igényeinek megfelelően. Négyük látása kiegészíti egymást, a különbözőségek, eltérések nem valamely hiányosságból adódnak, hanem Jézus arcának egymást kiegészítő mozaikjai. Máté evangéliuma a múltból tekint Jézusra. Ő a megígért Messiás, Ő a Szövetség Istene, aki velünk van. Lukácsnál Jézus az egész emberiség Megváltója, a Jézus-esemény a világtörténelem középpontja. Lukács a jövő felé tekint. Az *Apostolok cselekedeteiben* folytatódik evangéliuma, az Egyház története a feltámadt Jézus úton levése övéiben az idők és a világ végezetéig. Márk, a „passió evangélistája” Jézust a mélységben találja meg mint Isten szenvedő szolgáját. János apostol pedig az égre néz: számára Jézus az Isten. A *Mester és Margarita* témáját elemezve kimondhatjuk, hogy Bulgakov Lukács evangéliumát használta, melyben az evangélista Jézusra Emberfiaként tekint, emberi oldalát domborítja ki, és számos olyan részletet megörökít, ami nincs benne a többi evangéliumban.

Máté a zsidóknak írt elsősorban, ezért Jézusról mint Messiásról, a felkentől, Júdea királyáról írt, aki a világot jön megváltani. Az író Jesua Ha-Nocri alakját nem veszi körbe a dicsfény, a glória mítoszával, hanem az általános emberi tartalmat emeli ki az „örök” témából.

a szempontból a *Mester és Margarita* betétregénye, a jeruzsálemi világ – sajátos művészi modellje a totalitárius diktatúrának, ahol eltapossák az igazságot és az embert. M. Bulgakov az erőszakot mutatja be széles történelmi-kulturális környezetben. Azt bizonyítja, hogy a rossz, az rossz, bármilyen formában is jelentkezik, és az ember sorsa addig lesz tragikus, amíg az emberiség meg nem érti az egyéniség értékét és vissza nem tér a szellemi, erkölcsi értékekhez.

Ki tehet az erőszakról? M. Bulgakov elutasítja a kollektív bűnösség fogalmát. A *Bibliában* Jézust, miután a zsidó főtanács Kaifás elnökletével halálra ítélte, az ítélet jóváhagyatása céljából Pontius Pilátus, Júdea római prefektusa elé küldték őt. A helytartó meg akarta kímélni, de a tömeg azt kiabálta: *Feszítsd meg!* (Pontius Pilátus kénytelen volt helybenhagyni a megfeszítésről szóló ítéletet.) M. Bulgakov regényében viszont Jesua haláláért egyértelműen a helytartó a felelős.

A világirodalom hatása a regényre. Több mint ötven olyan forrást nevezhetnénk meg, melyek hatással voltak M. Bulgakovra a regény megírásakor: a *Biblia*, J. W. Goethe *Faustja*, H. Szkovoroda művei, F. Dosztojevszkij, Ny. Gogol és mások. Újraértelmezte elődei gondolatait.

Forrás	Megjelenése a <i>Mester és Margaritában</i>
Biblia (<i>Új Testamentum</i> , az evangéliumok)	A jeruzsálemi történések, Jesua Ha-Nocri, Pontius Pilátus, Júdás, Levi Máté, Kaifás és mások.
H. Szkovoroda filozófiája	A három világsík megjelenése a regényben – földi, bibliai, kozmikus, mindegyiknek van látható és nem látható oldala.
J. W. Goethe <i>Faustja</i>	A mű felirata: ... <i>No, jó, mondd, ki vagy hát? – Az erő része, mely örökké rosszra tör, s örökké jót mível.</i> Woland kíséretével a földi világba érkezik, mert a társadalom pokollá változott, itt elfelejtették Istent, erőszak és gonoszság uralkodik. Így ez az ördög lakhelye.
F. Dosztojevszkij regényei	Már az első fejezetben elhangzik Woland és Berlioz párbeszédjében, <i>ha nincs Isten – mennyország sincs</i> , ebből következik, hogy pokol sincs, tehát <i>minden megengedett</i> .
E. T. A. Hoffmann fantáziavilága	A valóság és a képzelet szintézise, a fantasztikumban bővelkedő ábrázolásmód (50. sz. lakás), groteszk elemek.

IRODALMI BARANGOLÁS

Ki volt Pontius Pilátus ?

A *Mester és Margarita* c. regényben szereplő Pontius Pilátus Judea római prefektusa és ötödik helytartója, a császár meghosszabbított keze volt. A rendért és adópénzek beszedéséért is felelt. A *prefektus* a latin *praefectus* szóból – az ókori rómaiaknál előjáró, igazgató, főtiszt, helytartó, kormányzó, nevelő, a *prae-* 'elé' és *facere* 'csinál' elemekből. Pontius Pilátus 26–36 között volt Judea helytartója. Tetteiben nem volt tekintettel a zsidók valóságos érzékenységére, kisebb zavargásokat is véresen vert le, végül az ellene benyújtott sok panasz miatt visszahívták Rómába.

Zsidó főtanács, nagytanács, vének tanácsa (arám *szanhedrin*, gör. *szünedrion*): a főtanács a babiloni fogság utáni zsidóság legfőbb törvényhozó testülete. A római helytartók alatt a főtanács legfőbb kormányzó és bírói hatóság volt Júdeában; vallási vonatkozásban teljesen szabadon rendelkezhetett, halálos ítéletet azonban csak kimondhatott, végre nem hajthatta. Ezért kellett a halálra ítélt Jézust átadniuk Pilátus helytartónak. Az *Új Testamentumból* tudjuk, hogy Pontius Pilátus háromszor utasította el a halálos ítéletet, amiben Kaifás és a többi főtanácsstag nagyon érdekelt volt. A végleges döntés előtt Pontius Pilátus hozatott egy tálat vízzel, és megmosta a kezeit, kifejezve ezzel azt, hogy ártatlan ennek az embernek a halálában. Innen ered a *mosom kezeimet* kifejezés.

J. Lurie fotóillusztrációja
M. Bulgakov *Mester és Margarita* c.
regényéhez, 2008

Ny. Gogol munkássága	A „holt lelkek” témája (kortárs alapon), az epikus elbeszélés vegyítése lírai betétekkel, Woland és kísérete félelmetes repülése a „száguldó trojknán”.
I. Szolovjova eszméi	Az örök nőiesség, az örök szépség eszméje Margarita alakjában jelenik meg.
E. Renan <i>Jézus élete</i>	Az egyéni és a kollektív felelősségérzet gondolata, a Jézus Krisztus ellen elkövetett bűntett.
H. Sienkiewicz <i>Kereszteslovagok</i>	Az ókeresztyényekről szóló elbeszélések és a keresztyény eszmék terjedése.
A világ népeinek mítoszai és legendái (szláv, német, svájci stb.)	A gonosz lelkek, Margarita fantasztikus átalakulása, a Mester és Margarita lelki megpróbáltatásai, Pontius Pilátus önmarcangolása.

M. Bulgakov J. W. Goethe *Faustjának* mintájára az ördögöt és kíséretét is szerepelteti a műben. Az ördög megjelenése a Földön annak a bizonyítéka, hogy a Föld pokollá vált, hogy az emberek itt megfélemedtek Jézus Krisztusról, s a sátán veszi át a hatalmat. Ugyanakkor Woland a regényben a jónak is képviselője. A sátánnak már nem kell megkísértenie az embereket, mert a földi pokol sötétebb és borzasztóbb a *Bibliából* ismertnél, ezért még az ördög is jónak látszik. *Amikor az emberektől elvesznek mindent, azok a megmentést a túlvilági erőknél keresik* – írta Bulgakov. Woland nem nézi semmibe az embereket és a földi szenvedélyeket, rávilágít igazi voltukra, Az ördög fő jelentősége a regényben – a kiábrándító földi lét bemutatása. Woland és kísérete ugyanakkor nem uralja a Mester és Margarita lelkét. Bulgakovnál Goethe Faustjával ellentétben a Mester nem köt szerződést az ördöggel. Pont ellenkezőleg, Woland mindig azt hangoztatja, hogy sohasem kell semmit sem kérni. A műben Mester és Margarita méltóságukat, művészetüket és szerelmüket is meg tudják őrizni. Éppen ezért engedi őket szabadon a sötétség nagyságos fejedelme.

Hit az emberben. M. Bulgakov a *Mester és Margarita* c. regénnyel azt bizonyítja, hogy minden ember képes Jézus Krisztus útját követni, a jóság és az erkölcsi értékek szerint élni. *Emberek, istenek vagytok* – mondta ezt Bulgakov abban a tudatban, hogy az ember képes megváltoztatni a környező és a lelki világot is. *Az emberek – istenek*: ez az egyik vezérmotívuma Bulgakov regényének.

Mester és Margarita megmaradnak embernek: számos megpróbáltatáson túl is képesek megőrizni szerelmüket és jóságukat, az ördög is kénytelen elengedni őket. A Mester azonban nem gondolhat csak magára, szabadságára és egyéni boldogságára. Meg kell értenie az emberiség életének értelmét.

A mű végén az író, a Mester és Jesua hangja együtt szól a világ minden emberéhez. Olyan, mintha fentről néznének a bűnös Földre és a sokat szenvedett emberekre. Mély fájdalom sugárzik ezekből a szavakból az egész emberiség irányába, mert azok még mindig nem képesek felfogni rejtett isteni erejüket, amivel mindent jobbra tudnának tenni maguk körül. A tragikus hangvétel ellenére a regényben megszilárdul az ember szellemi nagyságának eszméje, erkölcsi fölénye a gonosszal szembeni harcban.

A Földet és az emberiséget azonban, Bulgakov szerint, nem az ördögnek vagy valamilyen egyéb túlvilági erőnek kell megmentenie. Ezt az embernek kell megtennie. Margarita megmenti a Mestert. Pontius Pilátus is megpróbálja saját lelkét azzal menteni, hogy elrendeli Júdás megölését. De a lélek nem menthető meg vér és gyilkosság árán.

O. Martinyuk. Fotóillusztráció M. Bulgakov *Mester és Margarita* c. regényéhez, 2013

Pontius Pilátus addig szenvedett, míg a Mester fel nem oldozta. De megmentette Ivan Bezdornij is, Jesua pedig Levi Mátét. *És ha az ember embert ment – mondja Bulgakov –, még nem halt meg a világ megmentésének reménye.*

Az örök emberi értékek – a jézusi jóság, szeretet, könyörületesség – szintén alkalmasak az emberiség megváltására. Ez az eszme már a regény elején megfogalmazódik Berlioz és Bezdornij Jézus létéről szóló vitájában, amikor váratlanul megjelenik Woland, s a következőket mondja: *Vegyék tudomásul, hogy Jézus Krisztus igenis létezett...* Ellentmondásosnak tűnik ez a helyzet: Woland, az ördög, bizonyítja Jézus létezését. Valójában nincs ebben semmi paradoxon. Először: Jézust elismerve Woland saját létének jogosultságát, a gonosz meglétét bizonyítja a társadalomban. Másodszor: Jézus neve emlékezteti az embereket az Istenre, akiről megfélemlítettek, és ami miatt *minden megengedett* a világban (Dosztojevszkij ismert motívuma, ami kibontakozik a regényben).

A stílus sajátosságai. M. Bulgakov *Mester és Margarita* c. regénye a groteszk szimbolikus ábrázolás egyik legjelentősebb megvalósulása. A szovjet rendszert, ezen belül pedig a kulturális életet figurázza, csúfolja ki. A komikum pedig mindig az emberiségért érzett mély fájdalmat és aggodalmat rejt.

Az elbeszélői stílust, mely objektív és patetikus, lírai betétekkel tűzdelt, melyekből az író álláspontjával ismerkedhetünk meg. Ez Gogol *Holt lelkek* c. művének hagyományát követi, melyben számos lírai betét olvasható, és az író a művészetéről, a népről és a társadalom további sorsáról elmélkedett. A repülés motívumát szintén Gogoltól kölcsönözte Bulgakov. Woland és kísérete repülése szintén a gogoli „száguldó trojkára” emlékeztet, mely mindenkiben félelmet ébreszt.

A motívumok rendszere. A *Mester és Margarita*ban irodalmi és írói motívumok sorozata található. A *minden megengedett* (F. Dosztojevszkij) és a *szellemidézés* (J. W. Goethe, M. Bulgakov) motívumok az akkori világ abszurd voltát hivatottak bizonyítani. A *téboly*, az *örület* motívuma (Ny. Gogol, M. Bulgakov) az elnyomatás körülményei között élő művész tragikus sorsát jelképezi. A *szerelem* és az *alkotás* motívumai szimbolizálják az ember felülkerekedését a társadalmon.

A kéziratok pedig nem égnék – ez a mondat az egész mű vezérmotívuma, s az emberi lélek, az alkotás, a jóság, a szerelem, a szabadság, a keresztény eszmék halhatatlanságát jelképezik. Új életre kelnek a Mester és Margarita lelkében. De hova is repülnek a regény fináléjában? Hova kerülnek – a mennyországba vagy a pokolba? A *világosság* és *nyugalom* motívumai a regény végén arra utalnak, hogy az író kedvenc hőseinek ez a legnagyobb óhaja.

A mű megoldása. Mivel a *Mester és Margarita* c. regényt Bulgakov nem fejezte be, fennáll a mű megoldásának problémája, melynek többféle értelmezése létezik. Egyes kutatók úgy vélik, hogy a Mester nem érdemel világosságot, csak nyugalmat, mert kihasználta az ördög segítségét és *vakon követte Wolandot*. De szerződést nem kötött vele, és Woland kénytelen elengedni a Mester és Margarita szabad és független lelkét, mert nem hajlandóak engedelmeskedni az *ő intézményének*.

A nyugalom a Mester számára jutalom a sok szenvedésért, és elsősorban az élet értelmének a kereséséért. A művész számára nem csak a független életet és a szabad alkotás lehetőségét biztosítja ez a nyugalom. Azért van rá szüksége, hogy megtalálja az igazságot, amire az emberiségnek oly nagy igénye van. A Mester nyugalma az örök szellemi létben, a Margaritával való harmonikus kapcsolata – a biztosítéka az alkotó munka folytatásának, mely arra hivatott, hogy visszaadja a világnak az elvesztett értelmet, ésszt, érzést, erkölcsöt.

J. Lurie fotóillusztrációja
M. Bulgakov *Mester és Margarita*
c. regényéhez, 2008

MESTER ÉS MARGARITA (1928–1940)

Regény

(Részletek)

ELSŐ RÉSZ

1. fejezet

Ne álljunk szóba ismeretlenekkel

Egy meleg tavaszi estén, az alkonyat órájában, a Patriarsije Prudin két férfiú jelent meg. Az egyik negyvenéves forma, kövérkés, alacsony, kopasz fekete emberke, sűrű nyári öltönyt viselt, elegáns kalapját kezében tartotta, gondosan borotvált arcát istentelen nagy méretű, fekete csontkeretes pápaszem ékesítette. Társa jóval fiatalabb s vállasabb volt nála, borzas haján tarkójáig hátratolt kockás sapka; öltözéke kockás sportingból, gyűrött fehér nadrágból, fekete szandálból állt.

Az első nem volt más, mint Mihail Alekszandrovics Berlioz, egy vaskos irodalmi folyóirat szerkesztője, és vezetőségi elnöke az egyik legnagyobb moszkvai irodalmi társaságnak, melyet rövidítve TÖMEGÍR-nek szoktak nevezni; társa pedig Ivan Nyikolajevics Ponirjov, a fiatal költő, aki Hontalan néven szokta publikálni verseit.

A zöldellő hársak árnyékába érve a két író legelsősorban a „Sör, ásványvíz” feliratú, tarkára mázolt bódéhoz sietett.

És itt mindjárt előljáróban meg kell említenünk ama szörnyűséges májusi est első furcsaságát. Sem a bódé körül, sem a Malaja Bronnaja utcával párhuzamos hosszú fasorban nem volt egy lélek sem. (...)

Ekkor jelentkezett a második furcsaság, mely egyedül csak Berliozra vonatkozott. Csuklása hirtelen abbamaradt, szíve nagyot dobbant, és egy pillanatra eltűnt valahová – aztán visszajött, de tompa tű volt belefúródva. Azonfelül pedig Berliozt merőben alaptalan, de szörnyű szorongás fogta el, olyan heves, hogy a legszívesebben nyomban elszaladt volna. Szorongva nézett körül, sehogy sem értette, mitől ijedt meg.

Elsápadt, zsebkezdőjével törölgette homlokát, és ezt gondolta: „Mi történt velem? Még sose éreztem effélet. Biztosan a szívem... Úgy látszik, kimerült vagyok, jó lenne mindent itt hagyni, ördög vigye... és elutazni kúrára Kiszlovodszkba...”

A rekkenő levegő ekkor összesűrűsödött a szeme előtt, és a sűrű levegőből igen-igen különös, áttetsző úriember materializálódott. Apró fején zsekésapka, kurta-furcsa kockás zakó rajta, ugyancsak levegőből szabott... Öles termet, de valószínűtlenül sovány, válla keskeny, s arckifejezése – hadd hívjam föl erre külön a figyelmet – csúfondáros.

Berlioz élete folyása úgy alakult, hogy nem szokott hozzá a rendkívüli jelenségekhez. Még jobban elsápadt, szeme kiguvadt, lelke riadtan tiltakozott: „Nem, ez lehetetlen!”

Sajnos azonban mégis lehetséges volt: a hórihorgas idegen, akin keresztül lehetett látni, ott ringatózott előtte jobbra-balra, lába nem érte a földet.

Berliozon ekkor úgy elhatalmasodott a rémület, hogy becsukta a szemét. És amikor újra kinyitotta, mit lát: a délibáb eloszlott, a pepitazakós eltűnt, s ugyanakkor a tompa tű is kiugrott szívéből.

– Füh, az ördög! – nyögött fel a szerkesztő. – Te, Ivan, majdhogy meg nem ütött a guta a hőségétől! Még hallucináltam is... – Mosolyogni próbált, de a szemében még ott bujkált a rémület, keze remegett. Lassacskán azonban megnyugodott, zsebkezdőjével legyezgette magát. – No, szóval... – mondta már eléggé vidáman, és folytatta a beszélgetést, amely a kajszibarack-szörppel szakadt félbe.

A beszélgetés, amint később kitudódott, Jézus Krisztusról folyt. A szerkesztő ugyanis folyóiratára következő számába nagy vallásellenes költeményt rendelt a költőnél. Ivan Nyikolajevics a poémát meg is írta, mégpedig igen rövid idő alatt, de a szerkesztőnek, sajnos, nem tetszett. Hontalan nagyon sötét színekkel ecsetelte ugyan főhősét, vagyis Jézust, a szerkesztő szerint mégis át kellett írni az egészet. Ezért most amolyan kiselőadást tartott a költőnek Jézus Krisztusról, hogy megmagyarázza műve alapvető hibáját. Nehéz eldönteni, hogy mi vitte tévútra

Ivan Nykolajevicset: tehetségének láttató ereje, vagy pedig az a körülmény, hogy fogalma sem volt a kérdésről, amelyről költeményét írta, de annyi bizonyos, hogy Jézusa, hogy is mondjam, hús-vér, eleven Jézussá sikeredett, aki azonban nem volt éppen megnyerő egyéniség.

Berlioz pedig azt igyekezett bizonygatni a költőnek, hogy a probléma nem az, hogy milyen volt Jézus, jó-e, rossz-e, hanem azt kell kimutatni: Jézus mint személy sohasem élt, minden róla szóló történet kitalálás, mítosz, semmi más.

Megjegyzendő: a szerkesztő művelt, olvasott ember volt, s előadásában találóan hivatkozott az ókori történészekre, például a híres alexandriai historikusra, Filónra vagy a ragyogó műveltségű Josephus Flaviusra, akik soha egyetlen szóval sem említik Jézus létezését. Átfogó tudásának hála, Mihail Alekszandrovics többek közt még azt is közölhette az ifjú költővel, hogy Tacitus híres *Annales*-ei tizenötödik könyvében, annak is a negyvennegyedik fejezetében, a Jézus keresztre feszítéséről szóló mondat nem egyéb, mint késői betoldás, hamisítvány. (...)

– Nincsen egyetlen keleti vallás – folytatta Berlioz –, amelyben egy szűz ne szülne istent. A keresztények nem találtak föl semmi újat, ugyanígy alkották meg Jézusukat, aki valójában sosem élt, sose létezett. Ezt kell kidomborítani a költeményben... (...)

És amikor Mihail Alekszandrovics fejtegetései során odáig jutott, hogy az aztékok tésztáblól is kicsiny Huitzilopochtli-figurákat gyúrtak – a fasorban feltűnt az első ember. (...)

Mindenekelőtt: az idegen egyik lábára sem sántított, s természetére nézve nem volt sem törpe, sem óriás, hanem egyszerűen magas. Ami a fogát illeti: baloldalt platina koronái voltak, jobboldalt arany koronái. Finom szürke öltönyt viselt, s lábán ugyanolyan színű külföldi cipőt. Szürke sapkája hetykén félrevágva, hóna alatt nád sétapálca, melynek fekete fogantyúja pudlifejet formáz. Negyven-egynéhány évesnek látszik. Szája kissé ferde. Arca simára borotvált. Haja barna. Jobb szeme fekete, a bal – hogy, hogy nem – zöld. Szemöldöke fekete, de az egyik magasabbra húzódott, mint a másik. Egy szó, mint száz: külföldi.

A pad előtt elhaladva, amelyen a szerkesztő meg a költő ültek, az idegen rájuk sandított, majd megállt, és váratlanul leült a szomszédos padra, kétlépésnyire a beszélgetőtől.

„Német” – állapította meg magában Berlioz.

„Angol – gondolta Hontalan. – Nini, hogy nincs melege abban a kesztyűben!” Az idegen végigjártatta tekintetét a tő körül magasló házak négyszögén, és észrevehető volt, hogy mind ezt először látja, és fölkelti érdeklődését. Előbb a felső emeleteket vizsgálta, melyeknek ablakaiban vakítóan tündökölt az alkonyodó s Berlioz számára mindörökre leáldozó nap, aztán lejjebb tekintett, ahol az ablakok már estiesen elsötétültek; hunyorogva, leereszkedően elmosolyodott, két kezét sétapálcájára fogantyújára tette, állát pedig kezére támasztotta. Berlioz folytatta fejtegetéseit: – Mulatságosan, szatirikusan írod le például Jézusnak, isten fiának a születését, de a dolog csattanója az, hogy Jézus előtt már egy egész sereg istenfia született, mint például a fríg Attisz, a perzsa Mitrasz. Azazhogy pontosabban szólva, egyik sem született meg, egyik sem létezett, Jézus sem, és ezért neked Jézus születése vagy a háromkirályok jövele helyett azokat a képtelen mendemondákat kellene leírnod, amelyek ezeket az eseményeket beharangozták... Mert így a költeményedből az sül ki, hogy Jézus valóban megszületett!... (...)

– Bocsássák meg, kérem, hogy ismeretlenül megszólítom önöket – kezdte a jövevény idegenszerű kiejtéssel, de korrekt szóhasználattal –, tudós beszélgetésük témája azonban annyira érdekel, hogy...

Udvariasan lekapta sapkáját, s így a két jó barát is – mit volt mit tennie – felállt, s meghajolt. (...)

Hozzá kell tennünk, hogy a költő a legelső pillanattól fogva utálta az idegent, Berlioznak ezzel szemben tetszett, azazhogy, ha nem is tetszett, de... hogy is mondjam... fölkelte érdeklődését.

Bámulatos! – kiáltott fel a hívatlan társ, majd lopva körülnézett, s mély hangját lehalkítva folytatta: – Bocsássanak meg a tolakodásomért, de ha jól értettem, önök

J. Lurie fotóillusztrációja
M. Bulgakov *Mester és Margarita* c.
regényéhez. 2008

ezenfelül istenben sem hisznek? – És riadtan kikerekedő szemmel hozzátette: – Esküszöm, nem árulom el senkinek!

– Valóban nem hiszünk istenben – válaszolt Berlioz, a külföldi riadalmán mosolyogva. – De erről teljes nyíltsággal beszélhetünk.

Az idegen hátradólt a padon, és örömeiben szinte visítva kérdezte:

– Önök ateisták?

– Igen, ateisták vagyunk – felelte Berlioz, Hontalan pedig magában dohogott: „No, ez is jól ránk akaszkodott, ez a külföldi golyhó!”

– Ó, hát ez igazán elragadó! – lelkenedett a furcsa idegen, és fejét ide-oda forgatva nézett felváltva hol egyikükre, hol másukra.

– A mi országunkban az ateizmus cseppet sem meglepő jelenség – magyarázta Berlioz diplomatikus udvariassággal. – Minálunk a lakosság többsége már réges-régen tudatosan elvetette az istenről szóló meséket.

Az idegen ekkor különös dolgot művelt: felállt, és melegen megszorította a hűledező szerkesztő kezét, e szavakkal:

– Engedje meg, hogy szívből jövő köszönetemet fejezzem ki!

– Mit köszön meg neki? – tudakolta Hontalan pislogva.

– Ezt a rendkívül fontos információt, amely engem mint külföldi turistát módfelett érdekel – válaszolta az idegen csudabogár, jelentőségteljesen fölemelve mutatóujját. (...) – Engedjenek meg még egy kérdést – folytatta most az idegen vendég, némi izgatott töprengés után. – Mit kezdünk isten létének bizonyítékaival, melyeknek száma köztudomásúan: öt?

Berlioz elnézően, sajnálkozva mosolygott:

– Ajjaj! Egyik bizonyíték sem ér semmit, az emberiség ezeket réges-rég a lomtárba tette. Elvégre önnek is el kell ismernie, hogy a józan ész határain belül isten létét semmivel sem lehet bizonyítani. (...)

– Engem azonban a következő kérdés foglalkoztat: ha isten nincs, akkor vajon ki irányítja az ember életét, és általában a földi eseményeket?

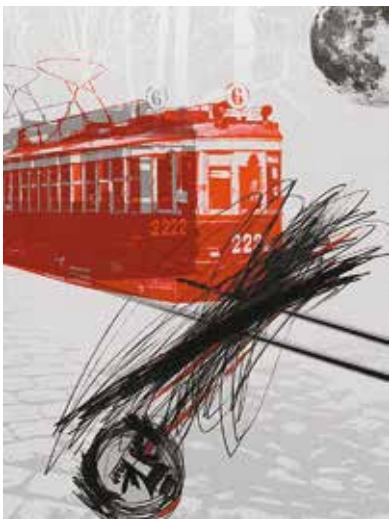
– Maga az ember irányítja – sietett a válasszal Hontalan; kissé ingerült volt a hangja, mert nem egészen értette a kérdést.

– Bocsánat – mondta az ismeretlen szelíden. – Ahhoz, hogy valaki irányítson, szükséges, hogy pontos tervekkel rendelkezék valamelyes nem túlságosan rövid időszakokra. Engedje meg mármost, hogy megkérdezzem: hogyan irányíthatja az ember a földi dolgokat, ha még nevetségesen rövid időre, nos mondjuk, egy ezredévre sem készíthet tervet... de ez még semmi: hiszen a saját holnapjáért sem kezeskedhet! Képzelve el például – az ismeretlen Berliozhoz fordult –, hogy ön, mondjuk, elkezdi irányítani a dolgokat, dirigálja embertársai életét meg a sajátját, egyre jobban rájön az ízére, amint mondani szokás, és akkor egyszer csak... hm-hm... tüdőszarkómája támad – itt az idegen bensőségesen elmosolyodott, mintha a szarkóma említése különös elégtétellel töltené el –, igen, tüdőszarkómája – ismételte a hangzatos szót, kandúr módra hunyorogva –, és ezzel befellegzett az irányításának! Senkinek a sorsa nem érdeklí többé, csakis a sajátja. (...) De van még ennél is rosszabb: az ember például Kiszlovodszkba készül – az idegen ismét Berliozra sandított –, ez aztán igazán kicsiségnek látszik, de még ezt sem tudja megvalósítani, mert hogy, hogy nem, egyszer csak elbotlik, és a villamos alá esik! Azt állítja, hogy ezt is ő maga rendelte így? Nem helyesebb-e vajon azt hinni, hogy valaki más rendelkezett? – És az ismeretlen furcsán, kajánul felnevetett.

Berlioz figyelmesen hallgatta a kellemetlen előadást a szarkómáról meg a villamosról, és homályos aggodalom kezdte gyötörni. „Ez nem külföldi... nem idegen – gondolta magában. – Rendkívül furcsa alak... de vajon mi fán terem?” (...)

– Valóban, az ember halandó, de nem ez a legnagyobb baj. A baj az, hogy néha hirtelen-
váratlan halandó, ez a bökkenő. Általában senki sem mondhatja meg, hogy mit csinál ma este.

„Valahogy igen furán csúri-csavarja a dolgot” – gondolta Berlioz, és így válaszolt: – No, ez azért mégiscsak túlzás. A mai estét azért több-kevesebb pontossággal meg tudom mondani előre. Kivéve persze, ha a Bronnaján a fejemre esik egy téglá...

A. Orlova illusztrációja
M. Bulgakov *Mester és Margarita*
c. regényéhez, 2011

– A téglának ehhez semmi köze – vágott szavába nyomatékosan az ismeretlen. – A téglá magától sose esik senkinek a fejére. Önt pedig semmiképpen sem fenyegeti, azt elhiheti nekem. Ön másféle halállal fog meghalni.

– Talán bizony még azt is tudja, hogy milyennel? – tudakolta Berlioz nagyon is természetes iróniával, egyre jobban belemelegedve a különös társalgásba. – Megmondaná?

– Szívesen – válaszolta az ismeretlen. Fürkésző pillantással végigmérte Berliozt, mintha öltönyt készülne varrni neki, aztán efféléket mormolt: „Egy, kettő... Mercurius a második házban... a hold eltűnt... hat, szerencsétlenség, este... hét...” – végül fennhangon, örvendezve kijelentette: – Levágják a fejét!

Hontalan mérgesen, hűledezve meredt az ismeretlenre, Berlioz pedig fancsali mosollyal kérdezte:

– Úgy, és ki vágja le a fejemet? Ellenségek? Intervenció-sok?

– Nem, egy fiatal orosz nő. Komszomol-tag.

– Hm... – hördült fel Berlioz, akit mértéken felül bosszantott az ismeretlen idétlen tréfája. – Már bocsásson meg, de ez azért nem nagyon valószínű.

– Én is kérem, bocsásson meg nekem – válaszolta az ismeretlen –, de ez a színtiszta igazság. Már az imént is szerettem volna megkérdezni, mit szándékozik csinálni ma este, amennyiben nem titok?

– Semmiféle titok nincs benne. Most hazamegyek a Szadovajára, este tízkor pedig ülést tartunk a TÖMEGÍR-ben, és én fogok elnökölni.

– Ez, sajnos, lehetetlen – jelentette ki az idegen határozottan.

– És miért, ha szabad kérdezniem?

– Azért – felelte az idegen, és hunyorogva nézett fel az égre, ahol fekete madarak keringtek nesztelenül, az esti hűvösség előérzetében –, azért, mert Annuska már megvette a napraforgóolajat, sőt nemcsak megvette, hanem ki is öntötte. Az ülést ezek szerint nem fogják megtartani.

A hársak alatt síri csend támadt, ami nem is csoda.

– Már engedje meg... – kezdte Berlioz hosszú hallgatás után, és értetlenül meredt az idegenre, aki ennyi badarságot hord össze –, hogy kerül ide a napraforgóolaj... és miféle Annuskáról van szó?

– Majd én megmondom, hogy kerül ide a napraforgóolaj – szólt közbe Hontalan, aki nyilván eltökélte, hogy hadat üzen a tolakodó idegennek. – Nem fordult elő önnel életében, polgártárs, hogy elmegyógyintézetbe csukták? (...)

– Dehogynem! Nem is egyszer! – mondta nevetve, de a szemét, amely nem nevetett, ezenközben egy pillanatra sem vette le a költőről. – Hol nem jártam én már életemben! (...) – Bocsássanak meg, hogy a vita hevében elfelejtettem bemutatkozni. Tessék, itt a névjegyem, az útlevelem és a meghívólevelem, hogy jöjjenek Moszkvába konzultánsnak – mondta nyomatékosan, és farkaszemet nézett a két irodalmárral.

Barátaink zavarba estek. „Az ördögbe is, mindent hallott...” – gondolta Berlioz, és udvarias kézmozdulattal jelezte, hogy nem kíváncsi a bemutatott dokumentumokra. Mialatt az idegen odakínálta őket a szerkesztőnek, a költőnek sikerült meglátnia a névjegyben az idegenszerű betűkkel nyomott „professzor” szót, és családnevének kezdőbetűjét: „W...”

– Örvendek a szerencsének – mormolta ezalatt a szerkesztő zavartan, és az idegen zsebre vágta iratait. A kapcsolat ilyesformán legalizálódott, s mind a hárman visszaültek a padra.

– Önt tehát konzultánsi minőségben hívták meg hozzánk, professzor? – tudakolta Berlioz.

– Igen. (...)

– De kitűnően beszél oroszul – jegyezte meg Hontalan.

– Ó, általában poliglott vagyok, számos nyelven beszélek.

– És mi a szakmája? – kérdezte Berlioz.

– A fekete mágia szakembere vagyok.

„Nesze neked!” – kattant valami Mihail Alekszandrovics fejében. – És... és ebben a minőségben hívták meg ide hozzánk? – hebegte.

– Igen, ebben a minőségemben – erősítette meg a professzor, és magyarázóan hozzátette: – A moszkvai Állami Könyvtárban ugyanis eredeti kéziratokra bukkantak Aurillaci Herberttől¹, a tizedik századbéli fekete mágustól. Ezeket kell megfejtenem, mivel én vagyok ennek az egyetlen specialistája a világon. (...)

Majd a két irodalmár óriási megdöbbenésére, a professzor intett, hogy hajoljanak közelebb hozzá, és a fülükbe súgta:

– Vegyék tudomásul, hogy Jézus Krisztus igenis létezett.

Berlioz kényszeredetten elmosolyodott: – Nézze, professzor úr, mi tiszteljük az ön hatalmas tudását, de ebben a kérdésben más az álláspontunk.

– Nem kell ide semmiféle álláspont – mondta a különös professzor. – Jézus létezett, és pontunk.

– Valamiféle bizonyítékra azért szükség volna... – kezdte Berlioz.

– Nem kell ide semmiféle bizonyíték – vágta el a professzor, és halkán folytatta, miközben idegenszerű kiejtése furcsa módon eltűnt: – Mi sem egyszerűbb: a tavaszi Niszán hónap tizen-negyedik napja...

13. fejezet

A hős megjelenik

(...) A nő sárga virágot vitt a kezében. Valami ronda, fertelmes sárga virágot, fene tudja, minek hívják, de tavasszal mindig az jelenik meg elsőnek Moszkvában. És a sárga virág élesen elütött fekete tavaszikabátjától. Igen, sárga virágot vitt! Baljós szín! A Tverszkajáról befordult egy mellékutcába, és ott visszanezett. Ismeri a Tverszkaját, ugye? Nohát, ezer meg ezer ember sétált a Tverszkaján, de ő csak engem látott, esküszöm, csak énrám nézett riadtan, szinte talán fájdalmasan. Megdöbbenett... nem is annyira a szépsége, inkább a szeméből áradó rendkívüli magányosság, amit senki sem vett észre!

A sárga jelnek engedelmességgel én is befordultam a mellékutcába; követtem. Némán haladtunk a girbegurba, sivár kis utcán, én az egyik oldalon, ő a másikon. Rajtunk kívül természetesen nem volt abban az utcában. Gyötrődtem, mert úgy éreztem, okvetlenül meg kell szólítanom, és attól féltem, nem tudok kinyögni egyetlen szót sem, ő pedig elmegy, eltűnik, soha többé nem látom.

És akkor... képzelje... ő szólalt meg elsőnek:

– Tetszenek önnek a virágaim?

Pontosan emlékszem, milyen hangja volt: olyan mély, zengő, de néha meg-megszakadó; és akármilyen ostobának tetszik is: úgy rémlett, visszhang kél a szűk kis utcában, visszaverődik a mocskos sárga falakról. Gyorsan átmentem hozzá a másik járdára, és határozottan így válaszoltam:

– Nem.

Meglepetten nézett rám, és akkor egyszerre, egészen váratlanul rádöbbenem, hogy én egész életemben csak ezt a nőt szerettem! Különös, nem? Most persze azt fogja mondani, hogy bolond vagyok.

*J. Lurie fotóillusztrációja
M. Bulgakov Mester és Margarita c.
regényéhez, 2008*

¹ *Aurillaci Herbert* (938-1003) – korának művelt embere. Filozófiával, matematikával és irodalommal foglalkozott. II. Szilveszter néven 999-től 1003-ig római pápa. Természettudományi ismeretei folytán különféle felfedezéseket tett, miért is tudatlan kortársai az ördög cimborájának, fekete mágusnak tartották.

– Nem, ó, szó sincs róla! – kiáltott fel Ivan, majd sürgősen hozzátette: – Folytassa, kérem!
 És a vendég folytatta:

– Igen, a nő meglepetten nézett rám, aztán megkérdezte: – Egyáltalán nem szereti a virágot?

Hangja ellenségesen csengett, legalábbis én úgy éreztem. Mellette mentem, igyekeztem lépést tartani vele, és hogy, hogy nem, de egy cseppet sem voltam zavarban.

– Dehogynem szeretem, csak nem az ilyet – válaszoltam.

– Hát milyet szeret?

– A rózsát szeretem.

Amint kimondtam, máris megsajnáltam, mert a nő bocsánatkérő mosollyal a csatornanyílásba dobta a virágait. Kissé meghökkenem, de azután fölvettem a csokrot, és odanyújtottam neki; a nő mosolyogva eltolta magától, és attól fogva én vittem tovább.

Így haladtunk egy ideig szótlánul, aztán a nő kivette a kezemből a virágot, és az úttestre hajította; ezek után fekete kesztyűs kezét átfűzte karomon, és így mentünk tovább.

Váratlan könnyet törölt ki szeméből köntöse jobb ujjával, s azután mégiscsak folytatta: – A szerelem úgy termett ott közöttünk, mint ahogy a gyilkos pattan elő a föld alól a szűk sikátorban, és megsebzett mindkettőnket. Villám, finn tőr csaphat le így az emberre! Ő különben később azt állította, hogy nem így történt, mert mi már réges-régen szerettük egymást, amikor még nem is ismertük, sose láttuk egymást, mikor ő még egy másik férfival élt, én meg azzal a... izé... szóval... (...)

Az asszony azt mondta, azért indult el aznap a sárga virágcsokorral a karjában, hogy én végre rátaláljak, és ha ez nem történik meg, akkor megmérgezte volna magát, oly üres, sivár volt az élete. (...)

Úgy beszélgettünk, mintha előző nap hagytuk volna abba, mintha sok-sok éve ismernők egymást. Másnapra találkoztunk beszélünk meg ugyanott, a Moszkva folyó partján, és találkoztunk. A májusi nap sugárzott reánk. És az a nő hamarosan a titkos feleségem lett.

Minden délután eljött hozzám; de már reggeltől fogva vártam. Várakozásom abban nyilvánult, hogy ide-oda rakosgattam a tárgyakat az asztalon. Tíz perccel a megbeszélt időpont előtt az ablakhoz ültem, és fülelni kezdtem, nem kattan-e a régi kis rácsos kapu. Kattan a kiskapu, megdobban a szívem, és képzelje, az arcom szintjén, az ablak előtt, sáros csizma jelenik meg: a köszörűs. Ki a csudának kell köszörűs a mi házunkban? Mit köszörülne, miféle kést? Érdekes: mielőtt vele találkoztam, alig járt valaki a kis udvarunkba, most meg úgy tetszett, az egész város oda igyekszik.

Ő csak egyszer egy nap lépett be a kiskapun, de az ezzel kapcsolatos szívdobogást, nem túlzok, ha azt mondom, tízszer éltem át. Aztán amikor eljött az idő, a mutató tizenkettőre állt, a szívem már szünet nélkül hevesen dobogott, mindaddig, amíg a fémcsatos, fekete antiloppanos cipellők kopogás nélkül, csaknem egészen nesztelenül az ablakom elé nem értek.

Néha megréfélt, a második ablaknál megállt, s cipője orrával megkocogtatta az üveget. Én abban a pillanatban odaugrottam, de a cipellő eltűnt, az ablakot elsötétítő fekete selyemszoknya eltűnt... és én már szaladtam ajtót nyitni.

Kapcsolatunkról senki sem tudott, erre meg mernék esküdni, noha nem szoktam esküdni. Sem a férje, sem ismerősei nem sejtettek semmit. A hajdanvolt úrilakban, melynek alagsorában tanyáztam, tudták, látták persze, hogy jár hozzám valaki, de a nevét nem tudták. (...)

Váratlanul baráttra tettem szert. Igen, igen, pedig, tudja, én nehezen barátkozom, külön természetem van: tartózkodó vagyok az emberekkel, bizalmatlan, gyanakvó. És, képzelje csak, ilyen körülmények között a szívemhez férközött egy nem remélt, hirtelen felbukkanó, külsőleg ördög tudja, kihez hasonlító valaki, és mindenkinél kedvesebb lett számomra.

Ebben az istenverte periódusban, emlékszem, szép, kellemes őszi nap volt, szerelmesem sem volt odahaza, egyszer csak benyit az az ember a kiskapun, egyenest az építőmester házigazdámhoz tart, azzal volt valami dolga, aztán kijött a kertbe, és igen gyorsan összebarátkoztunk. Újságírónak mondta magát. Annyira megtetszett, képzelje, hogy még ma is néha eszembe jut, és hiányzik. Később gyakrabban eljött, be-belátogatott hozzám. Megtudtam, hogy egyedülálló ember, a szomszédban lakik egy hasonló típusú odúban, hogy kényelmetlen ott

neki és a többi. De sose hívott el magához. Barátnőm sehogy sem szenvedhette. Én a védelmére keltem. Mire szerelmem azt mondta:

– Tégy úgy, ahogy jónak látod, én csak annyit mondhatok, hogy ebben az emberben van valami rendkívül visszataszító. (...)

Meglepett (Alojzij) szenvedélyes érdeklődése az irodalom iránt. Addig nem nyugodott, míg fel nem olvastam neki regényemet az első sortól az utolsóig. Igen hízelgően nyilatkozott munkámról, és meghökkentő pontossággal idézte a szerkesztő észrevételeit, mintha csak a jelenlétében hangzottak volna el. Ezenkívül világosan kifejtette, és tudtam, hogy rátapint a lényegre, miért nem adták ki a regényt. Határozottan leszögezte: ez a fejezet szóba se jöhet...

Továbbra is rendre jöttek a cikkek. Az elsőknél még nevettem. (...) A második stádium is a csodálkozás állapota volt. (...) Azután pedig, képzelje, elérkezett a harmadik stádium: a félelem. Értse meg: nem a cikkektől féltam, hanem egészen más dolgoktól, amiknek semmi közük sem volt a regényemhez. Többek között féltam a sötétségtől. Egy szó, mint száz, pszichikailag megbetegedtem. (...)

Szerelmem is erősen megváltozott (...) lefogyott, megsápadt, egyre ritkábban mosolygott, és egyre a bocsánatomat kérte, amiért arra biztatott, tegyek közzé egy részletet a regényemből. Unszolt, hagyjak ott csapot-papot, és utazzam délre, a Fekete-tengerre, szánjam rá erre az utazásra, ami a százezerből megmaradt.

Makacsul kitartott emellett, és én a vitát elkerülendő (noha valami azt súgta bennem, hogy nem fogok elutazni), nem ellenkeztem vele, megígértem, hogy a napokban elmegyek. Ő azonban kijelentette, maga akarja megváltani jegyemet. Elővettem az összes pénzemet, körülbelül tízezer rubelt, és odaadtam neki.

– Miért adsz ilyen sokat? – kérdezte meglepetten.

Valami affélét válaszoltam, hogy félek a tolvajoktól, és arra kértem, elutazásomig őrizze magánál a pénzemet. Szerelmem elvállalta, táskájába tette a pénzt, összevissza csókolt, mondván, szívesebben meghalna, mintsem hogy engem ilyen állapotban magamra hagyjon, de várnak rá, és ő meghajlik a kényszerűség előtt. Másnap újra eljön, addig is kérve kér, ne féljek semmitől.

Ez alkonyatkor történt, egy októberi napon. Szerelmem elment. Én lefeküdtem a díványra, és elaludtam; nem gyújtottam lámpát. Úgy rémlett, az őszi éjszaka benyomja az ablaküveget, elárasztja szobámat, és én megfúlok benne, mint a tintában. Összeszedtem annyi erőt, hogy a kályhához vonszoltam magamat, és begyújtottam. Mikor a fahasábok ropogni kezdtek, és a kályhaajtó halkán kopogott a forróságtól, valamicskét megkönnyebbültem. Kisiettem az előszobába, villanyt gyújtottam, találtam egy flaskó fehér bort, kihúztam belőle a dugót, és nyakalni kezdtem az italt, egyenesen az üvegből. Kinyitottam az ajtaját, hogy a hőség az arcomba lehelt, kezemet égette, és ezt suttogtam:

– Érezd meg, hogy beteg vagyok... Gyere, gyere, gyere!

De nem jött senki. A kályhában lobogott a tűz, az ablakot verte az eső. És akkor megtörtént a végső. Elővettem a fiókból regényem kéziratát, a fogalmazványt és valamennyi másolatot, és égetni kezdtem. Ez borzasztóan fáradságos munka, mert a teleírt kéziratpapír nehezen ég. A körmöm is beletört, úgy szaggattam széjjel a füzeteket, beraktam a fahasábok közé, és a kaparóvassal piszkáltam, hogy lángra lobbanjon. A hamu időnként erősebbnek bizonyult nálam, fojtogatta a tüzet, de megküzdöttem vele, és regényem bármily szívósan is ellenállt, végül is megsemmisült. Ismerős szavak tűntek szemem elé, a lapok feltartóztathatatlanul sárgultak ugyan alulról felfelé haladva, de azért itt-ott mégis előbukkantak rajtuk a szavak. Csak akkor tűntek el, amikor a lapok már egészen megszenesedtek, és én a piszkavassal dühömben szétvertem a zsarátnokot. Ekkor halk kaparászást hallottam az ablakon. Szívem nagyot dobbant. Bedobáltam a tűzbe az utolsó füzetet is, és szaladtam ajtót nyitni. Az alagsorból téglából rakott lépcsőfokok vezettek fel az ajtóhoz. Botladozva szaladtam fel a lépcsőn, és halkán kiszóltam:

– Ki az?

És egy hang, az ő hangja válaszolt:

– Én vagyok...

Azt sem tudtam, hogy boldogultam a kulccsal, a biztosítólánccal. Mihelyt beengedtem, karamba omlott, és hozzám simult vizes orcájával, zilált, ázott hajával. Egész testében reszketett. Csak ennyit bírtam kinyögni:

– Te... te?... – Hangom elfúlt, lesiettünk a lépcsőn.

Az előszobában ledobta vizes kabátját, és beléptünk az első szobába. Szerelmem halkan felsikoltott, s pusztá kezével gyorsan kirántotta a kályhából azt, ami még megmaradt a kéziratomból, a legalul fekvő papirosköteget. A szoba megtelt füsttel. Gyorsan eltapostam a tüzet, szerelmem pedig a díványra rogyott, és görcsös, fuldokló zokogásban tört ki.

Amikor kissé elcsöndesedett, megszólaltam:

– Gyűlöltem ezt a regényt. És félek. Beteg vagyok. Rémekeket látok.

– Igen, igen, beteg vagy – mondta szegényke, és felállt. – Miért tetted ezt, jaj, miért? De én meggyógyítlak, megmentlek. Hogy tehettél ilyet?

Láttam füsttől és könnytől bedagadt szemét, éreztem, hogy hideg keze a homlokomat simogatja.

– Meggyógyítlak, meggyógyítlak – mormolta, vállamra borulva. – Majd emlékezetből újra megírod... Jaj, miért nem tartottam magamnál egy példányt?!

Fogát csikorgatta dühében, még valamit mormolt, amit nem értettem. Aztán keményen összeszorította ajkát, és nekiállt összeszedni, kisimítani a megpörkölődött lapokat. Egy fejezet volt a regény közepéből, már nem emlékszem rá, hogy melyik. Szerelmem szép rendesen egymásra rakosgatta a lapokat, aztán papirosba csomagolta, átkötötte madzaggal. Minden mozdulata arra vallott, hogy tele van tetterővel, és úrrá lett felindulásán. Bort kért, ivott, s utána már nyugodtabban szólalt meg:

– Lám, így fizetünk a hazugságainkért! Nem akarok többé hazugságban élni. Itt maradnék nálad most mindjárt, de nem akarom ezt így csinálni. Nem akarom, hogy a férjemnek örökre az maradjon emlékében, hogy éjszaka szöktem meg tőle. Hiszen sohasem bántott... Hirtelen elhívták hazulról, a gyárban tűz ütött ki. De nemsokára hazajön. Holnap reggel mindent megvallok neki, megmondom, hogy mást szeretek, és visszajövök hozzád, egészen, örökre. Akarod? Válaszolj, hiszen talán nem is akarod!

– Szegénykém, szegény drágám – mondtam neki. – Nem engedem, hogy ezt megtegyed. Én velem baj lesz, nem akarom, hogy velem együtt a vesztedbe rohanj! (...)

Megkönnyebbült, nyakamba borult, átölelt, és így szólt:

– Akkor hát együtt rohanunk a vesztünkbe. Reggelre itt vagyok.

Az utolsó, amire még emlékszem az életemből, az egy fénypászma az előszobámból, és ebben a fénypászmaiban egy hajfürt, a sapkája, az elszántságot sugárzó szeme. És emlékszem még fekete sziluettjére a külső ajtó küszöbén, s kezében a fehér papírtekercsre. (...)

MÁSODIK RÉSZ

32. fejezet

Búcsú és örök nyugalom

Istenek, isteneim! Milyen gyászos az estébe borult föld! Milyen sejtelmes a köd a láp felett! Aki bolyongott ebben a ködben, aki sokat szenvedett halála előtt, aki repült földünk felett, erejét meghaladó terhet cipelve, az tudja mindezt. Tudja az, aki megfáradt. És sajnálkozás nélkül hagyja el a föld ködeit, mocsarait, folyóit, könnyű szívvel adja magát a halál kezére, mert tudja, hogy csak a halál fogja őt megvigasztalni.

Még a táltos paripák is elfáradtak, lassabban száguldottak lovasaikkal, s az elkerülhetetlen éjszaka lassan utolérte őket. Még a hetyke Behemót is elcsöndesedett, hátában érezvén az éjt, és karmaival a nyeregbe kapaszkodva szótlanul, komolyan vágatott, farkát felborzolva.

Az éjszaka fekete kendővel takarta be az erdőket, mezőket, és piciny, száználmas lámpafényecskéket gyújtott messze lenn a mélyben – idegen kis lámpafényeket, amelyekre immár sem a Mesternek, sem Margaritának nem volt szüksége, ügyet sem vetettek rájuk. Az éjszaka

utolérte a kis lovas csapatot, felülről borult rájuk, és fehér csillagfoltocskákat hajigált szerte az elszomorodott égbolton.

Sűrűsödött az éjszaka, velük együtt szállt, megragadva a lovasok köpönyegét, lerántotta róluk, és leleplezett minden csalást. És amikor Margarita a hűvös szélben kinyitotta szemét, észrevette, hogy céljuk felé szálló útitársai lassan megváltoznak. És mire előttük, az erdő szégye felett felbukkant a vérvörös telihold, eltűnt minden család, elnyelte a lép, a köd, megsemmisült minden múltékony, boszorkányos álöltözet. (...)

Magamagát nem látta Margarita, de azt jól láthatta, hogy a Mester mennyire megváltozott. Haja megfehéredett, hátul varkocsba volt gyűjtve, s a varkocs mögötte lebegett a szélben. Amikor palástja félrebillent, Margarita sarkantyú fel-felvillanó csillagát látta magas szárú csizmáján. Akárcsak az ifjú démon, a Mester is a hold felé tárta arcát röptében, de úgy mosolygott reá, mint régi, szeretett barátnőjére, és – a száztizennyolcas szobában felvett új szokása szerint – valamit mormolt magában. (...)

Végül Woland is felöltötte valódi alakját. (...) Így repültek szótlantul, sokáig, amíg alattuk megváltozott a táj. (...) Megállították lovukat. Woland a Mesterhez fordult:

– Regényét elolvasták, és csak egyetlen kifogás merült fel: hogy, sajnos, befejezetlen. Ezért akartam megmutatni a hősét. Kétezer éve ül itt a kőszivatagban, és alszik, de teliholdkor, amint látja, álmatlanság gyötri. Nemcsak őt, hanem hűséges testőréit is, az ebet. Ha igaz, hogy a gyávaság a legrútabb bűn, ez a kutya nem vétke benne. Az egyetlen, amitől félt a bátor állat, a zivatar. Hiába, aki szeret, annak osztoznia kell a szeretett lény sorsában.

– Mit beszél az az ember? – kérdezte Margarita, és nyugodt arcára ködfátylat terített a részvét.

– Mindig ugyanazt – felelte Woland. – Azt mormolja, hogy a holdfényben nincs nyugta, meg hogy utálja a hivatalát. Mindig ezt mondja, amikor nem tud aludni, és amikor alszik, mindig ugyanazt látja: a holdsugárösvényt, szeretne végigmenni rajta, és Ha-Nocrival, a rabbal beszélgetni, mert azt állítja, valamit elfelejtett vele megvitatni akkor régen, a tavaszi Niszán hónap tizennegyedik napján. De jaj, sohasem sikerül elindulnia a holdsugárösvényen, és senki sem lép oda hozzá. Ezért, mit tehet egyebet: magában beszél. A változatosság kedvéért... mert változatosságra azért mindenkinek szüksége van... néha még azt is elmondja, hogy mindennél jobban gyűlöli a halhatatlanságot és érdemtelen hírnevét. Váltig bizonygatja, hogy szívesen elcserezné sorsát Lévi Mátééval, a toprongyos csavargóéval.

– Tizenkétezer hold azért a régi egyetlenegyért... nem túlságosan nagy ez a büntetés? – kérdezte Margarita. (...)

– Bocsássa el! – kiáltott fel hirtelen Margarita olyan élesen, áthatóan, ahogy annak idején boszorkány állapotában kiáltott; és hangjára leszakadt egy kő a hegyekben, és a sziklafokokon ugrándozva gördült le a mélybe, fölverve a hegyeket visszhangos dübörgésével. Margarita azonban meg sem tudta volna mondani, vajon a kőgörgeteg robaját hallja-e, vagy sátáni hahota robaját. Akármint volt is, Woland hahotázva tekintett Margaritára, és azt mondta:

– A hegyekben nem szabad kiabálni. Ez az ember különben is hozzászokott a kőgörgetegekhez, nem riasztja fel a lárma. Ne könyörögjön érte, Margarita, mert már úgyis közbenjárt az érdekében az, akivel annyira kívánt beszélgetni. – Azzal Woland ismét a Mesterhez fordult: – No, most már egyetlen mondattal befejezheti a regényét!

A Mester mintha csak erre várt volna. Mozdulatlanul állt, és merően nézte a prokurátort. Azután tölcserít formált kezéből, és harsogva kiáltotta, hogy a visszhang csak úgy döngött végig a kopár, kihalt hegyvidéken:

– Szabad vagy! Szabad! Ő vár reád! (...)

A vörös bélésű fehér palástot viselő ember felállt a karosszékéből, és valamit kiáltott rekedt, elfúló hangon. Nem lehetett tudni, sír-e vagy nevet, sem azt, hogy mit kiált. Csak annyit lehetett látni, hogy hűséges őrzője nyomán ő maga is futva megindult a holdsugárösvényen.

– Nekem is veled kell mennem... amoda? – kérdezte nyugtalanul a Mester, meghúzva lova kantárszárát.

– Nem – felelte Woland. – Miért kövessük azt, ami elmúlt? (...) – Mester, maga javíthatatlan romantikus, nem szeretne barátnőjével virágzó cseresznyefák alatt sétálgatni, esténként pedig Schubertet hallgatni? Nem esnék jól gyertyafénynél, lúdtollal írnia új műveit? Nem akarna, mint Faust, lombikok fölé görnyedni abban a reményben, hogy sikerül új homunculust létrehoznia? Oda menjen, oda, oda! Ott már várja a háza, öreg szolgája, már égnek a gyertyák, s nemsokára kialszanak, mert jó a hajnal. Ezen az úton induljon el, Mester, csakis ezen! Éljen boldogul, mennem kell, itt az időm!

– Éljen boldogul! – válaszolt egyszerre a Mester és Margarita. A fekete Woland ekkor – úttalan utat választva – beleugrott az űrbe, s egész kísérete nyomon követte.(...)

– Hallgasd a csendet – szólta Margarita, és a fövény surrogott meztelen talpa alatt. – Hallgasd és élvezd, ami életedben sosem adatott meg neked: a csendet. Nézd, ott van előttünk örök hajlék, amelyet jutalmul kaptál. Már látom a földig érő ablakot, a felfutó vadszőlőt, felkúszik egészen a tetőig. Ott a házad, a te örök lakod. Esténként, tudom, majd eljönnek hozzád azok, akiket szeretsz, akik érdekelnek, és nem bosszantanak. Játszanak, énekelnek neked, és meglátod, milyen andalító a szoba a gyertyafényben. Fölteszed elmaradhatatlan ócska kis sapkád, és elalszol, elalszol mosolyogva. Az álom erősít, gondolataid feltisztulnak. Engem pedig soha többé el nem kergetsz magad mellől. Én fogom őrizni álmodat...

Így beszélt Margarita, miközben a Mesterrel örök hajlékuk felé haladt, és a Mesternek úgy tetszett, Margarita szavai éppúgy áradnak, csobognak, ahogy csobogott, suttogott az imént elhagyott patak. Emlékezete, meggyötört, nyugtalan emlékezete lassan elcsitult. Visszanyerte szabadságát. Valaki elbocsátotta, mint ahogy ő is elbocsátotta maga teremtette hősét. Ez a hős visszahozhatatlanul eltűnt a homályban, miután megbocsájtottak neki vasárnapra virradó éjjel; eltűnt a csillagjós-király fia, Judea kegyetlen ötödik helytartója, Poncius Pilátus lovag.

(Szöllősy Klára fordítása)

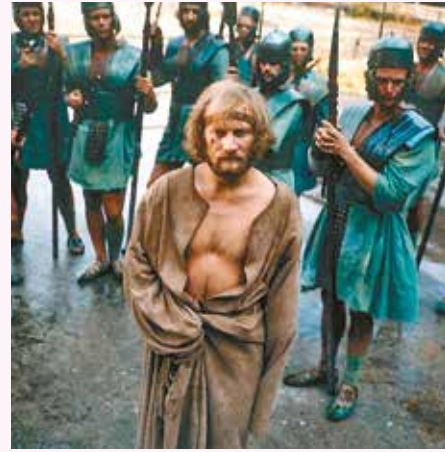
KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Nevezd meg a *Mester és Margarita* c. regény forrásait! **2.** Idézzétek fel azt a bibliai történetet, amely bele van építve a regénybe! Magyarazzátok meg az írói hozzáállást a bibliai történetéhez! **Olvasói tevékenység. 3.** Szerintetek miért nincs megnevezve a Mester valódi neve a regényben? Jellemezzétek a Mester alakját! **4.** Mi a jelentősége Ivan Bezdornij alakjának a regényben? Értelmezzétek a nevé! **5.** Olvassátok el az 1. fejezet *Ne álljunk szoba ismeretlenekkel* című részt! A szereplők milyen meggyőződésük mellett kardoskodnak? Hogyan bizonyítják álláspontjukat? Melyek F. Dosztojevszkij motívumai? **6.** Olvassátok el a 12. fejezet *A fekete mágia és leleplezése* c. részt! Milyen tulajdonságok jellemzik az embereket? **7.** Olvassátok el a 32. fejezetet, a *Búcsú és örök nyugalom!* Hogyan értelmezték az *örök nyugalom* (örök otthon), a *búcsú*, a *csend* fogalmakat? Hova tartanak a Mester és Margarita a regény végén? **Emberi értékek. 8.** Milyen értékek hordozója: Margarita, a Mester és Ivan Bezdornij? **Kommunikáció. 9.** Vitatéma: *Woland a gonoszság vagy a jóság megtestesítője Bulgakov regényében?* **Állampolgárok vagyunk. 10.** A *Mester és Margarita* c. regényben milyen társadalmi jelenségeket mutat be az író? Napjainkban is léteznek ezek? **11.** Miért érkezett Woland a Földre? Magyarázd meg! Mi a szerepe az ördögnek a regényben? **Modern technológiák. 12.** Keressetek anyagot arról, hogy más művészeti ágakban megjelent-e Bulgakov *Mester és Margarita* c. regényének feldolgozása! Készítsetek prezentációt! **Alkotói tevékenység. 13.** Írjatok fogalmazást egy választott témára Bulgakov *Mester és Margarita* c. regénye nyomán: *A szerelem – megmentő erő, A kéziratok nem égnek, Vegyétek tudomásul, hogy Jézus Krisztus igenis létezett..., Woland bálja!* **Vezetők és társak. 14.** *Csoportmunka.* Különböző források felhasználásával készítsetek irodalmi szócikket a regény következő szereplőiről: Jesua Ha-Nocri, Pontius Pilátus, Levi Máté, Woland, Mester, Margarita, Behemot, a macska, Hella, Azazello, Korovjev-Fagot! **Környezet és biztonság. 15.** Milyen veszélyek fenyegették a Mestert és regényét? Sikerült-e legyőzni ezeket az akadályokat? **Az életre készülünk. 16.** Mire tanít titeket a Mester és Margarita története? Mi újat tanultatok a múlt század társadalmáról, az emberek életéről? **17.** Milyen figyelemztetések olvashatók Bulgakov regényében?

A MESTER ÉS MARGARITA A FILMMŰVÉSZETBEN

Bulgakov regényét először 1971-ben filmesítették meg, amikor a mű még nem volt olyan népszerű. A *Wajda* lengyel filmrendező csak a bibliai részt vitte filmvászonra *Pilátus és a többiek* címmel. Már a címmel is arra akart utalni Wajda, hogy a konfliktus a hatalom és a humánus – az író és a filmrendező is totalitarizmusban éltek – között feszül. Pilátus bűnét a rendező két összetevő, a társadalmi és erkölcsi alapján szemléli, a mások sorsáról hozott döntés személyes felelősségét. A film elején A. Wajda egy báránycsordát mutat a vezérkössal az élén. *Igazán erkölcsös csak a szabad ember lehet* – nyilatkozza Wajda mikrofonjába a birkákat a vágóhídra vezető kos, majd megelevenedik a jól ismert történet. Jesua Pilátusnak bizonygatja, hogy békét akar, Kajafás azonban a halálát kívánja, Júdás pedig veszélyes örültnek tartja, és a népet sem nehéz ellene hangolni. A nemes eszmék szólamokká válnak, az emberek birkamód cselekszenek, s a helyzet változatlanágát sugallja, ahogy a múlt kosztümös képei a jelenre utaló külsőségekkel keverednek.

Jelenet a *Pilátus és a többiek* c. filmből
(rendező: A. Wajda, Németország, 1971)

A. Petrović szerb rendező és olasz filmesek 1972-ben megalkották a *Mester és Margarita* sajátos változatát. A főszereplő maga Bulgakov, a forgatókönyvhöz hozzáadtak epizódokat a *Színházi regényből* és az író életrajzából, Bulgakov és a hatalom viszonyára kihegyezve. Moszkvában épp Nyikolaj Makszjudov (Bulgakov) *Pontius Pilátus* című darabját próbálják, a színházban segédrendezőként alkalmazott szerző legőszintébb, legjobb darabját, ám hirtelen elhalasztják a premiért. Ekkor érkezik a városba a Sántán, Woland professzor, a fekete mágia doktorának képébe bújva, hogy leleplezze a *Pontius Pilátus* című darab kavarta felfordulás kulcsfiguráit, és megleckéztesse a rendszer rabszolgáit. A Proletár Írók Szövetsége – Berlioz polgártárssal az élén – bojkottálni akarja a darabot, és likvidálni az írókat. Am a Sántán segítségével sorra lepleződnek le az álszent, egoista, privilégista intrikusok, a moszkvai kultúrelit alakjai, akik elárulták a forradalmat, és meghamisították vívmányait.

Jelenet a *Mester és Margarita* c. filmből. Margarita szerepében A. Dymna (rendező M. Wojtyzsko, Lengyelország, 1988)

A. Petrović tudatosan rombolta le a regénnyel kapcsolatos sztereotípiákat – a misztikus átalakulásoktól a boldog befejezésig. De a regény alap gondolata, az alkotó egyéniség tragédiája egy olyan országban, ahol *nincs se Isten, se ördög*, ilyen mélyen még egyetlen egy film-

feldolgozásban sem valósult meg. Petrovićnak ez sikerült. Nem véletlen, hogy éppen a volt szocialista táborhoz tartozó országokban, Lengyelországban és a volt Jugoszláviában, készültek a *Mester és Margarita* filmadaptációi, ahol ugyanúgy, mint a Szovjetunióban korlátozták a szabadságjogokat. A szerb A. Petrović és a lengyel A. Wajda filmrendezők sorsa hasonlóan alakult M. Bulgakovéhoz. Őket is üldözték kellemetlen és kényelmetlen alkotásaik miatt.

M. Bulgakov művének egyéb filmadaptációi a színészi teljesítmény miatt is figyelmet érdemelnek. Így az M. Wojtyzsko által rendezett filmváltozatban alakított Margarita szerepével lett ismert A. Dymna. A brit P. Breyers rendezte a *Júdeai eset* c. filmet, melyben a regény bibliai fejezeteit filmesítette meg, s a Jesua passio fő narrátora Woland volt. Ez egy mély pszichológiai történet társadalmi és filozófiai problémák nélkül.

Alkossátok meg a saját forgatókönyveteket M. Bulgakov *Mester és Margarita* c. regénye alapján! Ismert színészeket javasoljatok a főbb szerepekre!

A MESTER ÉS MARGARITA A KÉPZŐMŰVÉSZETBEN

A regényhez készült számtalan illusztráció közül az egyik legjobbnak **V. Jefimenko** grafikusművész alkotásait tartják. Az ő Mestere azt sugallja, hogy megismerte a világot, s fáradt tekintete ellenére, mintha az olvasó lelkébe látna.

Napjaink egyik legismertebb művészillusztrátora **P. Orinyanszkij**. Az 1999-es kiadásban minden egyes fejezet elején az ő art nouveau stílusban alkotott rajzai vannak (helyenként több is).

Érdekesekek **B. Markevics** grafikusművész illusztrációi. A Who's who in Grafic Art nemzetközi kézikönyv szerint a négyszáz grafikus közt rangos helyet foglal el. A *Mester és Margarita*hoz készült fekete-fehér grafikái (1980) a szereplők és az alkotó hangulatát vékony egyenesekkel és vonalakkal közvetíti.

V. Jefimenko illusztrációja
M. Bulgakov *Mester és Margarita* c.
regényéhez, 1978–1992

P. Orinyanszkij illusztrációja
M. Bulgakov *Mester és
Margarita* c. regényéhez,
2000

A kortárs illusztrátorok közül említést érdemel **P. Froling** neve, aki megalkotta a *Mester és Margarita* interaktív grafikus regényváltozatát: illusztrációk sorozata, melyek egymás után következnek, így jelenítve meg a regény főbb epizódjait. iPades megtekintéskor aláfestő zene és hangeffektusok is hallhatók. Az interneten ti is megnézhetitek.

Az illusztrációk közt rangos helyet foglal el a fénykép is. Napjainkban ez a művészeti ág nagyon népszerű. A fotóművészek nemcsak megörökítik a környezetet és az embert, hanem fényképillusztrációk is készülnek az ismert művekhez, például a *Mester és Margarita*hoz. Hogy mennyire sikerül nekik a szerzők gondolatait átadni, döntések el től!

B. Markevics illusztrációja
M. Bulgakov *Mester és
Margarita* c. regényéhez,
1980

1. Tekintsetek meg többféle a *Mester és Margarita*hoz készült illusztrációt az interneten! Kinek az illusztráció a) adják vissza a legjobban a regény tartalmát; b) biztosítják annak a lehetőségét, hogy a hősök jelleme és a regény váratlan sorsfordulói is kidomborodjanak; c) stílusban közel állnak M. Bulgakovhoz? Magyarazzátok meg!
2. Készítsetek prezentációt a *Mester és Margarita* c. regény különböző vízióiból! Mi az elsődleges feladatotok? Miért?

AZ EURÓPAI LÍRA GYÖNGYSZEMEI A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A MODERNIZMUS ÉS AZ AVANTGÁRDIZMUS KIVIRÁGZÁSA A XX. SZÁZADI EURÓPAI LÍRÁBAN

A líra a legrugalmasabb irodalmi műnem, a társadalmi életben és a kultúrában végbemenő eseményekre azonnal reagál. A XIX. század végét és a XX. század elejét a lírai műfajok sokszínűsége és a különböző stílusirányzatok megjelenése jellemzi a modernizmuson és az avantgárdon belül. A századfordulón és az egész XX. században olyan írók, költők alkottak, akik a művészi kifejezés új, korszerű lehetőségeit kutatták, egy-egy műben akár többféle stílusirányt is keverték, s nem tartoztak egyetlen irányzathoz vagy körhöz sem. Mindez az alkotók egyéni művészi tudatosságát bizonyítja, és a líra új műfaji formáiban jelentek meg.

A XX. századi lírai műfajok fejlődésének általános tendenciái. Az alkotók elutasítják a líra hagyományos műfajait, új formákat keresnek az összetett kor és benne az emberi lét bemutatására. Tartalmilag és szerkezetileg is változnak a már megszokott műfajok. Az alkotók, persze nem vetették el teljesen a régi klasszikus műfajokat, de a lezajló modern fordulatot erős tudatosság és programosság jellemzi.

A művészi kifejezés új formái jelentek meg, melyek elsősorban az avantgárd líra műnemét jellemezték. Olyan művekkel lépik meg olvasóikat, melyek kilógnak az eddig megszokott műfaji keretekből.

A lírai műfajok nyitottakká válnak az új hatások befogadására. Elmosódnak a határok a különböző műfajok között, a lázas kísérletezések következtében a líra műneme egyre egységesebbé, „univerzálissá” válik.

A XX. század irodalma erősen filozofikus jellegű, ez az egyik fontos ismérve. A lírában továbbra is olyan műfajok jelennek meg, melyek az emberi lét értelmét keresik, s leginkább a sokféleség jellemzi. A mélyen filozofikus, elvont gondolatok és az ábrázolás egységessé válnak. Megjelennek a filozófusköltők az irodalomban.

Verstanilag és ritmikailag is nagy változáson esnek át a lírai alkotások. A hagyományos műfaji jellemzőknek (versmérték, versszakok, ritmus stb.) már nincs sok jelentősége a XX. században. Már nem a külső forma, hanem a belső tartalom, a hangulati-érzelmi összefüggések a lényeg.

Különös jelentőséggel bírnak a XX. század költészetében a töprengő, magába mélyedő, a képzeletre erősen ható (meditatív-szuggesztív) és a filozófiai versek. Ugyanakkor a XX. században megszokott tárgykörökhöz tartozó lírafajták fellelhetők (tájlíra, társadalmi líra, gondolati líra stb.). A modern költők a népköltészettől sem határolódnak el, új, aktuális tartalmat adnak neki.

A XIX. század végén – a XX. század elején többféle stílusirányzatról tudunk beszámolni: impresszionizmus, szimbolizmus, akmeizmus, futurizmus, szürrealizmus stb.

Impresszionizmus (fr. *impression* – benyomás) – modern művészeti irányzat, amelyre jellemző, hogy a művész saját kifinomult eszközeivel próbálja megjeleníteni személyes

benyomásait, megfigyeléseit, pillanatnyi érzéseit és tapasztalatait. Az impresszionizmus Franciaországban alakult ki a XIX. század második felében, elsősorban a festészetben (nevét Claude Monet *A felkelő nap impressziója* című képéről kapta 1873-ban). Képviselői: Claude Monet, Pierre-Auguste Renoir és Edgar Degas festőművészek voltak, akik legfőbb feladatuknak azt tartották, hogy természetes módon ábrázolják a külső világot és képesek legyenek kifinomultan átadni saját pillanatnyi benyomásaikat, hangulataikat. A zenében M. Ravel, C. Debussy és mások. A szépprózában az impresszionizmus képviselői E. és J. Goncourt, G. Maupassant, I. Bunyin és mások voltak.

A költészetben az impresszionizmus szinte elválaszthatatlan a szimbolizmustól, amit legjobban P. Verlaine, A. Rimbaud, S. Mallarmé és mások lírai alkotásai bizonyítanak.

Szimbolizmus (a görög *symbolon* – 'jel', 'jelkép', 'jellemző' szóból) – a korai modernizmus egyik irányzata. A szimbolista művész a jelenségvilág mögötti lényegi tartalmakat, az „ideákat” törekszik megragadni, ehhez fő eszközül az önmagukon túlmutató, sejtelmes jelenségek világú jelképeket választja. Egy-egy mű képei rendszert alkotnak, melyek végtelenül sokféle jelentésszöveggé felvillantására képesek. Más megfogalmazásban a szimbolizmus célja – a mű témájától, tárgyi világától függetlenül, illetve ezeken keresztül – a szépség, a magasrendű értékvilág megközelítése és kifejezése.

M. Maeterlinck

A szimbolizmus Franciaországban alakult ki a XIX. század 60–70-éveiben, majd onnan vették át más országok művészei. Az elnevezést Jean Moréas francia költő honosította meg *Szimbolizmus* című cikkében 1886-ban. Alapjául a szimbolizmus programversének tartott Ch. Baudelaire *Kapcsolatok* c. verse szolgált. Jean Moréas véleménye szerint a szimbolizmus ellensége a tárgyilagos leírás; célja az eszme érzékletes formába öltöztetése. A lényegről nem tudunk közvetlenül beszélni. A művészetben nem fontosak a felszíni formák, jelenségek; ezek csak utalnak a lényegre. A művészet feladata érzékelhető formába önteni az eszméket, érzelmek folyamává változtatni az elsődleges emóciókat, színes foltokat, hangokat, melyeknek szimbolikus jelentőséget kell adni. A költő dolga nem a tárgyak megéneklése, hanem azoknak az érzéseknek, élményeknek, benyomásoknak a bemutatása, amelyek velük kapcsolatosak.

A szimbolizmus legjelentősebb képviselői Franciaországban P. Verlaine, A. Rimbaud, S. Mallarmé; Belgiumban M. Maeterlinck, È. Verhaeren; Németországban S. George; Ausztriában R. M. Rilke; Oroszországban V. Brjusov, A. Belij, A. Blok és mások.

A szimbolizmusból nő ki később egy új moder irányzat, az akmeizmus, mely Sz. Gorodeckij szavai szerint „lehozta a költészetet a fellegekből a Földre” és bebizonyította, hogy „a rózsa nem azért szép, mert szimbólum, hanem önmagában is az”.

Akmeizmus. Az elnevezés a görög *akmé* szóból származik, melynek jelentése: 'csúcs, valaminek a legmagasabb foka', olyan orosz költészeti irány, mely minden tekintetben a tökéletességre törekszik, középpontjában az ember áll szellemi és történelmi aspektusból nézve. Az akmeizmus a XX. század elején alakult ki, a szimbolizmus esztétikai elveivel szemben határozta meg magát. Egyes orosz költők V. Ivanov szimbolista

V. Brjusov

Szimbolizmus Ukrajnában

Az ukrán irodalomban a szimbolizmus legjelentősebb képviselői a *Fiatal múzsa*, *Mitusza*, *Ukrán ház* csoportosulás tagjai voltak. M. Voronij, Olekszandr Olesz, O. Szliszarenko. D. Zahul, P. Ticsina, Sz. Cserkaszenko a szimbolizmus jellemző jegyeit aktuális nemzeti tartalommal töltötték meg. A művész alkotói szabadságának betartása mellett az ukrán szimbolisták nem feledkeztek meg az irodalom társadalmi szerepéről. Műveikben szervesen kapcsolódnak össze a szépség és az igazság elvei.

iskoláját támadták, mert nem értettek egyet az Ny. Gumiljov *Tékozló fiú* c. művére írt kritikával. Ekkor alakult meg a *Költők céhe* csoportosulás, melynek tagjai Ny. Gumiljov, Sz. Gorodeckij, A. Blok, M. Lozinszki és mások voltak. 1912–1913 között jelentették meg az akkor nagyon népszerű *Hiperborea* c. gyűjteményt. 1912-ben a csoportosulás egyes képviselői bejelentették egy új irányzat, az akmeizmus megjelenését. 1913-ban Ny. Gumiljov és Sz. Gorodeckij közzé tették manifesztumukat. Ekkor csatlakozott az akmeistákhoz Anna Ahmatova és Oszip Mandelstam.

A szimbolistákkal szemben visszaállították jogaiba a való világot. Önértékű jelentést tulajdonítottak a költői szónak, s fontos volt számukra a kultúra emlékezete. Noha az irányzat egyes költői különböző esztétikai elveket képviseltek, ami közös volt bennük, a világosságra, a megértésre való törekvés, kedvelték az egyensúlyt, a pontosságot és a harmóniát. A költő szerintük nem próféta, mint a szimbolistáknál, hanem iparos, akinek magas szinten kell elsajátítania mesterségét.

Imagizmus. Az angol *imagism* szóból 'kép'. Költői irányzat, amely rövid, érzékletes képeket villant fel szabad versekben. Ez az angol-amerikai avantgárd költők körében alakult a 10-20-as években. T. E. Hulme az *Imagizmus iskolájának* megteremtője és fő ideológusa. Az irányzat képviselői: T. S. Eliot, R. Aldington, E. Lowell, E. Pound, H. Doolittle, J. Fletcher és mások. Alkotásaikra felfokozott képszerűség, kifejezésbeli tömörség jellemző.

Imazsinizmus vagy **imaginizmus** egy orosz avantgárd művészeti (főképp költészeti) irányzat volt Oroszországban. 1919-ben adták ki a mozgalom manifesztóját. Tagjai közé tartozott Anatolij Mariengof, Vagyim Sersenyevics és Szergej Jeszenyin. Az imazsiniszták életstílusához hozzátartozott a botrány, amit a költészetük részének tekintettek. 1924-ben Jeszenyin kivonta magát a körből, és nem sokkal ezután a mozgalom lassan eltűnt.

Az imazsinizmussal rokon az angol-amerikai imagizmus irányzat.

Futurizmus. A latin *futurum*, olasz *futuro* 'jövő' szóból származik, az avantgárd mozgalmak legfeltűnőbb, legszélesebb körökben ismertté vált irányzatok egyike a XX. században. Olaszországban jött létre 1909-ben, amikor az olasz futurizmus vezéralakja, F. Marinetti megjelentette *A futurizmus kiáltványát*. Elutasította a hagyományt és az előítéleteket, lerombolta a hagyományos mondattani szabályokat, elhagyta a központozást, feloldotta a versalkotás ritmikai elveit (szabad vers). Kép- és nyelvhasználata a mozgalmasság, dinamizmus hatását kelti. A művészi megújulás mellett társadalmi-politikai változásokat is akar. Kulcsfogalmai még: az erő, a veszély, a merészség, a lázadás, a küzdelem, a lendület, a technika és a zöreje.

Az orosz futurizmus az olasz példa nyomán indult, de lényegesen más úton fejlődött tovább, minden hagyományt megtagadott, a művészetet a forradalom szolgálatába állította. Az orosz költészetben négy ága alakult ki a futurizmusnak: 1) *Hileja* (kubofuturisták) – V. Majakovszkij, V. Hlebnyikov, V. Kamenszkij, D. és Ny. Burljuk; 2) *Egofuturisták egyesülete* – I. Szeverjanyin, I. Ignatyev; 3) *Mezonin költészet* – V. Sersenyevics, R. Ivnyev; 4) *Centrifuga* – B. Paszternak, Sz. Bobrov, Ny. Aszjejev és mások.

Ha a kubofuturisták (pl. Majakovszkij) a forradalomban saját céljaik megvalósítását látták, elvetették az addigi kultúrát, a megrögzött életformákat, arra törekedtek, hogy felgyorsuljon a világ, s vele együtt létrejöjjön a „világi harmónia”, a „világi ember”, addig a *Centrifuga* képviselői a klasszikus felé fordultak, nem tagadták meg a világkultúra eredményeit (pl. B. Paszternak).

Expressionizmus a latin *expression* 'kifejezés' szóból ered az egyik legfontosabb avantgárd irányzat. Az expresszionizmus a belső tartalmak, érzések kifejezésére törekszik, a művész

Sz. Gorodeckij

Ny. Gumiljov

Balról jobbra a fényképen: T. Najto, B. Paszternak, Sz. Eisenstein, O. Tretyakova, L. Brik, V. Majakovszkij és A. Voznyeszenszkij, 1924

belső élményét akarja kivetíteni. Elsősorban nem a külvilág dolgaira figyel, hanem azokra az érzésekre, amelyeket a dolgok előidéznek benne. Ezt vetíti ki a tárgyra.

Előbb a képzőművészetben, majd az irodalomban jelentkezett. Az irodalmi expresszionizmus központja Németország volt. Az irányzat fénykora 1910 és 1925 közé esik. E. Kirchner, E. Henkel, A. Kubin és mások munkássága a széthulló polgári világban magára maradt ember jajkiáltását fejezte ki. Az irodalmi expresszionizmus elsősorban a lírában ért el eredményeket (G. Trakl, F. Werfel és mások); a drámában szimbolikus helyzeteket és alakokat teremt (B. Brecht, G. Keiser); a prózában (F. Werfel, L. Frank, M. Brod stb.) a meggyötört, elesett emberért emelik fel szavukat az írók. A világot és az emberi létet az expresszionisták katasztrófálisnak és értelmetlennek látják. A félelem, a rettegés, a szorongás, az aggodalom, az emberi élet visszarettentő voltát hangsúlyozták a háborús borzalmak bemutatásánál. Úgy vélték, a széthulló világban magára maradó, szorongó, szenvedő embert ki kell szabadítani a társadalmi szokások szorításából.

EMBEREK ÉS KÖNYVEK SORSA

Expresszionizmus az ukrán irodalomban

Az expresszionizmus jellemző vonásai fedezhetők fel T. Oszmacska, M. Bazsan, Jurij Klen lírájában; V. Szeffanik, M. Hviljovij, O. Turjanszkij prózájában, M. Kulis drámáiban és a Berezil Színház előadásában, melynek I. Kurbász volt a művészeti vezetője és rendezője. A társadalmi átalakulás időszakában a társadalom abszurdításának és az egyén lelki transzformálódásának bemutatása expresszionista stílusban maga után vonta a tehetséges alkotók üldöztetését a szovjethatalom által. Harkovban a teljesen ellehetetlenített M. Hviljovij 1933-ban öngyilkos lett. M. Kulist, L. Kurbászt és másokat letartóztattak, száműzték őket, és 1937-ben a karéliai Szandarmohi kerületben lévő büntetőtáborban agyonlőtték.

Dadaizmus (Dada). Az irányzat neve *dada* – konstruált szó, jelentését sokféleképp adják meg: 'paci, vesszőparipa, szent tehén farka, igen-igen, kocka, anya' stb. A dadaizmus a meghökentést célzó avantgárd irányzat. Az első világháború elleni erőteljes tiltakozásként jelenik meg, a világpusztításhoz vezető hagyományos civilizáció teljes elutasításaként. Fellépésük (és kiáltványuk) magabiztos és harsány volt, de folytatható program híján az irányzat hamar elhalt, ill. más irányzatok számára készítette elő a terepet; a dada legtöbb képviselője rövid időn belül a szürrealizmushoz pártolt.

1916-ban Zürichben születik meg, alapítója a német költő H. Ball, K. R. Hülsenbeck, H. Arp. (Első számú vezéralakja a román származású Tristan Tzara, aki szerint a versíráshoz csupán újságpapír és olló kell. – *A ford. megj.*) Az irányzat rövid időn belül terjedt el Svájcban, Franciaországban, az USA-ban. P. Picasso, V. Kandinszkij, M. Duchamp is nagy érdeklődéssel

figyelték az új mozgalmat. A dadaista szöveg a szavak véletlenszerű egymásutánja, a mű egészének nincs konkrét jelentése. A dada szerepe kimerül a hagyományok tagadásában, a világ zűrzavara elleni tiltakozásban. A dadaizmus jellegzetes stílusa az „antistílus”, jellemző esztétikai minősége a „szupergroteszk”.

Szürrealizmus. A francia eredetű szóösszetétel *surréalité* 'valóságon túli'-t és 'valóság feletti'-t egyszerre jelent. A szürrealisták azt tartják legfontosabb feladatuknak, hogy kiszabaduljanak a logikai sémák és kategóriák, az erkölcs és a törvények ketrecéből, sőt érzékszerveik észleleteitől is függetleníteni akarják magukat, minthogy ezek az embert közvetlenül a külvilágnak rendelik alá. A szót Apollinaire már 1906-ban leírta, majd 1917-ben írt burleszkjét, a *Tiresias emlőit* nevezte szürrealista drámának. André Breton fogalmazta meg 1924-ben tételait: *A szürrealizmus a gondolkodás diktátuma az értelem ellenőrzése nélkül, és túl minden esztétikai vagy optikai kérdésem. Azaz: az álmok, sejtelmek, látomások világát fölébe helyezi a valóságnak, hisz az álom mindenhatóságában, a freudi lélekelemzésnek abban a tételében, hogy az álmok igazabb világunkat, őszintébb énünket jelentik.* Képviselői az irodalomban: P. Éluard, L. Aragon, F. García Lorca, P. Neruda és mások.

A XX. század első felében jelentkezett a neorealizmus, neoromantika és a neoklasszicizmus irányzata, melyek azt bizonyították, hogy a modern mégiscsak szoros kapcsolatban áll az előző korok stílusirányzataival.

S. Dalí: Gigantikus méretű fél csésze egy ötméteres értelmelmezhetetlen tartozékkal, 1944–1945

A MODERNIZMUS KAPCSOLATA MÁS STILUSIRÁNYZATOKKAL

Neorealizmus	Neoromantika	Neoklasszicizmus
A realista és a modern költészet szintézise. A valós világ megújult formái értelmezése (lírai elemek, az objektív és a szubjektív közeledése, töredékesség stb.)	Az ideális és a valóság határainak lebontása az egyéniség hatalmas lelki ereje segítségével, amivel képes a vágyait megvalósítani	A harmónia dicsőítése, az antik szépségkultusz, klasszikus formák alkalmazása a modern keretein belül, gondolatársítás a világkultúrával.
R. M. Rilke, M. Rilszkij, M. Bazsan, P. Ticsina stb.	K. Hamsun, R. L. Stevenson, R. Kipling, Ny. Gumiljov és mások.	O. Mandelstam, M. Zerov, M. Draj-Hmara, P. Filipovics stb.

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. **1.** Mely mozgalmak szakítottak a hagyományos formákkal, és irányultak a művészi kifejezés új lehetőségeinek a megteremtésére? **2.** Mely irányzatokban jelent meg a modern és a hagyományos elemeinek szintézise? **3.** Mely mozgalmak fejlődtek: a) Németországban; b) Franciaországban; c) Oroszországban; d) az angol-amerikai irodalomban? Soroljátok fel jelentősebb képviselőiket! **Olvasói tevékenység.** **4.** Hasonlítsátok össze: a) a szimbolizmust és akmeizmust; b) a szimbolizmust és impresszionizmust; c) a neorealizmust és neoromantikát! **5.** Hogyan ábrázolták a világot a szürrealisták? Jellemezzétek! **6.** Milyen témák és motívumok jellemzik az expresszionizmust? **Emberi értékek.** **7.** Kedvenc XX. századi költőtök munkásságát elemezve, jelöljétek ki helyét a világirodalomban, mivel gazdagította azt! **Állampolgárok vagyunk.** **8.** Készítsetek beszámolót *Az ukrán újjászületés tragédiája és eredményei* címmel! **Modern technológiák.** **9.** Keressetek az internet segítségével példákat a modernizmus és az avantgárd stílusirányzatának megjelenésére a festészetben! Készítsetek prezentációt! **Vezetők és társak.** **10.** Képzeljétek azt, hogy a XX. századi irodalmi avantgárd egyik irányzatának vagytok a képviselői. Fogalmazzátok meg az irányzat fontosabb követelményeit! **Az életre készülünk.** **11.** A modern költők közül kinek a műveit olvastad? Melyik irányzathoz tartoznak? Kapcsolatba hozható-e munkásságuk a XX. században meglévő mozgalmak valamelyikével?

ÚTKERESÉS ÉS KÍSÉRLETEZÉS A FESTÉSZETBEN

A képzőművészetben a modern és az avantgárd különböző formákban jelentkezett, újdonságával és eredetiségével ejtett ámulatba mindenkit.

Pablo Picasso spanyol képzőművész, író, a párizsi iskola kiemelkedő képviselője, a XX. századi avantgárd egyik legjelentősebb festője. Az *Avignoni kisasszonyok* (1907) c. képe a kubizmus kiindulópontjának tekinthető. A figurák és a háttér különböző síkokból épül fel, de a testek geometrizáltsága és a szélső alakok fejének maszkyszerűsége a törzsi művészet hatására utalnak. Guillaume Apollinaire rögzítette először a stílus elméletét és szándékait *A kubista festők* című tanulmányában. Azt javasolta a művészeknek, hogy ne csak az ábrázolás tárgyával kísérletezzenek, hanem az eszközökkel is: *Fessenek – írta a költő –, amivel jólesik: pipával, bélyegekkel, röpiratokkal, kandelláberekkel, műanyag darabokkal, újságokkal. Bármilyen korlátozás ellen vagyunk!*

A kubista festők (P. Picasso, G. Braque, P. Cézanne) a belső szerkezetek megragadását tartják lényegesnek, így a motívumokat nem perspektivikusan, hanem geometrikus sémákra redukálva ábrázolják. Színeik visszafogottak, a barnás, és a szürkés tónus jellemzi alkotásaikat. Az alkotások témái csendéletek, hangszerek, figurák. A szemlélődő feladata, hogy képzeletében egységben lássa a látszólag szétdarabolt részeket. És mindenki egyéni módon láthatja ...

P. Picasso *Guillaume Apollinaire portréja* c. festményén nehéz felismerni a költőt a sok mértani figura között. A festőnek nem is ez volt a szándéka, hanem a költő belső énje. A mértani figurák ábrázolják Apollinaire feszült művészi gondolkodását, mélységét és összetettségét. A vékony ecsetkezelés és a színek szigorú tónusa teszik szinte „áttetszővé” a költő portréját azzal a hatással, hogy átlátunk rajta.

P. Picasso nemcsak kubista stílusban alkotott. Az 1910-es évek közepétől a *neoklasszicizmus*, 1920-tól pedig a *szürrealizmus* irányzatát követte. A többi XX. századi művészhez hasonlóan Picasso alkotásai sem sorolhatók csak egyetlen stílusirányzathoz. A sok kísérletezés mellett a klasszikus hagyományok követője is volt. Sajátságos látásmódról tanúskodik az antik klasszikus Ovidius *Metamorfózisához* (1931), P. Mérimé *Carmenjéhez* (1948) készített illusztrációja és M. de Cervantes Saavedra *Don Quijote* c. művéhez alkotott rajza (1955), mellyel a 350 éves regénynek tisztelgett.

Guillaume Apollinaire alakját más alkotások is őrzik, de ezek nem kubista stílusban készültek. **Henri Rousseau**, Apollinaire felfedezettje és barátja, felajánlotta a költőnek, hogy megfesti portréját. A képen Apollinaire Marie Laurencin mellett áll. (Amikor Marie meglátta a festményt, felkiáltott: *de ez egyáltalán nem hasonlít rám*. A csinos, vékony lány joggal volt dühös, mert a festményről egy dagadt, formátlan nő tekintett rá. Rousseau-nak a szeme se rebbent, ezt válaszolta: *Guillaume egy nagy költő, terebélyes múzsa kell neki – a ford. megj.*) 1912-ben Marie Laurencin elhagyta a költőt. Ekkor született Apollinaire legismertebb költeménye, *A Mirabeau-híd*.

P. Picasso: Guillaume Apollinaire portréja, 1913

H. Rousseau: A múzsa, aki megihletti a költőt, 1909

M. Laurencin: Guillaume Apollinaire és barátai, 1909

A *naiv festők* a művészeti képzés hiányában – művészettörténet, anatómiai ismeretek, perspektívaábrázolás – élményeiket stiláris, kompozíciós megfontolások nélkül öntik formába, akár a gyermekek vagy a primitív népek. Üde és tiszta a világszemléletük, őszinte naivitás és a néphagyomány sokszínűsége, a megmámorosodott szerelem és az alkotás öröme jellemzi ezeket az alkotásokat.

Marie Laurencin naiv művész szintén megfestette G. Apollinaire portréját. A képen ő is rajta van, Apollinaire mellett ül, körülöttük múzsák és festők. Marie stilizált háttérrel, lány színekkel, gyümölcsökkel, finom kelmékkal olyan művészek körében ábrázolja Apollinaire-t, akik a XX. század eleji Párizsban, a Montmartre-on a művészek életét élték és ma már a világ művészettörténetének részét képezik.

Ebben az időben jelentkezett még egy avantgárd stílusirányzat, a *szürrealizmus*. **Salvador Dalí** katalán-spanyol festőművész a modern művészet sajátos személyisége volt. A szürrealista alkotásmód magas esztétikai szintre emelésével egyszerre nyitott és tetőzött be egy korszakot. 1930–1931-ben alkotta meg zseniális festményeit, *Az emlékezet állandósága*, *Lágy órák*, melyeknek témája a pusztulás, halál és az ember megvalósulatlan vágyainak a világa. Ez a puha óra-jelenség a későbbiekben több képén is meg fog jelenni. Salvador Dalí számtalan érdekes, nehezen megfejthető, első látásra szinte értelmetlennek tűnő szimbólumot alkalmazott a művein (lásd: 73. o.). Azonban bármennyire is az automatizmusra, a kontroll nélküli gondolatfolyamatra alapozódnak, a képeknek és jelképeknek igenis van jelentésük, s ezek az alkotó legrejtettebb énjét tárják fel előttünk.

S. Dalí: Az emlékezet állandósága, 1931

Beszéljete a modernizmus vagy az avantgárd festészet egyik alkotásáról! Milyen hatást, érzést váltott ki benned?

Guillaume Apollinaire

1880–1918

A kor lírikus világhangulata kifejezésének fontos eszköze volt számára a kísérletezés.

T. Balasova

Guillaume Apollinaire a modern líra egyik első képviselője, amely kijelölte az európai líra új irányait, törekvéseit. Munkássága óriási hatással volt P. Neruda, V. Nezval, P. Éluard, J. Tuwim, V. Majakovszkij, P. Ticsina és mások alkotó tevékenységére.

Guillaume Apollinaire 1880. augusztus 26-án *Wilhelm Albert Vladimír Apollinaris de Kostrowicki* néven született Rómában. Anyja Angelica Kostrowicka lengyel grófnő, apja egy Francesco Flugi d'Aspermont nevű svájci-olasz arisztokrata származású katonatiszt volt. Kilencéves koráig Olaszországban éltek, majd Monacóban, Cannes-ban és Nizzában laktak. 1889-ben Párizsban telepedtek le.

Első gyűjteménye 1911-ben jelent meg *Bestiárium* címen 120 példányban. A kötet alcíme *Orpheus kísérete* (az énekest követő vadállatok kíséretére utal). Apollinaire egész művészete bizonyos orfeizmus – örök hite a szó erejében, mely képes szembeszállni a kor negatív jelenségeivel, képes legyőzni a gonosz erőket, és felébreszteni, lelkesíteni a való világot.

Az 1900-as években érdeklődése a festészet felé fordult, különösen a kubizmus vonzotta, s sarkallta arra, hogy a költészetben is új formákat keressen. Jó barátja volt P. Picasso, nagyon termékenyen hatottak egymás munkásságára.

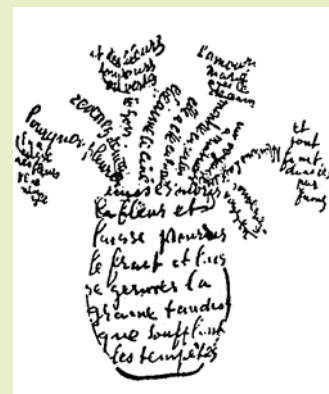
1913-ban jelent meg *Szeszek* c. kötete, melyben 15 év költői termését gyűjtötte össze. Fő témája: a költő és kora, egyén és társadalom. Három fejlődési szakaszt tükröznek a kötet versei: a szimbolista hangulatlíra versei, a rajnai élményből született versek, és a modern szintézisre törekvő, kubista-szimultanista szerkesztésű költemények, melyek a világ jelenségeit együtt, valóságos összefüggéseiben tárja elénk.

A *Kalligrammák* c. kötet 1918-ban jelent meg Picasso Apollinaire-ről készült rajzával, a következő alcímmel: *A béke és a háború versei* (1913-1916). A gyűjteményt Apollinaire a harcét-

IRODALMI BARANGOLÁS

Mi a kalligramma?

Guillaume Apollinaire verseinek egy része lírai ideogramma (fogalmat jelölő írásjel), illetve kalligramma (képvers), olyan vers, amely szakaszait, sorait, betűit úgy helyezi el, hogy valamilyen kép, alakzat rajzolódjon ki belőlük (csillag, ház, esővonal, szökőkút stb.). Még az ókorban születtek Kr. e. a IV. században. Ideogrammával találkozhatunk F. Rabelais *Gargantua és Pantagruel* c. regényében. De Guillaume Apollinaire Párizsról írott és az Eiffel-tornyot megjelenítő *La tour Eiffel* és *A megsebzett galamb* és a *szökőkút* című képverseket is említhetjük. Hagyományosabb formájában egy „szabályos” versszöveget rendezett el képszerűen a költő. Újszerűsége abban áll, hogy ezzel a formával a kor hangulatát tudta tükrözni. A XX. század eleje amúgyis a gyors és váratlan változások időszaka volt, Apollinaire nem elégedett meg a hagyományos módszerekkel mondanivalója közlésére. Számára maga a tér is fontos, amibe elhelyezi versét, azaz az egész képi megjelenés. A kalligramma formája az esztétikai látványon kívül eszmei mondanivalót is tartalmaz. Apollinaire úgy vélte, hogy a képvers a jövő kultúrájának egyik eszköze.

Guillaume Apollinaire
egyik képverse

ren elesett René Dalize-nak ajánlotta. A háború és az erőszak ellen tiltakozik, a lírai hős aktív álláspontja: a béke és az élet védelme.

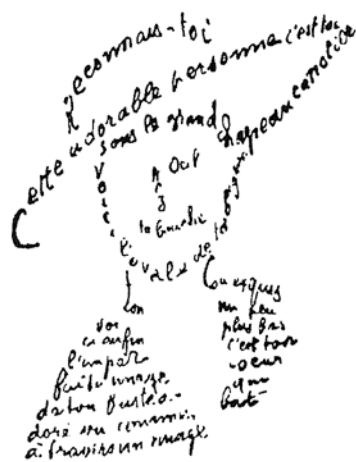
Guillaume Apollinaire-t költőként a hagyomány és az újítás egysége jellemzi, ugyanakkor bátor kísérletező is volt. Elsőként használta a *szürrealizmus* szót, melyet új realizmusként értelmezett, hogy a költészet a racionális világgal szemben felülemelkedve fantasztikus képek segítségével egy valószínűbb, „valódibb” világgal nyújtson. A valóság újfajta ábrázolásának igényével hozta létre a *szabad verset* – melynek írásképe versszerűen tördelt, de nem versritmussal, hanem prózaritmussal rendelkezik, esetleg minden ritmust mellőző és rímtelen próza. A ritmikai és más zenei elemeket keverten és kötetlenül alkalmazza, gyakran megtartja a gondolatritmust. Verseiből hiányoznak az írásjelek, melyek a költői szándék szerint szabadabb képzetársításokat tesznek lehetővé, újfajta hangulati-érzelmi összefüggéseket teremtenek, s így a mű többféle értelmezést is kaphat.

1916-ban végre megkapta a francia állampolgárságot, ugyanekkor fejsebét is a fronton. Egy gránátrepesz átütötte a koponyáját, teljesen nem gyógyult meg soha. 1918-ban megházasodott. Házasságuk rövid ideig tartott, a legyengült szervezete nem tudott ellenállni a spanyolnáthának, 1918. november 9-én Párizsban meghalt.

A Mirabeau-híd c. vers a *Szeszek* (1913) c. kötetben jelent meg, amikor a Marie Laurencin-szerelem kihűlőben volt, 1907 óta voltak együtt. Kapcsolatuk nagyon viharos volt. A vers témája az örök búcsúzás, az elválás csendes szomorúsága.

A híd alatt futó Szajna vize egyszerre jeleníti meg az idő rohanását, az öröme, a szenvedések, a szerelem és az élet törvényszerű elmúlását. A négyszer visszatérő refrén óraütései is az idő gyors futására, repülésére, a halál közeledtére figyelmeztetnek.

Ismerd meg magad,
ez az elragadó személy te vagy,
a nagy kalap alatt a szem, az
orr, a száj,
íme az arcod íve,
a finom nyakad,
és íme végül imádott mellkasod
tökéletlen képe, mintha egy
felhőn át látszana,
és kicsivel lejjebb ez a szíved,
ami ver

Guillaume Apollinaire:
Vers Lounak, 1915

IRODALMI BARANGOLÁS

Hogyan értelmezte Guillaume Apollinaire a szürrealizmust?

Apollinaire saját művészetét új realitásnak, realizmuson túlinak, szürrealizmusnak nevezte. A szürrealizmus kifejezést 1917-ben használta először a *Teiresztász emléke* c. bohócdramához írt előszavában. Újfajta kompozíciós módszere, az úgynevezett szimultánizmus volt: térben és időben egymástól távol eső élmények, emlékek, motívumok összekapcsolása – kiemelve a hétköznapi logika rendezettségét. A világ különböző elemei az emberi tudatban is egyszerre és együtt vannak jelen: ezt az együttlétezőt, együttlátást, egyszerre érzékelést kívánta a művészetben is megjeleníteni. Arra szólította kortársait, hogy „tanuljanak a tudósoktól, akik naponta fedeznek fel valami újat”, teremtsek ők is csodákat. Szerinte a költőnek Ikarusszá kell válnia, a meggrögzött, betokosodott alkotói módszerekkel szemben kísérletezni kell, meghökkentőt teremteni. Apollinaire úgy tekintett a költészetre, mint valami csodára (surprise), mely a valóság újfajta ábrázolásának lehetőségét teremti meg. Gyakran lepte meg ő is olvasóit a váratlan metaforáival, képzettársításaival, képzettársításokkal, groteszk ábrázolással. Verseivel újfajta hangulati-érzelmi összefüggéseket teremtett.

G. de Chirico:
Apollinaire portréja

video-text
audio-text

A MIRABEAU-HÍD (1913)

A Mirabeau-híd alatt fut a Szajna
S szerelmeink
Mért kell gondolnom arra
Hogy az öröm nem jöhet csak a jajra

Fut a szerelem akár ez a gyors hab
A szerelem
Az élet vánszorog csak
És a Reményben mily sok az erőszak

Óra verj az éjszakában
Megy az idő én megálltam

Óra verj az éjszakában
Megy az idő én megálltam

Maradjunk szemközt kéz a kézbe zárva
Míg fut örök
Szemektől elcsigázva
Karunk hídja alatt a Szajna árja

Tűnnek a napok a hetek suhanva
Vissza se tér
Múlt és szerelem habja
A Mirabeau-híd alatt fut a Szajna

Óra verj az éjszakában
Megy az idő én megálltam

Óra verj az éjszakában
Megy az idő én megálltam

(Eörsi István fordítása)

A megsebzett galamb és a szökőkút c. képvers. A vers a *Kalligrammák. A béke és a háború versei* (1918) c. kötetben jelent meg. Apollinaire képversei közül a legismertebb darab. A képversben a költő különböző méretű betűk, a szavak térbeli elhelyezéssel vizuálisan is megjelenítette a megsebzett galamb alakját a szökőkút vízsugaraival fölött. A vízsugarak tehetetlenül visszahullanak a szökőkút medencéjének vizébe: a régi kedves barátok is ugyanígy hullanak a halálba, pusztulnak el a háborús frontokon, s talán emléküket is szertefoszlik a múlt időben. P. Picasso híres békegalambjának ez a vers adta az ötletet. Számonkérő, keserű rekviem ez a képvers. A fiatal elvett életek felháborítják a költőt. Hiába volt a barátság, a szerelem, a háború fiatal életeket tört derékba.

A vers a kortársakhoz szóló lírai monológ. A bánat szimbóluma a szökőkút, a fájó emlékek feltörését érzékeltetik a szökőkút ég felé iramló vízsugaraival, s magukban rejthetik még a sebből kibugyanó vér képzetét is. A vers a tézis – antitézis elvére épül: egyfelől az élet – a galamb, a szökőkút, az emberek, másfelől – vér és erőszak. A galamb-kép azt sugallja, hogy a név szerint említett leányok olyan elhagyottak, sebzettek a háborús világban, mint a párjukat vesztett, riadtan repkedő magányos galambok. Feltűnő a versben az írásjelek elhagyása. Mondattani szempontból két részből áll a költemény: egy kérdő és egy kijelentő mondatból, vagyis egy kérdésből és egy reá adott válaszból. Szurrealista stílusú költészeti újítás.

video-text
audio-text

A MEGSEBZETT GALAMB ÉS A SZÖKŐKÚT (1914)

Látom megkínzott arcotok
Csodás virágzó szátok
MAREYE MARIE
ANETTE LORIE
MIA s te szóke YETTE

Apollinaire és a kubisták

Guillaume Apollinaire-t a kubizmusban, főleg P. Picasso munkásságában az ecsetkezelés egyszerűsége, a végsőkig leegyszerűsített geometrikus formaelemek alkalmazása, a véletlenszerű külső forma mögötti belső struktúra, a tartalom feltárása vonzotta, melyek expresszív hatással vannak a szemlélőre. Orpheusz követőinek tartotta a kubistákat, akik alkotásaikon a semmiből egy új világot képesek teremteni. Apollinaire is ezért keresi az új módszereket az irodalomban. Az avantgárd festészet iránti csodálata adta a lökést ahhoz, hogy bátran kísérletezzen a műfajok, a nyelv, a stílus megújításán. Munkássága azonban (ahogy Picassóé sem) nem szűkíthető le csak egy stílusirányzathoz (kubizmus, szurrealizmus) tartozóként, sokkal színesebb és változatosabb ennél.

hol vagytok
 ó jaj ifjú lányok
 DE itt e jajgató
 szökőkút mellett
 ez a galamb is ríva repked

Ó ég felé szökellő emlék
 Hol van Raynal Billy Dalize
 A sok barát aki még nemrég
 Szájamban régi méla íz
 Velem volt harcol messzi már
 Nevek zsongása andalítsz
 S a vízből haldokló sugár
 S hol van most Cremnitz merre jár
 Álmos szemük pillant reám
 Mindannyian holtak talán

Hol van Braque s Max Jacob a hű
 Emlékkal telt meg ím a lelkem
 S Derain a hajnalszín szemű
 Sír a szökőkút is felettem

Harcolni mentek ők minden hiába
 s most fönt csatáznak északon
 Az éj lehull Ó vérző tenger
 Leander burjánzik vadon
 a kertekben körül harcok virága

(Radnóti Miklós fordítása)

Guillaume Apollinaire:
 A megsebzett galamb és a szökőkút.
 Kalligrammák.
 A béke és a háború versei, 1918

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Nevezzék meg Guillaume Apollinaire köteteit, főbb témáit és motívumait! **2.** Hogyan értelmezte Guillaume Apollinaire a szürrealizmust? Bizonyítsátok ezt a műveiből vett példákkal! **Olvasói tevékenység. 3.** Bizonyítsátok, Guillaume Apollinaire avantgárd költő! **Emberi értékek. 4.** Hogyan nyilvánul meg Guillaume Apollinaire háborúellenessége *A megsebzett galamb és a szökőkút* c. versben? **Modern technológiák. 5.** Az internet segítségével keressetek információt a kubizmusról, P. Picassóról és barátságáról Guillaume Apollinaire-re! **Alkotói tevékenység. 6.** Írjatok fogalmazást *A Mirabeau-híd a szerelem, vagy a szakítás hídja* címmel! **Az életre készülünk. 7.** Guillaume Apollinaire megteremtette a korára jellemző szimbólumokat: a Mirabeau-híd, a megsebzett galamb és a szökőkút, a kisautó (mely váratlanul „begurult” az új korszakba) stb. Szerintetek napjaink milyen jelképei keltenék fel Guillaume Apollinaire érdeklődését?

Rainer Maria Rilke

1875–1926

Nagyon szerényen és szinte láthatatlanult élt, de példát mutatott arra, hogyan kell szolgálni a Szónak, mely képes legyőzni a forradalmakat és a háborúkat, a káoszt és a halált. Az ő Orpheusza csak haladt előre, s legyőzte a sötétséget. Mi is őt követjük...

M. Cvetajeva

Rainer Maria Rilke 1875. december 4-én született Prágában kishivatalnok családjában. Édesapja egy vasúttársaságnál dolgozott tisztviselőként. A nehéz anyagi helyzet és az állandó civakodások miatt édesanyja elhagyta a családot (Rainer ekkor kilencéves volt). A költészet és a művészet iránt fogékony Rilket katonai akadémiára íratta be apja. Saját verseit itt olvasta fel először az osztály előtt, ennek ellenére a kadétiskola lelkileg és fizikailag egyaránt megviselte. Majd kereskedelmi akadémiára járt, de megszökött, végül magántanulóként tett érettségi vizsgát. 1895-től a prágai egyetemen művészettörténetet, irodalmat és filozófiát hallgatott.

Első versei 1891-ben jelentek meg Prágában. Az 1890-es években több kötete is megjelent: *Élet és dalok* (1894), *Ajándék az uraknak* (1895), *Cikória* (1895), *Álmokkal eljegyezve* (1896). Neoromantikusként kezdte pályáját, majd a szimbolizmus és az impresszionizmus hatása alatt tevékenykedett, a pillanatnyi benyomásait fogalmazta meg.

Korai verseiben R. M. Rilke az akkori Csehország népeletét mutatta be. Kis méretű kiadványai *Ajándék a népnek* felirattal jelentek meg. Ingyen juttatta el a kórházaknak, munkás közösségeknek azzal a nem titkolt szándékkal, hogy költészete az emberek életének része legyen.

Az 1900-as években jelent meg nyomtatásban az *Órák könyve* (1899–1903) c. gyűjteménye. Művészetének tetőfokát jelenti ez a különös imakönyv, melybe minden mondanivalóját összefogja. Minden addigi írása zárandokút, hogy ehhez a könyvhöz és az Istenhez érkezzon. Panteizmusa J. W. Goethével rokonítható. Rilkénél az Isten az, aki mindenütt ott van, a természetben, a művészetben, a szellemben, maga a tökély. Olyan, mint a levegő, csak be kell lélegeznünk, hogy érezhessük.

1901-ben megházasodott, Clara Westhoffot, Rodin egyik tanítványát vette feleségül, Észak-Németországban, Worpswedeben telepedtek le. Házasságuk azonban nem tartott sokáig. Röviddel lányuk megszületése (1902) után anyagi gondok miatt elváltak útjaik. Ekkor írta Rilke, hogy *a szegénység az én súlyos keresztm.*

Az 1900-as évek elején Párizsban telepedett le, ahol a szobrász Auguste Rodin titkára volt. Itt tanulmányozta az impresszionista művészek és Rodin munkásságát. Azóta sincs jobb művészi arckép a nagy szobrászról, mint amit nagy tanulmányában ő írt róla. A párizsi években új lírai formát fejlesztett ki, az úgynevezett *Dinggedichtet*, a „dologi verset”, vagyis a

IRODALMI BARANGOLÁS

A felülmúlhatatlan Luo

1896-ban költözött át Rilke Münchenbe, ahol találkozott Lou Andreas-Salomé orosz pszichoanalitikussal és írónővel, aki nagyon jelentős szerepet töltött be életében. Lou Salomé Szentpétervárott született, Gustav von Salomé orosz tábornok volt az apja. A szláv lélek jó ismerőjeként sokat mesélt Rilkének Oroszországról és Ukrajnáról, oroszul is megtanította. Széles érdeklődési körének köszönhetően Lou barátságot kötött számos nyugati gondolkodóval, például Hauptmannal, Nietzschével, Freuddal. Rilke az ő kíséretében látogatott el Oroszországba és Ukrajnába (1899–1900), többször találkozott Tolsztojjal is.

Lou Andreas-Salomé

tárgyköltészetet, amelyben a fizikai tárgyak lényegét próbálja képszerűen megragadni. Egy dolog megnevezésének megváltoztatása a világmindenséget is megváltoztatja. Innen fakad a másik fogalom Rilkenél – az „azonosulás” (*Bezug*) gondolata. Lírai hőse szoros kapcsolatot érez mindennel, ami a világegyetemben létezik, és arra törekszik, hogy újraterelessen a dolgok már elfelejtett lényegét, szellemi értékét. R. M. Rilke munkássága új szakaszának termése az *Új versek* (1907–1908) c. kötet.

Járt Rilke Skandináviában, Olaszországban, Spanyolországban és Egyiptomban. A legnagyobb hatással az Adriai-tenger sziklás partján álló duinói várkastély volt rá, melynek tulajdonosa Mária hercegnő, Alexander von Thurn und Taxis herceg hitvese volt. Mária hercegnő volt Rilke egyik legfontosabb levelezőpartnere, mecénása, gyóntató anyja és energikus védőangyala, aki duinói kastélyában több ízben is hónapokra vendégül látta a költőt. Kedveségének és a varázslatos természeti környezetnek köszönhetően itt írta Rilke a híres *Duinói elégiáit* (1922-ben fejezte be).

Az első világháború történései, a sok értelmetlen halál, a világkultúra kincseinek pusztulása nagyon megviselték a költőt. Utolsó alkotói korszakát a borús, tragikus hangulat, a káosz érzése uralja. Ugyanakkor meggyőződése, hogy csak a művészek és a művészet képes visszaadni az emberiségnek az elveszített „dolgokat”, a szellemi értékeket. A *Szonettek Orpheuszhoz* (1922) c. kötet bizonyítja ezt a legjobban.

1919-től élete végéig Svájcban élt, ahol barátai Muzotban egy öreg ház tornyában biztosítottak számára lakóhelyet, s tréfásan „muzoti kastély”-nak hívták. Itt fejezte be a *Duinói elégiákat* és a *Szonettek Orpheuszhoz* c. köteteket. Korai halálát a fehérvérűség egy ritka fajtája okozta. A betegség már annyira előrehaladott stádiumban volt, hogy az orvosok nem tudtak segíteni rajta. *1926. december 29-én* halt meg egy valmont-i szanatóriumban. Rilke nyughelye a középkori Raron temploma mellett, a hegytetőn található, s a sírfeliratát is maga a költő írta.

Oltsd ki szemem... c. vers az *Órák könyve* c. kötetben jelent meg. A lírai hős Istenhez intézett felfokozott hangulatú monológiát olvashatjuk. A beszélő lelkében lejátszódó drámai összeütközést mutatja be, mely az istenkeresésről szól a maga és a világ számára. Bármilyen történik is, Isten felé halad és az Ő örök tervét akarja megérteni. Az Isten olyan szeretetet ad, amely soha el nem fogy. Értelmet, célt ad az életnek. A versben utalás van Ézsaiás csodálatos látomására. Isten dicsősége jelent meg előtte és szent voltával szemben meglátta önmaga és népe bűnösségét. Isten tiszteletének megsértése a bálványkultusz, az erkölcstelen élet, a formális vallásosság, a szociális igazságtalanságok: mindezekért a próféta elkerülhetetlennek látta Isten ítéletét, amely a nemzeti összeomlás formájában jön el a könnyelmű és hitetlen népre. Azt hirdette, hogy az embereknek vissza kell fordulniuk Isten felé.

Ukrajna R. M. Rilke életében

1899-ben R. M. Rilke Moszkvában és Szentpéterváron járt. Ennek az utazásnak legmeghatározóbb élménye a Lev Tolsztojjal történt találkozás volt. Amikor visszatért Németországba, oroszul kezdett tanulni. Később eredetiben olvasta M. Lermontovot, L. Tolsztojt, F. Dosztojevszkijt, A. Csehovot, Ny. Gogolt, megismerkedett Oroszország és Ukrajna történetével. Nagyon szeretett volna Kijevbe is eljutni. B. Paszternaknak a következőket írta: „Mélyen meghajolok a múlt előtt, ahogyan a gyermek a szenteste előtt.” Második oroszországi útja során újfent meglátogatta L. Tolsztojt Jasznaja Poljanán, és onnan rögtön Ukrajna felé vette az irányt. 1900 júniusában érkezett Kijevbe, két hetet töltött ott. A város kulturális öröksége, szépsége lenyűgözte Rilket. Különösen sok időt töltött a Kijevi Barlangkolostorban. Itt lelte meg annak mintáját, hogy hogyan lehet egyesíteni a népet és az istenhitét, a népet és a természetet. Közel két hónapig utazgatott még Ukrajna területén. Leróttá kegyeletét Kanyivban Sevcsenko sírjánál, beszerzett egy *Kobzárt* is. Sevcsenko és Gogol hatása fedezhető fel Rilke az *Ének az igazságról* c. versében. A poltavai kirándulás emlékét őrzi a *XII. Károly Ukrajnába utazik* és a *Vihar* (a poltavai csata, Mazepa és a svéd király) c. versekben. Az ukrán táj szépségét énekelte meg *A faluszéli ház...* és más költeményekben.

L. Paszternak: Rainer Maria Rilke, 1926

video-text

audio-text

OLTSD KI SZEMEM... (1901)

Oltsd ki szemem: én mégis látva látlak,
tömd be fülem: én hallom hangtalan szád,
látatlanul is elküszöm utánad,
és hogyha kell, száj nélkül esküszöm rád.
Törd le karom és megragadlak én,
szívemmel, mint egy kézzel tartalak,
fogd le szívem, agyam dobog hibátlan,
s ha lángod agyvelőmbé csap,
viszlek tovább, vérem zuhatagában.

(Nemes Nagy Ágnes fordítása)

Orpheusz, Eurüdiké, Hermész c. vers. A mű alaptémájául az Orpheusz és Eurüdiké görög mítosz szolgált. Amikor Orpheusz feleségét, Eurüdikét megmarta egy kígyó, Orpheusz lement érte az alvilágba. Zenéjével meglágyította Hádész és Persephone szívet, akik ezért visszaengedték Eurüdikét a földi világba. Az egyedüli feltétel az volt, hogy Orpheusz a felesége előtt haladjon és ne nézzen vissza. Ezt a dalnok nem tudta megállni, így végleg elveszítette őt. A mítosz által Rilke műve filozófia tartalmat kap – az élet és halál örök harcáról, a szerelem és nemlét, a művészet és sötétség viszonyáról. M. Oreszt ukrán költő és műfordító Rilkének ezt a művét *az egész tragikus XX. század összegzőjének* nevezte.

Kr. e. az V. századból származó legkorábbi Hermész, Eurüdiké és Orpheusz ábrázolás

A szovjet büntetőtáborban raboskodó V. Sztusz műfordítót a vers mérhetetlen érzelmi ereje ragadta meg. Eurüdikéről írta: „Ő olyan kedves, akinek a szomorúságához mérhető még a líra húrjai sem tudnának megszólaltatni, mert alakjában benne van a világ összes bánata, szomorúsága: az erdőké, az utaké, a mezőké, a folyóké, az állatoké, a tetteké. És a Nap is bánatosan, némán tekint le az égről, mintha egy másik bolygóra nézne, az esti csillagok fényei is gyászosan villannak, mintha ők is sírnának. Ilyen kedves ő...”

A vers tetőpontja: az egyedüli feltétel az volt, hogy Orpheusz a felesége előtt haladjon és ne nézzen vissza. Ezt a dalnok nem tudta megállni, így végleg elveszítette Eurüdikét. Mindezt végtelen szerelemből tette, csak egy pillanatra akarta látni azt a nőt, akiért *egy lant / többet sírt minden halottsiratonál*. De Eurüdiké lelke már távol járt tőle, nem is értette Hádész szavait: *Hát mégis visszafordult!, / ő mit sem értve, halkan kérte: ki? V. Sztusz szerint ebben a kérdésben benne van az egész emberiséget átható szellemi, lelki halál. Azóta Orpheusz azoknak a daloknak a megihletője, amelyek a kedves elvesztését siratják.*

R. M. Rilke és A. Rodin

1902–1911 között R. M. Rilke Párizsban élt. Rodin személyi titkára volt, tőle tanulta meg a szüntelen munkálkodás művészi erkölcsét, a részletek aprólékos kidolgozását, a dolgok lényegének megragadását. 1903-ban tanulmányt, művészi arcképet írt *Rodin* címmel. Kölcsönösen tanultak egymástól, hatottak egymásra. Rilke csodálattal szemlélte, ahogy Rodin egy alakatlan kódarabból mozgást ábrázoló szobrot alkot. A. Rodin akkoriban nagyon sokat kísérletezett, olyan módszert dolgozott ki szobrai kifaragásánál, hogy a szemlélőnek olyan érzése támad, mikor körbejárja, mintha megelevenednének, mozognának, lélegeznének, vagyis életet tudott csalni a márványba. Ez elsősorban a dinamikus komponálásnak, a felületek és mélyedések fény-árnyék játéknak köszönhető. Rodin kifejti például, hogy szerinte hogyan kell ábrázolni a mozgást: »A mozgás átmenet egyik testhelyzetből a másikba, az alakoknak nem szabad valamilyen merev tartásban megrekedniük. A gipszöntvény nem annyira természetes, mint a szobor; én jobban megőrzöm emlékezetemben a „pózt”, mint maga a modell, s ezen felül belső életet is adok neki.« Rodin szobrai az impresszionizmus stílusjegyei is felismerhetők, ami Rilke érdeklődését is felkeltette. Átvette a szobrász alkotó módszerét és a versírásnál alkalmazta azt. 1907–1908-ban jelent meg Rilke *Új versek* c. kötete, melyben a versek nagy részét a látvány, a tárgy és az ábrázolás dinamikus egysége jellemzi. A legapróbb részletekig ábrázolja a legkisebb változásokat is, de nemcsak a tárgyakon, hanem a lelki, szellemi tartalomra is oda figyel. Rilke lírájának egyes darabjainál ekkoriban fedezhető fel az „élő, mozgó világegyetem” képe.

ORPHEUSZ, EURÜDIKÉ, HERMÉSZ (1904)

A lelkek furcsa bányamélye volt az.
Ők hárman, mint a hallgatag ezüstérc,
sötétjét átereztek. Gyökerek közt
fakadt a vér, s rohant az emberekhez:
a lenti éjben izzott, mint a porfir.
Más nem piroslott.

Sziclák meredtek,
testetlen fák. A semmiben hidak feszültek,
s ott volt a roppant, hályog-tükrű tó,
medrére víze úgy nehezkedett,
mint nyári rétre esőterhes felhő.
És a szelíd mezők közt felderengett
az Egyetlen-út halottfehér sávja,
akár egy hosszú-hosszú gyolcs-szalag.

Ott jöttek ők, az Egyetlen-uton.
Elöl a karcsu férfi, bő köpenyben,
némán haladt, gyorsan, türelme-fogytán.
Rágatlan nyelte lépteit az út,
nagy falatokban. A köpeny-redők közt
csüggött keze, nehéz ökölbe zártan,
feledve már az íves, könnyű lantot,
amely baljához nemrég úgy simult,
mint olajághoz gyöngye rózsainda.
S a lelke szinte kétfelé szakadt:
tekintete, mint fürge eb, iramlott
előre, vissza; elloholt megint,
s megállt egy-egy kanyarban tétován,
a hallása még hátraszimatozott:
úgy tetszett, néha vissza-visszatér
a csöndesen mögötte-lépdelőkhöz,
akik követnék felkanyargó útján.
Aztán megint csak lépte kondulása,
meg a köpenye-csapta szél kísérte.
Így szólt magában: jönnek biztosan.
Végül kimondta, s utána a visszhang.
Jönnek mögötte mind a ketten,
halotti csöndben. Hogyha visszanézne
csak egyszer (s ezzel le nem rontaná
művét, melyet még meg nem épített
halandó ember), láthatná is őket.
Két néma árnyék nesztelen követte.

A hír s az utak istene az egyik.
Sugárzó szemén úti sisak árnya.
Előretartva vitte karcsu botját,
szárnyakkal repdesett erős bokája.
És balján hallgatag vezette őt.

Kit úgy szerettek, hogy érette egy lant
többet sírt minden halottsiratónál,
és panaszból egy világot teremtett,

másik világot, s arra völgyet, erdőt,
 utat, mezőt, folyót és állatot,
 és e panasz-világ körül, akár
 földünk körül, egy másik nap kerengett,
 s egy másik néma ég borult fölé –
 panasz-égbolt eltorzult csillagokkal.
 Ő jött, kit úgy szerettek.

Az isten balján szótlanul haladt,
 léptét halotti leplek lassították,
 ment tétován, szelid-türelmesen.
 Olyan volt, mint az áldott Egy-reménység.
 A férfival, ki ott haladt előtte,
 nem gondolt; sem a felkanyargó úttal
 Már egyedül volt. És halotti volta
 csordultig telítette.
 Mint gyümölcsöt a méz és a sötétség,
 itatta át a maga nagy halála,
 pedig még föl se fogta, olyan új volt.

Egy új szűzesség burka védte már;
 érinthetetlen volt. Szemérme, mint
 a virág gyenge szirma este, csukva,
 s keze a más-kéz meleg ölelését
 úgy elfeledte, hogy a könnyü isten
 szellő-szelkid, kísérő kézfogása
 bántotta, mint egy buja mozdulat.

Ő már nem az volt, az a szóke nő,
 kinek nevét a költő lantja zengte,
 ki volt az ágyon illatozó ámbra,
 csöndes sziget, azé a férfié.

Ő már leomlott, mint a hosszú haj,
 átadatott, mint földeknek a zápor,
 szétosztatott, int százszoros ajándék.

Ő már gyökér volt,
 s mikor hirtelen
 hátravonta az isten s fájdalommal
 kiáltott fel: „Hát mégis visszafordult!”,
 ő mit sem értve, halkán kérte: ki?

Messze, ahol az út a földre felvisz,
 ott állt valaki: elváltozott arcát
 senki meg nem ismerte volna. Nézte,
 amint az ösvény mezők-szegte sávján
 megáll az isten, aztán szomorúan
 megfordul, hallgatag követve őt,
 ki visszaindult már azon az úton.
 Léptét halotti leplek lassították,
 ment tétován, szelid-türelmesen.

(*Rab Zsuzsa fordítása*)

Szonettek Orpheuszhoz (1922). Rilke *Szonettek Orpheuszhoz* című versgyűjteménye sok szempontból egyedülálló. Az eredeti szonett kevesebb mint három hét alatt készült el 1922 februárjában. Az első világháború után a költő lelki zavarokkal és gátlásokkal küzdve több évig semmiféle teljes mű megírására nem volt képes. Belső világán valami lelki bénultság uralkodott el. Ebből a siralmas helyzetből viharosan rázúduló megrázkódtatásként mozdította ki Wera Ouckama Knoop halálának híre. A tizenkilenc éves táncosnő Rilke szemében a friss, törekvő és felfelé hágó művész jelképe volt, Orpheusz-jelképpé lett a szonettekben. Mint valami feltörő vízforrás két héten át ontotta magából egymás után a szonetteket. Elképesztő, látomásszerű biztonsággal írt, állítólag törlés és javítgatás nélkül küldte kiadóhoz a két szonettsorozatot. A szonettek ebben az eredeti állapotukban láttak napvilágot és maradtak fenn, mint Rilke költői hagyatékának nagyra becsült, sokszor olvasott és idézett darabjai.

* * *

video-text

Ím, egy fa nőtt! Ó fénylő túlnövekvés!
Ó zengő Orpheusz! Fül fája, nagy!
S lett minden néma. Aztán újrakezdés
mozdult, jel támadt, változás fakadt.

A bomlott erdőből vadak lopóztak
puhán elő, otthagynak vackaik,
s hogy nem riadtság s fondorlat lakik
csöndességükben, s hogy csak hallgatóztak,

ekkor kitűnt. Szívükre nem hatott
bógés, üvöltés, jaj. De hol kicsinyke
kunyhó állt, menhelyként a legsötétebb

vágyódás ellen, melybe míg betértek,
a félfák is reszkettek lépteikre –
itt raktál nekik dalból templomot.

(Csorba Győző fordítása)

A szonettben Orpheuszt Rilke istenként ábrázolja, aki részese a teremtésnek, pontosabban, a világ ihletője. Művészete előtt, mely isteni eredetű és isteni erejű, minden sötét, durva, hiú, kegyetlen meghunyászkodik, sőt még a halál is megtorpan. Rilke szerint Orpheusz dalának isteni küldetése az, hogy harmóniát, világosságot és szépséget adjon a világnak.

Nem Orpheusz alászállásának motívuma Hádész birodalmába lényeges Rilke számára, hanem az, hogy Orpheusz megtapasztalta a holtak birodalmát, ismeri a halált, s minden, amit ott átélt, a belső világát gazdagítja. Orpheusz útja a holtak birodalmába egyenlő a lét eredetének útjával. Ugyanakkor az új élet (a növekedés) ígérete is, mert csak az a fa nő nagyra, melynek gyökere mélyen kapaszkodik a földben. A halál és az élet titkainak megismerésével Orpheusz művészete egyre elmélyültebb lesz, s maga a dalnok képes lesz meglátni „a dolgokban” a végtelent és az időtlent.

J. Bassano: Orpheusz elbűvöli az állatokat,
1579

* * *

Ki a holtak ligetébe lenn
dalolt egyszer legalább,
az zengheti el csak a végtelen
magasztalás dalát.

Kibe sűrű mákon-ital
csurgott, vak lombok alatt:
fülében az isteni dal
örökkön bennmarad.

Megzavarodhat a víztükör,
futhat a szín-csuda: tündököl
és éles a kép.

Csak ott, hol a kezdet és a vég
egybeesik, lesz a dal
örök-fiatal

(Képes Géza fordítása)

Miután Orpheusz megismerte a halált, még erősebben érezte az élet szépségét és erejét. A szépséggel együtt a földi értékek egyre szélesebb köre nyílt meg előtte. Az, amivel az árnyékok birodalmában szembesült, nem törte meg léletszeretét, szabadságvágyát, éles érzékeit, s ami a legfőbb – a harmóniára való törekvését, amit szembe állít a halállal, a kaósszal és a rombolással.

* * *

Ámde te, isteni, végsőkig dala-zengő,
hogy a menádraj örvöngő dühe ért,
rend szárnyalt fel a zajból; ó, te veszendő,
hullva emelted a dal örök épületét.

Nem lantot s főt zúzni jöttek azok.
Tébolya tépte-sodorta mind, s a szivednek
vágott kő is röptében szelidebb lett;
értett, mint akinek hallás adatott. (...)

(Halasi Zoltán fordítása)

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. A XX. század elejének melyik stílusirányzatához köthető R. M. Rilke munkássága? 2. Beszéljék R. M. Rilke Ukrajnában tett utazásairól, hogyan jelenik ez meg műveiben? 3. Hogyan értelmezte R. M. Rilke a *Ding* és a *Bezug* fogalmát? **Olvasói tevékenység.** 4. Milyen művészi és kifejezőeszközöket használ Rilke az *Oltsd ki szemem...* c. versben a lírai hős lelkében végbemenő változások, az istenkeresés bemutatására? 5. Milyen helyszíneken történnek az események az *Orpheusz*, *Eurüdiké*, *Hermész* c. versben? 6. Hogyan mutatja be az *Orpheusz*, *Eurüdiké*, *Hermész* c. versben a halál, az élet, a művészet és a szerelem témáját? Idézzetek a műből! **Emberi értékek.** 7. Hogyan valósul meg az *orfizmus* fogalma a költő művészetében? **Kommunikáció.** 8. Vitatéma: *Költő az, aki...* **Állampolgárok vagyunk.** 9. Készítetek beszámolót *Vaszil Sztusz, a fogoly és R. M. Rilke lírájának fordítója* címmel! 10. Keressétek meg az *Orpheusz*, *Eurüdiké*, *Hermész* c. vers V. Sztusz fordítását, és hasonlítsátok össze M. Bazsan fordításával! **Modern technológiák.** 11. Az internet segítségével keressétek rá a görög mitológiára, és olvassátok el az Orpheusszal, Eurüdikével, Hermésszel kapcsolatos tudnivalókat! Nézzetek utána, ki volt Aida! A mítoszok milyen elemeit építette be R. M. Rilke versébe? Mi a szerepük? **Alkotói tevékenység.** 12. Meséljétek el, az *Orpheusz*, *Eurüdiké*, *Hermész* c. vers olvasása közben milyen kép jelent meg a képzeletetekben! Milyen aláfestő zenét és színeket választanátok? Választásokatok indokoljátok meg! **Környezet és biztonság.** 13. Milyen természeti jelenségről ír R. M. Rilke a *Szonett Orpheuszhoz* c. gyűjtemény első szonettjében? Magyarázzátok meg a *túlnövekvés*, *néma*, *újrakezdés*, *dal* szavak jelentését! **Az életre készülünk.** 14. Stefan Zweig az első világháború idején a honvédelmi minisztérium archívumában Rilkével dolgozott együtt. A következőket mondta róla: „Bármilyen hangoskodás vagy brutalitás távol állt tőle. Az arcátlan viselkedés lelki fájdalmat okozott neki. A bizalmaskodástól megrettent, mások alakoskodása miatt pedig szégyenkezett. Ahol jelen volt, ott nyugalom és tiszta légkör uralkodott. Jelenlétében senki sem engedett meg magának durvaságokat, nem tűrte meg környezetében a pletykát vagy a szégyenteljes dolgokat.” Értelmezzétek a *brutalitás*, *arcátlanság*, *bizalmaskodás*, *alakoskodás*, *lelki tisztaság*, *szégyen*, *finomság* szavak jelentését! Milyen esetben találkoztatok ezekkel a kifejezésekkel? Számotokra melyek elfogadhatók, és mely fogalmak elutasítandók?

Az antik mitológia már kétezer éve része a képzőművészek alkotásainak is. Valamennyi művészeti korszak és korstílus igyekszik megtalálni a görög és római mitológia azon heroszait és isteneit, akik megtestesítik koruk eszméit és elképzeléseit. A művészet lényege és mágikus ereje a legjobban Orpheusz ábrázolásában jut kifejezésre, aki énekével a természetet, minden élőt és élettelenet is el tudott bűvölni.

A legismertebb zenedarabok egyike Orpheusz és Eurüdiké történetéről a XVIII. századból ismert azonos címmel. A bécsi királyi udvar zeneszerzője, *Chr. W. Gluck* háromfelvonásos operája, melyben Orpheusz szólama tenorra van írva, így a felhangzó ária könnyed lírai színezetet kap. Az opera legismertebb része a *Dallam*. A fuvola fátyolszerű hangja a tiszta érzelmeket és gyászt közvetíti. Az opera érdekessége a mítosztól eltérő befejezés. Amikor Orpheusz és Eurüdiké a holtak birodalmából tart fel, Orpheusz visszanéz szerelmére. Eurüdiké abban a pillanatban másodszor is meghal. Orpheusz megénekli bánatát, majd úgy dönt, megöli magát, hogy az alvilágban újra láthassa szerelmét, de feltűnik Ámor, és megállítja őt. Ámor feltámasztja Eurüdikét, és a szerelmespár újra egyesül.

Orpheusz, a trák származású legendás dalnok alakját több festmény is megörökítette. **R. Savery** XVII. századi holland festő az *Orpheusz és az állatok* c. festményén azt a pillanatot örökítette meg, amikor Orpheusz zenéjével megbűvölte az állatokat. A festő Orpheuszt a völgyben (alig lehet észrevenni) helyezi el, az előtérben pedig az állatok és a madarak vannak.

A festészetben a legnépszerűbb téma mégis az, amikor Orpheusz a holtak birodalmából hozza fel Eurüdikét. Az egyik híres feldolgozása ennek a témának a XIX. században alkotó **J.-B. C. Corot** francia festő ecsete alól került ki. Az általa ábrázolt holtak birodalma Dante *Isteni színjátékának* poklát juttatja eszünkbe.

G. de Lairese XVII. századi holland festő *Orpheusz alászállása a pokolba* és **G. F. Watts** XIX. századi angol szimbolista festő *Orpheusz és Eurüdiké* c. vásznak az elszakadás drámai pillanatát örökítik meg. Ezek a festmények dinamizmussal telítettek, ugyanakkor mérhetetlen szomorúságot és kilátástalanságot sugallnak.

R. Savery: Orpheusz és az állatok, 1625–1628

*G. de Lairese:
Orpheusz alászállása a pokolba, 1662*

*G. F. Watts:
Orpheusz és Eurüdiké, 1870–1880*

G. Moreau: Orpheusz, 1865

G. W. Waterhouse: A nimfák megtalálják Orpheusz fejét, 1900

J.-B. C. Corot: Orpheusz és Eurüdiké az alvilágban, 1861

A festők közül nagyon sokakat érintett meg Orpheusz halálának története. Néhányan közülük: a XIX. században alkotó francia szimbolista festő, **G. Moreau** *Orpheusz*, a XX. századi angol preraffaelita, **J. W. Waterhouse** *A nimfák megtalálják Orpheusz fejét*, **P. Picasso** *Orpheusz halála* c. festmények.

Feltétlenül meg kell említenünk a francia avantgárd festészet egyik legmeghatározóbb alakjának, **M. Chagall**nak *Orpheusz mítosza* c. festményét. A vásznon megjelenő szimbólumok és színek megfejtése még várat magára.

Az 1910-es években a francia festészetben megjelent egy új stílusirányzat, az *orfizmus*, mely rokon stílusában a kubizmussal, futurizmussal, expresszionizmussal. Neve Guillaume Apollinaire-től ered, aki úgy vélte, hogy az orfisták festményei úgy hatnak a szemlélőre, mint egykor a görög énekes dala: **Robert Delaunay**, **F. Kupka**, **F. Picabia**, **M. Dusan** festményeiken a mozgás dinamikáját és a zene ritmusát ábrázolták színek és vonalak segítségével.

Melyik Orpheusz-ábrázolás tetszik nektek?

M. Chagall: Orpheusz mítosza, 1977

1. Keressétek meg az interneten Chr. W. Gluck *Orpheusz és Eurüdiké* c. operáját! Hallgassátok meg Orpheusz *Elvesztettem Eurüdikét* c. áriáját! Milyen érzéseket vált ki bennetek ez a zene?
2. Olvassátok el R. M. Rilke *Orpheusz, Eurüdiké, Hermész* c. versét, miközben Chr. W. Gluck ismert operájának *Dal-lamok* c. részét hallgatjátok! Hogyan hat a zene az olvasótok stílusára?
3. Keressétek meg a neten az orfista festők műveit, válasszatok közülük Rilke *Szonettek Orpheuszhoz* c. gyűjteményhez olyan illusztrációkat, melyek szerintetek korunkban is megállnák a helyüket! Hogyan tennétek ugyanezt 1923-ban?

Federico García Lorca

1898–1936

Spanyolország több szólamon zenél, vibrálása a természet, az emberi lélek árnyalatainak, színeinek és tónusainak ezernyi szirmát bontja ki.

F. García Lorca

Federico García Lorca Andalúziában, egy *Fuente Vaqueros* nevű kis faluban született 1898. június 5-én. Apja jómódú paraszt, anyja tanítónő. Andalúzia festői tája, a hegyek és a kék vízű források, a mandula illatú kertek örökre beleívódtak a leendő költő lelkébe. Ez a környezet ébresztette fogékony lelkében azokat a hangokat, szavakat és dallamokat, melyek idővel alakot öltöttek művészi ábrázolásában.

Rövid idő múlva a család a szomszédos Asquersába költözött, majd 1908-ban Granadában telepedtek le, a Vega völgy közelében, ahol a hagyományok, a legendák, a szokások hozzátartoztak az emberek mindennapjaihoz. Federico szívesen vett részt különböző karneválok, hagyományőrző ünnepeken, múltidéző szertartásokon.

1905 ősztől a granadai egyetemen tanult filozófiát, irodalmat, jogot, de zenét, festészetet is.

1919-ben Madridba költözött, ahol belevetette magát a nagyváros nyüzsgő, zajos életébe. Olyan diákszállón lakott, ahol abban az időben számos spanyol ifjú tehetség is, a spanyol kultúra későbbi nagyjai – művészek, zeneszerzők, színházi emberek. Szinte megszállottan kereste a kifejezőmód új, eredeti formáit. Barátai közt található a leendő Nobel-díjas Juan Ramón Jiménez és Antonio Machado költők, Manuel de Falla zeneszerző, José Ortega y Gasset filozófus, Salvador Dalí festő és mások. Ezek a tehetséges emberek Federicót *andalúz fülemülének* nevezték. I. Dracs írta: *Andalúzia – keresztény és muszlim, pogány és hívő, arab és latin... vidék. Lorca rejtélye Andalúzia misztériumával magyarázható.* A kultúrák keveredése tette lehetővé Lorca számára Andalúzia és általában a világ egyetemes érzületét, élményét, tapasztalását: *Az andalúz ember vagy az utak vörös porát csókolja, vagy kikezd még a csillagokkal is.* Spanyolországról írva F. García Lorca elsősorban Andalúziára gondolt.

IRODALMI BARANGOLÁS

Cigány motívumok F. García Lorca munkásságában

A *Cigányrománcok*at maga Lorca hol könyvnek, hol elbeszélő költeménynek nevezte, de használta az andalúziái dalok megnevezést is. Forrásául a népköltészet, pontosabban a románc műfaja szolgált. Egyesítette az epikust a lírai verseléssel, a cigány mitológiát a mindennapokkal. Az eredmény szavaival mondva „valami szokatlan, belső feszültséggel teli dinamizmus”. Lírájában F. G. Lorca a cigány folklórt dolgozza fel, mert számára a cigányok népdalénekesek, a cigány dallamvilág lelki telítettségének kifejezői, a zenei néphagyomány továbbvivői. Nem értett egyet azokkal, akik a gyűjteményt „cigányokról szóló románcoknak” minősítették. Azt mondta: »Ez az elbeszélő költemény Andalúziáról szól, azért teszem a „cigány” jelzőt elé, mert a legszínesebbel és leghálásabbal egyenértékű az értelme.« A *Cigányrománcok* c. gyűjteményben csodás és tragikus világgal is találkozunk, ahol minden van – élet és halál, bánat és remény, mese és valóság.

F. García Lorca szobra
Madridban, 1986

1923-ban diplomát szerzett jogtudományokból a madridi egyetemen, de az igazi elhivatottsága az irodalom volt.

Munkásságában többféle irányvonal is megfigyelhető párhuzamosan: népköltészeti-irodalmi, népköltészeti-mitológiai és a kísérletező. Mindegyik külön-külön egy-egy alkotói periódust jellemez, ugyanakkor ki is egészítik egymást, s költői világának magasztosságát bizonyítják.

Alkotói tevékenységét az andalúziai folklór – dalok, legendák – irodalmi feldolgozásával kezdte. Ekkori művei: *Dalok* (1927), *Kíséret* (1928) stb. A *Cante Jondo* (1921–1922), *Cigányrománcok* (1928), *A tamariti díván* (1936) c. köteteket népköltészeti-mitológiai irányvonal jellemez. Költői világának meghatározó elemévé vált a népköltészet és a mitológia.

F. García Lorca egyike volt azoknak az antifasiszta újságíróknak, akik az *Octubre* (Október) c. lap köré csoportosultak. Aktív részt vállalt Spanyolország társadalmi életében, nyíltan köztársaságpárti volt, s felvállalta ellenszenvét a fasizmussal szemben. 1936. július 18-án Szent Federico ünnepén, amikor a családja körében ünnepelte névnapját (ezt a napot minden esztendőben Granadában szüleinél töltötte) lázadás tört ki. A költő az ismerősöknél, a Rosales családnál rejtőzködött, de valaki feljelentette őket. Augusztus 16-án letartóztatták, *1936. augusztus 19-én* egy falangista kivégzőosztag agyonlőtte Granada közelében. Holttestét egy jelöletlen sírba helyezték.

A *Gitár* c. vers. A titokzatos és varázslatos hangulatot sugárzó *Cante Jondo* c. kötetben jelent meg a vers. Lorca verseinek fő háttere az este vagy az éjszaka. Ami a versben történik az álom és a valóság, az élet és a halál határán billeg. A lírai hős szenvedélyesen szeret, szenved, kiábrándul, érzéseit dalban fejezi ki. Sóvárgásait remény váltja fel, az élet felülkerekedhet a halálon, a szerelem pedig egybefolyhat a féltékenységgel és gyűlölettel. A kötet programverse a *Gitár* c. vers. Ez a hangszer Spanyolországot, a spanyol nép lelkét szimbolizálja, aki a zenével fejez ki mindent.

GITÁR (1921)

Lassú rívásba
kezd a gitár.
Széttörnek a reggel
Kelyhei már.
Lassú rívásba
kezd a gitár.
Csitítani kár.
Hallgatni nem tud,

Miért *Cante Jondo* a kötet címe

Cante Jondo – egyszólamú mély ének, keleti jellegű, arab, cigány és indiai dallammal, melyet ketten adnak elő: az énekes (kántor) és a gitáros (tokaorom). Szó és dallam egygyé válik. A dalok sosem ugyanazok, ahányszor előadják, mindig változik valami rajta – ritmus, szöveg. Kevesen képesek az ilyen jellegű dal előadására. Általában rövid, három-négy éneksor, melyet az improvizáció jellemez. A *cante jondo* jellemzői: a szavak zeneisége, a szavak hangszíne, a hangok bársonyos zengése. A spanyol népköltészet lírai hagyományai a régi időkben alakultak ki. F. García Lorca írta: *Nem hihető, hogy egy ismeretlen népi költő három-négy sorba bele tudja sűriteni az emberi lélek legmagasabb értékeit? A népdal két sorában több titok van, mint Maeterlink drámáiban.* A népdal csodálójaként Granadában 1922-ben megszervezte a *cante jondo*-fesztivált.

Zokog, ha fáj.
 Egy hangra jár,
 Mint víz sírdogál,
 Mint hófúvásba
 Szél sírva száll.
 Hallgatni nem tud,
 Zokog, ha fáj.
 Jaját zokogja
 Távoli tájért.
 A Dél izzó homokja
 Fehér kaméliákért.
 Hogy alkony ez, s hol volt a haj-
 nal,
 Hogy a nyíl sehova nem talál,
 S az ágon az elhallgatott dal,
 Első halott madár.
 Ó, szív, gitár!
 Öt húrral, öt karddal
 Járt át a halál.

(Vas István fordítása)

J. Gris: Bohóc gitárral, 1919

A holdas hold románca c. vers a *Cigányrománkok* kötetben jelent meg. A dráma kibontakozását a hold felbukkanása jelzi. A hold mint századvégi dáma nagy, kike-ményített szoknyájában bűvöli-bájolja a kisfiút. Táncba kezd, (holdszínű) ónmellét mutatja, karját rázza, szelet kavar. A kisfiú és a hold párbeszéde követi az indítóképet. Elmosó-dik a valóság és irrealitás határa. A Lorcánál kedvelt határhelyzetben az élet és halál mezsgyéjén álló ember víziói, magánya öltenek testet. Beteljesül a „solo morirás” gyermekkori íté-lete. Egyre fehérebb a kép. A gyerek menekülne a haláltól, de ereje elhagyja. A hold kézen fogva vezeti el a halottat. A vers az ellentétek feszültségétől lüktet. A kézzelfogható és az ir-reális ütközik össze itt, a halál hatalma és az ember élni akarása; a hold szavaira a kisfiú hall-gatása felel, a valóság kinagyított részleteit látó haldokló szeme előtt szellemvilág bontakozik ki, a halott távozását az élők hazatérése követi.

audio-text

A HOLDAS HOLD ROMÁNCA (1928)

Tubarózsás krinolinban
 jött a hold a rézhámorba.
 A fiú csak nézi, nézi.
 Ámul a fiú a holdra.
 Szél támad és emelkednek
 karjai a holdas holdnak,
 s tömör ón-mellei tisztán
 s buján előtolakodnak.

A műfordító műhelyében

A vers eredeti címe *Romance de la luna, luna* (szó szerint: Románc a holdról, holdról). Az újlatin nyelvek és a magyar közötti különbség visszatükröződik az adott nyelven gondolkodók mentali-tásában, mondatfűzésében is. Az alárendelt mondatokat jelzős szerkezetté alakító magyar nyelv, s általában képekben gondolkozó magyar jól adja vissza Lorca képgazdag világát. Teljességre tö-rekvő műfordítói gyakorlat jellemzi Nagy László fordítását.

Hold, hold, fuss el, mert megjönnek
a cigányok, vetnek koncra,
szívedből is gyűrűt vernek,
fehér pénzt a nyakláncokra.
Gyerek, addig hadd táncoljak
s ráhagylak a cigányokra,
megtalálnak itt az üllőn,
szemecskéid zárva, oltva.
Hold, hold, fuss el, én már hallom,
cigánylovak dobokolnak.
Gyerek, ne dülj e fehérre
keményített sok fodornak.

Dobogott a síkság dobja,
verte lópaták galoppja.
Hámor homályán a gyermek,
szemecskéi zárva, oltva.

Olajfák közt a cigányok
bronzálomként lovagolnak.
Jönnek. Szemük félig húnnya,
de a fejük égbe horgad.

Jaj, de huhog az a bagoly!
Csupa jajszó a fa orma!
Sétál a hold föl az égre
egy kisfiú kezét fogva.

Rézhámorban a cigányok
sikonganak, háborognak.
Szél az őre, szél az őre,
szél az őre hámoruknak.

(Nagy László fordítása)

Hekaté, a görög mitológia egyik
alvilági istensége.
Komputeres grafika

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Spanyolország milyen hagyományai jelennek meg F. García Lorca munkásságában? 2. Milyen népköltészeti műfajokat fejlesztett tovább? **Olvasói tevékenység.** 3. Értelmezték a gitár szimbólumot az azonos című versből! 4. Milyen művészi kifejezőeszközöket használ Lorca a *Gitár* c. versben a szerelem, a kedvesség, a halál és a tragédia ábrázolására? 5. Milyen szimbolikus jelentéssel bír a holdvilág *A holdas hold románca* c. versben? 6. Magyarazzátok meg a következő szavak, szókapcsolatok jelentését: *tubarózsás krinolin, rézhámor, vetnek koncra, égbe horgad!* Keressetek hozzájuk rokon és ellentétes értelmű szavakat! **Emberi értékek.** 7. Hogyan jelenik meg Spanyolország és a spanyol nép a költő munkásságában? **Állampolgárok vagyunk.** 8. F. García Lorcát a XX. század *Don Quijotéjének* nevezik. Keressetek példákat, az ukrán irodalomban van-e olyan alkotó, akit ugyanígy hívhatunk? **Modern technológiák.** 9. Keressetek az interneten cante jondo melódiákat! Mi a véleményetek a hangzásról és a ritmusról? Megegyezik-e csengésével? **Alkotói tevékenység.** 10. Jellemezték vagy rajzoljátok le a holdas hold alakját! **Vezetők és társak.** 11. *Párban dolgozzatok!* Keressetek a holddal kapcsolatos információt különböző népek mitológiájában! Milyen művészeti ágakban jelenik meg? Szerintetek Lorca már meglévő mítoszt dolgozott fel a versében, vagy ő teremtette? Véleményeteket indokoljátok meg!

AZ OROSZ KÖLTÉSZET EZÜSTKORA

Sötét időkben szült fiúknak
Útjukról még emléke sincs.
Mi – sarjai Oroszhonunknak –
Órizzük szörnyű éveit.

A. Blok

Az orosz költészet ezüstkora. Megjelenésének okai. Ezüstkor alatt az orosz irodalomban a XIX. század végének – a XX. század elejének, az orosz líra fejlődésének időszakát értjük. (Az aranykor – a XIX. század, a klasszikus orosz irodalom, A. Puskin, M. Lermontov és mások tevékenységének korszaka.) A XIX–XX. század fordulóján a társadalomban és az irodalomban is sajtószerű helyzet alakult ki. A századforduló az apokalipszis (világ vége) hangulatában telt. Az egész társadalom mély krízisben volt, az alkotó művészek pedig próbálták megérteni a társadalmi feszültség okát, s az élet szellemi értékeit kutatták.

Az írók eltérő módon közelítettek az országban akkoriban megtörténtő összetett és riasztó folyamatokhoz. V. Szolovjov az állam krízisééről beszélt, a *Pánmongolizmus* c. versében a katasztrófa-hangulatot, az Orosz Birodalom pusztulásának előérzetét ragadta meg. A Blok *A fizetség* c. befejezetlen művében a XIX. század végének Oroszországot a szellemi pusztulással azonosítja, s reménykedve fordul Európa felé. I. Annenszkij mélyen átérezte az orosz társadalom drámáját, mely szerint *néma sivatag, ahol az embereknek csak büntetés jár* (*Pétervár* c. vers). Az ezüstkor költői előre látták a XX. század elején bekövetkezett forradalmi kataklizmákat és a szociális megrázkódtatásokat, melyek nemcsak Oroszország számára jelentettek tragédiát, hanem a befolyási körébe tartozó országokban is.

Egyesek viszont úgy vélték, hogy a válság nem vezet feltétlenül a „világ végéhez”, ellenkezőleg – a nép örök törekvését jelenti a megújulás irányába. Sz. Jeszenyin és M. Kljujev a patriarchális eszmék megtestesülésének lehetőségében reménykedtek. A szimbolista V. Brjusov a „nagy bukást” énekelte meg, ami a szociális és szellemi felemelkedés kezdetét jelenti. A futuristák (V. Majakovszkij, I. Szeverjanin és mások) örültek a régi pusztulásának. Egy új világ megteremtésén gondolkodtak, s költészetüket egy szebb jövő reményében ennek eszközévé kívánták tenni. Sajnos terveik nem valósulhattak meg, mélységes tragédiaként élték meg a valóság és a remények ütközését. V. Majakovszkijt és Sz. Jeszenyint a szovjethatalom üldözte, s öngyilkosságba kergette. Az ezüstkor egyes alkotóira golyó általi halál várt (Ny. Gumiljov), akik pedig Oroszországban maradtak, a kegyetlen szovjet rezsimnek voltak kiszolgáltatva (A. Ahmetova, B. Paszternak és mások). Volt, aki emigrált, ők másfajta tragédiát éltek át: a szülőföldtől való kényszerű elszakadását (M. Cvetajeva, Z. Gippiusz, V. Ivanov, D. Merezkovszkij, I. Bunyin, Ny. Berberova és mások).

A korszak jellemzői az orosz irodalom fejlődésén is megmutatkoztak, válság jelei látszanak az irodalomban is. A realizmus és naturalizmus stílusa már nem elégítette ki az alkotókat, akik már nem a kézzelfogható valóság hiteles ábrázolására törekedtek, hanem a társadalom szellemi alapjainak újraértelmezésére, az ember lelkének mélységeibe történő behatolásra. Ezzel magyarázható a számos iskola és irányzat megléte, melyek képviselőit a lázas újítás szándéka vezérelte. A líra műneme a legnépszerűbb ebben az időben, mert azonnal reagál a társadalomban történő eseményekre, változásokra. Az új lírai műfajok megfeleltek azoknak az igényeknek, melyek az egyéniség érzelmi hullámmásával jártak együtt, aki az összetett társadalmi-politikai folyamatok keresztüzében találta magát.

A XIX. század végének és a XX. század elejének művészei előtt két feladat körvonalozódott: 1) a társadalomban fennálló esz-

Z. Gippiusz

mei-esztétikai krízis tudatosítása, és olyan eszközök keresése, mellyel mindez legyőzhető; 2) a művészi ábrázolás új, nem realiztikus formáinak a kutatása. Az ezüstkor ragyogó tehetségekkel gazdagította a világirodalmat: A. Blok, A. Ahmatova, B. Paszternak, V. Majakovszkij, I. Annenszkij, M. Cvetajeva és mások.

Az ezüstkor művészi újításai. Az ezüstkor képviselői valamennyien egyedi alkotók voltak, de valami mégis közös volt bennük.

AZ EZÜSTKOR IRODALMÁNAK FŐ JELLEMZŐI

1. Az egyén önértékelésének megerősítése, tapasztalatainak és érzéseinek ábrázolása.
2. A líra eszközeinek segítségével az orosz társadalomban jelentkező lelki tragédiák okainak kiderítése, melyek a borzasztó sejtelem-, szorongás-, prófécia-motívumok megjelenését idézték elő.
3. Az emberbe, lelki szabadságába, szellemi fejlődésébe vetett mérhetetlen hit a tragikus körülmények ellenére.
4. Az alkotás filozofikus tartalma, az emberi lét és a történelem lényege, a világválságok magyarázata az egyén belső világának tükrében.
5. A világ lelkiségének megteremtése, erkölcsi célok kitűzése.
6. A magas művészet szembehelyezése nemcsak a realizmus és naturalizmus stílusával, hanem az egész hivatalos szovjet irodalommal, az ember, mint az állami gépezet egyik csavarja szemlélet elvetése, az általános emberi eszmék előtérbe helyezése.
7. A tartalom és forma aktív megújítási szándéka, verstani újítások, új lírai műfajok és új lírai nyelv megteremtése.

Vezető stílusirányzatok és művészeti mozgalmak. Az ezüstkor vezető stílusirányzata a **modernizmus** volt, melynek az volt a feladata, hogy újraterejtse a világmindenséget, a korszak és az ember lelki gazdagságát, ahogyan azt O. Mandelstam megfogalmazta. Az írók elutasítják a valóságábrázolás mimetikus (utánzason alapuló) eszközeit. A költők a Teremtő szerepére törnek, a szépség és a harmónia kategóriáival új világot képesek teremteni.

Oroszországban a XIX–XX. század fordulóján a szimbolizmus, akmeizmus, futurizmus, imaginizmus stílusirányzatai fejlődtek a leghatározottabban. Elsőként a **szimbolizmus** jelentkezett az 1880–1890-es években. Az orosz szimbolista költészetben maga a szó a világ rejtett lényegének és az emberi lélek rezdüléseinek a kifejezőeszközét jelentette. A szimbolisták felfedezték a költészetnek azt az adottságát, hogy képes bizonyos jelentések, hangulatok, érzelmek továbbítására, ösztönzésére. Az azonnali érzéki benyomásokat és érzéseket ábrázolták, a szimbolizmust az impresszionizmussal gazdagították. Az orosz szimbolistáknál a költői szót megérzésként és kinyilatkoztatásként fogadták. D. Merezkovszkij, Z. Gippiusz, K. Balmont, A. Blok, V. Brjuszov és mások műveikben az emberiség, a világ végzetes, tragikus helyzetét mutatták be. Ezzel a drámai valósággal szemben az örökkévalóság harmóniájára való törekvést állították, a lényegből a jelenséget emelték ki, mert hitük szerint, ha a jelenséget a megfelelő pillanatban ragadják meg, a valóság lényegi sajátosságáig jutnak el. Ezért költészetük állandó kísérletezés a pillanat megragadása érdekében. A közlés alapja egy emlékező magatartás, a hangulat, a benyomás, a cselekvés emlékképként idéződik fel.

D. Merezkovszkij

V. Brjuszov

Az 1905–1907-es években az orosz szimbolizmus komoly válságon esett át. Sz. Gorodeckij szerint *a költészetnek a magas égből le kellett ereszkednie a földre*. A XX. század tízes éveiben új mozgalom jelentkezett – az **akmeizmus**. Képviselői közt ott találjuk Ny. Gumiljovot, A. Ahmatovát, O. Mandelstamot, Sz. Gorodeckijt és másokat. A szónak költészetükben az irracionális tartalom helyett valós, tudatos értelme van. Az akmeisták az

emberek és az élet valódi problémái felé fordultak, a mindennapok lelki drámáit tárták fel. Úgy tekintettek saját munkásságukra, mint „újklasszicista költészetre” és felhasználták az orosz és világkultúra hagyományait, addigi vívmányait.

Az avantgárd mozgalom legtermékenyebb stílusirányzata a **futurizmus** volt, mely a XX. század elején uralkodott. Az orosz futuristák (V. Majakovszkij, V. Kamenszkij, V. Hlebnikov, I. Szeverjanin és mások) a múltat és a jelent a jövő jegyében tagadták. A fennálló társadalom válságában egy jobb kor eljövételének lehetőségét látták, amit a művészi kifejezés új formáival adekvát módon akartak elősegíteni. A futuristák megújították a lírát. A művészeti, az erkölcsi hagyományokat tagadták, de dicsőítették a technikát, a technikai haladást, a gépeket, a nagyvárost. Elvetették a nyelv kialakult szabályait, hirdették a szó felszabadítását. Esztétikai elveikhez tartozott a művészi képek szélsőséges társítása, olykor belső összefüggés nélkül. Szerintük a költő feladata, hogy a környezetet a fantázia segítségével alakítsa át, a mindennapi jelenségből egy egészen új világot hozzon létre. Eleinte az 1917-es forradalomban saját céljaik megvalósítását látták, de hamar csalódniuk kellett. Alkotásaikban egyre gyakrabban jelenik meg a kiábrándulás motívuma.

Az 1910–1920-as években még egy irányzat terjedt el Oroszországban, az **imaginizmus**, melynek elveit 1919-ben Sz. Jeszenyin, R. Ivnyev, A. Marienhof, V. Sersenevics és mások fogalmazták meg. Sz. Jeszenyin mellett kardoskodott, hogy az ábrázolt és valós elemeket egyesítsék egy egészé. A képalkotásban az imaginisták szép eredményeket értek el: megújították a művészi ábrázolást, a költői nyelvbe egyre több metafora került, illetve ragaszkodtak a népköltészeti hagyományokhoz. Ezen kívül meghirdették a művészet függetlenségét az államtól, az irodalomban pedig a szabad útkeresés lehetőségét. Válaszul a szovjethatalom minden eszközzel üldözni kezdte őket.

Az ezüstkori lírája számos új ötlettel gazdagította az irodalmat, s idővel látványosan szembehelyezkedett annak hivatalos szovjet változatával. Az ezüstkori alkotóinak élete, sorsa éppen ezért bonyolult és gyakran tragikus kimenetelű volt. Ez a korszaka az orosz irodalomnak a XX. század közepére lezárult. Valójában ennek oka a költők tragikus halála, a modern irodalmi irányzatok felszámolása és az alkotói szabadság teljes felszámolása volt. Még csak el sem tudjuk képzelni, milyen eredményeket érhetett volna el az orosz líra, ha más, nem az elnyomó totalitárius rezsim körülményei között fejlődhetett volna tovább. Az emigrációba (Franciaország, Németország, Csehország stb.) kényszerültek sorsa nem alakult kevésbé tragikusan azokénál, akik otthon maradtak. Mindezek ellenére megállapíthatjuk, hogy az ezüstkori alkotói hatalmas eredményekkel járultak hozzá az orosz és a világkultúrához. Az emberi lélek szabadságának és elpusztíthatatlanságának hitét erősítették műveikkel.

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Milyen történelmi és kulturális tényezőkkel magyarázható az ezüstkori lírájának szárnyalása? **2.** Mikor volt az ezüstkori? **3.** Miben rejlik az ezüstkori költőinek tragikuma? **4.** Nevezzétek meg az orosz modernizmus főbb irányzatait! **Olvasói tevékenység. 5.** Válasszatok egy verset az ezüstkori képviselőinek egyikétől, olvassátok fel kifejezően! Elemezzétek a vers témáját, kifejezőeszközeit és a költői nyelvet! **Emberi értékek. 6.** A szovjethatalommal szemben milyen értékeket képviseltek az ezüstkori alkotói? **Kommunikáció. 7.** Szerintetek miért nevezte O. Mandelstam az akmeizmust „a világkultúra utáni sóvárgásnak”? Keressétek meg a költő azon verseit, melyekben az antik kultúra motívumai megtalálhatók (*Tristia* c. kötet)! **Állampolgárok vagyunk. 8.** O. Zvjerej irodalomtudós szerint: „Az ezüstkori idejében a szó telített volt új realiztikus és filozófiai, polgári és erkölcsi tartalommal.” Szerintetek a költői nyelv milyen új tartalmakkal gazdagodott ekkor? **Modern technológiák. 9.** Készítsetek beszámolót és prezentációt az ezüstkori költőinek egyikéről: a) aki Oroszországban maradt; b) aki emigrált! **Vezetők és társak. 10.** Párban dolgozzatok! Az orosz modernizmus (szimbolizmus és futurizmus) irányzatainak képviselői más-más csoportokhoz tartoztak. Kutassatok egy kicsit utánuk! Képzeljétek azt, hogy az egyik csoporthoz tartoztok! Fogalmazzatok meg 3–4 alapvető tézist! **Az életre készülünk. 11.** Gyűjtsetek nektek tetsző idézeteket az ezüstkori költőinek műveiből! Készítsetek egy hozzászólást az idézetekből, fotókból és illusztrációkból! Mutassátok be osztálytársaitoknak, és vegyetek részt *ÉN ezüstsorokat ajándékozok nektek* c. költői flash mobban!

Alekszandr Blok

1880–1921

Vannak költők, kiknek költészetét szívünkbe zárjuk, mindig velünk vannak. Ilyen költő Alekszandr Blok is.

M. Rilszkij

Alekszandr Blok 1880. november 28-án született Szentpéterváron értelmiségi családban. Édesapja jogászprofesszor, édesanyja (O. Kublicka-Piottuh), nagyanyja és nagynénje is írók voltak. Nem sokkal születése után szülei szétváltak, Blok a legtöbb időt anyai nagyapjánál, O. Beketov, botanikatudósnál, a szentpétervári egyetem rektoránál töltötte. Anyja és az egész család irodalmi műveltsége nagy hatással volt Alekszandr fejlődésére. 1889-ben édesanyja újra férjhez ment, Franc Felikszojics Kublickij-Piottuh katonatiszthez.

1891–1898 között gimnáziumban tanult, majd 1898-ban felvették a pétérvári egyetem jogi karára. Ekkor ismerkedett meg Ljubov Mengyelejevával, a neves orosz kémikus, Mengyelejev lányával, 1903-ban feleségül vette,

1901-től kezdett érdeklődni a filozófia iránt, különösen Platon, I. Kant, V. Szolovjov idealisztikus filozófiája ragadta meg. 1901-ben átjelentkezett a történelmi-filológiai karra, ahol 1906-ban végzett. Ebben az időszakban érett költővé A. Blok. Több mint 800 romantikus-misztikus hangulatú versét házassága ihlette, stílusára, egyéniségére a filozófusokon kívül Puskin költészete volt hatással. Lírájával a szimbolisták köréhez csatlakozott, maga is újításokkal kísérletezett. Baráti köréhez tartozott Z. Gippiusz, D. Merezkovszkij, Andrej Belij, V. Brjuszov, K. Balmont.

L. Mengyelejeva és A. Blok

Első önálló kötete 1904-ben jelent meg *Versek a Szépséges Hölgyről* címmel, mely lírai monológokat tartalmaz. Felesége, L. Mengyelejeva ihlette. A ciklus versei a szimbolizmus hagyományait követik. Az 1905–1907-es forradalmi események lírájára is hatással voltak. A misztikus szerelmes versek helyét a városi lét kérdései, a forradalmi események és azok hatásai vették át.

IRODALMI BARANGOLÁS

Ki is a Szépséges Hölgy?

A Szépséges Hölgy alakjának megteremtéséhez a L. Mengyelejevához fűződő gyöngéd kapcsolata szolgált. De a Szépséges Hölgy alakja nemcsak egy konkrét hölgy megjelenítése, hanem egy felsőbb eszmeiséget is képvisel. A *Versek a Szépséges Hölgyről* c. kötet versein V. Szolovjov orosz filozófus tanításának értelmében a bizánci–orosz Szofiját, az isteni bölcsességet jeleníti meg, egyben az örök nőiség és a szerelem, de a „világszellem” szimbóluma is. Szerinte minden földi dolgot a mennyeihez, az örökkévalósághoz való viszonyban kell szemlélni. Blok verseiben az a gondolat bontakozik ki, hogy a nő iránti szerelemben az egyetemes iránti szeretet bontakozik ki, s ez fordítva is érvényes – a világmindenség felé irányuló szeretet a nő iránti szerelemben tudatosodik. A szerelem tárgyának konkrét alakja, L. Mengyelejeva egyesül a világmindenség szimbolikus alakjával. A költő hódol a Szépséges Hölgynek – az örök szépség és harmónia megtestesítőjének. A *Versek a Szépséges Hölgyhöz* c. kötetben a szimbolizmus jegyei dominálnak: vonzalom a földöntúli eszmék iránt, az érzelmek felfokozottsága, a misztifikált ábrázolási mód, összetett szimbólumok, szépségkultusz, zeneiség.

K. Szomov:
Hölgy azúrkékben,
1897–1900

A forradalom eseményeit A. Blok egyre inkább a történelem kegyetlen megnyilvánulásaként éli meg. Oroszország történelmével foglalkozik több versciklusa is: *Szabad gondolat* (1908), *Kulikovo mezején* (1909), *Oroszhon* (1907–1916), aggodalmát fogalmazza meg, megjelenik a jövő véres káoszának látomása. *Század századra hull, hadak / viharzanak és zendülések / avíttas pompád megmarad, / hazám, könnyesnek és szegénynek.* (Lator László fordítása)

1916-ban behívták katonai szolgálatra, Pinszk mellett szolgált, útépítéssel és erődítmények megerősítésével foglalkoztak. Az 1917-es februári forradalom után Pétervárra utazott. A társadalom demokratikus átalakulásában hit, de sajnos ez nem következett be. Mélységes csalódás lett úrrá rajta.

A *Tizenketten c.* elbeszélő költeményében az akkori idők viharos eseményeit örökítette meg, pesszimizmus és remények, romantikus és tragikus érzések váltakoznak benne. Blok látónoki képességei nyilvánulnak meg, aggodalmát fogalmazta meg az események rossz irányba fordulásának valószínűsége miatt. Világosan látta, hogy a történelem folyamát nem lehet ugyan megállítani, de a bolsevikok vaskézzel irányított átrendezése, a világban létező kulturális és örök erkölcsi értékeket, a könyörületességet nem szabad elpusztítani.

A *Szkiták* (1918) c. versében az 1917-es forradalmat a tatárjáráshoz hasonlítja. Megjelenik a spontán tömeg összesített képe, mely más népeket és országokat fenyeget. 1910-től A. Blok a *Büntetés c.* elbeszélő költeményén dolgozott, melyben az értelmiség és az egyszerű emberek viszonyának problémáját feszegette. Nem fejezte be, mert nem tudta elfogadni a tömeg „vérszomjas állatkénti” viselkedését. Élete utolsó esztendeit Péterváron töltötte. A forradalmi átalakulások, a polgárháború, az éhínség, az értelmiség üldözése mind azt eredményezték, hogy verselése megváltozott, korábban a verselés, a hangzás volt fontos számára, majd egyre inkább átvette ezek helyét a szabadvers. Szimbólumai egyre sötétebbek lettek, a várost lélektelen, pokoli helyként élte meg, ahol nem várja más, csak magány és bánat. Egészsége elkezdett romlani, a kór a tüdejét támadta meg. Az orvosok külföldi kezelést ajánlottak. M. Gorkij és A. Lunacsarszkij megpróbálták neki vízumot szerezni, de a vízumot csupán egy nappal halála előtt engedélyezték. *1921. augusztus 7-én* halt meg *Szentpéterváron*. Költészetére az új szovjet világ nem tartott igényt, de költeményei a szimbolista líra gyöngyszemei közé tartoznak.

Az ismeretlen c. vers a *Város-ciklus* (1904–1908) versei közé tartozik, melyben a költő a lelketlen és kispolgári korlátoltságot állítja szembe a természettel, az étellel és a szépséggel. A vers antitézisekre épül, két részre tagolódik. Az első részben a tik-kasztó hőségtől szenvedő várost mutatja be, ahol az unalom és a *lelkek mámora az úr*. Részeg polgárok, vendéglők, a tivornyázás, a primitív beszélgetések képe jelenik meg a költő előtt. Lelki világában a tavasz nyitja szirmait, a sokszínű természet szinte tombol, de a durva világ hatására szertefoszlik a kép. Van azonban egy másik világ is – a szépség és a természet világa, mely az ismeretlen hölgy alakjában testesül meg. A vers második részében ez a független, művelt, méltóságát őrző hölgy ünnepélyesen vonul be a fojtogató légkörű városba. Az ismeretlen hölgy megjelenésével megváltozik a vers tartalma, új színek és árnyalatok jelennek meg. Alakja a lírai hős lelkében visszhangra talál, aki ezek után más tájakról, szellemi értékekről ábrándozik, melynek nyitját csak ő ismeri. Annak ellenére, hogy a lírai hős a valóságos világ része, az ismeretlen hölgy megjelenése számára új látásmódot jelent, mégpedig azt, hogy a szépség és a költészet nélkül az élet unalmas, színtelen, értelmetlen.

video-text

audio-text

AZ ISMERETLEN (1905–1906)

A vendéglők fölött a levegő
esténként forróvá vadul.
Már részegek zsvajját terelő
lelkek mámora ott az úr.

A városszél sok szürke portanya,
falakról unalom pereg.
Villan csak pékperecek aranya,
és messze fölsír egy gyerek.

Sorompón túl, kanálisok között
vidám had jár a vizekig,
mulattatják derűs, jólöltözött
urak sétáló hölgyeik.

Csikordulnak a tavi evezők,
a víz fölött asszony visong,
és végiggörgi az égi mezőt
közönyösen a holdkorong.

Már egy barátom van csupán velem,
kit visszatükröz poharam,
fanyar és néma minden éjjelen,
titokzatos, mint énmagam.

De lármások a szomszéd asztalok,
álmos lakájsereg vitáz,
nyúl szemű részeg kiált és dadog,
mondja: In vino veritas.

És egy órában minden éjszakán
(bár lehet, hogy csak álmodom)
selyemruhában föltűnik a lány
a füstöpálú ablakon.

Nem zavarják a lármás részegek,
áthalad köztük egyedül,
párát lehelve lassan lépeget,
aztán az ablaknál leül.

Suhognak szép, babonás selymei,
mint a mesékben valahol,
keskeny kis keze gyűrűvel teli,
és kalapján fekete toll.

És dermedek sötét varázs alatt,
fátyola mögött bús mesék:
látok már, látok bűvös partokat,
szememben tündér messzeség.

Titkokkal áldott az én életem,
s egy másik nap ragyog, mikor
átzuhog fáradt, néma lelkemen
ez a fanyaritalu bor.

Sötét strucctollak egyre lengenek,
vágynak agyamba hajlani,
s a mérhetetlen mélyű kék szemek
egy messzi part virágai.

Lelkembe zárva kincs van rengeteg.
De föl csupán én nyithatom.
Igazad van, te részeg szörnyeteg!
Borban az igazság – tudom!

(Veress Miklós fordítása)

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Mutassátok be A. Blok és a szimbolizmus kapcsolatát! **2.** Miben nyilvánul meg a Szépséges Hölgy szimbolikus tartalma A. Blok költészetében? **Olvasói tevékenység. 3.** Hasonlítsátok össze a Szépséges Hölgy és az ismeretlen hölgy alakját! **4.** Keressetek *Az ismeretlen c.* versben olyan kifejezőeszközöket, melyekkel a városi életet mutatja be! **5.** Milyen eszközöket alkalmaz A. Blok az ismeretlen hölgy alakjának megteremtésében? **6.** Milyen *messzi partról* ábrándozik a lírai hős? **Emberi értékek. 7.** Milyen világba enged betekintés az ismeretlen hölgy a költőnek? **Kommunikáció. 8.** Vitatéma: *Az ismeretlen c.* vers utolsó négy versszakának értelmezése. **Modern technológiák. 9.** Keressetek a neten *Az ismeretlen c.* vers fordításának többféle változatát! Hasonlítsátok össze! **10.** Készítsétek el *Az ismeretlen c.* vers bucktrailerjét képek és illusztrációk felhasználásával! **11.** Válasszatok aláfestő zenét a vershez! **Alkotó tevékenység. 12.** Számoljatok be arról, hogy milyen kép jelent meg a képzeletetekben *Az ismeretlen c.* vers olvasása közben! Le is rajzolhatjátok! Válasszatok idézeteket is! **Környezet és biztonság. 13.** Értelmezzétek a következő szavak jelentését: *elegancia, jólneveltség, méltóság, szépség, költői látásmód!* Napjainkban szükség van-e ezekre? Fenyegeti-e valami ezen fogalmak meglétét mindennapi életünkben? **Az életre készülünk. 14.** Fogalmazzátok meg véleményeteket a következő témával kapcsolatban: *Milyen A. Blok ismeretlen hölgye és a modern nő?*

Anna Ahmatova

1889–1966

Nem idegen ég alatt bolyongtam,
Idegen szárny védve nem borult rám,
De népemmel együtt vánszorogtam,
Vele jártam Kálvária-útján.

A. Ahmatova
(*Rab Zsuzsa* fordítása)

Anna Andrejevna Ahmatova, polgári neve *Gorenko*, 1889. június 23-án született *Velikij Fontanban*, *Odessza* mellett. Apja nem támogatta versírói törekvéseit, ezért tatár nagyanyja családnevét használta később.

Élete szorosan kapcsolódott Ukrajnához. Tengerésztishti családban született. 1908-ban a gimnázium befejezése után tanulmányait a kijevi egyetem jogi fakultásán végezte. Itt találkozott Nyikolaj Gumiljov költővel. Egymásba szerettek. 1910-ben házasodtak össze. Kijevben. Az ő hatására csatlakozott az akmeistákhoz. Ennek az irányzatnak és Ahmatova lírájának is – a század elején divatos szimbolizmussal ellentétben – a reális, a mindennapi élethez kötődő motívumukból való építkezés az alapja. Ahmatova költészetének már ekkor megkülönböztető sajátysága a mély kontraszt: a melankolikus, tragikus és a világos, ujjongó hangulatok váltakozása.

A. Ahmatova első versesköteteiben, az *Estében* (1912) és a *Rózsafüzérben* (1914) a szerelem a fő téma és romantikus hangnem jellemzi. De az 1917-ben megjelenő *Fehér csapat* c. kötetben már megjelennek az új motívumok: a kultúra pusztulásának és a helyrehozhatatlan veszteségeknek az előérzete.

A forradalom és az első világháború történései mélyen érintették. Ennek nyomait az *Útilapú* (1921) és az *Anno domini* (1922) c. kötetekben is megtalálhatjuk. A versek a magányosságról, az elszigetelődésről és a világ szellemi értékeinek az elvesztéséről szólnak. Szimbolikus jelentést hordoz az üres ház, utolsó rózsák, a sírhant stb. motívum.

1921-ben a bolsevikok letartóztatták volt férjét, Ny. Gumiljovot (1918-ban váltak el) és agyonlőtték. A. Ahmatova személyes felelősséget érzett férje és mindazok haláláért, akik a véres forradalom és a háború áldozatai voltak. Verseiben a XX. század elejének legnagyobb tragédiáit elevenítette meg. Kijelentette, hogy népével hajlandó a végsőkéig kitartani. Ezt bizonyítják *Amikor szomorú voltam...*, a *Hát itt maradtam* c. és más versei is.

Az 1930-as években dekadenciával és szovjetellenességgel vádolták meg A. Ahmatovát. Családtagjait üldözték, első házasságából született fiát 10 év kényszermunkára ítélték. Rettenetes fájdalom kerítette hatalmába, munkássága válságba került.

A második világháború idején írta a *Háború szele* c. gyűjteményét, melyben háborúellenes versek (*Eskü*, *Bátorság*) sora található. Költészetével egyre inkább szembekerült a szovjet rendszerrel. A háború után ismét összezsaptak a felhők felette. 1946-ban indult meg az összefogott politikai támadás azon írók, költők ellen, akiknek munkáiban fellelhetők a „burzsoá tendenciák”. A Zsdanov, Sztálin leghűségesebb embere állt a célirányos támadás élén. A Kommunista Párt Központi Bizottsága külön rendeletet fogadott el a *Zvezda* és a *Leningrád* c. folyóiratokról, amelyekben megjelentek M. Zosczenko és A. Ahmatova „szovjetellenes munkái”. Az írók számára ez azt jelentette, hogy hosszú időre megfosztották őket a publikálás lehe-

N. Altman:
Anna Ahmatova portréja, 1914

tőségétől, az összes szerkesztőség ajtaja sok-sok esztendőre zárva maradt előttük. Így 1946-tól 1956-ig teljes megjelenési tilalom alá esett.

Az 1940–1960-as években A. Ahmatova filozófiai művén, a *Hős nélküli poémán* dolgozott, melyben kora aktuális kérdéseire, a művészet és kultúra a világban betöltött szerepére kereste a választ. Élete utolsó éveiben nagyon sok időt töltött az ifjú tehetségekkel. Egyik tanítványa Joszip Brodskij volt, a Nobel-díj egyik későbbi kitüntetettje. A. Ahmatova véleményét kérte ki minden írásával kapcsolatban. De nemcsak művészetét egyengette, hanem akkor is mellette állt, amikor Brodskijt munkakerüléssel vádolták és letartóztatták. A költőnőnek sikerült Brodskijt „beoltani” az ezüstkor szellemiségének tüzevel, a költőnemzedékek közötti kapcsolat egyik legszebb példája volt az övék.

A. Ahmatova 1966. március 5-én halt meg Domogyedovón, egy Moszkva melletti településen. Művei hosszú ideig tiltólistán voltak, csak az 1990-es évek elején jelenhettek meg alkotásai nyomtatásban. Ahmatova költészetét klasszikus egyszerűség, tiszta stílus és pontosság jellemzi. Verseinek melódiája és mély lírája fogja meg elsősorban olvasóit.

EMBEREK ÉS KÖNYVEK SORSA

Sztálini represszió Anna Ahmatova családjában

1935-ben A. Ahmatova fiát, Lev Gumiljovot és második férjét Ny. Punyint „szovjetellenes terrorista szervezetben való részvétel” vádjával tartóztatták le. A vád természetesen teljesen alaptalan volt. A. Ahmatova személyesen Sztálinhoz fordult azzal a kéréssel, hogy enyhítsenek az ítéleten. A fiát akkor sikerült kimenteni, de csak rövid időre. Lev Gumiljovot 1938-ban ismét letartóztatták terrorizmus vádjával, s tíz év kényszermunkára ítélték. Ezeket a borzasztó eseményeket, lelki megpróbáltatásokat, az egész társadalmat érintő szenvedéseket örökítette meg a *Rekviem* (1935–1940) c. önéletrajzi ciklusban. A mű a sztálini időkben természetesen nem jelenhetett meg, de még a kéziratot sem tarthatta meg az író. Ezért rokonai és ismerősei megtanulták emlékezetből, és így terjesztették a verseket. Nyomtatásban a *Rekviem* Münchenben jelent meg először 1963-ban, Oroszországban csak 1987-ben.

audio-text

MEGJÖTTÉL (1915)

Sárga fény ömlik, este lett.
Áprilisi szelíd fuvalmak.
Megjöttél. Késtél éveket,
most mégis örömmel fogadlak.

Ülj mellém, húzódj közelebb,
mosolyogj – nézd csak, itt van,
lapozd a kis kék füzetet:
versek, gyerekkoromban írtam.

Bocsásd meg árnyék-életem,
mely nap verón is volt örök tél.
És bocsásd végre meg nekem:
sokakról hittem, hogy te jöttél.

(Rab Zsuzsa fordítása)

A. Puskin A. Ahmatova szellemi támogatója

Anna Ahmatova már kislánykorában elkerült Carszkoje Szeloba, beiratták az itteni gimnáziumba. 16 éves koráig élt itt. A gimnázium megőrizte Puskin szellemiségét, az ottani légkör hatására kezdett el verseket írni Ahmatova. Egész élete során a nagy példakép, Puskin volt lelki és szellemi támasza. A *Carszkoje Szelo* (1911), *Carszko Szelo* (1921) stb. c. ciklusait puskin motívumok megléte jellemzi. Az akmeistákat, s így A. Ahmatova munkásságát is a klasszikus irodalom és kultúra, valamint A. Puskin költészete iránti érdeklődés jellemezte.

audio-text

ÉLEK, MINT ÓRÁBAN A KAKUKK

Élek, mint órában a kakukk,
Nem irigylem én az erdő lombjában lakót.
Felhúznak, s szólok.
De, lásd, ezt a sorsot
Az egész világon
Az ellenségnek kívánom.

(Rab Zsuzsa fordítása)

video-text

audio-text

A *Rekviem* c. poéma. A mű témáját a szovjet érában élő emberek egyéni és általános társadalmi, szociális tragédiája adja, a feleség, az anya drámájára kiélezve, mely szerves része a társadalmat ért borzalmaknak. Az elbeszélő költemény szerkezete töredezett, különálló versekből áll össze, melyek tematikailag, hangzásban, szerkezeti felépítésben térnek el egymástól. A lírai hős rémült, szorongó monológjai különleges érzelmi feszültséget teremtenek. Szélmalomharcot vív a tisztességtelen, igaztalan vádakkal szemben, melyek következtében szeretteit letartóztatják. Egyes és többes szám első és harmadik személyben (*én, mi, ő, az anya*) beszél. Ily módon egyesíti a tragikus események szubjektív és objektív felfogását. Oroszországot pokolként jeleníti meg, mert az emberek itt a holt lelkek szelleméhez kezdenek hasonlítani, itt a halál és a bánat uralkodik. Az időkezelés is sajátos, hol repül az idő, hol megáll. A sárga és a fekete szín – a tragédia szimbólumai – a domináns az elbeszélő költeményben. A lírai hősnő és a nép szenvedése nemcsak a szovjet idők valós eseményeinek és történéseinek (letartóztatások, a hozzátartozók börtön előtti sora, ítéletek, kiutasítások, száműzetések stb.) ábrázolásában jelenik meg, hanem a bibliai Mária Magdolna és Jézus Krisztus ábrázolásában is. Ily módon a tragikus társadalmi esemény széles filozófiai tartalmat kap. Az elbeszélő költemény zárlatával A. Ahmatova Puskin *Emlékművem* c. költeményére utal: *Bennem a kezdet és a vég is. / Kevés, mit véghezvittem, mégis / a láncban tartós szem vagyok: / e boldogság megadatott.* A Puskinhoz hasonlóan a költőnő küldetéstudata az élet, az emberek és a szabadság védelmezésének körében fogalmazódik meg. A *Rekviem* c. alkotás egyfajta tisztelgés a sztálini terror áldozatainak emléke előtt.

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Melyik stílusirányzathoz tartozott A. Ahmatova a XX. század elején? Hogyan jelentkezett ez műveiben? **2.** Bizonyítsátok, hogy költészetében az akmeizmus stílusjegyei mellett más is fellelhető! **3.** Nevezétek meg A. Ahmatova versesköteteit! Hogyan jelenik meg bennük a XX. század szovjet társadalmának történelmi és szellemi állapota? **Olvasói tevékenység. 4.** Olvassátok fel kifejezően a kedvenc A. Ahmatova verseteket, és elemeztétek azt! Milyennek látjátok a lírai hős alakját? Hogyan nyilvánul meg az igazság és az őszinteség a versben? **5.** Nevezétek meg A. Ahmatova stílusának jellemzőit az elolvasott versek alapján! **6.** Keressetek a *Rekviem* c. elbeszélő költeményben olyan kifejezőeszközöket, melyek a szovjet nép tragédiáját mutatják be! **7.** Milyen akkori szavakat használ a költőnő a *Rekviem*ben, mi a jelentőségük? **8.** Mi a jelentősége a bibliai alakok megjelenésének a műben? **9.** Értelmeztétek a *rekviem* szó jelentését, milyen szimbolikus értelme van címként? **Emberi értékek. 10.** Puskinnak, mint a költészet és művészi elhivatottság képviselőjének szobra, hogyan jelenik meg A. Ahmatova versében? **11.** Mi a kapcsolat Puskin és A. Ahmatova között? Véleményeteket indokoljátok meg! **Állampolgárok vagyunk. 12.** Milyen polgári értékeket tart szem előtt A. Ahmatova költészetében? **Modern technológiák. 13.** Keressetek a neten, és olvassatok el 1–2 eredeti (oroszl) nyelvű verset! Hasonlítsátok össze a fordítással! **14.** Gyűjtsétek össze a net segítségével azokat a helyeket Ukrajnában, ahol A. Ahmatova megfordult! Állítsátok össze a virtuális kirándulás irodalmi térképét!

Vlagyimir Majakovszkij

1893–1930

Milyen öröm – költőnek lenni!

V. Majakovszkij

Vlagyimir Majakovszkij nem egyértelmű alakja a világirodalomnak. Munkásságát a költő a régi világ elleni lázadással kezdte. Lázadó és álmodozó, úgy érezte, az a feladata, hogy egy szebb jövő eljövételét elősegítse. De ezek a vágyak, sajnos nem valósulhattak meg. Élete keserű csalódások sorozata. V. Majakovszkij végül az öngyilkosságba menekült, agyonlőtte magát, de halála körülményei pontosan még mind a mai napig tisztázatlanok.

Vlagyimir Majakovszkij 1893. július 19-én született Bagdadiban (Grúzia) orosz erdész családjában. Anyja herszoni földművesek lánya volt. Erre hivatkozva írta később származásáról: Dédapám után kozák, nagyapám után szicsovik vagyok, élni pedig Grúziában kezdtem...

1902-ben a helyi gimnáziumban kezdte meg iskolai tanulmányait. Apja korán elhunyt, s az özvegy anya gyermekeivel Moszkvába költözött. Az ifjú itt folytatta az iskolát. 1911-től a moszkvai képzőművészeti intézet festészeti szakára jutott be, ahol költői tehetségét diáktársa, Burljuk fedezte fel, aki lelkes híve volt az akadémikus ízléssel szembe forduló kubofuturista mozgalomnak. Majakovszkij is csatlakozott a futurista mozgalomhoz, akik a jövő művészete megteremtőinek kiáltották ki magukat, mindent megtagadtak, amit előttük alkottak. Az új kultúrának, kiáltványuknak (*Pofonütjük a közízlést*) megfelelően, a régi társadalom romjaira kell felépíteni. Az általánosan elfogadott szabályok és normák elleni lázadás teljesen megfelelt a fiatal Majakovszkij felfogásának, nyughatatlan természete állandóan széles teret és lehetőséget keresett önmaga megvalósítására, költői tehetségének, a szokatlan formák és globális eszmék kivitelezésének. A futurista mozgalom kiáltványában foglaltakat, a régi világ elleni harcról és a művészet megújításáról, Majakovszkij saját élete és munkássága programjának is tekintette. Verseiben – *Nesztek!, Nektek!, Teli torokból*, és poémáiban – *Nadrágba bújt felhő, Hátgerinc-fuvola* stb., melyek 1912–1916 között születtek, a régi világnak szóló kihívást fogalmazta meg. Tétlenséggel és közömbösséggel vádolta a tömegeket, szerinte mindenkinek a szebb jövő megteremtésén kell munkálkodni.

Az októberi forradalmat a maga ügyének is tekintette, és fáradhatatlanul harcolt az újért, politikában és művészetben egyaránt. A néptömegek költővezérének, szószólójának tekintet-

Az orosz futuristák kísérletei

Az orosz futuristákat a társadalom és művészet megújításának szándéka egyesítette, de némi eltérés azért volt céljaik megvalósításában. A kubofuturisták a forradalom hívei voltak, a művészeti, az erkölcsi hagyományokat, a régi életformát, az emberi egyéniséget tagadták, ezzel is szorgalmazva a „világember”, a „világharmónia” mihamarabbi létrejöttét. Az egofuturisták ezzel szemben minden változást az emberi tudat fejlődésével magyaráztak, verseiket nagyfokú líraiság jellemezte. A *Mezonin költészet* csoport a klasszicizmus felé fordult. Tagjai nem tagadták a világkultúra értékeit, ők az új formákat keresték megszállottan. A *Centrifuga* csoport képviselői – A. Puskin, F. Tyutsev, A. Fet stb. költői hagyománya követőiként tekintettek magukra, mérsékelt álláspontra helyezkedtek, a történelem, a kultúra és természet örök törvényeihez igazodtak. A forradalom útján történő átalakulást veszélyesnek tartották. Vezetőjük, B. Paszternak szerint a költő feladata: *mindenkinek a valóságot kell megjeleníteni művészetében, alkotásaiban.*

te magát. De hamarosan csalódnia kellett, álmait, vágyait nem tudta megvalósítani. Ismert tény, hogy *Csudajó* c. elbeszélő költeménye után meg akarta írni a *Nagyon rossz* címűt is, melynek néhány fejezete el is készült. De a szovjethatalomnak nem volt szüksége olyan irodalmi alkotásra, mely a rosszról szól. Csak olyan költő kell, aki dicsőíti az új társadalmi rendet. Élete utolsó esztendeiben furcsa emberek jelentek meg körülötte, akik mintha szándékosan az öngyilkosság felé irányították volna. V. Majakovszkij 1930. április 14-én lőtte főbe magát moszkvai lakásán – 36 esztendőskorában. Halálát követően a sztálini hatalom „a korszak legkitűnőbb költőjének” kiáltotta ki, valódi újításairól, satirikus műveiről mélyen hallgattak.

S ti tudnátok-e? c. vers. A költeményben két világot állít egymással szembe – a mindennapit és a költő képzeletében létezőt, s ily módon lehetségessé válik meglegelni a mindennapokban a magas költészetet. Kétféle szóképzletet használ Majakovszkij – a valóságot tükröző szavak csoportját (*vászon, freccsen, kocsonya, bádog* stb.), és azokat, melyek egy másik világot szimbolizálnak (*noktürn, fuvola, óceán*). A lírai hős a valóság tökéletlenségét egyéni drámaként éli meg, ami tettekre sarkallja. Elégedetlen a polgári léttel, s a művészet révén szeretne megváltoztatni maga körül mindent. A vers fő témája: a világ átalakításának vágya és az élet szellemi értékeinek a keresése.

video-text

audio-text

S TI TUDNÁTOK-E? (1913)

Az életet vászonra csaptam:
freccsentve színét száz szerdának;
egy tál kocsonyán vigyorgattam
zord pofáját az óceánnak.
Új csókerdőt láttam lobogni
a bádog hal pikkely-során!

S ti
tudnátok-e
noktürnt: fújni
a vízcsatorna-fuvolán?
(*Tamkó Sirató Károly* fordítása)

IRODALMI BARANGOLÁS

V. Majakovszkij költői újításai

V. Majakovszkij korai korszakában mindent elavultnak tartott, szakított a régi, hagyományos, szerinte kiüresedett formákkal, erkölccsel, szembefordult a fennálló társadalmi renddel. Az 1910-es évektől a lázadás verseinek fő témája. Lírai hőse erős lelki és tetterővel rendelkezik, át akarja alakítani a mindennapi világot, a fantáziája által teremteni azt újjá. Kísérletezéseinek következtében eredeti költői rendszert teremtett. Elvetette a hagyományos versmértéket. Költeményeiben nem a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok váltakoztak. Sajátos ritmikát, mondattördelést, időmértékes hangzást teremtett. Gyakran a szimultán technikát alkalmazta, vagyis egyidejűleg használta a hangsúlyos és az időmértékes metrumokat, az ütemezést és verslábazást. Ezzel visszanyúlt a néphagyományhoz: a népdalokhoz, népballadákhoz. Verseiben nincsenek versszakok, lépcsős versformát használ, melynek köszönhetően bárhova beiktathatott egy szünetet, vagy hangsúlyosabbá tehetett bizonyos szavakat, ennek megfelelően sajátos képeket, meglepő asszociációkat teremtett. Nemcsak a verssorok végén, hanem a sor közepén, sőt a sor elején is előfordul rím, úgynevezett belső rímek. Ezzel versei érzelemmel teltettek és hangzásuk is kellemes. Tehát, ha azt vesszük, hogy V. Majakovszkij tagadott mindent, ami régi, ehhez képest gyakorlatilag a népköltészet hagyományainak megfelelően írta verseit. Viszont új költői nyelvet teremtett, és műfajt is újított, a líra, az epika elemeiből a poémát.

V. Majakovszkij

video-text

audio-text

A *Hallgassatok ide! c. vers (1914).* V. Majakovszkij meggyőződése volt, hogy az ember nem élhet szépség, képzelet, művészet és értékes lelki érzések nélkül. Ez a vezérgondolata a *Hallgassatok ide! c. versnek*. A lírai hős, a költő számára nem léteznek idő- és térbeli határok, a világmindenségben él, eljut egészen az égig. A vers fő szimbólumai a csillagok, melyek az emberi lét értelmét és célját, az alkotói elhivatottságot és az örök igazságkeresést jelképezik.

V. Majakovszkij *20 év teljesítménye c.* saját munkáinak kiállításán 1930-ban

video-text

audio-text

Adósságom Ukrajnának c. vers (1926). V. Majakovszkij tisztában volt ukrán gyökereivel, szerette az ukrán kultúrát, és előadó körútjai során gyakran látogatott Ukrajnába. Az 1920-as évek közepén pontosan tudta, hogy a szovjethatalom hogyan viszonyul ehhez az országhoz. A sztálini kormány egyes tagjai még azt is vitatták, hogy van-e egyáltalán ukrán nép és önálló ukrán kultúra. Válaszként született V. Majakovszkij *Adósságom Ukrajnának c. verse*, melyben cselekedetre szólít igen hevesen, mégpedig arra, hogy meg kell tanulni az ukrán nyelvet, megismerni az ukránság elért eredményeit, elismerni független államként és alkotó nemzetként. Ezek az eszmék mind a mai napig aktuálisak.

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Jelöljétek ki V. Majakovszkij helyét az orosz avantgárd irodalmában! **2.** Milyen újításai voltak a költőnek? **Olvasói tevékenység. 3.** Jelöljétek ki a *S ti tudnátok-e?* és a *Hallgassatok ide!* c. versekben a valós és a képzelt világot kifejező költői eszközöket! **4.** Jellemezzétek V. Majakovszkij korai költészetét! **5.** Kiket, és milyen műveket idéz V. Majakovszkij az *Adósságom Ukrajnának c. versben*? Mi a szerepe az idézeteknek? **6.** Értelmezd az *Adósságom Ukrajnának* vers címét! **Emberi értékek. 7.** Milyen új elveket fogalmazott meg V. Majakovszkij a költő és a költészet feladatáról? **Kommunikáció. 8.** Fejtsétek meg, mire gondolhatott a költő, amikor ezt írta: *Ismeritek-e az ukrán éjszakát?! Állampolgárok vagyunk.* **9.** Milyen ismeretekről (jobban mondva tájékoztatlanságról) számol be ironikusan V. Majakovszkij az *Adósságom Ukrajnának c. versben*? **10.** Mire szólít fel mindenkit? **11.** A költő által felsorolt eszmék aktuálisak-e napjainkban? **Modern technológiák. 12.** Keressetek a neten információt azokról az írókról, akiket V. Majakovszkij az *Adósságom Ukrajnának c. versben* említ! Mit jelentenek a szöveggörnyezetben? **13.** Keressetek korabeli feljegyzéseket a neten V. Majakovszkij tragikus halálával kapcsolatban! Nyomozzatok! **Alkotói tevékenység. 14.** Mondjátok el (vagy rajzoljátok le), milyen hangulat kerített hatalmába titeket a *S ti tudnátok-e?* vagy a *Hallgassatok ide!* c. versek olvasásakor! **Környezet és biztonság. 15.** Milyen környezet ellen lázadt V. Majakovszkij korai költészetének lírai hőse? **Az életre készülünk. 16.** Értelmezzétek a *noktürn* szó jelentését! Szerintetek miért használta éppen ezt a zenei szakszót versében Majakovszkij ott, ahol a hétköznapiokról ír? A hétköznapiokban mit jelentettek a költőnek ezek a kifejezések: *az életet vászonra csaptam, vigyorgattam / zord pófáját az óceánnak, S ti / tudnátok-e / noktürnt: fújni / a vízcsatorna-fuvalán?* Az élet értelmén ti elgondolkodtatok már? **17.** Írjatok rövid fogalmazást *Szükségünk van-e csillagokra?* címmel a *Hallgassatok ide!* c. vers alapján!

Borisz Paszternak

1890–1960

Kinek van még a világon ilyen határtalan térsége és ennyi fájdalma?..

B. Paszternak

Borisz Paszternak élete és munkássága egy egész korszakot ölel fel az orosz irodalomban. Munkássága kezdete egybeesik a forradalmakkal és nagy reménységek időszakával, de hamarosan reményeivel együtt szertefoszlott változásokba vetett hite is. Láttá, hogyan tapossák sárba a szabadság és testvériség eszméjét, tapasztalta, hogyan fojtotta el a szabad eszméket az erőszakos államgépezet, hogyan mosta át az emberek agyát az egysíkú ideológia. Éppen ezért Paszternak költészete és prózája a XX. század társadalmi életének sajtóságos történelmi és pszichológiai krónikája. Az ezüstkör íróihoz tartozott. Korai alkotói korszakában a szimbolizmus és a futurizmus stílusában alkotott, később saját kifejezőeszközeit keresve eltávolodott tőlük. Saját útját járta, ami ugyanolyan tragikusan alakult, mint az ezüstkör többi írója számára.

Borisz Paszternak 1890. február 10-én született Moszkvában. Édesapja, Leonyid Paszternak neves festőművész volt. Lakásukban sok híres ember megfordult, például az író L. Tolsztoj, a festőművész M. Vrubely, a zeneszerző A. Szkrjabin, Sz. Rahmanyinov. Édesanyja, Rosa Kaufman tehetséges zongoraművésznő volt. Fia is kitűnően zongorázott, a zeneművészet iránti vonzódását anyja oltotta belé. Ifjúként zeneszerzőnek készült, de mégis jogot kezdett el tanulni a moszkvai egyetemen. De A. Szkrjabin tanácsára átjelentkezett a történelmi-filológiai fakultásra. 1912-ben a németországi Marburgban G. W. F. Hegel és I. Kant filozófiáját tanulmányozta.

A bölcsélet ugyanúgy gazdagította, mint a korábban szerzett képzőművészeti, majd zenei ismeretek. Alkotásaiban szoros egységben van a filozófia, a poétika és a zene, ezzel magyarázható Paszternak művészi világszemléletének különlegessége.

Első versesköteteiben, az *Iker a felhőben* (1913) és a *Sorompók felett* (1916) a szimbolizmus és a futurizmus jegyei mellett Paszternak páratlan esztétikája is megnyilvánul: úgy festi le például a kertet, a szelet, az esőt, a tavaszt, hogy azok órála, a természetben élő, ám a természetet kultúrává nemesítő emberi lényről valljanak. Kereste a költészet új, modern formai lehetőségeit, eszmei tartalmait.

B. PASZTERNAK EGYÉNI STÍLUSÁNAK SAJÁTOSÁGAI

1. Az alkotó egyéniség életének kifejezéseként értelmezi a költészetet.
2. A természet, a költészet és az élet szoros egységként szemléli a világot.
3. A művészet fejlődésének alapvető követelményét az alkotói szabadságban látja.
4. A költő és a költészet feladata, hogy rögzítse a kor szellemiségét, bemutassa azokat az érzéseket, benyomásokat, melyeket az életben megtapasztal.
5. Az emberek történetét és életét a világkultúrával egységben szemléli, párhuzamosan a szellemi lét alapjait erősíti.
6. A líra nem más, mint a világ, a természet, az ember, a művészet és az élet bemutatása a poézis eszközeivel.

Valójában Paszternak az orosz forradalmak politikai tartalmát sohasem értette meg. Egész lelki alkatában liberális polgári értelmiség volt. A cári önkényuralmat természetesen nem szerte, megdöntését együtt ünnepelte a forradalomra kelt néppel. Ő azonban mindenekelőtt az egyéniség és ezen belül az érzékiség felszabadítását tudta a forradalom lényegének. 1917-ben a forradalom idején jelent meg *Nővérem – az élet c.* verseskönyve, amely már a teljesen érett költőt mutatta be a világnak. Az irodalmi körök már korábban is felismerték tehetségét, de

ettől kezdve volt népszerű, nagyra becsült költő. 1930-ban jelent meg *A költő halála* c. verse, melyet V. Majakovszkij tragikus halála váltott ki benne.

A két különböző egyéniségű, már ünnepezt és valóban nagy jelentőségű orosz költő kölcsönösen elismerte egymást, mindketten futuristák voltak, de esztétikai kérdésekben véleményük lényegesen eltért. B. Paszternak V. Majakovszkij öngyilkosságában az orosz értelmiség bekövetkező tragédiáit látta. Bár a hatalom ettől kezdve Majakovszkijt kinevezhette a legpártosabb bolsevik költőnek, Sztálin figyelme Paszternak felé fordult. Azt várták el tőle, hogy ő is írjon már a forradalomról. Szerették volna a szovjet irodalom hivatalos költőjének kikiáltani. Ekkor Paszternak egy időre a lírától az epikus költészet felé fordult, s sikerült a politikától függetlennek maradnia.

1934-ben írókongresszus volt Moszkvában, ahol az írókhoz az akkori ideológiával ellenkező szavakkal fordult Paszternak: *Ne áldozzák fel nevüket a jól fizető beosztás fejében... Az a szeretet, ami körülvesz bennünket népünk és államunk részéről, magában hordozza azt a veszélyt, hogy irodalmi csinovyikokká változzunk. Ki kell szakadnunk ebből a szorító ölelésből a haza és az emberek iránti mély és igaz szeretet nevében.*

1936-ban részt vett a formalizmusról szóló vitában, mely nyilvános politikai leszámolásá változott több ismert alkotó művésszel – B. Pilynyak, J. Oles, L. Sosztakovics, V. Mejerhold – szemben. 1937-ben megtagadta annak a levélnek az aláírását, melyben J. Jakir, M. Tu-hacsevszkij és a vezérkar más magas rangú tisztje halálos ítéletét kérvényezte. A féktelen megtorlások, a represszió ideje alatt Paszternak latba vetette minden befolyását, hogy megkönnyítse azoknak a helyzetét, körülményeit, akiket letartóztattak vagy büntetőtáborba küldtek. Tetteivel a hatalom figyelmét is felkeltette.

1939-ben az NKVD látókörébe került, vádiratot fogalmaztak ellene, melynek apropója V. Mejerholdhoz, a Kamara Színház rendezőjéhez fűződő barátsága volt. Mejerhold az akkori-ban kötelező proletariátust dicsőítő színdarabok helyett a klasszikusokat állította színpadra, melyek a nézőket a szépség, a belső méltóságba, a szabadság érzésére inspirálták. V. Mejerholdot letartóztatták és kémkedéssel vádolták. Mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy hamisak a vádak. Mégsem sikerült B. Paszternaknak megmenteni a barátját.

Az 1940-es években versei csak ritkán jelentek meg nyomtatásban. Megélhetése azonban biztos maradt, minthogy ekkortól éveken át fordított, főleg színdarabokat. Shakespeare-nek a legtöbb színjátékát lefordította oroszra. A végtelen terjedelmű Szovjetunió teméntelen színházában mindig sorozatosan játszottak Shakespeare-műveket. A *Hamlet*-fordításban a fennálló társadalom elleni nyílt kritikáját fogalmazta meg, ahol az ember nem élhet szabadon. A dán királyság „rothadásának” bemutatása egy az egyben az akkori szovjet államrendszerre illett. A *Hamlet* témája és a főhős lelki vívódásai Paszternak lírájának vezető motívumaivá váltak. De lefordította a teljes *Faustot*, valamint számos német, francia és lengyel drámát. Petrarca, H. Heine, T. Sevcenko verseiből is átültetett többet, tanult tőlük és csiszolta versírói tehetségét.

1945 őszén B. Paszternak hozzákezdett a *Zsivágo doktor* (ismert filmváltozata a *Doktor Zsivágo*) c. regényéhez, melynek megírására egész életében készült. (Az első feljegyzések az 1910-es évekből valók.) Ekkor már tragikus halált halt V. Majakovszkij és V. Mejerhold, elhunyt M. Bulgakov, agyonlőtték Ny. Gumiljovot és az ezüstkor más képviselőit, az írók és filozófusok közül sokan: D. Merezsikovszkij, Z. Gippiusz, I. Bunyin és mások emigráltak. Haláluk és hiányuk pótolhatatlan űrt hagyott a költőben. Tisztában volt azzal, hogy bármikor rá is sor kerülhet, éppen ezért szerette volna mihamarabb megírni saját kora irodalmi krónikáját.

A rettenetes sztálini terror ideje alatt, amikor milliók pusztultak el, írta B. Paszternak regényét arról, hogy a világban vissza kell állítani az erkölcsi normákat, a lelkeséget, az emberek szabadságát. Természetesen emiatt ő és a családja is állandó üldöztetésnek volt kitéve. Amikor 1958-ban neki ítelték a Nobel-díjat, durva lejárató kampány indult ellene a Szovjetunióban. Művét szemétnak, őt magát árulónak titulálták. Belső emigránsnak nevezték, hozzáfűzve: jobb lenne, ha valódi emigráns válnék belőle. Válaszút elé állították: vagy lemond a díjról, vagy száműzik hazájából. Az előbbi választotta. Borisz Paszternak 1960. május 30-án a Moszkvához közeli *Peregyelkinóban* hunyt el. Napjainkban B. Paszternak-múzeum működik ott, így állítva emléket a természet- és filozófiai líra és a filozófiai-pszichológiai próza mesterének. Olyan nyomot hagyott az ezüstkor irodalmában, mely mind a mai napig kivételesnek számít.

Polírozott gondolat

- Versei légiesek, mint a fecskék tavasszal. Ugyanolyan könnyedek, frissek, a magasba törnek, s miután elérik a repülési határukat, újra a föld felé veszik az irányt, hogy újabb ihletforráshoz jussanak, és minket is magukkal ragadjanak... (A. *Ahmatova*).

EMBEREK ÉS KÖNYVEK SORSA

Zsivágo doktor és a Nobel-díj

Hosszú éveken át dolgozott B. Paszternak a *Zsivágo doktor* c. regényén, de egyetlen sora sem jelent meg nyomtatásban abban az időben. Ennek ellenére a kritikusok azzal vádolták B. Paszternakot, hogy letért a szocializmus építésének kijelölt útjáról, szembe fordult saját népével. Őt magát nem tartóztatták le ugyan, de családtagjai, rokonai börtönbe kerültek. 1946-ban letartóztatták szerelmét, Olga Ivinszkát (a regénybeli Lara prototípusa), barátait, sőt szomszédait is. A kör egyre szűkült... R. Svejcerhez írott levelében így fogalmazott: *Olgát miattam tartóztatták le, hogy bizonyítékokat szerezzenek ellenem. Csak az ő kitarásának köszönhetem, hogy nem ülök börtönben, és még mindig írhatok.* B. Paszternak és regénye túlélte a borzalmas 1940-es éveket. Csak később számoltak le vele, amikor Ny. Hruscsov került a hatalomra. Annak ellenére, hogy ezt az időszakot az olvadás és az ideológiai nyomás enyhülése jellemezte, a szovjet történelmi fejlődés haladt a maga útján. Az értelmiséget ismét zaklatni, üldözni kezdték, többek között B. Paszternakot, A. Szolzsenyicint, A. Tvardovszkijt, I. Szinyavszkijt, J. Danielt, J. Brodzskijt, A. Halicsot. A regény kéziratát Olga Ivinszka őrizte meg, majd külföldre, Olaszországba juttatta, ahol a Filtrinelli Kiadó gondozásában meg is jelent 1957-ben. 1958-ban a klasszikus líra és próza kategóriájában Nobel-díjjal ismerték el páratlan tehetségét. De hazája ismét ellene fordult, „a nagytőke világával” tartott bűnös kapcsolattal vádolta őt. Kizárták a szovjet írószövetség tagságából. Veszélyes lett vele akár szóba is állni, találkozni, peregyelkinói háza állandó megfigyelés alatt állt. Az író attól félt, hogy ismét rokonain, családtagjain csattan az ostor. A hatalom is válaszút elé állította, ezért a Svéd Akadémiának címzett táviratában visszautasította a Nobel-díjat. Tette nem erkölcsi gyengeségről tanúskodott, hanem kényszerhelyzetben hozta meg illetén döntését. B. Paszternak ekkoriban már súlyos beteg volt, tudta, hogy beteg tüdeje miatt nem maradt sok ideje hátra. Nem félt a haláltól, de aggódott azokért, akiket még megmenthet. A Nobel-díj visszautasítása azonban nem változtatott sokat a helyzetén... Újabb házkutatások, letartóztatások kezdődtek. 70 éves korában érte a halál. 1987-ben a szovjet írószövetségben visszaállították a tagságát, nagyregényét Oroszországban és Ukrajnában egyszerre jelentették meg 1989–1990 között.

B. Paszternak:
Zsivágo doktor.
Az első kiadás borítója, 1957

Zsivágo doktor

A *Zsivágo doktor* c. regény kéziratának széljegyzetén olvasható az író *Bibliából* vett idézete: *Halál pedig nem létezik.* A regény címe nem véletlen. Az élő Szentlélek nevében alkotta, amit az író szeretett volna megőrizni a XX. században. O. Frejdenbergnek írta: *Ez a mi földi létünk sajtóságos könyve.* Tulajdonképpen a főhős, Jurij Zsivágo szemével láttatott és eszén-érzelmein átfuttatott forradalmi és polgárháborús élmények nagyszabású mozaikja, kavalkádja. De Jurij Zsivágo képtelen az erőszakos világban élni. Halála szimbolikus (megful), de B. Paszternak kitar abbeli meggyőződése mellett, hogy a lélek tovább él az ember halála után is. A regényben költőként is szereplő Zsivágo doktor verseskötetet is hagy maga után, s ezek a versek a sötétséggel és kegyetlenséggel szemben a szellem világosságát bizonyítják.

Ukrán motívumok B. Paszternak lírájában

1930-ban B. Paszternak a Kijev melletti Irpinyben töltötte a nyarat baráti és családi körben. Nagyon szeretett itt írni. Zinaida Nejhauzhoz, későbbi feleségéhez fűződő szerelmi románca is itt kulminált. Itteni élményeit többek között a *Ballada*, az *Irpiny*, a *Nyár* stb. versek bizonyítják.

video-text

e-text

audio-text

A *Hamlet* c. vers (1946). Ez a nyitóverse a *Zsivágo doktor versei* c. ciklusnak a *Zsivágo doktor* c. regényben. A vers *fő témája*, az ember határozott erkölcsi álláspontja a világban uralkodó erőszakkal és gonoszsággal szemben. A lírai hős mélyen átérzi a tragikus történelmi folyamatokat, azt is tudja, hogy valószínűleg egyedülként próbál tenni az igazságtalanság ellen, de hajlandó élete végéig ezen az úton haladni. Gyötrelmes lelki vívódásoknak vagyunk a tanúi, de az ember belső szabadsága győzedelmeskedik a sötétség és a halál felett. A versben irodalmi (Shakespeare *Hamlet* c. tragédiájából) és bibliai (az evangéliumból Jézus Krisztusnak a Gecsemáni kertben mondott imájából: *Atyám, minden lehetséges neked; távolítsd el tőlem ezt a poharat! De ne az legyen, amit én akarok, hanem amit te akarsz*) motívumok egyesülnek. Ezzel erősítette az író azt a meggyőződését, hogy feszült drámai helyzetekben a XX. század embere erkölcsi döntéseiben szellemi támogatást a világkultúra gyöngyszemei közt talál.

video-text

e-text

audio-text

A *Téli éjszaka* c. vers (1946) szintén a *Zsivágo doktor versei* c. ciklushoz tartozik. Címzettje Olga Ivinszka, de a vers túlnövi az életrajzzal kapcsolatos ismertetőt. Ez a költemény a szerelem himnusza, két szerelmes szív egyesülése, mely fölött nincs hatalma sem az államnak, sem a halálnak. Vezető motívumai: a hóvihár és a gyertya. A hóvihár nemcsak természeti jelenség, hanem a viharos történelmi események és a lelkekben dúló háborgások jelképe is. A gyertya világító fénye ezzel szemben – a szerelem és az élet – az ember lelki irányadója. Paszternak a fennkölt érzésekre fekteti a hangsúlyt, a vers végén megjelenő angyal a szerelmeseket óvja.

video-text

e-text

audio-text

A *Minden valóra vált...* c. vers (1956) a *Midőn kiderül az ég* c. kései versciklusának része (1953–1956), mely csak a halála után jelent meg. A ciklus lényegében összegzője addigi életének, a történelmi időszaknak, alkotói tevékenységének. Művészi küldetésének értelmében elhivatottságának érzi az emberi lét, a természet és a világ lényegének helyes értelmezését. Költői hitvallása: élni, gondolkodni, szeretni, érezni, felfedezni. Ezeket a szavakat nemcsak a költők tűzhetik zászlajukra, hanem mindenki közülünk.

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Milyen a fő tematikája és problémaköre B. Paszternak műveinek? **2.** Jelöljétek ki költői módszerének és etikai, esztétikai nézeteinek fő sajátosságait! **Olvasói tevékenység. 3.** Milyen bibliai és világirodalmi motívumok szerepelnek a *Hamlet* c. versben? **4.** Értelmezzétek a gyertya szimbólumot a *Téli éjszaka* c. versből! **5.** Milyen metaforákat és díszítő jelzőket használ a műfordító a *Téli éjszaka* c. versben a természet hangulatának megjelenítéséhez? Milyen szinonimákat használ a viharra? **Emberi értékek. 6.** Miben rejlik B. Paszternak költészetének értéke napjainkat illetően? **Kommunikáció. 7.** Vitatéma: *Nevezhetjük-e B. Paszternak lírai hősét a XX. század Hamletjének? Állampolgárok vagyunk.* **8.** Milyen polgári álláspontot képviselt B. Paszternak a sztálini repressziók idején? **9.** Keressétek ki a *Hamlet* és a *Minden valóra vált...* c. versekből a tragikus események költői megjelenítését! **Modern technológiák. 10.** A Halics orosz költő (Ukrajnában született, a Szovjetunióból emigrált 1974-ben Párizsba a szovjethatalom politikai üldözése miatt) verset írt *Borisz Paszternak emlékére* címmel (1966-ban keletkezett, de csak 1990-ben jelenhetett meg nyomtatásban). Keressétek meg A. Halics versét a neten, és mondjátok el, miért érzett szégyent a költő saját nemzedékével kapcsolatban! Mi a szerepük a versbe emelt B. Paszternak *Téli éjszaka* c. költemény részleteinek? Mely idézetek utalnak az ezüstkor költőinek tragédiájára? **11.** Keressétek a neten B. Paszternak verseinek megzenésített változatait! A *Téli éjszaka* kivételével B. Paszternak valamennyi verse népszerű dal lett. Mivel magyarázható ez? A zeneiséget milyen művészi eszközök alkalmazása erősíti? **Alkotói tevékenység. 12.** Olvassátok el kifejezően kedvenc B. Paszternak-verseteket! Előadásotokat színesítsétek prezentációval vagy zenekísérettel! **Az életre készülünk. 13.** Hogyan értelmeztétek a paszternaki kifejezéseket: *a lényegre törekedni, új felfedezéseket véghezvinni?* Mit jelentenek ezek számotokra?

NEGATÍV UTÓPIA A VILÁGIRODALOMBAN

A NEGATÍV UTÓPISZTIKUS IRÁNYZAT FEJLŐDÉSE A XX. SZÁZADBAN: JELLEGZETESSÉGEI ÉS KÉPVISELŐI

Kezdjünk hozzá először egy tükörgyár felépítéséhez; az elkövetkezendő években ne gyártsunk mást, csak csupa tükröt, és jó alaposan nézzük meg magunkat.

Ray Bradbury

A negatív utópia fogalma és kapcsolata az utópiával. A *negatív utópia* olyan irodalmi irányzat, amelyik kritikusan ábrázolja a szépirodalomban a veszélyes társadalmi folyamatokat, a szociális kísérletezések következményeit, az államrendszernek azon embertelen arcukat, amely a *tökéletesedés* fogalma mögé bújva, valamint vonzó eszmék köntösébe öltözködve az erőszak ideológiáját követi, erkölcstelen és megfosztja az embereket alapvető jogaiktól.

Jóval a negatív utópia megjelenése előtt jött létre az *utópia* (a görög *u* – nem, *topos* – hely szavak alapján, vagyis seholy-hely; illetve *eu* – jó, *topos* – hely, vagyis jó hely). A szépirodalomban az utópia nem más, mint egy ideális társadalmi rendszer modellje, mely megfelel az ember és társadalom közötti egyensúlyról alkotott írói elképzeléseknek. Az utópia ellenpólusa a negatív utópia, más szóval a szociális rendszer negatív (kritikus) modellje, ami szemben áll a boldog társadalom képével.

Az utópia gyökereit a népköltészetben (az ígéret földjéről és a boldog szigetekről szóló népmesékben), a különböző népek mítoszaiban (a boldog országokba vezető utak kutatóiról és varázstárgyak keresőiről szólókban, melyek segítségével egy pillanat alatt álmaink országába juthatnak), vagy a *Bibliában* (Krisztus királysága) kell keresnünk. Az ideális államról szóló leírással először Platón ógörög filozófus *Timaiosz* (Kr. e. 360) és *Állam* (Kr. e. 370–360) című filozófiai értekezéseiben találkozhatunk. Az utópia irodalmi műfajkénti megnevezése Morus Tamás *Utópia* c. művéből ered (1516), mely elősegítette több olyan könyv megjelenését a társadalmi rendszer jobbá tételéről, mint Tommaso Campanella *Napváros* című műve (1602), Francis Bacon *Új Atlantisz* (1624) című értekezése, illetve James Harrington *Oceana* (1656) című alkotása és mások.

A negatív utópia az utópisztikus műfaj hagyományai alapján alakult ki a nemzetállamok létrejöttének korában a földkerekség különböző régióiban. A negatív utópia ele-

Ifjabb Hans Holbein:
Morus Tamás portréja,
1527

A. Holbein: Utópia szigete.
Illusztráció Mórusról Tamás
Utópia c. művének harmadik
kiadásához, 1518

meit megtalálhatjuk János apostol *Jelenések könyvében*, a népköltészetben, a világ népeinek mítoszaiban (a földalatti királyságról, a különböző szörnyekről, veszélyes országokról szólóknak). Az első negatív utópisztikus irodalmi műveknek a következő alkotásokat tartják: Thomas Hobbes *Leviatán* (1651), Bernard Mandeville *A méhek meséje, avagy Magánvétek* (1714), Jonathan Swift *Gulliver utazásai* (1726–1727), Samuel Johnson *Rasselas, Abyssinia hercegének története* (1759).

Az utópia és a negatív utópia különösen a felvilágosodás korában fejlődött aktívan, amit elősegített annak a világnézeti elképzelésnek a terjedése, hogy a társadalmat csakis az értelem segítségével lehet átalakítani. A boldogabb társadalom utáni vágy szervesen összeforrott a fennálló szociális rendszer kritikájával. Ebben az időszakban az utópisztikus és negatív utópisztikus műfaj elemei szoros összefüggésben voltak egymással (sokszor egy művön belül, például Swift *Gulliverjében* egyszerre találkozhatunk pozitív és negatív társadalmi modellel), gyakran megtalálhatjuk őket a realizisztikus (D. Diderot, Voltaire, J.-J. Rousseau) vagy misztikus-

fantasztikus elbeszélésekben (J. W. Goethe).

A negatív utópia fejlődése a XX–XXI. században. A negatív utópia műfajkénti megerősödése és végleges elhatárolódása az utópia műfajától a XX. század első felében történt meg. Ennek kiváltója egy sor történelmi esemény volt: az oroszországi és kelet-európai forradalmi események, a társadalmi kísérletezések, az első és második világháború, a fasizmus terjedése Nyugat-Európában, a kommunista ideológia térhódítása a Szovjetunióban – mindezek az események a szépirodalomban művészi eszközök kifejezésével jelentek meg, és az erőszak elleni mozgalmak kibontakozásához vezettek.

A szocialista kísérletezések és a szovjet ideológia káros következményeinek kritikája jelent meg a következő negatív utópiákban: J. Zamjatin *Mi* (1920); Karel Čapek *R.U.R.* (1920); M. Bulgakov *Ördögösdí, Végzetes tojások, Kutjaszív* (1924–1925), *Mester és Margarita* (1928–1940); A. Platonov *Gödör* (1929–1930); Aldous Huxley *Szép új világ* (1932); George Orwell *Állatfarm* (1945) és *az 1984* (1949); Ray Bradbury *Fahrenheit 451* (1953); Julij Daniel *Itt Moszkva beszél* (1962) című regénye és mások. A felsorolt művek többsége az 1980-as évek végéig tiltólistán volt a Szovjetunióban, így Ukrajnában is.

A negatív utópia műfajának fejlődésére nagy hatással voltak a XX. század utolsó harmadában és az ezredfordulón zajló globális változások a világban: a Szovjetunió felbomlása, az európai országokban végbemenő átalakulási folyamatok. Ide sorolhatjuk a következő műveket: V. Akszonov *A Krím sziget* (1981), V. Vojnovics *Moszkva 2042*, (1986), F. Iszkander *Nyulak és boák* (1982), L. Petruszevszkij *Új Robinzonok* (2000).

Napjainkban a negatív utópisztikus művek tartalmát a globalizáció, az ökológiai problémák, a társadalmi és lelki elidegenedés és az ifjúság körében tapasztalható negatív folyama-

Az ezredfordulón és a XX. században végig az ukrán írók is alkottak az utópia és a negatív utópia műfajában. A szocialista átalakítások következtében több olyan író műveiben is ötvöződtek az utópia és a negatív utópia elemei, mint V. Vinnicsenko (*Napfény gép* (1928)), M. Hviljovij (*Egy üdülőövezet története* (1924)), V. Pidmohilnij (*Város* (1927)), V. Szamijlenko (*Gaia* (1924)). Figyelemre méltó alkotásai napjaink ukrán disztópia regényeinek J. Andruhovics *Moszkvaiász* (1992), V. Sevcsuk *Egy láthatatlan sziget madarai* (2012), T. Antipovics *Halálos csodák országa*, J. Melnik *Mása, avagy a posztfasizmus* című alkotásai. V. Morozov fordította ukrán nyelvre Aldous Huxley *Szép új világát*, J. Sevcsuk ültette át ukránra George Orwell *Állatfarmját*, V. Sovkun az *1984*-et Orwelltől, J. Krizsevicsnek köszönhetjük Ray Bradbury *Fahrenheit 451* ukrán változatát, U. Hrihorásznak pedig S. Collins *Az éhezők viadalának* ukrán fordítását.

tok is alakítják. Hasonló szellemben íródtak az alábbi alkotások: S. Collins *Az éhezők viadala* (2008), J. Dashner *Az útvesztő* (2009), V. Roth *Divergent* (2011), L. Oliver *Delirium* (2011). Az ezredfordulóra a negatív utópisztikus műfaj általános jelleget öltött. Már nemcsak regények, elbeszélések, kisregények íródnak ebben a műfajban, hanem drámák és elbeszélő költemények is. Tehát a különböző írók és költők tollából negatív utópisztikus regények, elbeszélések, mesék, elbeszélő költemények és drámák is születnek.

A negatív utópia jellegzetességei. A negatív utópia követő műfaja (antitézise) az utópiának. De külön műfajként kell kezelni a hasonlóságok – eredet, néhány sajátosság – el- lenére is.

AZ UTÓPIA ÉS NEGATÍV UTÓPIA KÖZÖS VONÁSAI

1. A társadalmi problémák művészi modellezése (az író művében kiválasztja egy adott társadalmi rendszer modelljét, amit vizsgálatnak vet alá).
2. A társadalmi jelenségek és folyamatok vizsgálata, fejlődési irányuk meghatározása, leképezése a jövőben.
3. A tudományos vagy társadalmi sci-fi módszerének alkalmazása a valósággal végzett művészi kísérletezés céljából.
4. Az államrendszerrel (humánus vagy anti humánus) alkotott elképzelések ábrázolása.
5. Pragmatikus pátosz – olyan valóság ábrázolására való törekvés, melyet át kell értékelni, meg kell változtatni, mivel tökéletesítésre szorul.
6. Az adott történelmi korról, társadalmi fejlődéssel kapcsolatos konkrét szociális-filozófiai problémák.

A NEGATÍV UTÓPIA SAJÁTOSÁGAI ÖNÁLLÓ MŰFAJKÉNT

1. A valósággal való szoros kapcsolat, ami a szerző negatív reakcióját váltja ki (az utópiát elsősorban egy elvont, álmvilág jellemez).
2. Az elnyomó állam kritikája minden szinten.
3. Az egyén és a szabadságát korlátozó állam közötti konfliktus.
4. A legfőbb probléma – az ember lelki leépülése az erőszak körülményei között, a lelki ellenállás lehetőségének vizsgálata.
5. A társadalmi abszurdításoknak, az államrendszer emberellenes voltának, az ideológiai, közigazgatási és más szociális elnyomási formák kipellengérezése a komikum (az ironia, szatíra, szarkazmus, groteszk stb.) eszközeivel.
6. Egy negatív államrendszer-modell kialakítása, ami ellentmond a humanitás elveinek.
7. Azon téves mítoszoknak és elképzeléseknek a leleplezése, melyekből a diktatórikus ideológiák és államrendszerek táplálkoznak.
8. A társadalom ábrázolása belülről olyan ember szemével, aki bonyolult viszonyban, ellentétben áll az állammal és gyakran saját magával is, pszichológiai síkra terelve így a konfliktust.

A negatív utópia és a sci-fi. A negatív utópia gyakran használja a tudományos fantasztikus írás elemeit. A szerző akaratától függően meghatározhatja az irodalmi alkotás művészi idejét és terét, vagy beépülhet a realista elbeszélésbe. A negatív utópia a szociális sci-fi egyik fajtája (néha kombinálva a tudományos fantasztikus irodalom elemeivel). Azonban nem minden sci-fi negatív utópia. A negatív utópia abban különbözik más fantasztikus művektől, hogy olyan társadalmi modellt ábrázol, amely ellentmond a humanizmus elveinek, szól az egyén és ennek a modellnek a konfliktusáról, rámutat, előrejelzi a hibás társadalmi folyamatokat. Tudományos fantasztikus elemek a negatív utópiákban nemcsak a szerző akaratából vannak jelen, hanem a valósággal való kapcsolatuk miatt is. A negatív utópisztikus művek szerzői arra figyelmeztetik az emberiséget, hogy korunk negatív társadalmi jelenségeinek szörnyű következményei lehetnek a jövőben.

Tartalma és poétikája alapján a negatív utópisztikus műveknek több fajtája ismert. Vannak szatirikus, allegorikus, lélektani, politikai, detektív, ifjúsági negatív utópiák. A negatív utópiát disztópiának, néha anti utópiának, kakotópiának, praktópiának stb. is nevezik.

Milyenek képzeltek el az új világok a XX. század elején Európában?

Aldous Huxley *Szép új világ* (1932) című regényében egy abszurd államrendszer képét alkotta meg. Az író bemutatta azt, hogyan terjed el az erőszak az emberi lét minden területén. A *szép új világban* (természetesen ez irónia) mindenki egyenlő, senkinek nincs joga a szabadsághoz és a magánélethez. Az emberek büszkéek egyformaságukra, saját gondolataikat és érdekeiket az államnak rendelik alá. Huxley jövőbeli társadalmá anyagi és műszaki értelemben nagyon fejlett, de lélekben halott. Lakói rég elfeleddék, milyenek az igazi emberi kapcsolatok, mit jelent szerelmesnek lenni, együttérezni, szenvedni. Az író a regényben az *új világot* a *vad világgal* állítja szembe, azon emberek világával, akik elszakadtak a civilizációtól. Szörnyű körülmények között élnek, nem ismerik az emberi lét legegyszerűbb szabályait sem, de a természet részeként viselkedésüket érzéseik és vágyaik irányítják. A mű főhőse, Vadember úr a vad világból kerül be ebbe a műszakilag fejlett társadalomba, ahol megmutatják neki a civilizáció minden sikerét. A regénynek ez a része klasszikus irodalmi utópiára emlékeztet, amely egyszer csak negatív utópiává alakul át. A haladás vívmányai ugyan lenyűgözik Vadember urat, de hirtelen a csalódottság és elkeseredettség keserű érzései lesznek úrrá rajta. Megérti azt, hogy a szexuális szabadság még nem jelent személyes szabadságot. Az ember az *új világban* elveszti egyéniségét, érzéketlen robottá változik, erkölcsstelen lényé, a nagy gépezet egyik csavarjává, mely mozgásban tartja a hatalmas állami gépezetet. Aldous Huxley negatív utópiájában bemutatja a műszaki fejlődés hiányosságait, az erőszak káros hatását az egyénre, az ember elszakadásának szörnyű következményeit a természettől, a társadalmi elidegenedésből fakadó fogyatékoságokat. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a műszaki fejlődés korában nem szabad megfeledkezni az emberről.

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Tárjátok fel a negatív utópisztikus műfaj kialakulásának és fejlődésének sajátosságait!
2. Határozzátok meg az utópia és negatív utópia közös, valamint eltérő vonásait! **Olvasói tevékenység.**
3. Ray Bradbury általatok ismert könyvei közül melyiket tartjátok *negatív utópiának*? Bizonyítsátok! **4.** Jellemezzétek Bradbury az egyik általatok kiválasztott művében ábrázolt világot! **5.** Emlékezzetek vissza Swift *Gulliver utazásai* című művére! Milyen negatív társadalmi modelleket ismertetek meg bennük? Írjátok le őket! **Emberi értékek. 6.** Miért, és mi ellen harcolnak a negatív utópiák szerzői? Szerkesszetez táblázatot!
Kommunikáció. 7. Mondjátok el véleményeteket a következő témában: *Milyen államban szeretnék a jövőben élni?* **Állampolgárok vagyunk. 8.** Hogyan értelmezték a *szabadság, demokrácia, despotizmus, zsarnokság, szovjet rendszer, fasizmus* fogalmakat? Segítségként használjátok az értelmező szótárt! Tartalmuk szerint mely fogalmak állnak egymáshoz a legközelebb? Illusztráljátok ezt az ukrán és a világtörténelemből vett példákkal! **Modern technológiák. 9.** Tekintsétek meg az S. Collins regénye alapján készült *Az éhezők viadala* című filmet (USA, 2012, rendező Gary Ross)! Milyen a jövő állama a filmben? Milyen mai problémákkal találkozhatunk a filmben? A fiatal hősök és hősnők közül ki száll szembe a zsarnoksággal? **Alkotói tevékenység. 10.** Készítsétek el a saját előrejelzéseketek *Európa 50 év múlva* címmel! **Vezetők és társak. 11.** Párban dolgozzatok. *Negatív utópiák kaleidoszkópja* (általatok elolvasott negatív utópiák és azok szerzőinek a bemutatása)! **Környezet és biztonság. 12.** Vita: *Miért veszélyes az emberek és az emberiség számára a parancsuralmi rendszer?* **Az életre készülünk. 13.** Milyen mai jelenségek és folyamatok lehetnek témái napjaink negatív utópiáinak? **14.** Magyarazzátok meg Bradbury alábbi mottóját: *Vajon az igazi negatív utópia egy sajátágos tükör?*

George Orwell

1903–1950

Kettő meg kettő az négy. Ha ezt korlátok nélkül elmondhatjuk, akkor szabadság van, s ebből fakad minden.

George Orwell

George Orwell (polgári neve: *Eric Arthur Blair*) 1903. június 25-én született Motihari városában (India). India ebben az időben a Brit Birodalom gyamata volt. Édesapja, Richard Walmesley Blair az Indiai Polgári Szolgálat (közigazgatási hivatal) ópium osztályán dolgozott megbízott-helyettesként. Édesanyja, Ida Mabel Blair a háztartást vezette és a gyermekek nevelésével foglalkozott. Ő szerettette meg gyerekeivel a művészeteket és az idegen nyelveket.

Édesapja elfoglaltsága miatt családjával viszonylag keveset lehetett együtt, ezért a kis Eric mamája és nővérei, Marjorie és Avril környezetében nőtt. Gyakran érezte magát egyedül, mivel nem voltak vele egykorú barátai, akikkel játszhatott volna. Ezért inkább olvasott. Imádta Jonathan Swift és Jack London műveit. Saját álmvilágot képzel el, s a kitalált hőseivel beszélgetett. Később, 1946-ban *Miért is kezdtem írni* című esszéjében a következőket írta: *Úgy 5-6 éves koromtól tudtam, hogy író leszek, ha felnövök. ... Tisztában voltam vele, hogy van tehetségem a nyelvhez és szembe tudok nézni a kellemetlen tényekkel is. Úgy tűnt nekem, hogy ez által létrehozhatom a magam világát, ahová elbújhatok a való élet gondjaitól és sikertelenségeitől.*

Középiskolai tanulmányait Angliában végezte. 1917 és 1921 között királyi ösztöndíjjal az Eton College hallgatója volt. Itt tanultak a királyi ház tagjai is, több angol politikus, államférfi, tudós, író. Középiskolai tanára volt ezekben az években Aldous Huxley, aki a francia nyelvet oktatta.

Sikeres vizsgái után, 5 éven keresztül, rendőrségi segédfelügyelőként dolgozott az Indiai Birodalmi Rendőrségnél Burmában. Egy idő után megcsömörlött a gyarmati valóságtól. Elhatározta, hogy az anyaországba utazik és író lesz, ezért 1927 őszén kilépett a szolgálatból. A nagy gazdasági válság éveiben, betegen és nélkülözve, Londonban, majd Párizsban alkalmi munkákból élt. Néha koldult és sokat csavargott. Tanított iskolában, de könyvtáros is volt. Párizs munkáskerületeiben lakott, írással foglalkozott. Később mosogatóként a Crillon-ban dolgozott. Az európai fővárosok szegénynegyedeiben megismerte a valódi életet, a kisemizettek, a társadalom peremére került emberek mindennapjait, akik nagy szegénységben tengették napjaikat, még a családjukat sem tudták eltartani. Később műveiben megjelentek a munkásosztály képviselői, az emberi munka nagyságának, a kitartásnak és a lélek erejének a megtestesítői.

Ennek a korszaknak a tapasztalatai alapján írta meg 1933-ban a *Csavargóként Párizsban és Londonban* című regényét. Ettől kezdve használta a George Orwell álnevet. Az Orwell egy Kelet-Angliában található folyó neve. Az elkövetkező években ezen a néven vonult be az angol irodalomba. 1934-ben jelent meg *Burmai napok* (napjainkban Mianmari Államszövetség Köztársaságnak nevezik) című könyve, melyben a gyarmatokon eltöltött éveknek állít emléket. Ezt követően írta meg *A lelkész lánya* c. regényét (1935), majd több politikai, művészeti és irodalmi cikke is napvilágot látott.

1936-ban nőül vette Eileen O'Shaughnessy-t, ekkor kezdődött el a spanyolországi polgárháború is. 1937 januárjától júniusáig Spanyolországban tartózkodott, mint a BBC és az *Observer* tudósítója. Később katonai kiképzésben részesült, és káplárként szolgált az aragóniai fronton, részt vett a barcelonai utcai harcokban is. A fronton megsebesült, egy mesterlövész a torkán lőtte. Egy évig nem tudott beszélni, és csak a mikrofon mellett szólalt meg újra. A második világháború idején antifasiszta rádióadások műsorvezetője volt. Feleségével együtt bujkálni kényszerült Franco pribékjei elől, ugyanis a fizikai megsemmisítés veszélye fenyegette őket a többi másképp gondolkodóval együtt. A spanyolországi eseményekkel párhuzamosan a Szovjetunióban a nagy terror időszaka zajlott, amiről Orwellnek is tudomása volt. Miután visszatért hazájába, megírta a *Hódolat Katalóniának* c. könyvét (1938).

George Orwell figyelemmel kísérte korának társadalmi-politikai eseményeit és arra a következtetésre jutott, hogy a legbátrabb demokratikus kezdeményezések bármikor kudarcba fulladhatnak, a legszebb forradalmi eszmék is eltorzulhatnak a valóság szennyes tükrében. Orwell úgy gondolta, hogy az új időknek új művészetre, új igazságérzetre van szüksége, mivel korának bonyolult körülményei között már senki sem vonhatja ki magát a társadalmi élet hatása alól és nem kergethet régi, romantikus ábrándokat. Az új könyveknek pedig arra kell ösztönözni az olvasókat, hogy kételkedjenek az általánosan elfogadott eszmékben és hangzatos lözungokban, hogy tudjanak kényelmetlen kérdéseket intézni a hatalomhoz, hogy *végiggondolják azokat a gondolatokat, melyeket nem szeretne senki végiggondolni*.

A második világháború után Orwell második feleségével, Szonjával Skóciában telepedett le, ahol befejezte az 1984 c. regényét.

George Orwell 1950. január 21-én halt meg Londonban, Nagy-Britannia fővárosában, tüdőbajban.

Polírozott gondolat

George Orwell véleménye Jonathan Swiftől

- Swift leginkább vitriolos szarkazmusával járult hozzá a politikatudomány fejlődéséhez, ami a parancsuralmi társadalmi rend ellen irányult. Ezzel leginkább a *Gulliver utazásainak* harmadik részében találkozhatunk. Swift olyan *rendőrállamról* beszél, amely tele van kémekkel, besúgókkal, ahol üldözik az eretnekeket és elítélik a *hazaárulókat*. Ennek a politikának egy célja van: a népi elégedetlenség semlegesítése és fegyveres hisztériává való degradálása.

e-text

audio-text

Az *Állatfarm* c. politikai regény, negatív utópia (1945). Keletkezésének története. George Orwell a XX. század első felében élt és alkotott, amikor jelentős társadalmi-politikai események mentek végbe az egész világban. 1917-ben Oroszországban forradalom tört ki, majd létrejött a szovjet rendszer. Az író sohasem járt a Szovjetunióban, ezért csak az újságokból, meg könyvekből szerezhetett információkat az ott történő eseményekről, a sztálini parancsuralmi rendszer szörnyűségei-

IRODALMI BARANGOLÁS

Nevezük nevükön a dolgokat

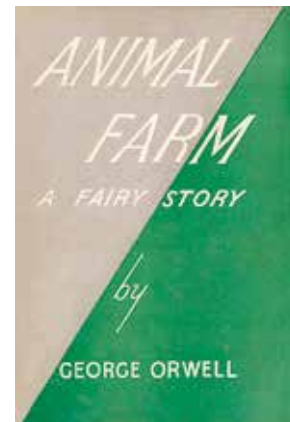
George Orwell erkölcsi álláspontja szerint meg kell szabadulni illúzióinktól, a dolgokat pedig a nevükön kell nevezni. A vezér diktatúrája – diktatúra, és az értelmiség üldözése sem más, mint üldözés. Az író sohasem volt megalkuvó, mindig a lelkiismeretére hallgatott, ezért gyakran került konfliktusba az őt körülvevő emberekkel. Elítélte Nagy-Britannia gyarmatosító politikáját, szembeszállt a fasizmussal, élesen bírálta a szovjet kormány emberellenes politikáját. Ezt írta: *Ha támogatójátok a parancsuralmi módszereket, eljöhét az idő, amikor veletek szemben fogják alkalmazni.*

ről, a *szovjet kísérletezésekről*, ahogyan ezt a korszakot Nyugaton nevezték. Nem sokkal az után, hogy visszaérkezett Spanyolországból elhatározta, hogy megírja az *Allatfarm* (angolul: *Animal Farm*) című negatív utópiát, amelyben leleplezi az úgynevezett szovjet mítoszt. Művének a szerző mesés formát kölcsönzött, hogy minden olvasó érthesse és könnyebb legyen idegen nyelvre lefordítani.

A regény műfaja. Állatokat szerepeltető mesék már az ókorban születtek a világirodalomban. A népmesékben, mítoszokban, legendákban, elbeszélésekben, fabulákban szereplő állati hősök emberi tulajdonságokkal voltak felruházva, embermódra viselkedtek, beszéltek. Az *Allatfarm* c. negatív utópiában az allegória széles társadalmi léptéket ölt, és egyfajta elferdített ünnepélyesség lengi át. Az allegorikus alakok és szituációk konkrét történelmi problémákat takarnak és széles körű erkölcsi-filozófiai tartalommal rendelkeznek. A meseszerű metaforák társadalmi-politikai szatírával és olyan tanmesével társulnak, amely nemcsak a szovjet rendszer kritikájára irányul, hanem felhívja a jövő nemzedékeinek figyelmét a kommunista ideológia veszélyes voltára.

Revolution Gone Wrong. A regény cselekménye egy gazdag angol, Mister Jones farmján játszódik, a Majorban. Mister Jones nagy földbirtokkal rendelkezik, komfortos házban él, bérmunkásokat alkalmaz, háziállatokat tart. De ezek az állatok különlegesen, emberi nyelven beszélnek, saját szabályaik szerint élnek, amiről az embereknek persze fogalmuk sincs.

Legnagyobb tiszteletnek az Őrnagy, egy öreg és bölcs disznó örvend, aki álmában jövendöli meg a forradalom eljöttét, és halála előtt három nappal adja át összegyűjtött bölcsességét a farm többi lakójának. Az Őrnagy meg van győződve arról, hogy az állatok minden bajának eredete az emberi zsarnokság, ezért arra szólítja az állatokat, lázadjanak fel az emberek ellen és építsenek fel egy új társadalmat, ahol az éhínség, kegyetlenség és megaláztatás helyett egyenlőség, testvériség, kölcsönös segítségnyújtás, gazdagság honol.

George Orwell:
Allatfarm. A könyv első kiadásának borítója, 1945

R. Stedman illusztrációja George Orwell *Allatfarm* című regényéhez, 1996

Az *Allatfarm* első ukrán fordítása

Az *Allatfarm* című állatmese-negatív utópiát először 1947-ben ültették át idegen nyelvre, és bármennyire is furcsa, ez a nyelv az ukrán volt. A regényt Ivan Csernyatinszkij álnéven Ihor Sevcsenko fordította ukránra, a Harvard Egyetem professzora, az Amerikai Ukrán Tudományos és Művészeti Akadémia tiszteletbeli elnöke, a Bizantinológusok Nemzetközi Közösségének vezetője. Az ő javaslatára írt Orwell az *Allatfarm* ukrán kiadásához előszót, melyben elsősorban a németországi táborokban rekedt és menekültté vált ukránokhoz szólt. Ezek egyszerű emberek voltak, munkások és parasztok, néhányan közülük iskolázatlanok is, de mindannyian éheztek az írott szót. Számukra fájdalmasan ismerős volt ennek a realiztikus negatív utópiának a tartalma, hisz ők otthon abban éltek, a *szovjet szabadság* és *egyenlőség* elszenvetői voltak. Ismeretes, hogy George Orwell lemondott a regény ukrán változatáért járó honoráriumról. A háború utáni nehéz években Orwellnek az ukrán néphez intézett szavai reménysugarat jelentettek az emberek számára, annak ellenére, hogy csak 2000 példány (az 5 ezerből) juthatott el az olvasókhoz, 3 ezret a szovjethatalom elkobzott és megsemmisített. A megmentett példányokat tulajdonosaik családi ereklyeként őrizték, és csak közeli ismerősöknek adták oda elolvasni.

R. Stedman illusztrációja
George Orwell *Állatfarm*
c. regényéhez, 1996

Miután az állatok elűzték Mister Jonest a farmról, először érezték magukat saját sorsuk gazdájának, lelkesen dolgoztak és önfeledten élvezték munkájuk gyümölcsét. A Major nevét Állatfarmra változtatták, majd komoly felvilágosító munkába kezdtek. Írás és olvasás tanfolyamokat szerveztek az Állatfarm minden lakója számára, ami nagyon emlékeztetett a szovjethatalom politikájára az írástudatlanság felszámolásával kapcsolatban, az 1920–1930-as években. Orwell a szovjethatalmat jellemző szókinccs alkalmazásával (*elvtárs, nagygyűlés, határozat, háromnapos munkahét, felforgató tevékenység, titkos ügynök, spontán demonstráció*) az Állatfarm mesészerű eseményeivel a Szovjetunióban történő eseményekre utalt. Az Állatfarmon hetente értekezletet, úgynevezett Nagygyűlést tartottak, ahol megtervezték a következő hét munkáját, határozati javaslatokat terjesztettek elő és vitattak meg. A vitákban mindig Hógolyó és Napóleon voltak a legaktívabbak, de észre lehetett venni, hogy sohasem értenek egyet: bármilyen javaslattal állt elő az egyik, számítani lehetett arra, hogy a másik ellenezni fogja.

Végül az állatok Hógolyót ellenségnek nyilvánították, elűdözték a farmról, és kiépült Napóleon diktatúrája.

A szereplők rendszere. Az Állatfarmon élő állatok különféleképpen viszonyultak a felkeléshez. A disznók például a hatalom megszerzésének eszközét látták benne. Intelligensebbek voltak a többiekénél, ezért a kezükbe ragadták a hatalmat, nem dolgoztak, csak utasításokat osztogattak, mások munkájából éltek, hogy *helyreállítsák erőiket*. Hogy miben fáradtak el? Süvi elmondása szerint a disznóknak nap mint nap hallatlan munkával olyan rejtelmes dolgokat kell összeállítaniuk, mint a különböző dossziék, jelentések, jegyzőkönyvek és emlékeztetők. *Ezek nagy papírlapok, melyeket tele kell írni, aztán mihelyt teli vannak írva, el kell égetni a kazánban. Mindennek mérhetetlen nagy a jelentősége a gazdaság jóléte szempontjából* – mondta Süvi. (Szijgyártó László fordítása)

Süvi – a hazudozás mesterének számított, aki képes volt kiforgatni a tényeket, meg tudta győzni az embereket arról, hogy a fekete tulajdonképpen fehér. Ékesszólásának köszönhetően az állatok tudatában megjelent az ellenségkép: először egy ember formájában, akitől meg kell védeni a farmot. Később azonban az ember hatalmának helyreállítása kezdett valószínűtlennek tűnni, ezért új ellenségre volt szükség, olyan árulóra, akire rá lehet kenni mindent. Ómiatta történtek a természeti katasztrófák (például, amikor a vihar elpusztította a szélmalmot), vagy véletlenszerű baklövések: a hombár kulcsának elvesztése, egy betört ablaküveg, vagy felborult tejeskanna. Süvi folyton azt bizonygatta, Hógolyó már a kezdetektől bűnös tevékenységet folytatott, *mindezt bebizonyítják azok a dokumentumok, amelyeket nemrégiben találtunk meg*. Természetesen ezek a vádak mélyen megdöbbenetették az állatokat.

A *kolhozrendszer híveinek* legnépesebb csoportját a birkák képezték, akiknek nem volt saját véleményük, ezért könnyű volt irányítani, becsapni őket. Örömmel ismételték a disznók által kitalált jelszavakat, bár egy szót sem értenek belőlük. A tyúkok hirtelen fellázadtak a rendszer ellen, de rögtön megtorlásokat foganatosítottak velük szemben. Napóleont mindenüvé hatalmas kutyák követték, a vezérdisznó *támogatói*, akik széttépték gazdájuk összes valós vagy vélt ellenségét.

Az *Állatfarm* elsősorban társadalmi szatíra, de vannak benne bőven ironikus, groteszk, de mélyen lírai elemek is. A kevés pozitív hős közül az egyik a ló, *Bandi* karaktere, aki az egyszerű munkásembereket képviseli. Tiszteletre méltó személyiség és együttérzést vált ki az olvasókból. Miközben a farmon ravaszabbnál ravaszabb politikai cselszövések tudódnak ki, Bandi a munkába menekül, *majd keményebben dolgozom*, mondja, a farm javára. Amikor pedig

beleszakad a munkába, a disznók vágóhídra küldik. A szerző így mutatja be azoknak az embereknek a tragédiáját, akik hittek az új rendszerben, és gyakran az életükkel fizettek ezért. Számptalan bizonyíték van erre a Szovjetunió történetében.

A vezér allegorikus alakja. *Napóleon* a farmon erőszakkal veszi át a hatalmat és diktatúrát vezet be. Az Állatfarm vezérévé kiáltja ki magát, különböző érdemrendeket adományoz *széreny személyének* és beköltözik Mister Jones házába, mert jobban illik a *Vezér méltóságához*, hogy házban lakjon, nem pedig holmi disznóólban. Napóleonról most már sohasem beszéltek egyszerűen Napóleonként. Szertartásosan mindig csak úgy emlegették, hogy *Vezérünk*, *Napóleon elvtárs*, és a disznók szívesen találtak ki számára mindenféle titulusokat: ő lett *Minden Állatok Atyja*, az *Emberiség Réme*, a *Juhnyáj Védelmezője*, a *Kiskacsák Barátja*, meg még sok efféle. A szovjet vezéreket, Lenint, Sztálint, Hruscsovot, Brezsnyevet, hasonlóan istenítették a maguk idejében.

Az *Állatfarm* c. negatív utópiában minden sikert, a sors minden mosolyát Napóleon érdemének tekintették. Valójában azonban a farmon az élet egyáltalán nem volt boldog: az állatok nehezen dolgoztak, gyakran éheztek, bár a külvilág előtt a hatalom ezt titkolta. Az emberek ezért azt gondolták, hogy a farm virágzik. A *hatalom* pedig arról próbálta meggyőzni *statisztikai adatok* sokaságával az állatokat, hogy sokkal jobban élnek, mint korábban. A szovjethatalom hasonlóképpen próbálta elhallgatni a világ előtt az ukrainai éhínséget és más szégyenletes társadalmi eseményeket. Az állatok kötelessége volt hűségesnek és alázasatnak lenni. Akik pedig kételkedni mertek Napóleon tökéletességében, azokat felfalták a Vezér hűséges vérebei.

Eközben a tények elferdítése a farmon abszurd méreteket öltött. Feje tetejére állt a világ. A disznók két lábon kezdtek járni, a régi jelszavakat újak váltották: *Négy láb jó, két láb jobb!*, *Minden állat egyenlő, de egyes állatok egyenlőbbek a többinél*. A disznók elárultak mindent, amiben addig hittek és a *félreértések korszaka* után kiegyeztek az emberekkel és már *nem tudták megmondani, melyik az Ember, és melyik a disznó*. A regény fő mondanivalója: hogyan válik egy eredetileg szép és nemes elképzelés totális diktatúrává.

R. Stedman illusztrációja George Orwell *Állatfarm* c. regényéhez, 1996

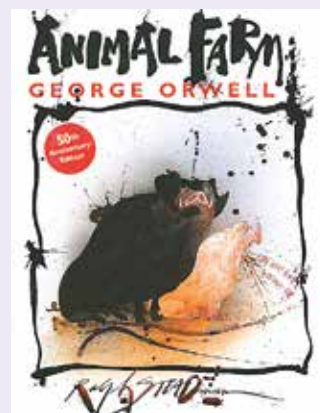
EMBEREK ÉS KÖNYVEK SORSA

Veszélyes könyvecske

Az *Állatfarm* c. negatív utópia megírásának gondolata George Orwell fejében már 1937-ben megszületett, de terve megvalósításához csak 1943 végén kezdett hozzá, amikor a BBC munkatársa volt. Már akkor világos volt, hogy a művet nehéz lesz megjelentetni. Nagy-Britannia ugyanis a Szovjetunióknak szövetségeseként harcolt a náci Németország elleni háborúban, ezért a hivatalos körök nem nézték jó szemmel a sztálini rendszer nyílt bírálatát. Miután George Orwell befejezte a könyv kéziratának megírását, a kiadók többsége elutasította annak megjelentetését. T. S. Eliot, a Faber&Faber könyvkiadó képviselőjében levélben fordult Orwellhez, melyben a következőket írta: *Nem vagyunk meggyőződve arról, hogy a mai politikai helyzetet ebből a nézőpontból kellene kritizálni*.

Egy másik kiadó pedig, amikor elolvasta a *Tündérmese* alcímet, azzal az indokkal utasította el az *Állatfarm* kiadását, hogy a piacon nincs kereslet a gyermekirodalomra.

Végül a regény 1945. augusztus 17-én jelent meg 4500 példányban. Novemberben pedig még 10 000 példány látott napvilágot. Ezután az *Állatfarmot* még számtalanszor kiadták.

R. Stedman illusztrációja George Orwell *Állatfarm* c. regényéhez, 1996

A regénynek nincs igazi befejezése: a záró képből az állatok felfedezik, hogy már nem tudják megkülönböztetni a disznót az embertől. Bizonytalan például, hogy milyen sors vár az állatokra. Ugyanakkor Orwell fontos kérdéseket feszeget: Mi a szabadság? Mit értünk egyenlőség alatt? Hogyan lehet egy sikeres demokratikus társadalmat felépíteni? Milyen vonásokkal kell rendelkeznie egy vezetőnek? Hogyan válhatunk öntudatos polgárokká? Ezekre a kérdésekre nektek is válaszolni kell!

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Mondjátok el az *Állatfarm* c. negatív utópia megírásának körülményeit! Magyarázzátok meg a mű címét! **2.** A szovjet valóság milyen negatív vonásai tükröződnek a regényben? **Olvasói tevékenység. 3.** Milyen művészi eszközök használatával tárja fel a szerző művében a szovjet rendszer abszurditását? Hozzatok fel példákat iróniára, szarkazmusra, szatírára, groteszkre és paródiára! **4.** Keressetek a műben verseket, dalokat és jelszavakat! Mutassátok be rejtett értelmüket! **5.** Jellemezzétek a mű allegorikus szereplőit: a Vezért, annak követőit, az öröket, rabokat! **6.** Értelmezzétek az allegorikus alakok neveit! **Emberi értékek. 7.** Bizonyítsátok, hogy az *Állatfarm* c. negatív utópia egészében több a szovjet valóság kritikájánál! Tárjátok fel aktualitását a jelen számára! **Kommunikáció. 8.** Vitatéma: *Hogyan értelmezték az egyenlőséget, mint a demokrácia elvét? Állampolgárok vagyunk. 9.* Műve ukrán kiadásához írt előszavában Orwell azt írta, hogy célja a szovjet mítosz lerombolása volt. Hogy gondoljátok, mi volt a lényege a szovjet mítosznak, és hogy hozták létre? **10.** Vannak-e napjainkban ideológiai mítoszok? Válaszotokat indokoljátok meg! **Modern technológiák. 11.** Nézzétek meg az interneten az *Állatfarm* c. rajzfilmet (rendezte Halász János és Joy Batchelor, Nagy-Britannia, 1955) vagy az *Állatfarm* c. filmet (rendezte John Stephenson, USA, 1999)! Hasonlítsátok össze a látottakat a könyvvel! **Alkotói tevékenység. 12.** Készítsétek el Napóleon Vezér beszédét a Farm napja alkalmából! **Környezet és biztonság. 13.** Mitől óvott Orwell az *Állatfarm* c. regényében? **Az életre készülünk. 14.** Keressetek 3-4 analógiát a történelemből az *Állatfarm* c. negatív utópia hőseihez!

Az 1984 című regény (1949). Megírásának körülményei. A XX. század a nagy remények és tragédiák korszaka volt. Az első, majd a második világháború, a sztálini diktatúra virágkora, a faszizmus és nácizmus terjedése Európában, az értelmiség üldözése, a féktelen terror a megszállt országok békés lakossága ellen, a tudományos találmányok és műszaki vívmányok (atombomba, mérgező gázok) felhasználása háborús célokra, mindez mély erkölcsi, gazdasági és politikai válsághoz vezetett a világban.

J. Burton illusztrációja
George Orwell *1984*
c. regényéhez, 1949

George Orwell tisztában volt azzal, hogy a kegyetlenkedés fokozódása és a diktatórikus rendszerek térhódítása az emberiség pusztulásához vezethet. *1984* című regényében sikerült bemutatni a korabeli társadalomban eluralkodó tehetetlenség hangulatát, az emberek közötti elidegenedést és az erkölcsi eszmék teljes elvesztését. A regény ötlete 1943-ban született meg Orwell fejében. Műve megírásához Orwell merített más korabeli negatív utópiákból is: Aldous Huxley *Szép új világából*, J. Zamjatin *Mi* című regényéből.

Az 1984 című regény művészi világa. George Orwell egy fantasztikus világot mutat be a regényében, ahol félelmetes és veszélyes élni. A Föld bolygón három szuperállam osztozik ekör: Óceánia, Eurázsia és Keletázsia, és amíg Óceánia háborúban áll az egyikkel, rendszerint békében él a másikkal. Óceánia lakói számára a háború megszokott jelenség. A teleképnek nevezett televízió az öntöttvas-termelés sikereiről, a Kilencedik Háróméves Terv túlteljesítéséről, a csokoládé-fejadag növeléséről, illetve a *hatalom bölcs vezetéséről* számol be, amely a társadalmat egy új boldogabb élethez vezet. A valóságban azonban az

emberek állandó nélkülözésben élnek: a lakóházakat nem tatarozzák, a tetők beáznak, a fűtőberendezés nem működik, a villanyáram-szolgáltatást időről-időre kikapcsolják takarékosági célokból, állandó a hiány borotvapengéből és cipőfűzőből is.

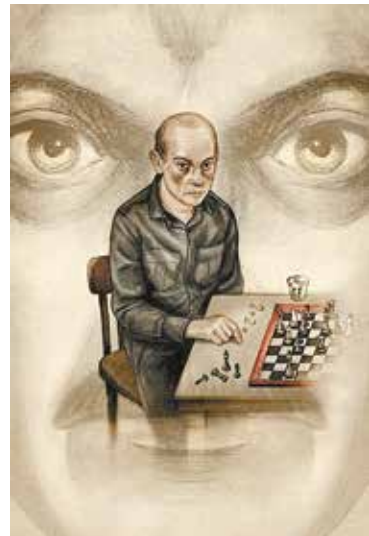
Óceániát a Párt vezeti, amely Külső és Belső Pártra tagolódik. A Belső Párt létszáma korlátozott. Tagsága ezért több hatáskörrel bír, különleges előjogaik vannak és fontos, bonyolult feladatokat teljesítenek. A regény főhőse, Winston Smith és szerelme Julia a Külső Párt tagjai, vagyis a rendszer *csavarjai és fogaskerekei*, melyek biztosítják az állami gépezet zavartalan működését. A párttagságon kívül a társadalom többségét a prolik alkotják (a *proletariátus* szó rövidítése), vagyis az egyszerű kétkézi munkások, akik a legalantasabb munkákat végzik, és nem vesznek részt a politikai életben. A Párt élén a *Nagy Testvér* áll, egy titokzatos valaki, akit még senki sem látott, ő a hatalmi központ és a totalitarizmus jelképe.

A kormányzás apparátusát négy minisztérium képezi. Az egyik az Igazság-minisztérium, amelyhez a hírszolgálat, a szórakoztatás, az oktatás és a szépművészetek tartoznak, a másik a Béke-minisztérium, amely a háborút intézi, a harmadik a Szeretet-minisztérium, amely a törvényeket hozza, és a rendet tartja fenn, a negyedik a Bőség-minisztérium, amely a gazdasági ügyekért felelős. A minisztériumok elnevezése szöges ellentétben áll a valósággal, Óceániában ugyanis a világ feje tetejére van állítva, semmi sem az, aminek látszik. A határok mentén háború zajlik, az emberek többsége mélyszegénységben él, a törvényalkotás és igazságszolgáltatás pedig kizárólag megfélemlítésen és kínvallatáson alapszik.

Óceánia lakói leginkább a Gondolatrendőrségtől félnék, mivel az tud titkos gondolataikról és érzéseikről. A Gondolatrendőrség a törvények felett áll és mindenkit, aki fellázad a Párt ellen, büntetőtáborba zár vagy halálra ítél. Az *1984* című regényből megismert államban nem a valódi bűnösöket ítélik el, hanem azokat, akikről feltételezik, hogy elkövethetnek valamit, a jövőben veszélyessé válhatnak a rendszer számára, bár még semmit sem tettek. Óceániában legsúlyosabb bűncselekménynek a gondolatbűn számít. Az emberek sehol sem lehetnek egyedül, ugyanis a Nagy Testvér képmása megfigyeli őket. A lakások központi helyén a telekép található, egy olyan televízió, amely nemcsak megdolgozza a lakásban élők tudatát, hanem meg is figyeli őket.

A múlt megváltoztatható. George Orwell szerint a zsarnokság legnagyobb ellensége a valóság. Ha a Párt megtanulja tökéletesen ellenőrizni az emberek tudatát, akkor bármilyen tartalommal, akár a legabszurdabbal is, meg tudja tölteni. Az Igazság-minisztériumban mindennap és minden percben átírják az újságokat, könyveket és más okmányokat, a Párt éppen aktuális vonalához igazítják az azokban leírtakat. *Aki, uralja a múltat – hirdeti a Párt jelmondata –, az uralja a jövőt is; aki uralja a jelen, az uralja a múltat is.* (Sziógyártó László fordítása) Az *1984* című regényben ábrázolt világban valójában nincsen se múlt, sem pedig jövő. Csak a jelen van, a Nagy Testvér jelene, ahol a Pártnak mindig igaza van.

Ember a rendszerrel szemben. A regény főhőse, Winston Smith magányosnak és tanácstalannak érzi magát a lelketlen világban, és naplót kezd vezetni, hogy rendezze gondolatait, és elhatárolja magát az általános örülettől. A főhős meg szeretné érteni a Párt tevékenységének indítékait, bonyolult kérdéseket tesz fel környezetének és saját magának. Winston Smith és Julia között szerelem szövődik, olyan érzéseket táplálnak egymás iránt, ami tilos Óceánia minden polgára számára.

J. Burton illusztrációja
George Orwell *1984*
c. regényéhez, 1949

A gondolatbűnt azonban nem lehet eltitkolni. Ezt mind a ketten pontosan értik. A Gondolatrendőrség előbb vagy utóbb elfogja és elpusztítja azokat, akik önállóan akarnak gondolkodni és élni (még ha gondolatban vagy az érzelmeikben is). Igazság-minisztériumi kollégájával, Symével folytatott beszélgetései után arra a következtetésre jut, hogy Syme előbb vagy utóbb el lesz gázosítva, mivel túlságosan intelligens, nyíltan beszél, sokat olvas, és olyan kérdéseket tesz fel, amelyeket inkább el kellene hallgatni. A Parsons házaspárt pedig saját gyerekei figyelik meg. Mister Parsonst végül a lánya jelenti fel azért, amit álmában beszélt.

A mű szerkezete. A regény első részében megismerkedhetünk a főhős, Winston Smith világával. Ezzel veszi kezdetét egy ember története, ami a következő részekben bontakozik ki. A második rész Winston és Julia szerelméről szól, illetve az O'Briennel való kapcsolatfelvételtől a Párt elleni földalatti harc megszervezése céljából. A harmadik rész vázolja Winston *gyógyításának* történetét a Szeretet-minisztériumban.

A regény elején Winstonban kételyek merülnek fel a világgal kapcsolatban, amelyekben él. Kérdéseket fogalmaz meg, beírja őket a naplójába, majd megválaszolja azokat. Később a Szeretet-minisztériumban O'Brien ugyanezeket a kérdéseket fogalmazza meg, majd következetesen válaszol is rájuk. Ezek a válaszok azonban ellentmondanak Winston korábbi elképzeléseinek és megsemmisítik egész személyiségét. Winston tehát választ kap azokra a kérdésekre, amelyek érdekelték, de ez lehetetlenné teszi további életét.

Regényében George Orwellnek sikerül bemutatni a teljes jogfosztottságban élő emberek magányosságát és tanácstalanságát egy olyan társadalomban, ahol lábbal tiporják a gondolat szabadságát, nincsenek őszinte emberi kapcsolatok, sőt emberek sincsenek. *Ha ember vagy, Winston, akkor te vagy az utolsó ember. A te fajtád kihalt; mi vagyunk az örökösök. Egyedül vagy, érted, kívül vagy a történelmen, nem létezel* – mondja O'Brien Smithnek. (Sziygyártó László fordítása)

Az Orwell által kitalált parancsuralmi világban a Párt sohasem semmisíti meg az ellenfeleit, ugyanis nincs szüksége mártírokra, akik inkább meghalnak, de nem adják fel elveiket. Ez pedig a rendszer végét jelenti. A Szeretet-minisztériumban a bűnözőket *kijavítják, gyógyítják*, hogy *normálissá* váljanak a társadalom életképes tagjaivá. Ebben van a Szeretet-minisztérium elnevezésének mélyeséges értelme, hisz ott bárkitől képesek megszerezni a szükséges információt, akárkit rávesznek arra, hogy elárulja szeretteit, hozzátartozóit, elpusztítják az emberek Énjét, megtanítják mindenkinek szeretni a fennálló rendszert. George Orwell regényének utolsó lapjain tanúi lehetünk a főhős erkölcsi halálának, Winston megszereti a Nagy Testvért. A Szeretet-minisztérium tehát elérte a célját. Ellent tudott volna-e állni Winston Smith a rendszernek a totális ellenőrzés és erőszak körülményei között? Ezt a kérdést az író kortársaihoz és a jövőndő nemzedékeihez intézte.

EMBEREK ÉS KÖNYVEK SORSA

A regény, amely félelmet keltett a hatalomban

George Orwell 1984 című regényében feltárta a totalitarizmus lényegét, a hatalom gyakorlásának főbb elveit, létének igazi célját és a társadalomirányítás módszereit. Orwell ír a sztálini korra jellemző össznépi gyűlöletkeltésről; a bénító félelem légköréről; a gyáva megalkuvásról és elvtelenségről, ami a fehérről is azt állítja, hogy fekete; a törvénytelenégekről; a besúgásról; a független gondolatokhoz és érzésekhez való jog tagadásáról; a hivalkodó népünnepélyekről, melyek mögött valódi teljesítmény híján gazdasági kalandorság és politikai melléfogás van csupán; arról hogy az embereket át akarják alakítani a rendszer *csavarjaivá* és *fogaskerekeivé*, megfosztva őket a szabadságnak még a látszatától is. Megjelenése után a mű még az USA-ban is be volt tiltva egy darabig, ugyanis a kormányzat veszélyesnek tartotta kiadását. A Szovjetunióban pedig csak 1989-ben jelenhetett meg egy időben A. Szolzsenyicin *GULAG szigetszoportjával*, melyben az író a kommunista rendszer népellenes arculatát mutatja be.

J. Burton George Orwell 1984 c. regényének borítója, 1949

Polírozott gondolat

Erich Fromm utószavából George Orwell 1984 c. regényéhez

• Meg lehet-e annyira változtatni az ember belső mivoltát, hogy elfeledje mi a szabadság, méltóság, becsület, szerelem, vagyis elfelejtse azt, hogy ő ember? Van-e az emberben elég akarat ahhoz, hogy ellenálljon az alapvető emberi értékek lábbal tiprásának, és hogy az elembertelenedett társadalmat emberivé változtassa. Ha az 1984 című regény világa a földkerekség fő életformájává válik, ez a világ örült és életképtelen lesz. (George Orwell finoman utal erre, amikor a pártvezér szemében játszadozó örült fényekről beszél)... Az író ezt szeretné megelőzni és megpróbál felrázni minket. Ő még reménykedik ennek lehetőségében, de a korábbi utópiákkal ellentétben reményét elkeseredettség hatja át. Ez a remény pedig csak úgy válhat valóra, ha felismerjük azokat az emberiséget fenyegető veszélyeket, melyektől az 1984 című regény óv minket – a robotok társadalmának veszélyét, akik személytelenekké válnak, nem tudnak szeretni, kritikusan gondolkodni és fel sem fogják ezt a *duplagondol* (azt a képességet jelenti, hogy valaki egyidejűleg két, egymásnak ellentmondó nézet birtokában van, s mindkettőt elfogadja – *a ford. megj.*) miatt.

J. Burton illusztrációja
George Orwell 1984
c. regényéhez, 1949

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Nevezétek meg azokat a társadalmi-politikai jelenségeket és eseményeket, amelyeket az 1984 című regény ábrázol! 2. A negatív utópia milyen vonásai fedezhetők fel a műben? **Olvasói tevékenység.** 3. Mutassátok be Winston Smith lelki fejlődésének állomásait! Állítsátok össze a regényből vett idézetekből a főhős jellemfejlődésének vázlatát! 4. Határozzátok meg a szerelem szerepét a műben! 5. Írjátok ki a füzetbe a főhős naplójából a számára legfontosabb kérdéseket! Kapott-e rájuk választ? 6. Milyen módszerekkel harcolt a Párt a gondolatbűn ellen? **Emberi értékek.** 7. Nevezétek meg azokat az értékeket, amelyek elvesztek Óceániában! Miért nem volt helyük ebben az államban? **Kommunikáció.** 8. Vitatéma: *Hogyan tud az ember ellenállni a totalitarizmusnak? Állampolgárok vagyunk.* 9. Rajzoljátok be a füzetetekbe Óceánia állami rendszerét! Milyen létező diktatórikus rendszerekhez hasonló? Válaszokat indokoljátok meg! **Modern technológiák.** 10. Nézzétek meg az interneten a Michael Radford által 1984-ben rendezett 1984 című filmet, mely George Orwell azonos című regénye alapján készült. Sikerült-e a rendezőnek és a színészeknek felidézni a főhősök alakjait és a félelem légkörét Óceániában? **Alkotói tevékenység.** 11. Írjátok fogalmazást *Mire tanítja az emberiséget az 1984 című regény?* címmel! **Vezetők és társak.** 12. Szerintetek hogyan folytatódhatna az 1984 című mű? Próbáljátok továbbírni vagy rajzolni! **Környezet és biztonság.** 13. A sztálini diktatúra milyen kockázatai fedezhetők fel az 1984 című műven? 14. Milyen mai veszélyeket látott előre az író? **Az életre készülünk.** 15. Készítsetek szóbeli regényt *Ukrajna 2084-ben* címmel!

A HÁBORÚ ÉS BÉKE PROBLÉMÁJA A XX. SZÁZAD IRODALMÁBAN

NÉMETORSZÁG

AZ EPIKUS SZÍNHÁZ ELMÉLETI ALAPELVEI ÉS MŰVÉSZETI GYAKORLATA

Az új színházban a nézőknek gondolkodni, tanulni és vitatkozni kell.

B. Brecht

A műnemek és műfajok kölcsönhatása a XX. század irodalmában. A XX. század első felének irodalmában nemcsak a műfajok között mosódtak el a határok, hanem a műnemek terén is. Az írók ebben az időben új kifejezési formákat kerestek koruk bonyolult és nem egyértelmű valóságának ábrázolásához, ami művészetük megújítására ösztönözte őket. A líra elemei jelentek meg ekkor az epikai és a drámai művekben, a dráma jellemzői pedig felfedezhetőkké váltak az epika műnemében (például a regényekben). A dramaturgia is epikai elemekkel gazdagodott, ami a színházművészet megújulásához vezetett. Létrejött az *epikus színház*.

Az epikus színház alapkövét Bertolt Brecht német drámaíró rakta le, aki nemcsak teoretikusa volt az új színháznak, hanem annak színpadán is maradandót alkotott. Színházelméleti elképzeléseiről a következő műveiben írt: *Megjegyzések a Mahagonny városának tündöklése és bukása című operához* (1931), *A színész művészete* (1940), *Kis Organon a színház számára* (1949).

Bertolt Brecht a színházak két formáját különböztette meg: a *drámai* (hagyományos) *színházat* és az *epikus* (megújult) *színházat*. Brecht a maga epikus színházát szembe állította az arisztotelészi és a polgári drámai színházzal. Nem értett egyet azok hagyományos elveivel, fatalistának nevezve az ilyenfajta dramaturgiát, ugyanis korábban a drámaírók elsősorban az emberek fölé tornyosuló és azokat megbénító körülményekről írtak. Bertolt Brecht hatékony, aktív és intellektuális színházat akart. Úgy gondolta, az embernek még a legbonyolultabb helyzetekben is van választási lehetősége. A drámaíró véleménye szerint az *epikus színház megfosztja a nézőt annak illúziójától, hogy azonosuljon a szereplőkkel és azt gondolja magáról, ő is így cselekedne hasonló helyzetben. A nézőnek saját útjára kell rátalálnia. Brecht nem értett egyet azzal sem, hogy a színművek hősei a drámaíró eszméinek a szószólói. Az új színház színpadán csak élő embereknek van helyük, a maguk ellentmondásaival, szenvedélyével, tetteivel.*

IRODALMI BARANGOLÁS

Az új színház és az élet

Brecht elutasította a folyamatosan kibontakozó események bemutatását a színpadon. Véleménye szerint a színház más, mint a való élet. *Napjaink színházának nem elég csak a hősök természetes viselkedését ábrázolni a maguk világában.* A drámaíró úgy tartotta, a hiteles valóságábrázolás nem korlátozódhat a mindennapi és társadalmi események egyszerű leírására. A művészt elsősorban az általános emberi kategóriák kell hogy érdekeljék. Brecht ezért nagy jelentőséget tulajdonított a mítoszoknak, szimbólumoknak, allegóriáknak, történelmi és kulturális párhuzamoknak.

Az epikus színház alapja nem a cselekmény, hanem a cselekményről szóló elbeszélés. B. Brecht szerint az epikus színház a globális problémák megvilágításához vonzódik, nem a mindennapi élet eseményeit ábrázolja, hanem magát a létet, nem konkrét történeteket, hanem az általános törvényszerűségeket. Egy új eseménytípus jön így létre, ahol az ember a történelmi-társadalmi és lelki folyamatok kifejezőjévé válik.

Míg a drámai színház jellemzője az, hogy leírja az eseményeket és bevonja a nézőt (olvasót) a színpadi történetekbe, addig az epikus színház a nézőt (olvasót) a drámajáték szemlélőjévé teszi. Bertolt Brecht úgy gondolta, hogy a drámairodalomnak és a színháznak az emberek értelmére és nem érzelmeire kell hatniuk. A színdarabban nem az események bemutatása a legfontosabb, hanem a belőlük fakadó következtetések és általánosítások levonása. A belső konfliktus megoldatlansága a darabban arra ösztönzi a nézőt (olvasót), hogy a színműben felvetett problémára a megoldást maga keresse saját életében. A művész szerint a dráma feladata nem az, hogy a *valóság hű tükré* legyen, sokkal inkább állásfoglalásra, döntésre kell, hogy készítse a nézőt (olvasót).

Az elidegenítés technikája. Bertolt Brecht a színházi illúziót sokféle módon igyekezett megtörni. Azt akarta, hogy se a néző, se a színész ne élje bele magát a szerepbe, a beelélés helyett az *elidegenítés* volt a célja. Erre dolgozta ki az úgynevezett *elidegenítő effektusokat*: dal- és táncbetétekkel, kórusokkal, vetített vagy feliratokként kifüggesztett fejezetcímekkel, feliratos táblákkal, különleges reflektor-megvilágításokkal, a cselekményt értelmező narrátorok felléptetésével stb. – szándékosan szétrombolja azt az illúziót, hogy a való élet eseményeit nézzük, kiköccent az érzelmi átélés állapotából és állásfoglalásra készítet. *Az elidegenítés technikájának az a lényege* – mondta a művész –, *hogy a hétköznapiból különlegessé, váratlanná, szembeötlővé kell válnia annak, amire oda kell figyelni, aminek a tudathoz kell eljutnia.*

A tézisdráma és annak felépítése. Bertolt Brecht megalkotta a *tézisdráma* műfaját, melynek tartalma általános emberi problémákat, jelenségeket, irányzatokat tükröz vissza. A tézisdráma lehetőséget nyújt ahhoz, hogy *megláthassuk az események rejtett jelentését, megérthessük a dolgok mélyén lakozó lényegét.* Feladata nem a személyes-egyedi vonások ismertetése, hanem az azonos időben élő emberek csoportját érintő egyetemes igazságok bemutatása. A tézisdrámában az epikai elemek túlsúlyban vannak a drámai elemekkel szemben. Ebben a műfajféleségben nemcsak egy esemény ismertetéséről van szó, hanem annak megvitatásáról is. A művész el akarja gondolkodtatni olvasóját, segítségére kíván lenni abban, hogy jobban megértse az emberiség történelmi, társadalmi és kulturális tapasztalatait, elsajátítsa az alapvető morális igazságokat.

Bertolt Brecht epikus színháza megváltoztatta a színművek művészi szerkezetét. Elutasította a darabok felvonásokra osztását, jelenetek sorozatára tagolva azokat. A jelenet címe meghatározta az adott rész tartalmát. A történetfolyamat szerzői kommentárok, valamint lírai betétek szakították meg. Olyan eszközök sokféleségét alkalmazta, mint a dalbetétek (songok), vagy a helyszín és a jelenetek tartalmának jelzésére szolgáló feliratok.

A Brecht által alkalmazott művészi eszközök különlegesek és eredetiek voltak. Művei egyszerűségükkel, tömörségükkel tűntek ki és nélkülöztek minden pátoszt. Drámáinak nyelvezete

A Berliner Ensemble épülete (Németország) napjainkban

A Berezil Színház

Az ukrán színházművészek szintén, ki-ki a maga útját járva, a színház megújítására törekedtek, többek között epikai és lírai eszközökkel. Az 1920–1930-as években *Lesz Kurbász* Harkivban, a *Berezil Színházban* kidolgozta az új művészet alapjait. Szorosan együttműködött vele *Mikola Kulis*, aki műveiben a forradalmi korszak tragikus légkörét ábrázolta. Merész kísérleteikben Kurbász és Kulis felhasználták a világ színházművészetének tapasztalatait is. A gondolkodásra és igazságkeresésre ösztönző új színházra azonban a szovjet rendszernek nem volt szüksége. L. Kurbászt és M. Kulist 1937-ben letartóztatták és kivégezték a Szandarmoh dűlőben (Karélia, Oroszország).

élő és világos, a párbeszédék pörgő tempóban zajlanak, a szereplők önjellemzése és a monológok többnyire hiányoznak.

Az epikus színház eszméje végigkísérte Bertolt Brecht művészi útkeresését egész életében. Ez az elmélet folyton fejlődött és legfényesebben drámaiban nyilvánult meg.

SÚLYPONTTOLÓDÁSOK AZ EPIKUS ÉS A DRÁMAI (HAGYOMÁNYOS) SZÍNHÁZ KÖZÖTT

Drámai színház	B. Brecht epikus színháza
1. A színpad megtestesít egy folyamatot.	1. A színpad elmond egy folyamatot.
2. Életből vett eseményeket, jelenségeket, konfliktusokat ábrázol.	2. Magát a létet ábrázolja, általános érvényű törvényszerűségeket,
3. Belehelyezi a nézőt (olvasót) egy cselekménybe vagy konfliktusba.	3. A nézőt (olvasót) szemléltetővé teszi. Elgondolkodtatja az eseményekről, konfliktusokról.
4. A nézőt (olvasót) érzelmekre indítja. Szuggesszióval dolgozik, együttérzésre készítet (érzelekműködő folyamat).	4. A nézőt (olvasót) döntésekre kényszeríti. Érvekkel dolgozik. Következtetések levonására, általánosításokra ösztönöz (intellektuális-elemző folyamat).
5. Hagyományos kifejezési formák és műfajok (tragédia, komédia stb.)	5. Nem hagyományos kifejezési formák (példázatos jelleg, az elidegenítés technikája) és új műfajok (tézisdráma).
6. Felkelti az érdeklődést a végkifejlet iránt.	6. Felkelti az érdeklődést az események, megoldatlan konfliktusok, ellentétek, ellentmondásos gondolatok iránt.

Hogyan kerültek a songok Brecht műveibe?

Az újabb kifejezési formák keresése közben Brecht tanulmányozta a különböző művészeti ágak, így a színház és a zene közötti kölcsönhatásokat. Érdekeltek az antik színház vívmányai, a hagyományos távol-keleti színházak (többek között a japán nő-színpad), a commedia dell'arte (rögtönzött színjátékok), a középkori misztériumok, W. Shakespeare öröksége. Brecht egyesíteni akarta a színjátszás szórakoztató elemeit az oktatóelemekkel, ezért kidolgozta a dalbetétek, a **songok** műfaját (a német *der Song* szóból, ami tánczenét jelent), amely sajtószerű kommentárként szolgált a színmű fő cselekményéhez. Brecht epikus színházában a songok balladaszerűek voltak, hasonlóak a dzsessz ritmusához, maró szatírával mondtak ítélet a fennálló társadalmi rendről, de tartalmaztak filozófiai szentenciákat és kifejezték a szerző véleményét is. Bár a dalbetétek tartalma nem volt közvetlen kapcsolatban a színpadi jelenetekkel, segítségükkel a nézők mégis jobban megértették a színdarab tartalmát. A songok verses szövegének megfogalmazásakor Brecht ironikus és groteszk elemeket is használt, parodizálta a korabeli ismert dalokat. A dalbetétek nyelvezetében elegyítette az irodalmi német nyelvet az utca durva szlengjével. A songok zeneszerzői Kurt Weill, Paul Dessau, Hanns Eisler voltak. Brecht művei a dalbetéteknek köszönhetően világszerte népszerűvé váltak.

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. A színházak milyen két fajtáját különböztette meg Bertolt Brecht? 2. Hogyan változott meg a cselekményhez fűződő viszony az epikus színházban? 3. Milyen szerepet játszik a néző az epikus színházban? **Olvasói tevékenység.** 4. Emlékezzetek vissza, milyen példázatokat olvastatok korábban? Nevezétek meg, és tárjátok fel az egyik ilyen példázat tanulságát! 5. Miért éppen a példázatos jelleg vált az epikus színház egyik jellemző formájává? **Emberi értékek.** 6. Brecht véleménye szerint, milyen szerepet kell betöltenie a színházművészetnek a XX. században? **Kommunikáció.** 7. Képzeljétek azt, hogy színikritikusok vagytok, és meghívást kaptatok egy tv- vagy rádióműsorba, ahol a brechti drámáról kell beszélgetek. **Állampolgárok vagyunk.** 8. Gyűjtsetek anyagot Kulisról, Kurbászról és a Berezil Színházról! Hasonlítsátok össze az ukrán színházművészek kísérleteit Brecht újításaival! Nevezétek meg 1-2 olyan világirodalmi drámát, melyek ismertek vidéketeken vagy Ukrajnában! Válaszokatok indokoljátok meg! **Modern technológiák.** 9. A világhálón több olyan film is van, mely Brecht valamelyik műve alapján készült. Válasszatok egyet, és nézzétek meg! Az epikus színházról és Brecht művészetéről mi újat tudtok meg? **Alkotói tevékenység.** 10. Készítsétek el a fűzetben az epikus színház működési elvének 2-3 grafikus ábrázolását! **Vezetők és társak.** 11. *Irodalmi lottó.* Értelmezzétek a következő fogalmakat: *az elidegenítés technikája, song, tézisdráma, kompozíció, konfliktus, jelkép, allegória, cselekmény, epikus színház! **Az életre készülünk.** 12. Szóbeli fogalmazás *A színház és én* címmel.*

Bertolt Brecht

1898–1956

A kultúra akkor menekül meg, ha megmenekülnek az emberek.

Bertolt Brecht

Bertolt Brecht (polgári neve: *Eugen Berthold Friedrich Brecht*) 1898. február 10-én született Augsburgban. 1917-ben felvételt nyert a müncheni egyetemre, ahol orvostudományt és természettudományokat hallgatott, de érdeklődése később a színházművészet felé fordult. Az első világháború idején tanulmányait kénytelen volt megszakítani. Behívták katonának és az augsburgi katonakórházban teljesített szolgálatot szanitécként, ahol saját szemével láthatta a háború borzalmaival. Az itt szerzett benyomásai alapján írta meg 1918-ban *Legenda a halott katonáról* című versét. Ekkor formálódik Brecht azon meggyőződése, hogy a művészetekben a társadalom átalakításának hatalmas eszköze rejlik. Egész életén keresztül lázadt a diktatúrák és háborúk ellen.

1919-ben Bertolt Brecht folytatta tanulmányait, és komolyan kezdett el foglalkozni a színházművészettel. Németországban ekkor feszült volt a légkör: a császári rendszer mély válságot élt át, a gazdasági élet is instabil volt, nőtt az elégedetlenség a társadalmon belül is. Az író reménykedve fogadta a forradalmi eseményeket, de hamar csalódnia kellett. A novemberi forradalom után érzett kiábrándultságát fogalmazta meg a *Dobszó az éjszakában* című drámájában 1919-ben. Ezért a művéért Brecht megkapta a Heinrich Kleist-díjat, amely napjainkban Németországban az egyik legrangosabb irodalmi elismerésnek számít.

1927-ben jelent meg *Családi imakönyv* című verseskötete, melyen 10 éven keresztül dolgozott. Ezekben az években írta első komolyabb színpadi műveit: a *Baal* című drámát (1919), *A város sűrűjében* című alkotást (1923), és az *Egy fő, az egy fő* című groteszk játékot (1926). Közben a *Münchner Kammerspiele* dramaturgja és rendezője. Ekkor kezdi *Bertolt Brecht*ként aláírni műveit. 1924-ben Berlinbe költözik és beleveti magát a főváros színházi életébe. Neve a *Koldusopera* (*Háromgarasos opera*) bemutatója után vált ismertté 1928-ban, melyet Kurt Weill zeneszerzővel írt közösen.

Az 1920-as években új korszak kezdődött Brecht munkásságában. Gyökeresen szakított a hagyományos színházi dramaturgiával, amely a valóság illúziójának felkeltésével érzelmi hatásokra törekedett. Ezzel a színházzal szembeállította a maga epikus színházát. Azt akarta elérni, hogy a néző ne feledkezze bele a látványba, legyen tudatában annak, hogy színházban

A *Koldusopera* előadása Bertolt Brecht műve alapján.
Barnett Színház (rendező *J. Butchert*, 2011)

van, ahol az ő okulására előadnak valamit. Ennek a helyzetnek az elérésére dolgozta ki Brecht az elidegenítés technikáját. Elidegenítő hatásokkal törte meg a színházi illúziót. Ilyen elidegenítő eszköz a narrátor felléptetése, a cselekményt megszakító song (dalbetét), feliratok, képek alkalmazása az előadásban. Brecht kísérletezett a díszletekkel és a színházi kosztümökkel is. Az elkövetkező esztendőkből színházelmélettel is foglalkozott, többek között megfogalmazta esztétikai elveit: *Megjegyzések a Mahagonny városának tündöklése és bukása című operához* (1931), *Szórakoztató színház vagy oktató színház* (1935), *A színész művészete* (1940), *Kis Organon a színház számára* (1949).

A fasiszmus vérzivataros éveiben Brecht a szó erejével harcolt a háború ellen. Felismerte a fasiszta ideológia romboló hatását és megpróbálta a színházművészet eszközeivel felrázni a társadalmat, gondolkodásra késztetni az embereket, aktivizálni intellektuális tevékenységüket. Legjelentősebb drámái ezekből az évekből: *Rettegés és ínség a Harmadik Birodalomban* (1935–1938), *Kurázs mama és gyermekei* (1939), *A szecsuáni jólélek* (1940), *Galilei élete* (1939–1945).

Bertolt Brecht 1956. augusztus 14-én halt meg *Berlinben*. Feleségével, Helene Weigellel egy régi berlini temetőben nyugszanak több más híres gondolkodó, H. Hegel, J. Fichte, H. Mann és H. Eisler szomszédságában.

Lion Feuchtwanger író a következőket írta: *Brecht, a nyugtalan költő a harmincadik évszázad első verseit és drámáit írta*. Ebben teljesen igaza volt, ugyanis a drámaíró világnézete olyan értékeken alapult, melyek napjainkban is aktuálisak: racionalitás, tudományosság, analitikus gondolkodás, alkotói szabadság, történelmi öntudat. *Az új színház – mondta Brecht – nem az új formákkal veszi kezdetét, hanem az új ember megszületésével.*

EMBEREK ÉS KÖNYVEK SORSA

Bertolt Brecht könyveit elégették a náci Németországban

1933-ban, Hitler hatalomra kerülése után, Bertolt Brecht kénytelen volt elhagyni hazáját és emigrációba vonulni. Műveit, más könyvek ezreivel együtt, máglyára vetették és elégették. Drámáit nem lehetett színpadra állítani. A brechti darabokban szereplő színészeket letartóztatták, a drámaíró magát pedig örökre megfosztották állampolgárságától. 1947-ig Bertolt Brecht Svájcban, Dániában, Svédországban, Finnországban és az USA-ban élt. Miután visszatértek Németországba, feleségével, Helene Weigellel a lerombolt Berlinben megalapították a Berliner Ensemble-t, melynek színpadán először kerültek bemutatásra a náci Németországban betiltott művei. A színház jelképe P. Picasso *Békegalambja* lett.

MODERN LEGENDA

Hogy az est leszállt a csatatérre,
az ellenségen már győztek.
Sürgönydrótok remegése
a hírrel bejárta már a földet.

Az egyik végén a világ
csupa üvöltés, már az égre kiált,
jajgatás, mit áraszt dühöngő száj,
részeg örületben az égre száll.
Átoktól elsápad ezer ajak,
s ezer ökölbe szorul a harag.

S a másik végén a világ
csupa ujjongás, már az égre kiált,

kurjongatva tombol s őrzöng az öröm,
s a sóhaja szívből szabadulva jön.
Ezernyi ajkon vonaglik vén ima,
s ezer kezet kulcsol egybe áhítata.

Késő éjszaka
zengett a sürgönydrót dala
a csatatérről, hol fekszik a sok ha-
lott...
S ím csend borult ellenségre és
barátra.

Csak anyák zokogása
hangzott itt s amott.

(Hajnal Gábor fordítása)

Bertolt Brecht Kurázi mama és gyermekei c. dráma előadása. Tel-Avivi Kamaraszínház (Izrael), (rendező U. ben Mose, 2013)

e-text

A Kurázi¹ mama és gyermekei (1939) c. dráma. Megírásának körülményei. A színmű a második világháború kitörésének előestéjén született. A szerző érezte a katasztrófa feltartóztathatatlan és könyörtelen közeledtét. Figyelmeztetni akarta a német népet, hogy ne váljon a hitleri rendszer kegyetlen bűncselekményeinek a cinkosává. Hitlerről azonban a drámában egy szó sem esik. A mű cselekménye a harmincéves háború alatt játszódik 1618–1648 között. Ez a háború úgy maradt meg a nép emlékezetében, mint a gyűlölködés, fölösleges vérontás, erőszak időszaka. Brecht úgy gondolta, nincsenek mindig aktuális, örök szövegek, ezért azokkal az eseményekkel kell foglalkozni, amelyek jelen időben történnek. *Bármilyen történelmi eseménnyel lehet – írta Brecht – napjaink valóságát ábrázolni. Még ha egy Shakespeare drámát is állítunk színpadra, az is jelen időben és nálunk történik.*

Műfaja. A *Kurázi mama és gyermekei* színmű tragédia, típusát tekintve epikus- és tézisdráma vagy paraboladráma. Epikus, mert elbeszélő jellegű, tizenkét jelenetben elevenedik meg a harmincéves háború eseményei. Tézisdráma, mert Brecht egy tételt fejt ki, mégpedig azt, hogy a háború minden emberi érték pusztulását, rombolását fejezi ki. Brecht erről akarja a nézőt elgondolkodtatni. Már munkásságának kezdetén érdekelte a tézisdráma problémája, ugyanis didaktikus műfajnak tartotta. A parabolák, példázatok különlegessége abban van, hogy általános erkölcsi, vallásos, társadalmi vagy filozófiai igazságra világítanak rá, melyek időtállóak és a történelem felett állnak. Brecht kiszélesítette a példázatok határait, lehetőségeit, az általános szentenciák helyett konkrét társadalmi-politikai jelleget kölcsönzött nekik. Ennek köszönhetően a műfaj új vonásokkal gazdagodott. A tézis- vagy paraboladrámákban megfigyelhető annak tagadása, hogy a valódi ismeretekhez logikus gondolkodás útján lehet eljutni (alogizmus). Jellemzőjük az is, hogy a már korábban ismert eseményeket új színben tüntetik fel, szimbólumokat használnak, nem idegenkednek a szatirikus elemektől sem, té-

IRODALMI BARANGOLÁS

Megszokott – szokatlan?

Elidegenítő effektusok (*der Verfremdungseffekt*) – az epikus színház művészi módszereinek olyan rendszere, amely a megszokott jelenségeket új formában jeleníti meg. Célja a néző figyelmének a felkeltése és elemző gondolkodásra való serkentése. Brecht olyan elidegenítő effektusokat épített be a dramaturgiájába, melyekkel egy-egy jelenséget kiszakított jól ismert közegéből. A drámaíró kidolgozta a V-effekt gyakorlati, technikai elemeit – a világítás kikapcsolása, így a néző nem követi feltétlenül a színpadon történeteket; megszakítja az előadást songokkal (betétdalok); vetített szövegek, plakátok, látható színpadtechnika elemeket alkalmaz. Ezzel megtörte a színházi illúziót, a drámanak szerinte nem érzelmekre, sokkal inkább az értelemre kell hatniuk. Sem a néző, sem a színész ne élje bele magát a szerepbe, beleélés helyett elidegenítés volt a célja. Állásfoglalásra készítette a nézőket: egyetértenek-e azzal, ami a színpadon történik, vagy nem. Míg a klasszikus drámákban a szerző a figyelmet az emberek közötti kapcsolatokra összpontosítja, ahol a szereplők egyszerűen csak beszélgetnek egymással, addig Bertolt Brecht drámáiban a szereplők párbeszédei történelmi korok háttérében zajlanak.

¹ *kurázi* – bátorság, merészség

mikat a történelemből választják, melyek gyakran vitát váltanak ki. Bertolt Brecht drámaírói munkásságának jelentősége abban rejlik, hogy felhasználva más drámaírók – Bernard Shaw, Erwin Piscator, Vszevolod Mejerhold, Vlagyimir Majakovszkij – tevékenységének eredményeit, megalkotta saját tézisdráma-elméletét. Drámái mindig aktuálisak, igyekeznek kialakítani a nézők világnézetét és feltárják a társadalom fejlődésének törvényszerűségeit.

Kurázi mama (Anna Fierling) alakja. A XVII. században zajló harmincéves háború lángba borította majdnem egész Európát. Németország nagy része elpusztult, lakosságának fele életét vesztette, a korábban virágzó falvak és városok helyén füstölgő romok maradtak. Ennek a rettenetes háborúnak az útjait járja ekhós szekerekkel egy élelmes, mozgékony, beszédes, cinikus, de a maga módján emberséges markotányosnő, Kurázi mama a gyermekeivel. A *Kurázi mama és gyermekei* c. dráma, Brecht más alkotásaihoz hasonlóan, átdolgozás. Kurázi mama alakja először egy XVII. századi német szerző, Hans Jakob Christoffel von Grimmelhausen *Simplicissimus* c. pikareszk regényének egyik fejezetéből való, melynek címe *Kurázi-nak, az elvetemült, csaló, csavargó néembernek részletes és csodálatos élettörténete*. A szerző célja elgondolkodtatás: a kisémberek felelőssége a fasizmus idején.

Brecht véleménye szerint az emberek nemcsak nemes eszmék miatt mennek a háborúba, sokan vannak olyanok, akik saját önző érdekeiket követve más szenvedésén akarnak meggazdagodni. A dráma főhősének nincsenek illúziói a háború valódi céljaival kapcsolatban. Világosan látja azt, hogy a császárokat, királyokat, hadvezéreket, főtorzszor mestereket nem az igazság, hit vagy becsületesség vezérli, hanem idegen földek bekebelezése vagy más kincseinek elrablása. Ő is meg szeretné melegíteni a kezét ennél a tűznél, de aki túl közel kerül a lángokhoz, könnyen megégetheti magát.

Kurázi mama alaposan átgondolja minden lépését, üzleti érdekei minden fölött állnak. Amikor a tábori pap vásznat kér tőle, hogy bekötözhesse a sérült falusiak sebeit, ő elutasítja ezt a kérést, mert tisztában van azzal, hogy jelentős kárt okozhat neki a könyörületesség. Egyetlen lánya halálakor gondosan összeszámolja a temetés költségeit, hogy ne fizessen többet a megmentett város lakóinak a kelletténél azért, hogy méltósággal eltemessék. Gyermekei halála Kurázi mama rossz választásának eredménye. Az üzleti érdekek és a családi élet szembenállása tragikus konfliktusokat okoz életében. Például Stüsszi, a talpig becsületes kisebbik fiú, rejtgeti az ezred pénzes ládikáját. Nem hajlandó az ellenségnek átadni a pénzt. Fogolyként

Bertolt Brecht Kurázi mama és gyermekei c. dráma washingtoni bemutatója, (rendező M. Smith, 2014)

viszik el, Kurázi mamát is megkérdezik, ismeri-e, de letagadja. A fiú életét csak váltságdíj fizetése menthetné meg, de anyja addig alkudozik, míg fiát kivégzik. Ezért a néző nem érez részvétet Kurázi mama iránt, hanem ítélkezik felette. Stüsszi holtteste, mivel nincs senkije, a dögtetőbe kerül. Ez a darab egyik legtragikusabb jelenete.

Az első jelenet végén az őrmester így vélekedik a markotányos nőről: *A háborút megfeji, hát adózzék is neki.* (Nemes Nagy Ágnes fordítása) Mindhárom gyermeke elvesztésével Kurázi mama szörnyű árat fizet kapzsiságáért. A drámaíró azonban tudatosan nem mutatja meg azt a pillanatot, amikor a főhős ráébred tévedésére. *Azt ábrázolom, hogy Kurázi mama semmit sem tanult az őt érintő katasztrófákból* – írja Brecht. – *Ha Kurázi mama semmit sem tanult is, a közönség – véleményem szerint – mégis tanulhat az ő sorsából.*

A háború lelketlen gépezete. A darab főhőse, a markotányos nő, a béke helyet mindig a háborúra szavaz, mindig a harci események sűrűjében van. A háborús győzelmeken fellelkesülve Kurázi mama idősebbik fia, *Eilif* is bevonul a hadseregbe, és hamarosan kitüntetésben részesül bátorságáért. A fiatal katona elégedetten mesél parancsnokának *hőstetteiről*: büszke arra, hogy a gyűlölet és erőszak eszméinek hirdetője lehet a világban, amit kül-

detésének is tart egyben. Büszke arra is, hogy ártatlanokat gyilkolhat és békés embereket kínozhat meg.

Eilif fiatalos lelkesedése és kérkedése akár még vonzó is lehetne, ha ezt valamilyen nemes, igazságos cél érdekében tenné. Egy idő után azonban félelmetessé válik, különösen hátborgató táncá idején, amit harci dallal kísér. A *tudatos vadság* ábrázolásával, ami az igazi emberi érzéseket volt hivatott ellensúlyozni a túlzott örülettel és kegyetlenséggel, Brechtnek sikerült pontosan megjeleníteni a háború igazi lényegét. A drámaíró úgy rajzolja meg hőse alakját, hogy még a legjelentéktelenebb hiányosságok is hatalmasnak tűnjenek. A néző előtt megjelenik egy ember erkölcsi romlásának a képe, ami érthető is, hisz Eilif abban látja élete értelmét és boldogságát, hogy szenvedést okozzon másoknak.

A dráma szereplőjének végül azért kell fizetnie, mert elkövetett *egy fölösleges* hőstettet, jegyzi meg ironikusan a drámaíró. A háborús időkben annyira hozzászokott a gyilkoláshoz és rabláshoz, hogy békeidőben sem tudta abbahagyni a rekvirálást. De amiért a háborús időszakban (megölt egy paraszttasszonyt és elvette a barmát) korábban kitüntetik, a rövid ideig tartó békében ugyanezért agyonlövik. Nem tudja felmérni a kettő közötti különbséget, már képtelen eligazodni a világ törvényei közt. Hisztérikusan próbálkozik kiszabadulni az örök szorításából, ami a gyengeség jele és teljes ellentéte a korábbi mesterkélt erődemonstrációnak. Eilif személyes sorsán keresztül akarja bemutatni Brecht az egész emberiség sorsát. Eilif alakja ezért komoly figyelmeztetés a fiatalság számára.

A háború ára. Az évek telnek-múlnak, de Kurázi mama ekhós szekere tovább rója a háború országútajait, csak most a kisebbik fiú, Stüsszi és néma lánya, Kattrin vontatják azt maguk után. Sorsuk szorosan összefonódik a háborúval, ami továbbra is durván beleszól az emberek életébe. Mivel seholy sem tudják kamatoztatni tehetségüket, a tábori pap és a szakács is a markotányos nővel tart. Kurázi mama mindennél fontosabbnak tartja a túlélést, a kalmárkodás lételemévé vált. Lassan emberi mivoltából is kivetkőzik, aláveti magát az élet farkastörvényeinek. A kis emberek számára, vélekedik a főhős, a háború még hasznos is lehet, mert csak a *becsületét vesztheti el, egyebe nincs*. Azonban ez a veszteség drágának bizonyul Kurázi mama számára, ugyanis azzal, hogy elveszíti emberségét és becsületét magányra és lassú halálra ítéli magát. Gyermekai mind meghalnak. A *legtisztább* halála Kattrinnak van, aki *olyan, mint a kereszt*. Nincs helye ebben a kufár világban. Némasága szimbolikus értékű. Az egyetlen szereplő, aki a humánusot képviseli a műben. Hősiessége egyszerre megható és hiábavaló: hiszen megmenti Halle városát, és ezért életével kell fizetnie. Tettével azonban nem állította meg a háborút. Kurázi mama pedig befogja magát az ekhós szekérbe, és folytatja útját, hiszen élni kell. Azt hiszi, még életben van Eilif, akiért érdemes továbbmennie.

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Milyen történelmi események hatottak a *Kurázi mama és gyermekei* c. dráma megírására? **2.** Véleményetek szerint, Brecht műve megírásához miért nem kora eseményeit, hanem a harmincéves háború történetét választotta alapul? **3.** Keressétek meg az epikus színház ismertetőjeleit a drámában! **Olvasói tevékenység. 4.** Mit jelent Kurázi mama számára az ekhós szekér? Értelmezd szimbolikus jelentését! **5.** Keressetek songokat a műben, és magyarázzátok meg értelmüket! **6.** Gyűjtsetek szerzői magyarázatot (1-2 példát) a színmű elejéről, és értelmezzétek! **7.** Mi a véleményetek a *Kurázi mama és gyermekei* c. dráma befejezéséről? **Emberi értékek. 8.** A szereplők közül ki személyesíti meg az igazságot és emberséget? Bizonyítsátok a műből vett részletekkel! **Kommunikáció. 9.** Vitatéma: *Hogyan hat a háború az emberekre* (a *Kurázi mama és gyermekei* c. dráma alapján)? **Állampolgárok vagyunk. 10.** Brecht írja: *A háború mindig fizikai és lelki veszteségekhez vezet, de új tulajdonságokat is kialakít az emberekben*. Támasszátok alá ezt a gondolatot a műből vett idézetekkel! **Modern technológiák. 11.** Tekintsétek meg az interneten az *Anna Fierling útjai* című filmet Bertolt Brecht műve alapján (rendező: Sz. Kolosov, Szovjetunió, 1985)! Milyen érzéseket váltott ki a film bennetek? Milyennek láttatja a főhőst a rendező? **Alkotói tevékenység. 12.** Képzeljétek azt, hogy rendezők vagytok és a *Kurázi mama és gyermekei* c. drámát állítjátok színpadra. Adjatok tanácsokat a színészeknek! Milyen díszleteket és kosztümöket használnátok? **Környezet és biztonság. 13.** Rajzoljatok plakátot *Ne ölj!* címmel! A *Kurázi mama és gyermekei* c. darab jelképeit és alakjait is használjátok! **Az életre készülünk. 14.** Gondolkozzatok el azon, hogyan hatottak az elmúlt évek háborús eseményei az ukrán társadalomra és népünk tudatára? Keressetek analógiákat a *Kurázi mama és gyermekei* című műben! **15.** Találjatok ki egy háborúellenes *songot!* **16.** Keressetek Brecht verseket magyar fordításban! Melyik tetszett meg nektek? Olvassátok fel kifejezően!

Heinrich Böll

1917–1985

Minden esetben kényelmet kell találnom,
különben megbetegszem.

H. Böll

Heinrich Theodor Böll 1917. december 21-én született Kölnben Viktor Böll asztalos és Maria Hermann nyolcadik gyermekeként az első világháború legínségesebb időszakában. Kölnben járt katolikus elemi iskolába 1924 és 1928 között, majd a Kaiser Wilhelm Gimnáziumba, ahol letette az érettségét. A bonni Lempertz könyvkereskedésben vett részt képzésen, majd beiratkozott német nyelv és irodalom szakra a kölni egyetemen. Nem rokonszenvezett a nemzetiszocialista politikával, sikerült a Hitlerjugend-tagságot kikerülnie, de 1939-ben behívták a Wehrmachtba: Franciaországban, Romániában, Magyarországon és a Szovjetunióban szolgált, többször meg is sebesült.

A háború után visszatért Kölnbe. 1947-ben kezdte írói pályafutását. A második világháborúban tapasztaltak és a háború borzalmainak hatása az egyszerű polgárookra lett központi témája műveinek. Kezdetben rövid elbeszéléseket írt, 1949-ben látott napvilágot *A vonat pontos volt* című novellája. Ezt számos ismert kisregény, regény és elbeszélés követte: *Ádám, hol voltál?* (1951), *Egy bohóc nézetei* (1963), *Csoportkép hölgygel* (1971) és más művek. H. Böll művei gyorsan meghódították az olvasók szívét, elsősorban egyszerű nyelvezetük és olvasmányosságuk, másodsorban a valóság hű ábrázolása miatt. Az igazságtalanságok és kegyetlenkedések elleni fellépésével is azt bizonyította, hogy mélyen együttérez népével, feltett szándéka az volt, hogy emberi sorsokon keresztül mutassa be a háborút követő időszak Európájának bonyolult lelkiállapotát. Az ő erkölcsi eszménye olyan ember, aki mer kritikusan gondolkodni, és aki meggyőződéséből még akkor sem enged, ha ezzel veszélybe sodorja magát.

H. Böll tagja volt a Gruppe 47 elnevezésű irodalmi-művészeti társaságnak, mely 1947-ben alakult Hans Werner Richter kezdeményezésére. A XX. század kiemelkedő és még alig ismert német nyelvű írói, költői, kritikusai, kiadók, újságírók vettek részt a társaság évente kétszer megrendezett találkozóin, hogy elolvassák és megbeszéljék az új kéziratokat. A társaság tagjainak hathatós tevékenysége hosszú időn keresztül meghatározta az akkori Németország kulturális életét, elősegítve a human és társadalmi-kritikai irányelvek megerősödését a szépirodalomban. A társaság tagja volt ekkor I. Bachman, P. Handke, G. Grass, P. Celan és mások.

1967-ben H. Böll munkásságát Georg Brüchner-díjjal jutalmazták. Ezt az elismerést évente ítélik oda olyan íróknak, akik hatékonyan járulnak hozzá a német nyelv és kultúra fejlődéséhez. A díj jutalmazottjai közt van Erich Kästner (1957), Paul Celan (1960), Günter Grass (1965) és mások. 1972-ben H. Böll a világháború utáni első német íróként megkapta az irodalmi Nobel-díjat a *Csoportkép hölgygel* című művéért. Eme regényében a német történelmet követte végig az első világháborútól az 1960-as évekig egy nő életrajzán keresztül. Művével jelentősen hozzájárult a német irodalom újjászületéséhez.

H. Böll nemcsak kitűnő író volt, hanem aktív polgárjogi aktivista is. Ellenezte például a Vietnam elleni háborút, küzdött az emberi jogokért az egész világon. Hosszú ideig volt a német, majd a Nemzetközi PEN Club elnöke, melynek legfőbb feladata az írók, szerkesztők, műfordítók érdekeinek védelme. Elnöksége alatt nagyon sok üldözött művészt támogatott, akik a kommunista diktatúrák idején hátrányos megkülönböztetésben részesültek. Saját házában helyezte el például A. Szolzsenyicint, akit 1974-ben utasítottak ki a Szovjetunióból.

1974-ben jelent meg híres műve, a *Katharina Blum elvesztett tisztessége*, amely a zavargások sújtotta NSZK viszonyait festi le, ahol egy kisstílű bűnözőt is terroristának kijáró rendőri készültséggel fognak el, a vele egyetlen nap óta kapcsolatban lévő főszereplőt pedig szintén tönkreteszik. A regényt több mint 30 nyelvre fordították le.

1942-ben feleségül vette fiatalkori szerelmét, Annemarie Cechet. Ő is irodalommal foglalkozott, férjével együtt fordították németre O. Henry, J. D. Salinger, B. Shaw angol nyelvű műveit.

1985. július 16-án halt meg H. Böll Bonnban, ahol éppen az egyik fiát látogatta meg.

e-text

audio-text

A Vándor, vidd hírül a spá... c. elbeszélés (németül: *Wanderer, kommst du nach Spa...*) (1950). Az elbeszélésben a háború abszurd és kegyetlen voltát tárja fel egy a fronton súlyosan megsérült fiatalember megnyomorított sorsán keresztül. Szülővárosában annak az iskolának a rögtönzött kórházába viszik, ahol nemrégén még diák volt. Nem tudja megérteni, hogy milyenek a sérülései, és tényleg a volt iskolájában van-e. A rajzterem műtőnek elkerített részében a táblán azonban a saját írását látja. Rosszul osztotta be, és meg is rótták érte, mert a Sparta szó másik fele már lemaradt. S a tábla árnyékában, a rögtönzött műtőasztalon és a rajzterem rögtönzött kórházában, ahová besüt az égő város fénye, némán vagy szomjukban és kínjukban ordítva ott vannak azok, akik „megtették, amit megkövetelt a haza”. Milyen irgalmatlanul gonosz mostoha haza, hogy ezt követelte fiaitól! Lépésről lépésre azonban az olvasóval együtt ő is felfogja, hogy mindkét kezét és lábát elvesztette.

Németország akkori oktatási rendszerében az antik világ humán eszméit álságosan a nemzetiszocializmus eszméivel azonosították. A diákokban azt a gondolatot erősítették, hogy a hazáért hősi halált halni polgári kötelesség. Nem véletlen tehát, hogy H. Böll művének címe az ógörög Szimonidész epigrammájának egyik híres sora lett, mely egyébként a bátor 300 spártai katona emlékének állított szobron is szerepel. A klasszikus német gimnáziumokban gyakran ilyen hazafias versikéket használtak mintául szépíróskorán, hogy így is azt sújkolják a diákokba, hogy az önfeláldozás egy felsőbb eszme érdekében hazafihoz méltó dolog. A spártai kitartás és bátorság antik eszméje nagyon alkalmas propagandafogásnak bizonyult a XX. század első felében, amit a hitleri Németország borzasztó céljai elérésére használt ki. A fiatal, tettrevágyó, nemes eszméktől fűtött ifjúság be sem fejezve az iskolát abban a reményben, hogy egy szebb jövőt hoz majd létre, indult a frontra, gyakorlatilag a biztos halálba.

Erős szimbolikus tartalommal bír az elbeszélésben a helyszín bemutatásának az a pillanata, amikor helyszíre miatt a tábláról lemaradt megcsontított szimonidészi feliratról beszél az író, ami gyakorlatilag ugyanúgy megnyomorított, mint a frontról sebesülten hazatérő katona, kinek élete, egészsége a hamis parancsok, a nemzetiszocializmus eszméi miatt ment tönkre.

H. Böll Vándor vidd hírül a spá... c. elbeszélésének borítója, 1980
Deutscher Taschenbuch Verlag
GmbH & Co Kiadó

H. Böll és Ukrajna

H. Böll a Keleti Fronton harcolt a második világháborúban, s 1943-ban Ukrajna területére került. A fronton szerzett tapasztalatait, élményeit örökítette meg elbeszéléseiben, novelláiban, és első regényében, *A vonat pontos volt* címűben, melynek cselekménye a háború vége felé Ukrajna területén játszódik. Hősei beszélgetés közben gyakran emlegetik Mikolajevet, Cserkaszit, Nyikopolyt, Odeszát... A kisregény előzetes címe *Lemberg és Csernyivci közt* volt, mert a hitleri hadseregből dezertált főhős bujdosásainak helyszíneit mutatja be az író.

Böll mint aktív polgárjogi aktivista és jogvédő támogatta azokat a művészeket, akik valamilyen represszióknak voltak kitéve saját hazájukban. Ismerte például V. Sztusz helyzetét, aki több mint 10 esztendő telt el a büntetőtáborokban, többnyire Kolimában (Oroszország). Könyvei is tiltólistások voltak, csak titokban, magánkiadásban láthatott napvilágot némelyik. H. Böll nagyon sokat tett azért, hogy V. Sztusz műveit lefordítsák, és megjelenhessenek külföldön. Nyilvános felszólalásaiban mindig szóba hozta V. Sztusz helyzetét, szabadon bocsátását követelte.

H. Böll ukrán tolmácsolói J. Horejeva, G. Lozinszka, O. Szinyicsenko, J. Popovics, J. Lisznyak és mások voltak.

Az egész művet áthatja a náciizmus- és a háborúellenesség. Alcíme, utalásai, visszaemlékezései, szimbólumai arra ösztönzik az olvasót, hogy felhasználva a kultúra és a történelem tapasztaltait együttérezzen és együtt gondolkodjon az alkotóval. Az elbeszélés leíró részében az író a Nagy Frigyes Gimnáziumot mutatja be, azokra az értékekre hívja fel a figyelmet, melyek a Harmadik Birodalomban ideológiai szempontból fontosak voltak. Például: az egyik a *Tüskeshúzó fiú*, vagy másképpen *Tövishúzó fiú* (németül *der Dornauszieher*) egy Kr. e. I. századi görög-római eklektikus stílusú bronzszobor, a talpából egy tüskét kihúzó pásztorfiút formál meg. A legenda szerint, csak azután távolította el a tüskét, miután értesítette a rómaiakat és a szenátust a közelgő veszélyről. Egy másik verzió szerint egy spártai ifjú a futóversenyen megsérült, de végigfutotta a távot, nem adta fel a versenyt, hanem győzött. Másik példa: a *Hoplita* pontosabban *hoplitész* ókori görög nehézfegyverzetű gyalogos katona. Fegyverzetének, pajzsának neve *hoplon* volt, erről kapta a nevét. Az ókori görög polisz legfontosabb haderőneme volt, illetve a *Togo* – a hajdani német támaszpont-gyarmat neve Nyugat-Afrikában. De találkozhatunk H. Böll elbeszélésében II. Frigyes (1712–1786) porosz király és Frigyes Vilmos (1620–1688) brandenburgi választófejedelem alakjával is, akik számos hadjáratban vettek részt és váltak híressé.

Erre a színes arcképcsarnokra ugyanakkor tekinthetünk széles filozófiai összfényként is – az emberiség fejlődésének és az idő múlásának figyelemmel követése a magas művészet, a mély gondolatok és a határozott értékek korától (Julius Caesar, Cicero, Marcus Aurelius) a viszály, az elidegenedés, a kegyetlenkedés, az önzés (Adolf Hitler) koráig. H. Böll az emberiség és az ember útját mutatja be a bölcsőtől a halálig. És még borzasztóbbá válik ez a kép, amikor az elbeszélő rádöbben arra, hogy a kör bezárul: újra ott van, ahol boldog gyermekkorát töltötte, megint kiszolgáltatottá vált, mint egy csecsemő, s magát – *egy keskeny gézsávhoz* hasonlítja, mely olyan *mint valami mókás, hihetetlen kókusz*. Amikor felismeri az iskolaszolgát, akihez nemrég tízpercekben lejártak tejet inni és suttyomban cigarettázni, újra tejet kér tőle, szeretné meg nem történekké tenni a borzalmakat, de tudjuk, hogy ami elmúlt, az már nem térhet vissza. Aki átélte a háború szörnyűségeit, az nem élhet úgy tovább, mintha azok meg sem történtek volna – H. Böll figyelmeztetése ez a jövő nemzedék számára, hogy meg ne ismételjék elődeik hibáit.

Az iskola világa, amikor a hős még *szépírással foglalkozott és vázákat rajzolt*, szemben áll a való világgal, az égő város fényei világítják meg a volt rajztermet, az ágyúlövészek robbanásai hallatszanak, ahol nincs elég víz és a sebesültek ordítanak fájdalmukban. Az ifjúnak értelmetlen halált kell halnia – maga sem tudja, miért és kiért harcolt. Egyetlen érintkezési pontja a külvilággal a fájdalom és a jajgatás; a fájdalom jelként, a kiabálás eszközként szolgál arra, hogy magára vonjon valamicske figyelmet: *...ha kínodban ordítsz, enyhülést érzel; csak hangosan kell ordítani; jónak tűnt, úgy kiabáltam, mintha közönségem lett volna...* Az ordítás, a kiabálás az

A Keiosz-szigeti Szimonidész citátuma

H. Böll elbeszélésének címéül a Keiosz-szigetről származó ógörög költő, Szimonidész (Kr. e. 556–468) epigrammájának egy részletét választotta. Epigrammának, feliratnak a hellének azt a versikét nevezték, mely vagy az isteneknek szánt ajándékra, vagy a síremlékre volt vésve. Később minden rövid, tömör, csattanós elégikus (csak később lett szarkasztikus) hangulatú költeményt epigrammának (sír feliratnak) kezdtek nevezni. Szimonidész ránk maradt töredékeit egyszerű és világos fogalmazás, nagy érzelmi telítettség és ragyogó alakok – lágy, átható, szomorú dalok és pátosz jellemzik. A perzsa háborúk idején a nemzet költőjének szerepét töltötte be. Verseiben megörökítette a vezető városállamok: Athén és Spárta hősi halottainak emlékét, himnuszt írt az artemisziói csatában önfeláldozóan harcolók tiszteletére. Legismertebb epigrammája a görög-perzsa háború (Kr. e. 480) spártai hőseinek állít emléket: *A thermopülai hősök sírfelirata*: Itt fekszünk, Vándor, vidd hírül a spártaiaknak: / Megcselekedtük, amit megkövetelt a haza. (Ponori Tewrewk Ignác fordítása) Műveiben új eszményképet fogalmaz meg: a közösség, a polisz számára hasznos, szellemi értékekben gazdag ember ideálját.

egyetlen módja annak, akárcsak a csecsemőnek, hogy hason a valóságra, környezetére, de valójában az ordítással nem tud előidézni globális változásokat, s sajnos az életét sem tudja meghosszabbítani.

H. Böll némi reményt is ad az olvasónak. Az ember töretlen lelki erejének szimbóluma a több festékréteg mögül előtűnő kereszt. Az író az örök erkölcsi értékekre utal, melyek ott pislákolnak még az emberek lelkében annak ellenére, hogy az őket körülvevő világban mindenütt barbárság és kegyetlenkedés tapasztalható. Mégis, van remény egy fényesebb valóságra, amelyben kegyelem, könyörületesség és a hit fog uralkodni. És a mi közös feladatunk, anélkül hogy elveszítenénk a reményt – egy új, jobb világ létrehozása.

Bánatos szülők c. szoborcsoport.
Roggenwald (Belgium),
1930-as évek

Polírozott gondolat

- Auschwitz után képtelenség többé verset írni. (*Theodor Adorno*)
- A modern világ szívében, vagyis a győzedelmes európai civilizációjában, sötétség uralkodik. (*Konrád György*)

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Értelmezték H. Böll elbeszélésének, a *Vándor, vidd hírül a spá...* címét! 2. Az elbeszélés cselekménye hogyan függ össze a valós történelmi eseményekkel? **Olvasói tevékenység.** 3. Milyen szerkezeti sajátosságok jellemzik az elbeszélést? 4. Mi a szerepe a visszaemlékezésnek? 5. Szerintetek H. Böll miért éppen egy megnyomorított német katonát állított az elbeszélés középpontjába? Van-e jelentősége az eszmei mondanivaló kibontásában a hős fiatal korának? 6. Mi a szerepük a kifejezőeszközöknek az elbeszélésben? 7. Értelmezték a meglévő színek szimbolikáját! 8. Keressetek példákat a szövegben az írói ironiára! **Emberi értékek.** 9. Milyen művészi kifejezőeszközök segítségével fejt ki az író az emberiséget ért nagy veszteségeket? Szerintetek a főhős felfogta-e az őt ért fizikai veszteségen túl a lelkében végbemenő károsodást is? **Kommunikáció.** 10. Mondjátok el a véleményeteket az elbeszélés főhősének gondolatairól! Milyen hatást gyakoroltak rátok? Mi érthetetlen a főhős számára? Beszéljétek meg! **Állampolgárok vagyunk.** 11. Milyen még napjainkban is aktuális kérdést vet fel H. Böll a *Vándor, vidd hírül a spá...* c. elbeszélésben? **Modern technológiák.** 12. Írjátok ki H. Böll elbeszéléséből a filozófusok, történelmi személyiségek és művészek nevét! Keressetek rá a neten tevékenységükre! Magyarazzátok meg, mi a szerepük a H. Böll által felvetett téma kifejtésében! **Alkotói tevékenység.** 13. Írjatok fogalmazást a következő témák egyikéből: *Ember a háborúban, A háborúból hazatérő ember!* **Vezetők és társak.** 14. *Vitatéma:* A második világháború milyen tanulságait, hibáit a) őrzi; b) felejtette el; c) ismétli meg napjainkban is az emberiség? **Környezet és biztonság.** 15. Mondjátok el véleményeteket arról, hogyan kerülhető el a káros ideológiák befolyása, hatása alá kerülés! **Az életre készülünk.** 14. Elemezték a náci Németország oktatási rendszerét! Szerintetek a német ifjúság nagy része miért vált a náciizmus eszméjének hívévé? Hogyan kell formálni az ifjúság világnézetét a modern ukrán iskola keretén belül? Tegyetek javaslatokat!

Paul Celan

1920–1970

Celan azért írt németül, hogy így válaszoljon a nácizmusnak, ami csak torzította a nyelvet. Valójában a német nyelv új változatát, egy újjáteremtett nyelvet akart létrehozni, s valószínűleg ezt tartotta legfontosabb feladatának.

P. Rihlo

A romániai születésű zsidó német költő és műfordító *Paul Celan* (eredetileg *Paul Pessach Leo Antschel*) 1920. november 23-án született Csernovicban (ma Csernyivci). A város 1918-ig az Osztrák-Magyar Monarchia, majd Románia része volt. 1940-ben annektálta a Szovjetunió, 1941-ben a németek szállták meg. P. Celan a második világháború utáni európai líra sokak által legkiemelkedőbbnek tartott alakja.

Paul apja üzletember volt, bár nem túl sikeres, anyjának nem volt ugyan végzettsége, de imádta a német klasszikusokat. Szüleinek minden vágya az volt, hogy fiúkat a lehető legjobb iskolákba járassák. Így magániskolában kezdte el tanulmányait, de pénz hiánya miatt egy esztendő múlva átírtatták a zsidó népiskolába. 1930–1935 között a pravoszláv líceumban, majd a román állami gimnáziumban tanult tovább. Érettségét a Mihály vajda nevét viselő líceumban szerzett. Gyermekkorában nagyon szeretett hegedűn játszani, érdekelt a biológia és az irodalom. Az akkori Csernovic soknemzetűségének köszönhetően Paul nyolc nyelven beszélt.

1938-ban Paul Antschel felvételt nyert a touri orvosképzőbe. De az a terve, hogy Franciaországban szerezzen orvosi diplomát, köddé vált a második világháború kirobbanásával. Hazatért Csernovicba, ahol jelentkezett az ottani egyetemre.

1941-ben Románia megszállta Bukovinát, július 7-én az SS katonák elkezdték a zsidók elleni akciókat. Paul szüleit koncentrációs táborba hurcolták, az ifjút rövid idő elteltével pedig Romániába vitték munkatáborba. Itt írta kis noteszébe szerelmes verseit Ruth Krafnak, a csernovici színház színésznőjének. A rettenetes körülmények ellenére alkotó kedve nem lankadt. Sikerült a borzalmakat is túlélnie. Szülei viszont odavesztek, édesapját a tífusz vitte el, anyját agyonlőtték.

Csernovic felszabadulása után Paul ápolóként helyezkedett el a helyi kórházban, közben folytatta egyetemi tanulmányait. De Bukovina erőteljes szovjetesítése meggyőződésével ellenkezett, úgy döntött, hogy Bukarestbe költözik. Műfordítással – orosz prózát fordított román nyelvre – és versírással foglalkozott ott. Élete meghatározó élménye A. Margulom-Sperberrel, a bukovinai költővel történő megismerkedése volt, aki nagyra értékelte az ifjú zseni költői próbálkozásait. Saját házába fogadta be. A Sperber családnak köszönheti Paul a Celan írói álnevet is, eredeti nevének anagrammáját (rom. *An-cel – Cel-an*). Ezen a néven jelent meg 1947-ben az *Agora* c. folyóiratban három verse nyomtatásban. Románia háború előtti állapota megszűnt létezni, egyre nagyobb teret hódított a szocializmus ideológiája, egyre inkább hasonlított a szocialista országokhoz. 1947-ben a költő úgy döntött, hogy Ausztriába költözik. Bécsben nagyon jól érezte magát, barátok és azonos gondolkodású emberek vették körül. Kü-

Érdekes adaléka P. Celan életének: amikor a csernovici egyetemre felvételizett, a kérdőívbe beírta, hogy tud románul, németül, franciául és ukránul. Celan ukrán tolmácsolói közt van M. Bazsan, V. Sztusz, L. Cserevatenko, M. Fisbejn, M. Novikova, M. Biloruszec. De igazán ismertté és elismertté Celant és munkásságát Ukrajnában földijé, a műfordító és irodalomtudós, P. Rihlo tette.

lönösen meghatározó, és mondhatni romantikus élménnyé vált Ingeborg Bachmannal történő megismerkedése, akivel élete végéig tartotta a kapcsolatot.

Bécs után Párizsba költözött, ahol I. Goll német-francia költő lakásán talált szállást. Germanisztikát és nyelvudományt hallgatott a Sorbonne-n, később tudományos fokozatot szerzett ezen az egyetemen. Franciaországban jelent meg első verseskötete 1952-ben *Mák és emlékezet* címen. Ebben az esztendőben kötött házasságot Gisèle Lestrange festőművésznővel.

Az 1955 és 1970-es évek között számos kötete látott napvilágot: *Küszöbtől küszöbig* (1955), *Nyelvrács* (1959), *Senki rózsája* (1963), *Lélegzetváltás* (1967), *Napfonalak* (1968), *Fényerőszak* (1970).

Párizsban P. Celan nagyon sok időt töltött műfordítással. A Blok, J. Jeszenyin, J. Mandelstam verseit fordította németre, melyeket a legjobb műfordításoknak tartanak a szakértők. A Rimbaud és P. Valéry teljes alkotói hagyatékát fordította németre. Az ő műfordítói tevékenységének köszönhetően kerültek a német olvasók elé W. Shakespeare, Ch. Dickens, Lewis Carroll, Guillaume Apollinaire, P. Eluard és mások alkotásai. 1958-ban a Bréma város irodalmi díját ítelték oda neki. 1960-ban Büchner-díjjal tüntették ki.

P. Celant egész alkotói tevékenysége alatt siker kísérte, nem szűkölködött, a honoráriumok biztosították számára a méltó megélhetést. De a második világháborúban átéltek, családja tragédiája nyomasztotta egész életén keresztül. Párizsban, P. Rihle Celan-kutató szerint, bármennyire is volt közkedvelt, mégis elszigeteltnek érezte magát nyelvileg. Németül csak akkor volt lehetősége társalogni, ha németországi vagy ausztriai vendégei érkeztek. Egyre több támadás, intrika szövődött körülötte, ami lelkileg, pszichikailag teljesen kikészítette az író. Mindezek fejébe a felesége is elhagyta, már nem bírta elviselni férje agresszív kirohanásait. Izraelbe tett látogatása némileg enyhített állapotán, ahol csernovici barátaival találkozott, de hazatérve depressziója súlyosbodott.

1970. április 20-án a Guillaume Apollinaire által is megénekelte Mirabou hídról a Szajnába ugrott.

Posztumusz jelent meg *Hószólam* c. kötete.

Német nyelven alkotott P. Celan, de hagyatékán néhány román és francia nyelvű alkotás is van. Az volt a meggyőződése, hogy igazi költészetet anyanyelvén teremthet a költő. A német volt az anyanyelve, de a náciizmus megfosztotta nyelvét kulturális értékeitől, ezért feltett szándéka volt, hogy újrateregeti nyelvét, visszaszerzi értékeit.

A Halálfűga c. vers. Celan szinte minden versének, ha sokszor csak áttételesen is, de meghatározó eleme, motívuma a holokauszt, az emberirtás, a kollektív halál, szinte alig van olyan költeménye, melyben az ezáltal kialakuló baljós, sejtelmes atmoszféra ne lenne jelen. Bizonyos légerekben a világháború során bevett gyakorlat volt, hogy deportált zsidó zenészekkel a kényszermunka közben lelkesítő zenét játszottak, és nem egyszer előfordult, hogy az emberekkel zenei kíséret mellett ásatták meg saját sírjukat, majd nem sokkal később kivégezték őket. Zeneszó fogadta a vagonokkal megérkező szerencsétleneket, a

Margit és Szulamit alakja a Halálfűga c. versben

A fasiszta Németország képének megteremtése érdekében a költő kulturális kódokat használt, különösen Margit alakját, melynek köszönhetően a hangsúly a német népköltészeti és irodalmi (J. W. Goethe *Faust*) hagyományokra összpontosult. Margit Németország és a német kultúra szimbóluma. P. Celan utal arra, hogyan deformálódik a fasiszta ideológia súlya alatt lelkileg Margit, például tévhite a német nép, nemzet kiválasztottságáról (elitizmus), melynek következménye a humanista kultúra legfőbb eredményeinek megsemmisítése. A zsidó és a német kultúra egyenértékűségére utal Margit és Szulamit alakjának párhuzamba állítása, ugyanakkor ellenpontosítás élet és halál, a náci ideológia szerint életre méltók és arra méltatlanok között. Szulamit a bibliai *Énekek éneke* egyik hőse. P. Celan versében ő a német nép tragikus sorsának megtestesítője. A vers utolsó két sora el van különítve a költemény szövegétől, hangsúlyozandó a szembenállást, ugyanakkor a hősnőknek a hasonlóságát is: *aranyhaju Margit / hamuhaju Szulamit* (Lator László fordítása). A zsidó és a német nőknek azonos a tragédiája.

nehéz fizikai munkát, a tortúrákat és kivégzéseket is. Így próbálták a rabok figyelmét elterelni a „halálgyár” valódi funkciójáról.

A *Halálfuga* c. vers a zsidóság legnagyobb XX. századi tragédiájának, a holokausztnak állít emléket. Versével P. Celan a líra új mintáját, a polifonikus és többjelentésű költeményt teremtette meg. A téma drámaiságának a kifejezéséhez a szabadvers-formát választotta, melyből hiányzik a versmérték és a rím. Guillaume Apollinaire nyomdokait követve elvetette a központosítást és a szakaszokra bontást, de ehelyett stanzákat (olyan versszakok, melyek vége megállást jelent a vers folyamában), logikailag befejezett tartalmi-gondolati szerkezeteket hozott létre, amelyek több vezérmotívumon alapulnak. Minden stanza a fő téma új változata.

A vers *fő motívumai* – az emlékezés és a feledés. A *Halálfuga* c. versben a szörnyű valóságot ábrázolja, melyet ő maga is átélt. A zsidó nép tragédiája nemzeti tragédiából világdrámává nő. Két kibékíthetetlen erő – a humanizmus és kegyetlenség, a magas kultúra és a náci ideológia embertelensége – szembenállására összpontosít P. Celan.

A *Halálfuga* a halottakkal dialogust folytató emlékbeszédként is értelmezhető – e halottak azonban nem mind szükségképpen zsidók, a zsidóság és a holokauszt válhat önmaga is metaforává, mely tulajdonképpen az egész emberiséget, és az embertelen létállapot minden meghurcoltját, halottját jelképezi. A fő téma állandó ismétlődésével a kilátástalanság és a szörnyűség érzetét erősíti. Minden egyes szakasz első sorában benne van a *Napkelte korom teje*, melyet reggel és éjszaka, délben és este isznak a rabok folytonos harsogó zene mellett...

P. Celan a *fekete tej* szókapcsolatot Rose Ausländer *Az életre* c. verséből kölcsönözte. A költőnő nagyon büszke volt erre: *Nagy megtiszteltetésként értékelem azt, hogy korai költészetemből egy olyan neves ember, mint P. Celan, ösztönzést merített.*

Ha közelebbről vetünk egy pillantást a *Halálfuga* szövegének kulcsmetaforáira, úgy ami mindenképpen elsőként a szemünkbe ötlük, az a *korom tej* oximoronja. A tej fehérsége eredetileg az élet szimbóluma – e tej azonban minden bizonnyal nem más, mint a halál teje. Talán ez a *fekete tej* a költemény egyik legerősebb metaforája, mely már rögtön a szöveg elején megadja a vers lendületét. A holokauszt jelképévé válik, megsemmisítő *haláltej*, mely a gázkamrákkal és a krematóriumokkal asszociálható.

A mauthauseni koncentrációs tábor zenekara, 1942-ben készült *fotó*

Ijesztő költői kép, hogy a halálukat váró zsidók folyamatosan ásnak, mégpedig önnön sírjukat, a szelekbe, a levegőbe – *sírt ad min nekünk a szelekben* –, amivel a krematóriumra utal a költő. A vers nem csupán a zsidó népért, zsidó embereknek, egy szűk, beavatott embercsoportnak szól – szólhat éppúgy minden emberhez vallásra, nemzetiségre, identitásra való tekintet nélkül, aki kész szembenézni a történelem irracionális alakulásával, az ember elembertelendésének tényével.

P. Celan a *halál némethoni mester* metaforát egy XVI. századi német versből merítette. Utalás ez arra, hogy a német nemzet mindenben mester,

Miért éppen fuga?

A *fuga* név a latin *fugere* (kergetni) szóból keletkezett, mert lényege abból áll, hogy több szólam egy rövid zenei frázist vagy hosszabb-rövidebb tételt több száz ütemen keresztül, minden – főleg – rokonhangnemben ismételi; úgymond egyik a másikat pihenés nélkül kergeti, hajszojja, mialatt a többi szólam hozzájuk a kíséreti szólamokat szolgáltatja. A zenei fuga szerkesztési elve alapján alkotta meg P. Celan *Halálfuga* c. versét. P. Rihlo Celan-kutató szerint *a vers az ellenpontozás zenei elvei alapján íródott: ahogyan a zenei fúgában, úgy itt is több motívumot fejleszt tovább egyidejűleg a költő a több szólam illúzióját keltve így, hogy aztán a zárlatban összevonva tüntesse fel a fő témát. A világkultúrában J. S. Bach nevével forrt össze a fuga műfaja.*

magas minőségű munka jellemzi, ugyanakkor a gyilkolás mestere is, s Celan ezt hangsúlyozza ki.

A vers a *mi* – *ő* ellentétére épül. *Mi* – a szenvedők, *ő* (egy ember) – a gyötrő. A *mi* – összesítet képe a haláltáborokba hurcolt jogfosztott embereknek. A *mi munkánk* egyhangú és gyötrelmes: *mi* – napkelte fekete tejét isszuk, sírunkat ássuk ... A *mi* folyamatos ismétlésével, a szerző minden alkalommal rettenetes félelemérzetet kelt: *mi* tesszük azt, ami elkerülhetetlenül közelebb visz *minket* a halálhoz.

Ő (nála) – minden másképp van: házban lakik, egy zárt térben tartózkodik, biztonságban van. *Ő* mindenható úr. A náci Németország allegóriájaként, képviselőjeként azonosítható férfi-alak először fütyül a kutyáknak, majd zsidóinak azt parancsolja, hogy ássák saját sírjukat és muzsikáljanak. A második szakaszban egyre hatalmaskodóbb, parancsai egyre határozottabbak: *Mélyebbre kiáltja az ásót itt ott meg hadd szóljon / a zene az ének / kap az övéhez a vashoz lendíti kék szeme van / mélyebbre a földbe az ásót itt ott fűjjátok húzzátok / a táncot.* A harmadik szakaszban alakja a halál apokaliptikus jegyeit viseli magán: *Kiált lágyabban játszd a halált / a halál némethoni mester / kiált borusabb muzsikát s füstként a szelekbe foszoltok / s fekhettek fellegsírbá feküdni van ott hely.* Az utolsó szakaszban már konkrétan *ő* – *te* szembenállás van, a halál némethoni mestere és a halálraítelt: *elér a golyója talál sose téved.*

Nagyon cinikusnak tűnik, hogy *ő*, a halál mestere szentimentális is tud lenni: gyönyörködik a csillagokban, szereti a zenét, levelet ír német földre mikor besötétedik szerelmének, Margitnak. Ez valami összeegyeztethetetlen elegye a gonosznak és a romantikusságnak, ami válogatott kegyetlenkedéseket eredményez. Nietzschei felsőbrendű emberként tekint magára, egy meglehetősen groteszk költői kép keretében a kígyókkal játszik – a kígyó akár a bűnbeesés bibliai kígyójára, a Sátán egyik megtestesülési formájára is utalhat, de mindenképpen olyan alvilági szimbólum, mely az emberi gonoszsággal hozható összefüggésbe. De lehet Margit haja is, mint az antik mítoszokban. A szépség szörnyé változik, ha azt gonosz kéz érinti. A némethoni halál-mesternek kék szeme van, ezzel is az árja fajelméletre utalt Celan. A költő nem csupán adott helyen meggyilkolt vagy megalázott, adott identitással bíró emberekért kiált, hanem rajtuk keresztül mindenkihez szól – pusztán rajtunk, olvasókon múlik, mennyire halljuk meg, hogyan értelmezzük e kiáltást.

audio-text

HALÁLFŰGA (1945)

Napkelte korom teje este iszunk
és délben iszunk és reggel iszunk és éjszaka téged
iszunk csak iszunk csak
és sírt ásunk a szelekbe feküdni van ott hely
Egy ember lakik a házban a kígyókkal játszik
szakadatlan
ír német földre mikor besötétedik írja aranyhaju Margit
ezt írja kilép csillagragyogásban előfütyenti kutyáit
fütyenti zsidóit elő sírt ásat a földbe
és rendeli tánczene szóljon

Napkelte korom teje éjjel iszunk
és reggel iszunk és délben iszunk és este iszunk mi
iszunk csak iszunk csak
Egy ember lakik a házban a kígyókkal játszik
szakadatlan
ír német földre mikor besötétedik írja aranyhaju Margit
hamuhaju Szulamit sírt ásunk ím a szelekbe feküdni
van ott hely

Mélyebbre kiáltja az ásót itt ott meg hadd szóljon
a zene az ének
kap az övéhez a vashoz lendíti kék szeme van
mélyebbre a földbe az ásót itt ott fújjátok húzzátok
a táncot

Napkelte korom teje éjjel iszunk
és délben iszunk és reggel iszunk és este iszunk mi
iszunk csak iszunk csak
Egy ember lakik a házban aranyhaju Margit
hamuhaju Szulamit a kígyókkal játszik szakadtalan
Kiált lágyabban játszd a halált
a halál némethoni mester
kiált borusabb muzsikát s füstként a szelekbe foszoltok
s fekhettek fellegsírba feküdni van ott hely

Napkelte korom teje éjjel iszunk
és délben iszunk a halál némethoni mester
és este iszunk és reggel iszunk csak iszunk csak
a halál némethoni mester kék szeme van
elér a golyója talál sose téved
egy ember lakik a házban aranyhaju Margit
ránk hajtja szelindekeit sírt ad minékünk a szelekben
a kígyókkal játszik szakadatlan s álmodozik a halál
némethoni mester

aranyhaju Margit
hamuhaju Szulamit

(Lator László fordítása)

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Hogyan köthető P. Celan munkássága Ukrajnához? **Olvasói tevékenység.** 2. Értelmezzétek a *Halálfűga* c. vers címét! 3. Milyen műfaji sajátosságok jellemzik? 4. Szerintetek miért a zenei fűga szerkesztési elve alapján alkotta meg P. Celan a *Halálfűga* c. verset? Illusztráljátok a versből vett idézetekkel választotokat! 5. Mi a vers alapgondolata, témája? 6. Milyen kifejezőeszközökkel érzékelteti az író a tragédia légkörét? 7. Keressetek példákat a versben az ellentétre! Mi a szerepe a versben? 8. Hasonlítsátok össze H. Böll a *Vándor, vidd hírül a spá...* c. elbeszélés és P. Celan *Halálfűga* c. verséből a tej szerepét! **Emberi értékek.** 9. Értelmezd a *mester* szó jelentését! A világirodalom mely műveiben találkoztál már a szóval? Milyen P. Celan mestere? **Állampolgárok vagyunk.** 10. Bizonyítsátok, hogy a holokauszt világméretű tragédia! **Modern technológiák.** 11. Magyarra ezidáig Lator László, Marno János, Oravec Imre, Simon Balázs, Schein Gábor és Kántás Balázs fordította több versét P. Celannak. Keressetek a neten P. Celan-verseket, és hasonlítsátok össze a műfordításokat! 12. Nézzétek meg a neten P. Picasso *Guernica* c. festményét! Keressetek azonos motívumokat a kép és P. Celan versében! **Alkotói tevékenység.** 13. Írjatok fogalmazást *Napkelte korom teje* (a zsidó nép tragédiája a második világháború idején) címmel P. Celan *Halálfűga* c. verse alapján! **Vezetők és társak.** 14. **Csoportmunka:** Mi a jelentősége Margit (J. W. Goethe *Faust* tragédiája) és Szulamit (*Énekek éneke*) alakjának? Keressetek őket ábrázoló képzőművészeti alkotást! Ti hogyan jellemeznétek őket a Celan-vers alapján? Szóban mondjátok el! Miért kerülnek szerintetek egymás mellé a vers végén?

AKI EGY ÉLEKET IS MEGMENT, AZ EGÉSZ VILÁGOT MENTI MEG

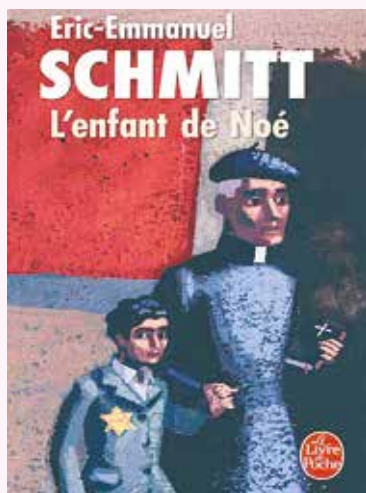
A művészek körében a második világháború témája mind a mai napig nem veszített aktuáliságából. Mindez a világban zajló nyugtalanító és kiélezett helyzettel magyarázható.

Thomas Keneally osztrák író és dramaturg 1982-ben megírta a *Schindler bárkája* c. regényét, melyet még abban az esztendőben Booker-díjjal jutalmaztak. Világszerte ismerté a megfilmesített változat, a *Schindler listája* tette az író.

A *Schindler listája* egy 1993-ban bemutatott fekete-fehér amerikai életrajzi film Steven Spielberg rendezésében a holokausztról. A regény és a film alapjául valóban megtörtént esemény szolgált. Oskar Schindler német üzletember és milliomos, a Német Nemzetiszocialista Munkapárt (NSDAP) tagja volt. Schindler történetét sokáig homály fedte, s hogy végül mégsem merült feledésbe, az az egyik megmentett zsidónak köszönhető. A Beverly Hillsben elegáns üzletet nyitó Leopold Page ugyanis minden vásárlónak elmesélte megmentője történetét, amelyre 1980-ban Thomas Keneally ausztrál író felkapta a fejét és megírta regényét. Kurázi mamához hasonlóan, aki a harmincéves háborúból próbált hasznot húzni, Oskar Schindler is kihasználta a háború adta gazdasági lehetőségeket, és Lengyelország német megszállása után Krakóban zománczó üzemet nyitott, s a gyárban a gettó lakóit dolgoztatta – először csupán azért, mert a legolcsóbb munkaerő volt. Fokozatosan azonban alkalmazottai megmentőjévé vált. Kapcsolatai révén elérte, hogy alkalmazottai egy külön, a számukra kialakított altáborban lakhassanak. Ehhez azonban élelmiszerekre, gyógyszerekre volt szüksége, melyeket a feketepiac segítségével szerzett be. Vagyonát a zsidók megmentésére költötte, 1300 embert sikerült a biztos halál torkából megváltani, Noé, Mózes és Jézus Krisztus nyomdokait követve így. Schindler rájött, hogy vagyonosodási lehetősége, amit a háború biztosított volna számára, egész más gazdagodáshoz juttatta – lelki egységhez és felelősségtudathoz azokkal az emberekkel, akik megbíztak benne. A gyár 1945. május 8-ig működött, ekkor Schindlernek menekülnie kellett. Hersch Licht ékszerész aranyfogakból gyűrűt készített Schindlernek, melybe a Talmudból vett következő mondat lett belevésve: *Aki egy életet megment, az egész világot menti meg*. Oskar Schindler 1974. október 9-én halt meg Hildesheimben, de kérésének megfelelően Izraelben temették el.

Jelenetek a *Schindler listája* c. filmből.
(rendező S. Spielberg, USA, 1993)

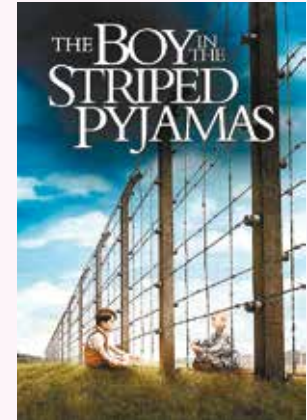

E.-E. Schmitt Noé gyermekei c.
kisregény borítója

örök nyugalomra. Emléktábláján a következő felirat olvasható: *Köszönjük Istennek, hogy a miénk volt*. Schindler egyike volt az első három németnek, akiket a *Világ Igaza* címmel tüntetett ki 1963-ban Izrael állam, és megkapta a *Martin Buber-Békedíjat* is.

Eric-Emmanuel Schmitt francia-belga író *Noé gyermeke* (2004) c. kisregénye szintén a világ összes vezetőjének ajánlott. Cselekménye a második világháborúban játszódik Belgiumban. Főszereplője a nyolcéves zsidó fiúcska, Joseph, akit szülei egy egyházi diákotthonban bújtatnak el. Katolikus és zsidó árvák együtt nevelkednek ott Pons atya védőszárnyai alatt, persze az utóbbiak hovatartozását igyekeznek titokban tartani.

John Boyne író alkotó több mint húsz művet szentelt a gyerekeknek és a tízenéveseknek. Felkavaró kisregénye *A csíkos pizsamás fiú* 2006-ban keletkezett. Megközelítőleg 50 nyelvre fordították le, a világon szinte mindenütt kedvenc olvasmánynak számít. M. Herman rendező 2008-ban azonos címmel filmet rendezett (forgatókönyv J. Boyne és M. Herman).

Jelenetek *A csíkos pizsamás fiú* c. filmből, (rendező *M. Herman, Nagy-Britannia-USA, 2008*)

Jelenetek *A zongorista* c. filmből, (rendező *R. Polański, Franciaország-Németország-Nagy-Britannia-Lengyelország, 2002*)

A John Boyne világhírű regényén alapuló film egy kilencéves kisfiú megrázó története, akinek édesapja egy náci haláltábor vezetője, s ezért a család a tábor mellé költözik. Az unalom és a kíváncsiság elegye arra sarkallja Brunot, hogy anyja határozott intelmeit semmibe véve megnézze közelebbről is azt a „farmot”, amelyet tisztán látni a házukból. Ott megismerkedik Shmuellal, a korabeli fiúval, aki furamód a drótkerítés másik oldalán lakik és állandóan csíkos pizsamát visel. Shmuellal való találkozások során Bruno megszabadul addigi ártatlanságától, és lassan, de biztosan a körülötte zajló felnőtt világ tudatára ébred. A két gyermek között barátság szövődik, amely természetéből fakadóan pusztító következményeket von maga után. Hogy segíthessen Shmuellnak megkeresni annak édesapját, magára ölti a csíkos pizsamát, átkúszik a drótkerítés alatt, és örökre eltűnik a pusztítás kemencéjében...

Az elmúlt esztendő egyik kasszasikere a *Roman Polański* által 2002-ben rendezett *A zongorista* c. történelmi film. Igaz történet alapján készült, Wladyslaw Szpilman lengyel zeneszerző és zongoraművész életét mutatja be a második világháború idején. A rendező a figyelmet a Harmadik Birodalom természetellenes és szégyenteljes faji politikájára irányítja, nem véletlen, hogy még a német Wilhelm Hosenveld is mindent megtesz, hogy megmentse Wladyslaw Szpilman életét és tehetségét.

Jelentős szerep jut a második világháborúról és a holokausztról szóló könyvekben és filmekben a kultúrának, a művészetnek, ami az emberi lelkek, az emberi szellemiség mentsvára volt és marad is.

1. Nézzétek meg az interneten a S. Spielberg rendezte *Schindler listája* c. filmet, vagy olvassátok el Th. Keneally *Schindler bárkája* c. regényét! Értelmezzétek a film és a regény címének szimbolikus jelentését! Milyen bárkáról, és milyen listáról van szó? Kik szerepelnek a listán, és hogyan állítódott össze?
2. Hogyan változott meg Oskar Schindler hozzáállása a munkásaihoz? Mikor, és minek a hatására történik ez meg?
3. Értelmezzétek a Talmudból vett idézetet: *Aki egy életet megment, az egész világot menti meg!* Mikor, és hányszor hangzik el ez a mondat?
4. Nézzétek meg még más, a második világháborút és a holokausztot feldolgozó filmeket: *A csíkos pizsamás fiú* (rendező *M. Herman, Nagy-Britannia-USA, 2008*), mely az ír John Boyne azonos című regénye alapján készült; *A zongorista* (rendező *R. Polański, Franciaország-Németország-Nagy-Britannia-Lengyelország, 2002*) címűt és egyéb filmeket! Készítsetek egyikről véleményt vagy beszámolót!

AZ EMBER ÉS A LÉT ÉRTELMÉNEK KERESÉSE A PRÓZÁBAN A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

A SZÉPIRODALOM VEZETŐ IRÁNYELVEI a XX. század második felében

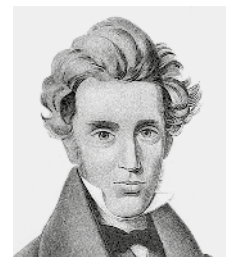
Körülöttem sötétség van, s én azon vagyok,
hogy valamit meglássak benne.

A. Camus

A XX. század második felében a világot hatalmas iramú tudományos és műszaki fejlődés jellemzi, melynek vannak előnyei, de hátrányai is. Fontos esemény volt az 1960-as években a világűr meghódítása, mely arra is figyelmeztette az emberi fajt, hogy elgondolkozzon az emberi civilizáció sorsáról. Sajnos az emberiségnek nem sikerült minden gondot, vitás kérdést megoldani. A környezeti és nukleáris katasztrófa veszélye, az államok földrajzi határainak és társadalmi struktúráinak megváltozása, a globalizáció térhódítása és a politikai feszültségek növekedése a világban – mindezek meghatározták az akkori alkotók, művészek eszmei-esztétikai útkeresésének irányvonalát.

Intellektuális irodalom. A szépirodalmat ebben az időszakban az *intellektualizmus* (latin: *intellectus* – 'értelem, ész, felfogóképesség', *intellectualis* – 'értelmi, észbeli, szellemi') irányzatának megerősödése jellemzi. Minden olyan irodalmi áramlatot, stílust, műnemet, műfajt értünk alatta, melyekben az értelmi tényezők túlzottan hangsúlyosak az egyéb lelki tényezők, mint az érzelem, a képzelet rovására. A XX. század második fele irodalmának intellektualizálása az összetett filozófiai problémakörök (ember és világ, környezet és civilizáció, technika és kultúra, haladás és erkölcs stb.) megjelenésével és a lírai hősök, elbeszélők, szereplők önértő, önelemző hajlamával magyarázható. Az elképzelések és felfogások különbözősége a cselekmény mozgatórugójává lett. Az intellektualizmus határozta meg ebben az időszakban a példázat (parabola), a filozófiai regény, az eszmedráma, a filozófiai költészet műfajának fejlődését.

Egzisztencializmus. A háború előtt bontakozott ki, majd a második világháború után fejlődik látványosan az *egzisztencializmus* áramlata (latin: *existere* – 'létezni'). Ez egy modern polgári idealista filozófiai és irodalmi irányzat, az énfilozófia egy különleges változata. Képviselői egy modern lételméletet dolgoztak ki. Az egzisztencializmus a személyiség problémáinak előtérbe állításával kívánja meghaladni a korábbi filozófiákat, és a szabadságot választja központi kategóriának. Szabadnak lenni, egzisztenciának lenni annyit jelent, mint önmagunknak lenni, ezért az ember *szabadságra ítéltetett* (Sartre). Az ember, aki képes *választani*, önmagát választani, önmaga lenni, a semmi jegyében választja saját magát. Az irányzat előzményének a XIX. századi gondolkodó, S. Kierkegard bölcséletét tekintik. Az egzisztencializmus elmélete az első világháború utáni Németországban keletkezett (Martin Heidegger, Karl Jaspers) és a második világháború alatti és utáni Franciaországban teljesedett ki (Jean-Paul Sartre, Albert Camus). Heidegger úgy vélte, hogy az egzisztencia mindig a világban van, világban való létként valósul meg, a művészetet nem lehet elemezni, interpretálni, a művészetet át kell élni.

S. Kierkegard

M. Heidegger

S. Kierkegard szerint a valóság egy műben mindig szubjektív és individuális, egy *viszony*, amely *önmagához viszonyul*.

Az egzisztencializmus a műalkotásokban a társadalmi és erkölcsi elméletekben családott intelligencia hangulatát tükrözi. Az írók megpróbálták megérteni az emberi élet tragikus viszásságainak okait. Ennek a filozófiai irányzatnak a képviselői határozottan állították, hogy egyetlen dolog, amit az ember ural – belső világa, a szabadság, amiben önmagát teremti meg, a szabad akarat. Kifejezői a francia irodalomban A. Camus, J.-P. Sartre, a németben – H. E. Nossack, A. Deblin, az angolban – A. Murdock, W. Golding, a spanyolban – M. de Unamono, a japánban – Abe Kóbo.

Antiregény. A XX. század második felében, az 1940–1970-es évek között egy új regénytípus, az *anti-* vagy *ellenregény* jelenik meg a modern francia regényirodalomban. Az ellenregény a regényírás hagyományos formáit – cselekmény, időrend, jellemábrázolás – tudatosan leromboló, semmibe vevő regénytípus. A kifejezést először J.-P. Sartre használta N. Sarruante *Egy ismeretlen arcképe* (1947) c. regényéhez írt előszavában. Ennek a műfajnak a képviselői (N. Sarruante, A. Rob-Grillet, M. Butor, Cl. Simon) az emberi lét és sors példáit vagy az ember tudati és tudatalatti folyamatait mutatták be.

Mágikus realizmus. A XX. század második felében a világirodalomban egy új művészeti irányzat jelent meg, a *mágikus realizmus*, amelyben a varázslatos, mágikus elemek természetnek, valószerűnek tűnnek fel. Ez a művészeti irányzat a XX. századi latin-amerikai irodalomban (A. Carpenter, Jorge Leal Amado, Gabriel García Márquez) került az érdeklődés előterébe, de egyes elemei fellelhetők például már F. Rablès, E. T. A. Hoffman, Ny. Gogol, E. A. Poe vagy Bulgakov prózaművészetében is. A mágikus realizmus jellemzői: a lét értelmének kérdései, a valóság és az emberi természet megismerése mitikus formában, sajátos időszemlélet, amelyben az utódok az elődök életét személyes emlékeik köré vonják, a fantasztikum beillesztése a való világba.

A realizmus új horizontjai. A XX. század második felében a hagyományos *realizmus* is fejlődik, de új sajátosságokkal gazdagodik. A külvilág egyetemes tükörképének felidézése helyett az emberi tudat egészére irányul a figyelem, a világnak csak azokat a rétegeit és részleteit mutatják, amelyeket ez a tudat ismer és megérteni képes (H. Böll, E. M. Remarque, V. Bikov, N. Dumbadze stb.). Összetettebbé válik a mű felépítése. Gyakran használják az ellenpontozás elvét. Megváltozik az időszemlélet. Az író többnyire eltér a valóságos időrendtől, egyszerre több idősíkban mutatja be a világot, érzékelteti a különböző idősíkok egyidejű jelenlétét az ember tudatában (B. Paszternak, W. Faulkner és mások).

A realisták nemes törekvése az ábrázolásban az volt, hogy egyesítsék a különböző országok és népek történéseit az ókortól napjainkig. Az írók kötelességüknek érezték a nemzeti hagyományok helyreállítását, az emberek közötti bizalom, a természet és a világ közötti kapcsolatok visszaállítását (E. Hemingway, J. Kavabata, Cs. Ajtmatov stb.). A szépirodalomban a világban elveszett lelki eszmékhez való visszatalálás, az elidegenedés feloldásának és a tragikus lét legyőzésének a reménye fogalmazódik meg.

A modernség nagyjából a XX. század 60-as éveinek közepéig érvényesült, a 60–70-es évektől jelentkező posztmodern részben új látás- és gondolkodásmódjával elsősorban a modernségtől való elhatárolódásában határozza meg önmagát. Az átmeneti időszak válságának művészi megtestesülése, annak felismerése, hogy a társadalomban kaotikus erők működnek, a hagyomány megszokott rendje megbomlik, az újkori emberkép szertefoszlik.

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Mi a különbség a hagyományos és a mágikus realizmus között? **2.** Az egzisztencialista írók milyen motívumokat és témaköröket dolgoztak ki? **Olvasói tevékenység. 3.** A XX. század második felének világirodalmából mit olvastatok eddig? Milyen problémákat vet fel az író az olvasott műben? **Emberi értékek. 4.** A második világháború után hogyan alakult a világban a társadalmi-történelmi helyzet? Milyen globális kihívások jelennek meg a művekben? **Állampolgárok vagyunk. 5.** Soroljatok neveket a XX. század második felének magyar és ukrán irodalmából! Röviden ismertessétek 1–2 alkotó életútját és munkásságát! **Modern technológiák. 6.** Nézzétek meg a neten a *Pestis* c. filmet (rendező Luis Puenzo, Nagy-Britannia-Argentína-Franciaország, 1992), mely A. Camus azonos című regénye nyomán készült. Milyenek ábrázolja a rendező az emberiséget és a világot? **Környezet és biztonság. 7.** Milyen veszélyek fenyegették a világot a XX. század második felében az írók szerint? **Az életre készülünk. 8.** Magyarazzátok meg Albert Camus következő kijelentéseit: *addig senki sem lesz szabad, míg létezik a rossz; A történelemben mindig és elkerülhetetlenül eljön az az idő, amikor valaki azt meri mondani, hogy kétszer kettő az négy, halállal büntetik; Most már tudom: az ember nagy tettekre képes. Ugyanakkor, ha nem képes nagy érzelmekre, nem létezik számomra.*

Ernest Hemingway

1899–1961

...az ember nem arra született, hogy legyőzzék ...
Az embert el lehet pusztítani, de nem lehet legyőzni.

E. Hemingway

Ernest Miller Hemingway 1899. július 21-én született az *Illions* állambeli *Oak Park*-ban. Kisfiúként nagyon szerette a rendkívüli hősookról szóló történeteket olvasni. Édesapja szenvedélyes vadász és halász volt, s fiát már kisgyermekként magával vitte. E tevékenységek a sporttal kiegészítve – futballozott, bokszolt – a felnőtt Hemingwaynek is szenvedélyeivé váltak. A középiskola befejezése után a *Kansas City Star* c. lapnál dolgozott riporterként.

Ifjúsága az első világháború ideje alatt telt. 18 évesen önkéntesként vonult be és az olasz frontra került. Az olasz Fossaltálnál súlyosan megsebesült, hosszú időt kórházban töltött. A következőket írta ekkor: *Amikor lelkes ifjúként mégy a háborúba, a halhatatlanság illúziója vesz körül. Másokat ölnek meg, nem téged ... De aztán, amikor először sebesülsz meg komolyan, elveszíted ezt az illúziódat, s rájössz, hogy veled is megtörténhet bármi...* Az ilyen tapasztalatok keményítették az író jellemét. A háború idővel az egyik vezető témája lett írói munkásságának.

Hosszas európai tartózkodás után visszatért az USA-ba és újságíróként dolgozott amerikai és kanadai lapoknál. Közben sorra írta elbeszéléseit, regényeit. Első sikerét a *Fiesta. A nap is felkel* (1926) c. regényével aratta, melyben a háború utáni „elveszett nemzedék” sorsáról ír. A világhírt a *Búcsú a fegyverektől* (1929) c. regény hozta meg számára. Sorra jelentek meg a ma már a világirodalom klasszikusai közé tartozó művei: *Akiért a harnag szól* (1940), *Vándorünnep* (1964) stb. Hemingway nagyon kalandos életet élt, sokat utazott, részt vett afrikai vadászaton, bikaviadalokon, több évig élt Franciaországban, Spanyolországban, Kubában. Benyomásait, újságírói tapasztalatait, spanyolországi polgárháborús élményeit foglalta novellákba, regényekbe.

1953-ban Pulitzer-díjat kapott *Az öreg halász és a tenger* című kisregényéért. Egy évvel később megkapta az irodalmi Nobel-díjat.

Betegségekkel bajlódva E. Hemingway 1961. július 2-án főbe lőtte magát *Idaho* államban.

E. Hemingway
Milánóban, 1918

Polírozott gondolat

E. Hemingwaynek a Nobel-díj átvételére készített beszédéből

- Az igazi írónak minden műve egy új kezdetet, saját képességei határának túllépését kell hogy jelentse. Mindig olyan dologgal kell kísérleteznie, amivel más még nem próbálkozott, vagy megtette, de nem sikerült. Akkor, ha szerencséje van, sikereket ér el.

audio-text

***Az öreg halász és a tenger* (1952). A becsületkódex.** Hemingway szeretett hősei közé mindig az erős, kitartó és egyenes emberek tartoztak, kiket akár magáról is mintázhatott – katonák, vadászok, torreádorok, halászok. Ők testesítik meg Hemingway erkölcsi rendszerének fő tételeit: helytállás, becsület, bátorság, barátság, őszinteség, szerelem. Tetteiket az örök szellemi értékek irányítják, a becsületességük és bátorságuk a modern társadalom brutalitásával áll szemben.

Ch. Tannicliff, R. Cheppard
illusztrációja E. Hemingway
Az öreg halász és a tenger c.
kisregényéhez, 1953

Az élet értelmének kérdése. E. Hemingwayt mindig foglalkoztatta az emberi személyiség, az emberi lét problémája. Ki az ember? Miért születik erre a világra? Mi az értelme létének? Ezekre a kérdésekre keres választ *Az öreg halász és a tenger* c. kisregényében, melyet művészi parabolaként, példázatként is emlegetünk. Első látásra úgy tűnik, hogy Santiago élete szürke, unalmas, hétköznapi, nehézségekkel teli, mindezek ellenére legnagyobb öröm számára, hogy mindennap ki-mehet a tengerre. Élete fő célja nem az, hogy meggazdagodjon és dicsőséget szerezzen magának, hanem hogy harmóniában és nyugalomban élhessen együtt a természettel, a tengerrel. Boldog, hivatása az, hogy halász legyen, és többször is elmondja: *Arra születél, hogy halász legyél ugyanúgy, ahogy a hal is azért van, hogy hal lehessen.* (Ottlík Géza fordítása)

Az ember és természet. *Az öreg halász és a tenger* c. kisregénynek két szintje van: a hétköznapi és egy szimbolikus. Az öreg halász alakját, személyiségének lényegi magját a személyes megérintettség formálta. A tömör, szűkszavú elbeszélés filozófiai általánosítások széles körével kombinálódik. Az ember és természet problémájának feltárásában az író azt hangoztatja, hogy az ember és a természet nem létezhet egymás nélkül. Közöttük örök ellentét van ugyan, mégis el-

választhatatlanok, mert létük egymástól függ. Különböző szemszögből láttatja Hemingway a természetet: egyesek (a turisták) számára – látványosság, ismeretlen elem, mások (egy halászok és a falu lakói) számára – könyörtelen ellenség. Santiago álláspontja más, ő együtt él a természettel, testvéreinek érzi azt, a tenger az egyetlen szabad hely a földön, jól ismeri azt, és csodálja végtelen szépségét.

Mivel a tenger szeszélyes és kiszámíthatatlan, nagy szerep jut a kisregényben a babonának, a jóslatoknak, a szerencsének, fontos helyet foglalnak el a halászok életében. A halászok amuletteket viselnek, különböző rituálékat hajtanak végre egy felsőbb hatalom jóindulatában bizakodva annak reményében, hogy szerencsájük lesz a halászatban. De az öreg Santiago más, ő nem a szerencsében, hanem saját erejében és tudásában bíz. Hatalmas élettapasztalattal és -bölcsséggel a háta mögött tudja, hogy az ember képtelen mindent a befolyása alatt tartani. Csak saját magát tudja irányítani. Éppen ezért hálás mindenért, amit elért, amit megkap, s ő igazodik a helyzethez. Amikor igazán nehézre fordul a helyzete, imádkozni kezd, s annak ellenére, hogy nagyon távol van a parttól, megnyugszik és biztonságban érzi magát.

Az ember próbája. *Az öreg halász és a tenger* c. kisregényben E. Hemingway egy kritikus, küzdelmes helyzetet mutat be, melyben a hős valódi énje nyilvánul meg. Nem véletlen,

A múlt század megpróbáltatásai: az elveszett nemzedék

Az első világháború az emberiség történetének tragikus oldalává vált. A nagy veszteségek és a lelki megpróbáltatások, a fizikai és pszichológiai örök feszültségének, a bolygó fölött lebegő rettenetes személy tudatosodásának kora volt. A frontokra került fiatalok kemény megpróbáltatásokkal szembesültek, melyekre nem álltak készen. S fokozatosan az ifjú hév, a hazafiság és a remény a szebb jövőben kiábrándultságba és illúzióvesztésbe csapott át. Az *elveszett nemzedék* kifejezést először G. Stein amerikai író használta, és E. Hemingwaynek köszönhetően széles körben terjedt el. Azok, akik túléltek a háborút, élesen érzékelték a világban létező zűrzavart, és gyakran nem találták a helyüket benne. A kifejezés a XX. században alkotó amerikai írók egy csoportjára, az 1920–1930-as években alkotó írókra – Ernest Hemingway, Scott Fitzgerald, Ezra Pound, John Dos Passos, Sherwood Anderson, Waldo Pierce, Sylvia Beach, T. S. Eliot és másokra utal, akiknek az első világháborúban megélt szörnyűségek tapasztalata tükröződik műveikben. Az *elveszett nemzedék* képviselőinek munkásságát a társadalmi eszmékből való kiábrándulás, az örök erkölcsi értékek keresése, a lelki kiüresedés megjelenítése, a kilátástalanság és a reménytelenség érzése jellemzi. Nemcsak pontosan dokumentálták a nem éppen vonzó frontéletet, hanem a háború utáni világról is beszámolnak, melyben a kétségbeesés, a lelkiismeret hiánya, a háború által megomorított sorsok és a megromlott emberi kapcsolatok a mindennapok tartozékai.

hogy az öreg Santiago egyedül áll ki a hatalmas marlinnal: egyedül kell megvívnia harcát annak érdekében, hogy elérje célját, elsősorban le kell győznie önmagát, fel kell ismernie saját gyengeségeit. Ez a belső harc és az öreg halász pszichológiai feszültsége képezi a *történet alapját*. Tehát a kisregényben két egymástól független hatalom ütközik össze: a természet erői, az előregedés könyörtelen végzete és az ember belső értékei, makacs hősiessége.

A műben fontos szerepet játszanak a művészi részletek, a mindennapi események leírása. A szerző arra összpontosít, hogy hangsúlyozza, a legnagyobb eredmények mögött ott van a mindennapi munka, a fáradtság, a fizikai és pszichológiai kimerültség. És csak az, aki le tudja küzdeni az előtte tornyosuló akadályokat, érdemel jutalmat még akkor is, ha vereséget szenved. Santiagónak a legfontosabb díj nem a *nagy hal* kifogása (mások számára ez lehet pénz, dicsőség, győzelem a versenyeken, nyilvános elismerés), hanem győzelem önmaga felett, ragaszkodása saját erkölcsi értékeihez, még abban a pillanatban is, amikor már fel akarja adni: *Az, hogy már ezerszer bizonyított, nem jelent semmit. Újra kell bizonyítania. És ez így megy minden alkalommal – mindig újra és újra; tehát az öreg soha sem néz vissza csak előre, s végzi nunkáját*. Santiago magatartása azt sugallja, hogy az ember nem hátrálhat meg a kitűzött cél előtt, mert az leépülést és egy helyben állást jelent. Azok a megpróbáltatások, melyeket az ember hajlandó kiállni, segítik őt személyes fejlődésében.

Santiago viszonya a nagy halhoz kettős: szereti és szánja a marlint, de tudja, hogy meg kell ölnie, különben ő pusztul el. Párviadalukban a nagy hal bátran küzd az életéért. A horoggal a szájában olyan messzire vontatja ki az öreg halász csónakját a nyílt tengerre, amelyen távol-ságra más hal sohasem. Tiszteli a hal kitartását. Ő is kitartó, nagyon fáradt és álmos, de tudja, hogy nem alhat, mert a nagy hal sem alszik. Azzal tartja ébren magát, hogy visszaemlékezik hogy hajdanán, mikor még El Campeónak, bajnoknak hívták: 24 órán keresztül vetélkedett karlenyomásban a casablancái csapszékben a Cienfuegosból való, hatalmas termetű négerrel, a kikötő és a hajóműhelyek legerősebb emberével. (Most pedig a nagy halat tartja az orsó zsinórjánál fogva, közben csurog róla a verejték, annyira fáradt, hogy az ájulás kerülgeti, de a tudata éber.) Még részt vett néhány alkalommal ilyen csapszéki versenyben, aztán visszautasította a kihívásokat, úgy vélte, hogy bárkit legyőzhet, ha úgy akarja, ugyanakkor jobb kezét nagyon megterhelte, ami nem tett jót a halászatnak. De feltételezhetjük azt is, hogy Santiago azért ha-

Sz. *Sulc* illusztrációja E. Hemingway *Az öreg halász és a tenger* c. kisregényéhez, 2017

IRODALMI BARANGOLÁS

Hemingway sűrített módszere és a jéghegy-elv

Hemingway újságírói tapasztalata sokban meghatározta írói stílusát. Műveinek tökélye leginkább annak köszönhető, hogy sikeresen hozta egységbe prózaépítésének elveit és gyakorlati módszerét. E formateremtés lényege az úgynevezett jéghegy-elv. Hemingway így fogalmaz: „Én mindig a jéghegy-elv szerint igyekszem írni. Minden kiemelkedő résznek hétnyolcad rész felel meg a víz felszíne alatt. Az ember mindazt elsüllyesztheti, amit tud, és ez csak erősíti a jéghegyet. Ez az a rész, ami nem látszik ki a vízből. Ha azonban az író azért hagy ki valamit, mert nem ismeri, akkor lyuk marad a történetben.” A jéghegy-elv azt jelenti, hogy az írónak minél nagyobb élményanyagból minél kevesebbet kell használnia a prózamű megalkotása során. Ügyelve, hogy a minél kevesebb szóval megjelenített élményanyag érzékeltesse a mögötte rejlő – a jéghegy víz alatti törzseként láthatatlanul maradt – kimondhatatlan tartalmakat. Kevés szóval, csupasz tárgyilagossággal, mégis érzékletesen rögzíti a jelenségeket. Nagyon csekély jelzőt használ a jelzett szó mellett, ugyanakkor tömör, pontos határozói szerkezeteket. Életművében a mellérendelő mondatok uralkodnak.

Sz. Sulc illusztrációja
E. Hemingway *Az öreg halász és a tenger* c. kisregényéhez, 2017

gyott fel a versenyzéssel, mert nem volt méltó ellenfele, aki legalább olyan erős, mint ő, vagy akár erősebb nála. A nagy hallal folytatott küzdelme lehetőség számára a bizonyításra, újra bajnok lehet.

Úgy véli Hemingway, hogy nehezebb a győzelmet megtartani, mint kivívni. A kisregényben lényeges életfilozófiai kérdésre keresi a választ: mi a teendő a győzelem kivívása után? Van-e értelme a létnek, miután minden akadályt legyőzött az ember? Az öreg halász példájával bizonyítja ezt a tételt Hemingway. Miután Santiago kifogta a nagy halat, a legnehezebb feladat még előtte volt: partra vinni a hét és fél mázsás marlint az undorító, vérszomjas cápák folyamatos támadása közben. Az öreg halász és a tenger két ellentétes, egymástól független értékrendet mutat fel. A külvilág embert megtörő hatalma együtt és egyszerre jelenik meg az ember legyőzhetetlen belső, erkölcsi szabadságával. Egyrészt létezik az elöregedés könyörtelensége, az életkor, amelyben az ember már igazán és végérvényesen *salao*, ami a *legsúlyosabb szó a balszerencsés emberre*. Másrészt, és ezzel szemben áll az elszántság, a kötelességteljesítés, s ennek boldogító tudata. Az öreg Santiago a dolgok rendje szerint veszít, legyőzik. És természetesen mégsem győzik le: mert

kitart, teljesíti a dolgát, helytáll sajgó fejjel, vérző tenyérrel, halálfáradtan, szigonytörésig. Bebizonyítja, hogy *nem akármilyen öregember*. A marlint felfalták a cápák, csak hatalmas fehér csontvázát sikerült a partra vinni, de az erkölcsi törvény azonban nem szenvedett csorbát, az öreg halász helytállva teljesítette feladatát. (Az első cápa megölése után mondja ki az öreg a mű szállóigévé vált gondolatát: *De hát az ember nem arra született, hogy legyőzzék. Az embert el lehet pusztítani, de nem lehet legyőzni* – a ford. megj.)

Az élet lehetőségei. Santiago nem kalandból öl, nem az ölés örömeért, nem élete megmentéséért, nem a halál leküzdésének vágyából. Azért öl, mert ez a dolga, hivatása; közben sajnálja is a gyönyörű marlint, testvérenek érzi, akárcsak a tengert, a napot, a csillagokat, a madarakat, a delfineket. Élet és halál, élet vagy halál: ezek a filozófia legfontosabb kérdései a görög bölcselektől Heideggerig. Santiago, a nagyon egyszerű, iskolázatlan öregember, aki az újságokból leginkább csak a baseball-híreket olvassa: nem retteg a haláltól, s nem foglalkozik örökösen a halállal. Öregember, érzi maga körül a leselkedő halált, de inkább a halálon inneni, még órá váró dolgok foglalkoztatják. A kisregény befejezése szimbolikus értelmű: Santiago helytállva csendesesen alszik el kunyhójában, s megbékélten álmodik a tengerparton hancúrozó

IRODALMI BARANGOLÁS

Az Ernest Hemingway Nemzeti Múzeum

Amikor befejezte Hemingway a *Búcsú a fegyvertől* c. regényét, családjával együtt Key Westbe, Florida legdélebbi pontjára költöztek. Itt vett egy hatalmas hófehér villát. Ebben az időszakban sokat dolgozott, ekkor jelent meg a *Kilimandzsaro hava* c. elbeszéléskötete, az *Akiért a harang szól*, a *Gazdagok és szegények* c.

regények stb. Hemingwaynek az volt a szokása, hogy kora reggel a dolgozószobájában az írógép elé ülve alkosson. Kéziratait egy nagy fehér szekrényben őrizte. A kertben egy hatalmas bokszsák állvány várta az írókat, ha éppen le akarta vezetni a feszültséget. Egyébként imádott bokszolni. 1931 és 1939 között éltek itt, de tulajdonosa maradt a háznak élete végéig. Hemingway tragikus halála után a villát emlékmúzeummá alakították át. A verandáról az egzotikus kertre és Key West-i világítótoronyra lehet látni. Bent a szekrényekben Hemingway könyveinek első kiadásai sorakoznak, utazótáskái és csizmái, a falakon rengeteg fénykép, többek közt az Alpokban sielő Hemingway-fotók láthatók. Híres írógépe is a kiállítási tárgyak közt szerepel. Még valamiről híres ez a múzeum: a házban ma is rengeteg hat és hétujjú macska él, melyek Harold Stanley Dexter kapitány által Hemingwaynek ajándékozott, Hógolyó nevű macska leszármazottai. 2010-ben a múzeumot irodalmi emlékhellyé nyilvánították.

oroszlánokról, tűnt ifjúsága távoli emlékéiről, az időkről, amikor még El Campeonnak, bajnoknak hívták. Santiago alakja a Jó világának, E. Hemingway becsületkódexének a megtestesítője – magabiztos erkölcsiségével, feladata végzésének példaértékével. Úgy tűnik, hogy legyőzték, de emberi méltósága megmaradt.

AZ ÖREG HALÁSZ ÉS A TENGER C. KISREGÉNY SZIMBÓLUMAI

Szereplők, jelképek (2 emberi szereplő van, de az író a jó és a rossz különféle változatait is megjelenítette)	Szimbolikus jelentésük
a tenger	a teremtés és a pusztítás, a jó és a rossz jelképe, a természet körforgásának beláthatatlan műhelye, mellyel az embernek összhangban kell lennie
Santiago, az öreg halász	a világmindenséggel bonyolult kapcsolatban élő ember
Manolin	a jövő, a nemzedékek közötti kapcsolat jelképe
a kardhal, a marlin	a természet, a szerencse jelképe, a küzdelem tárgya, Santiago sorsának részese
az afrikai oroszlánok	bátorság és szépség, álmok és ideálok
a mérgező medúza	vonzó, ugyanakkor taszító dolog
a cápák	a gonosz, a rossz képviselői, a sikeres embert el nem ismerő, bíráló társadalmat képviselik. Hemingway erkölcsstana értelmében a leggonoszabbak, mert elorozzák más zsákmányát. Tolvajnépség

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Értelmezzétek E. Hemingway becsületkódexét! Hogyan jelentkezik ez Santiago alakjának megformálásában? **2.** Keressetek példázatot az *Az öreg halász és a tenger* c. kisregényben! **Olvasói tevékenység. 3.** A kisregényben több kulminációs pont is van. Keressétek ki, és magyarázzátok meg, Santiagónak milyen jellemvonásai domborodnak ki! **4.** Milyen színek dominálnak az *Az öreg halász és a tenger* c. kisregényben? Milyen alakok, események és érzelmek kapcsolódnak ezekhez a színekhez? Van-e szimbolikus jelentésük? **5.** Gondolkozzatok el azon, miért hasonlítja össze Hemingway a marlint és a makócápát, Santiagót és a makócápát, Santiagót és a teknőst? Miben hasonlítanak, és miben mások ezek az alakok? Készítsétek táblázatot a fűzetetekbe! **Emberi értékek. 6.** Értelmezzétek Santiago következő szavait: *Most csak egyre kell gondolnom. Arra, hogy miért jöttem a világra!* Hogyan tudhatja meg az ember, hogy miért is van a világon? Ki határozza ezt meg? **Kommunikáció. 7.** Vitatéma: *Hogyan érjük el sikereket az életben úgy, hogy közben ne veszítsük el embri méltóságunkat?* **Állampolgárok vagyunk. 8.** Nevezétek meg olyan irodalmi, történelmi, valóságos személyt, aki megfelel a becsületkódex elvárásainak! Választásotokat indokoljátok meg! **Modern technológiák. 9.** Keressetek rá a neten az amerikai baseballra! Milyen szerepe van a játéknak Hemingway regényében? **10.** Hemingway kisregényének számos feldolgozása megtalálható a neten. Válasszatok egyet, nézzétek meg, és hasonlítsátok össze a könyvvel! **Alkotói tevékenység. 11.** Írjátok fogalmazást *Az én „nagy halam”, hogyan jutottam el a nagy fogáshoz* címmel! **Vezetők és társak. 12.** Csoportmunka. Írjátok ki az *Az öreg halász és a tenger* c. kisregényben található tengeri élőlények, madarak és állatok nevét! Lexikonok, enciklopédiák, a net segítségével keressétek meg fényképeket és főbb jellemzőiket! Hasonlítsátok össze Hemingway leírásával! Milyen szimbolikus jelentést hordoznak? **Környezet és biztonság. 13.** Hogyan viszonyul Hemingway a környezethez és a természethez? **Az életre készülünk. 14.** Mondhatjuk-e azt, hogy Santiago és Manolin – család? Válaszotokat indokoljátok meg! **15.** Szerintetek miért éppen *Az öreg halász és a tenger* a címe a kisregénynek és nem: *Az öreg és a hal, Santiago és a tenger, Az öreg és a fiú* stb.? Mi a cím szimbolikus jelentése, nevelői szándéka? **16.** Írjátok ki a kisregényből azokat az aforizmákat, melyek hasznosak számotokra! Magyarázzátok meg!

E. HEMINGWAY TENGERE RAJZFILMEN KEL ÉLETRE

animációs kisfilmnek járó Oscar-díjat, emellett számos más díjjal is jutalmazták, köztük az Ófudzi Noburó-díjjal.

A filmen két évig dolgoztak Kanadában az IMAX-technológia alapján, melyet még 1967-ben dolgoztak ki kanadai filmrendezők. Az üvegtáblákat több szinten helyezték egymásra, mindegyiken lassan száradó olajfestéket használt Petrov. A képek négyszer nagyobbak voltak a

hagyományos A4-es papírméretnél. Az emberek, állatok és táj rendkívül realiztikusan van festve és animálva, de bizonyos jelenetekben Petrov a szereplő belső gondolatait és álmait jeleníti meg vizuálisan. Az egyik ilyen jelenet, amikor a halász arról álmodik, hogy ő és a marlin testvérek és együtt úszsák át a tengert.

Jelenetek *Az öreg halász és a tenger* c.
rajzfilmből
(rendező A. Petrov,
Oroszország–Kanada–Japán, 1999)

Írjátok le az A. Petrov rajzfilmjében látott természeti képeket!

Gabriel García Márquez

1927–2014

Az életet azok a napok fémjelzik,
amelyek emlékezetesek, nem pedig az eltelt napok.

G. García Márquez

Gabriel José de la Concordia García Márquez 1927. március 6-án született Aracatacában a Karib-tenger térségében. Sokáig anyai nagyszülei és nagynénjei nevelték egyedüli gyermekként, mivel szülei 5 éves korában Sucrebe költöztek. Nagyszülei kiemelkedő személyiségek voltak, amelynek hatása megmutatkozott Márquez későbbi irodalmi tevékenységében is. Nicolás Márquez ezredes, az ezer napos háború (1899–1902) veteránja, sokat mesélt neki az ifjúságáról és a XIX. századi polgárháborúkról. Emellett cirkuszbá és filmszínházba is járt vele. Nagyanyja Tranquilina Iguarán, akinek problémái voltak a látásával, szintén sokat mesélt neki. Emellett mágikus látomásai is voltak.

1947-ben a kolumbiai egyetem jogi fakultásának diákja lett, ügyvédi pályára készült, de hamarosan elcsábította az újságírás. Sokat utazott külföldi tudósítóként, járt Rómában, Párizsban, Barcelonában, Caracasban, New Yorkban és Mexikóban, közben elbeszéléseket, kisregényeket, regényeket, forgatókönyveket írt. Az olvasók figyelmét a *Söpředék* (1955) c. kisregényével keltette fel, majd ezt követték *Az ezredes úrnak nincs, aki írjon* (1961), a *Baljós óra* (1962), *A pátriárka alkonya* (1975), a *Szerelem a kolera idején* (1985), *A tábornok útvesztője* (1989) és más művek. 1972-ben munkásságát a Neustadt Nemzetközi Irodalmi Díjjal jutalmazták, amit 1982-ben az irodalmi Nobel-díj követett a latin-amerikai kontinens életének és szembenállásainak bemutatásáért, amit maga Károly Gusztáv svéd király adott át neki.

Az ihlet mindig munka közben jön – tartotta G. García Márquez, aki alkotói munkásságához mindig nagyon felelősen és precízen viszonyult. *Az ezredes úrnak nincs, aki írjon* kéziratát például tízszer dolgozta át a könyv megjelenése előtt. Amikor pedig a *Száz év magány* c. regényén dolgozott, minden hivatali munkáját feladta, hogy az alkotásnak szentelhesse magát száz százalékban. Egyébként 2006-ban Aracataca város polgármestere azt ajánlotta, hogy változtassák meg a város nevét Makondóra, a *Száz év magány* c. regénynek tisztelegve. Sokan támogatták a javaslatát, a névcsere mégsem valósult meg, mert nem jött össze elég támogató voks.

G. García Márquez 2014. április 17-én halt meg *Mexicóvárosban*, de varázslatos szavai velünk vannak ma is. Művei rendkívüli szeretetet árasztanak a világ és az emberiség felé, új teljesítményekre ösztönözve bennünket, és arra, hogy higgyünk a csodákban, szépséggel töltsük ki a világot, még akkor is, ha az élet abszurdnak tűnik. Az író emlékeztet minket arra, hogy az ember képes a szárnyalásra ...

Polírozott gondolat

- Mindig is úgy hittem, hogy mi, írók, nem a tehetségünk miatt lettünk írókká, hanem annál a szerencsétlen körülménynél fogva, hogy nem lehetünk mások, mint amik vagyunk, és hogy magányos munkánk se több viszonzást, se több előjogot nem érdemel, mint amennyit a suszter kap azért, hogy cipőt csinál. (*G. García Márquez*)

e-text

audio-text

Öregúr hatalmas szárnyakkal c. elbeszélés (1968). A felnőtt világ gyermekszemmel. G. García Márquez a *Az ezredes úrnak nincs, aki írjon* (1961) c. kisregényével és a *Száz év magány* c. (1967) regényével vált ismertté. A nagy hírnév nemcsak örömet okozott neki, hanem újabb feladatok teljesítésére is ösztökélte. Úgy érezte, változtatni kell a stílusán, módszerén, új témák felé kell fordulnia: *Megértettem, hogy mássá kell lennem... De hogyan tegyem ezt? A nulláról kell kezdenem. Gyermekeknek szóló történeteket fogok írni. Az Öregúr hatalmas*

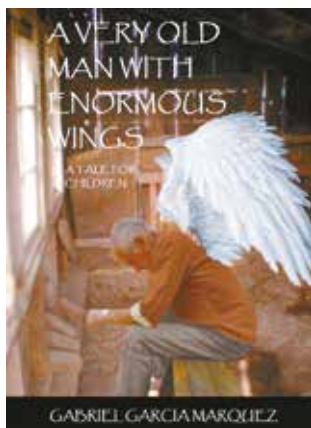
szárnyakkal c. elbeszélés a *Hihetetlen és szomorú történet az ártatlan Eréndiráról és lelketlen nagyanjáról* (1972) c. gyűjtemény részét képezi. Annak ellenére, hogy gyermeknovelláknak nevezi írásait, bennük komoly, az egész emberiséget érintő aktuális lelki problémákat boncolgat. G. García Márquez az eseményekre gyermekszemmel tekintve mutatja be a felnőttvilág értelmetlenségét és alkalmatlanságát.

A földi világ lelki megpróbáltatásai. Az *Öregúr hatalmas szárnyakkal c.* elbeszélés cselekménye a tengerparton játszódik. Pelayo és Elisenda a vihar után egy koszos öregembert talál, aki nagyon beteg és elfáradt a viharral folytatott küzdelemben. Meg sem bír mozdulni a hátán lévő hatalmas vizes szárnyak miatt. Az összecsődült lakosok meggyőződése, hogy egy angyal van dolguk. *Öltözeke koldusra vallott. Feje kopasz volt, csak itt-ott éktelenkedett rajta egy-egy fakult hajcsomó, fogainak nagy része kihullott, s egyáltalán semmi magasztos sem volt benne, ahogyan ott feküdt: mint egy szánalmas, pocsolóba mártott dédapó. Nagy, mocskos, félig megkopasztott keselyűszárnyai pedig mindörökre megfeneklettek a sárban* (Csuday Csaba fordítása itt és a továbbiakban is). Ez a groteszk figura inkább egy gyenge és tehetetlen lényre emlékeztet, mintsem Isten küldöncére. Érhetetlen nyelven mormog, alkalmatlan a földi életre és már repülni sem tud. Mégis angyal ő – fáradt, beteg, a felismerhetetlenségig koszos, de Isten hírvivője.

A faluban megjelenő angyal fantasztikus története lehetőséget nyújt az írónak arra, hogy a maga valóságában mutassa be a földi világot. A fantasztikum – sajátos kulcs a realitáson messze túlmenő képtelen eseménysorozat megjelenítéséhez.

Hogyan is fogadja a falu közössége az angyalt? Az öreg emberre hol úgy tekintenek, mint egy ismeretlen vadállatra, hol rabként, de egyesek magát az ördögöt látják benne. Az elbeszélésben az író az emberek, itt Elisenda és Pelayo gyakorlatiasságát hangsúlyozza. Hamar rájönnek, az öreg ember megjelenését a legcélszerűbben úgy használhatják ki, ha pénzt kérnek mindenkitől az angyalal való találkozás fejében. Ugyanakkor csak ételmaradékkal etették, a tyúkok folyton csipegették, a zarándokok otthagyt gyertyáinak illatától fuldokolt, egyesek pedig kővel dobálták. De az öreg türelemmel viselte a megpróbáltatásokat. *Egyetlen esetben sikerült csak kihozni a sodrából, amikor izzó marhabillogot nyomtak hozzá, mert már órák óta nem mozdult, s így halottnak hitték. Álmából felriadva, könnytelen szemmel felüvöltött a maga hermetikus nyelvén, verdesett néhányat a szárnyával, s ettől olyan tyúktrágya- és holdpor-örvényt kavart, amely nem származhatott evilági lénytől. S bár sokaknak az volt a véleménye, hogy inkább fájdalomában, mint dühében tette, ettől kezdve óvakodtak attól, hogy felbosszantsák, mert a többség megértette, hogy nem nyugalomba vonult szeráf lustálkodik itt, hanem egy világkatasztrófa pihen előttük.*

Az egyedi stílus. A falu lakóinak ábrázolásában G. García Márquez a szatíra eszközeihez nyúl. A finom, jóindulatú humortól a maró irónián át a megsemmisítő szarkazmusig és groteszkig jut el. A falu a társadalom kicsinyített mása, mely megfélemlített a kegyelemről és a könyörületességről. Még az egyház felkent szolgája is ahelyett, hogy az Isten küldönce és a földiek közötti megértést segítené elő, indulatosan és megvetően viselkedik a jövővénnyel. Mélységesen felháborítja az, hogy az angyal *nem érti Isten nyelvét, és földi képviselőjét még csak üdvözölni sem tudja,* és levelekkel bombázta a püspököt, a hercegprímást, hogy azok tisztázzák az angyal kilétét, mert szerinte ördögi lény.

G. García Márquez
Öregúr hatalmas
szárnyakkal c. könyvének
borítója, 1968

Az angyal érkezésének híre hamarosan elterjedt a környéken, betegek érkeztek nagy számmal azzal az igénnyel, hogy gyógyítsa meg őket. De az öregúr nem tudja kielégíteni a látogatók igényeit: *egy szegény asszony, aki születésétől fogva számolta a szívverését, és már kifogyott a számokból; egy jamaicai, aki nem tudott aludni, mert állandóan felriadt a csillagok zajára; egy alvajáró, aki éjnek idején felkelt, és szétszedett mindent, amit ébren fabrikált, és még sok más, kevésbé súlyos beteg. Pelayo és Elisenda boldogan sürgött-forgott e zürzavarban, melyet az angyal eget s földet rengető hajótörése okozott, és nem egészen egy hét alatt már megtöltötték pénzzel a hálószobákat, s a sorokra várakozó zarándokok oszlopa még a látóhatár másik széléig ért.* Erre a részletre úgy tekinthe-

tünk, mint az embereknek szánt „intésre”, akik baj, gond esetén gyakran fordulnak Istenhez segítségért, de a mindennapokban megfélemlenek a lelkiségről és az erkölcsről.

Az emberek figyelme egyre lankadt a szárnyas öregúr irányába, érdeklődésük inkább a vándorcirkuszosokra terelődött, akik a faluba hoztak és közszemlére tettek egy nőt, aki pókkaá változott, mert engedetlen volt a szüleivel. S itt nemcsak hogy kevesebb belépődíjat kértek, mint az angyalnál, hanem azt is megengedték, hogy mindenféle kérdéseket tegyenek fel a nőnek keserves állapotára vonatkozóan, sőt jobbról-balról megvizsgálhatta bárki, aki kétségbe vonta e borzalom valódiságát. A rémületet ébresztő, birka nagyságú tarantella-pók testen szomorú leányfej ült. Márquez pszichológia párhuzamának (az angyal és a póktestű leány) az a célja, hogy bemutassa mennyire közönyösek az emberek a szenvedésekkel szemben, csak a szenzáció, a szórakozás és a befolyó jövedelem érdekli őket.

Érett-e az emberiség a csodára? G. García Márquez az *Öregúr hatalmas szárnyakkal* c. elbeszélésével bizonyítja, hogy az emberek még nem állnak készen a fennkölt isteni igazságok befogadására.

Egy angyal érkezett hozzájuk, őket pedig csak a pénzszerzés érdekli. Az író az általa alkalmazott ellenpontozással a társadalom abszurditását hangsúlyozza, ahol a kegyelem és az együttérzés ritkasággá vált. Ebben az erőszakos világban az angyal képtelen létezni, végül súlyosan megbetegszik, és senki sem tudja, hogy felgyógyul-e valaha. De a természet segít a szárnyas utazónak. *Am nemcsak túlélte élete legnehezebb telét, hanem valósággal újjászületett, mire a nap kisütött. Néhány napig ugyan mozdulatlanul feküdt a kert legeldugottabb zugában, decemberre azonban szárnyain vastag és erős tollak nőttek, amolyan öreg madártollak, melyek azonban újabb öregkori kellemetlenségnek tetszettek inkább.* Újra megtanult repülni, és nagy szárnycsapásokkal elrepült a tenger irányába. Otléte azonban semmire sem tanította meg az embereket...

Az elbeszélésben két nézőpont ötvöződik: a romantikus-szimbolikus és a földi, mindennapi. Az író mesteri nagysága abban rejlik, hogy a részletekre nagy figyelmet fordítva egy rendkívüli eseményt valóságként ábrázol. Ötvözi a fantasztikumot és a mindennapi valóságot, egy egységes világ részeként, az élet hihetetlen és bájos kaleidoszkópjaként ábrázolva azt.

G. García Márquez úgy vélte, hogy csodákkal vagyunk körülvéve, viszont csak néhány ember képes ezek szépségét, eszmekincsét észrevenni. Hitt abban, hogy az emberek érdeklődését mitologizálással, mint az élet szerves összetevőjével lehet felkelteni: *Ha arról adunk hírt, hogy elefántok röpködnek az égen, az emberek biztosan nem hiszik el. De ha azt mondjuk, hogy 425 elefánt száll az égen – biztosan mindenki az égre szegezi tekintetét.*

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Milyen általatok olvasott művekben találkoztatok a valóságba ültetett mitológiai lényekkel? **2.** Mi a szerepe szerintetek a földre érkezett angyalnak az *Öregúr hatalmas szárnyakkal* c. elbeszélésben? **3.** Melyik ábrázolás fontosabb az elbeszélésben – az angyalé, vagy a falu lakóié? **4.** Bizonyítsátok, hogy az *Öregúr hatalmas szárnyakkal* c. elbeszélésben a mágikus realizmus elemei is megtalálhatók! **Olvasói tevékenység. 5.** Hogyan viszonyultak a falu lakói az angyalhoz? Mit szerettek volna tőle kapni? Értékeljétek tetteiket! **6.** Szerintetek miért énekelt hajósdalokat a csillagos égbolt alatt az angyal? **7.** Keressetek példákat a komikumra és a tragikumra az elbeszélésben! Mi a szerepük? **Emberi értékek. 8.** Szerintetek mit kell tenniük az embereknek, hogy megtalálják a közös nyelvet az angyallal? **Kommunikáció. 9.** Vitatéma: *Miért hagynak el minket az angyalok? Állampolgárok vagyunk.* **10.** Képzeljétek el a G. G. Márquez által megírt történetet a mi valóságunkban! Hogyan viselkednének honfitársaink? **Modern technológiák. 11.** Keressetek rá a neten az *angyal* szó fogalmának értelmezésére, szerepére a különböző vallásokban! Szerintetek milyen angyalt ábrázolt konkrétan Márquez az elbeszélésében? Keressetek olyan festményt a neten, amelyik megfelel a Márquez elbeszélésében szereplő általatok elképzelt angyalnak, vagy rajzoljátok le! **Alkotói tevékenység. 12.** Mi a véleményetek arról, hogy az angyal éppen Pelayohoz és Elisendához érkezett? Ti mit tettetek volna a helyükben? Képzeljétek tovább a történetet, meséljétek el! **Környezet és biztonság. 13.** Szerintetek mit érezhetett a póktestű leány? Vajon az embernek egész életén keresztül bűnhődnie kell az egyszer elkövetett hibáért? **Az életre készülünk. 14.** Magyarazzátok meg a *bullying* szó jelentését! Hasonlítsátok össze a Márquez elbeszélésében történeteket és a *bullying* szó értelmezését! Hogyan segíthetünk az erőszakot elszenvedett embernek?

Kavabata Jaszunari

1899–1972

A szépség látványától a legnemesebb érzések – az irgalom és a szeretet kerítenek hatalmukba, s ezután az *ember* szó *barátként* hangzik.

Kavabata Jaszunari

Japán háború utáni irodalmának számos alkotása tele van aggodalommal az ember sorának további alakulásáról a rohamosan fejlődő új technológiák világában, melynek hatására egyre távolabb kerül az ember a természettől és az évszázados hagyományoktól. Az 1950-es évek elején egyes művészek a múlt felé fordultak, és megpróbálták választ találni Japán jövőjére vonatkozó kérdésekre. Különösen szembeötlő ez Kavabata Jaszunari műveiben. Hősei a múlt után nosztalgiáznak, megpróbálják újjáéleszteni a korábbi értékeket és eszményeket. Műveinek középpontjában általában Japán ősi városai – Kiotó, Kamakura és mások – állnak. A korunk pragmatizmusa elleni tiltakozás sajátos jelképeivé válnak, emlékeztetve a hagyományok megőrzésének szükségességére.

Kavabata Jaszunari 1899. június 11-én született Oszakában orvoscsaládban. Alig volt két éves, amikor meghalt édesapja, egy esztendő múlva az édesanyja. Az árvaságra jutott gyereket nagyszülei vették magukhoz. Nagyapja halála után bennlakó tanuló volt egy középiskolában.

Bár eleinte festő szeretett volna lenni, írói tehetsége már korán megmutatkozott – diákkori írásai később az *Egy 16 éves naplója* (1914, 1925-ben jelent meg) címen jelentette meg, melyben őszintén ír egy kamaszfiú érzéseiről, aki sok emberi tragédia tanúja volt. Ekkor a klasszikus japán irodalom bűvöletében élt, a szélesebb körű világirodalmi tájékozódás még váratott magára. Gyerekkorától kitűnő megfigyelőképességgel rendelkezett, tanulmányozta az embereket. Munkáiban számos érdekes gondolattal találkozhatunk az őt körülvevő emberek együttérző-képességéről, önzetlenségéről, nagylelkűségéről. *Az emberek figyeltek rám – írta Irodalmi önéletrajzában – és egy lettem azok közül, akik képtelenek megbántani vagy gyűlölni másokat.*

Íróvá válásában meghatározó szerepet játszott a klasszikus japán irodalom, a középkori eposzok a szamurájok hőstetteiről és becsületkódexéről. De a nyugati irodalom is érdekelte, elragadtatással olvasta J. Joyce, G. Stein, A. Strindberg, F. Dosztojevszkij, I. Turgenyev, A. Csehov műveit.

1920-ban a Tokiói Császári Egyetemen folytatta tanulmányait angol szakon. Diplomáját 1924-ben szerezte meg. Diáktársaival együtt a *Sinto (Új irány)* c. irodalmi lapot adták ki. Az egyetem befejezése után hamarosan a realista irányzattal szembeforduló „újfajta érzékenységű írók” iskolájának a vezetőjévé nőtte ki magát. 1924-ben barátjával, Jokomicu Riicsivel együtt megalapította az írói csoportosulás irodalmi lapját *Bungei Sundzsú (Kortárs irodalom)* néven.

Ebben jelent meg 1925-ben első jelentős műve, *Az izui táncosnő* c. kisregénye, mely a hagyományos klasszikus japán irodalom követelményeinek felelt meg. A mű megalapozta Kavabata világhírét. Az író 1931-ben megnősült, és feleségével Kamakurában telepedett le. 1948-ban jelent meg életművének talán legfontosabb darabja, a *Hóország* (1934–1947). A regény széles körű nemzetközi ismertséget hozott az író számára, aki többször kapott külföldi meghívást, az Egyesült Államokban előadókörutat tett, egyetemeken tanított. A japán PEN Club elnökévé, majd a nemzetközi PEN Club alelnökévé választották.

Az ezerdaru-minta (1951), *A hegy hangja* (1954), *Az ősi főváros* (1962) c. művekben Kavabata az erkölcs és a szépség kérdéskörét tárgyalja, és a XX. század társadalmát akarja megóvni a lelketlenségtől, szívtelenségtől, kegyetlenségtől. Az előző nemzedékek aggodalmai és félelmei, erkölcsi és esztétikai eszméi adtak lendületet az írói küldetésének. Az a gondolat, hogy a múltat nem lehet eltörölni, hogy az továbbra is létezik, hogy „a régóta elhagyatott helyeken az elvesztett idővel találkozunk”, különleges szint ad Kavabata Jaszunari írói munkásságának. Biztos volt abban, hogy az időkapcsolat fennáll, s a múlt a jelenben létezik. Életfelfogása buddhista színezetű: a dolgoknak eredete és rendeltetése megfoghatatlan, s az egyetlen bizonyosság az önmagával játszadozó emlékezet.

Kavabata Jaszunari a XX. század egyik legjelentősebb prózaírója, művészetével betekintést nyújtott a japán gondolkodásmódba, 1968-ban első japán íróként megkapta a világ legmagasabb irodalmi díjának számító elismerést, az irodalmi Nobel-díjat, s ezzel egy izgalmas távoli irodalomra irányította a nyugati világ figyelmét. A hagyományos japán gondolkodás a világ egységét hangsúlyozza, azaz a világ belső és külső szemléletét egyszerre. A *zen* tanításainak (a buddhizmus egyik ága) értelmében, amit Kavabata Jaszunari is vallott, az elmélkedés lényege – a világ és a természet, a múlt és a jelen egységének érzése. Nagy szerep jut ebben a tanításban az intuíciónak, a belső megvilágosodásnak, a hagyományos logikai gondolkodás elutasításának. A japán művészetben gyakran használják a *jodzu* (utalás, célzás) módszerét, mely segít érzékelni azt, ami a szem és az elme által nem fogható fel, csak intuitív módon a szív érzékel.

1972. április 16-án holtan találták *dzuszi* lakásában. A közhit szerint önkezével vetett véget életének, azonban ez vitatott. (Búcsúlevelet nem hagyott hátra, a körülmények nem egyértelműek.)

e-text

audio-text

***Az ezerdaru-minta* (1951) c. kisregény. A teaszertartás – a mű fő szerkesztői elve.** A teaszertartás, vagy más néven a *Tea Útja*, a *csadó* hagyományai, a középkori Japánba nyúlnak vissza. A tea Japánba a VII–VIII. században Kínából került be buddhista szerzetesek által, akik a meditáció alatt éltek vele. A zen-buddhizmus terjedésével a teivás tradíciója is meghonosodott Japánban.

A teaszertartásnak négy alapvető szabálya van: 1) harmónia (egyensúly, a világgal és a természettel való kapcsolat, a belső tökéletesség vágya); 2) nyugalom, béke (a nyüzsgés elkerülése, belső szemlélődés, koncentráció a dolgok lényegére és létezésére, az igazság keresése); 3) tisztaság (a testé, gondolatoké, érzéseké); 4) udvariasság (a partnerek tiszteletben tartása, ha részt vesznek a szertartáson), a múlt és az ősök, a hely és az ott lévő tárgyak iránt, melyeknek mindig van egy különleges jelentésük a tea-szertartáson).

Noha egy, e célra megépített tatami-padlós szoba az általánosan elfogadott, ideális közeg a teaszertartáshoz, gyakorlatilag bármilyen helyiség, ahol használhatóak a tea előkészítéséhez, elkészítéséhez és felszolgálásához szükséges eszközök, szerszámok, és ahol a vendéglátó mindezt elvégezheti a vendégek jelenlétében, megfelelő hely lehet, például létezik piknikszerű teaszertartás is, amit házon kívül, a szabadban tartanak. A teaszertartáshoz használt felszerelések összefoglaló japán neve a *csadógú*. A *csadógúk* széles skálája megtalálható Japánban, különböző stílusokban, motívumokkal, hiszen az eseménytől és a szezontól függően különböző *csadógút* kell használni a szertartáshoz. Az összes eszközt és edényt különleges figyelemmel és gonddal kezelik. Mindet nagy lelkiismeretességgel elmosás minden egyes használat előtt és után, illetve tárolás előtt és után. A japánok

O. Koszon: Darvak a hóban,
1930

számára a teaszertartás az ősi elképzelések értelmében – összpontosítás, ez az önismeret és a rejtett igazság megközelítésének útja.

A teaszertartáshoz szorosan kapcsolódnak Kavabata Jaszunari *Az ezerdaru-minta* c. műve hőseinek konfliktusai és sorsuk alakulása. Valamennyiüknek végig kell járnia saját útját, hogy megismerje önmagát, a világot és az élet bonyolult kérdéseit.

Hagyomány a jelen tükrében. Kavabata Jaszunari szándéka a teaszertartás részletes leírásával az volt, hogy figyelmeztesse az embereket arra, hogy a modern kort az elszakadás a múlttól, a hagyományok túlzott leegyszerűsödése jellemzi. Képes-e a fiatal nemzedék megőrizni a hagyományokat? Milyen tettekre, és milyen következtetések levonására képes? Megérti-e szüleit, emlékszik-e nagyszüleire? Törekszik-e az önismeretre? Milyen világot épít maga körül? Ilyen fontos kérdéseket fogalmaz meg Kavabata Jaszunari *Az ezerdaru-minta* c. kisregényben. A japán hagyományok és az új európai irányzatok összebékítésével is kísérletezett, szép példája ebbeli törekvéseinek ez a műve is.

Az ezerdaru-minta c. kisregénynek kevés szereplője van. Központi alakja a fiatal Nitani Kikudzi, aki korán árvaságra jutott, s egyedül kell boldogulnia az életben. Édesapja múltjából két idősebb hölgy van mellette, Kurimoto Tikako, a teaszertartás oktatója és Oota asszony. Kikudzi édesapjának egykori szerelmei ők, akik túléltek Mitani-sant. Mindez régen történt, de a női szívek még mindig kötődnek hozzá. A fiatal Kikudzi nem tud szabadulni attól az érzéstől, hogy az apjával való kapcsolatot az asszonyok jelenléte befolyásolja.

Idővel Nitani Kikudzi életében két ifjú hölgy is megjelenik: Inamura Jukiko és Oota Fumiko. Mindkettő nagyon kedves Kikudzi számára, de egyikükkel sem lehet boldog: Fumiko idő előtt meghal, Jukiko pedig elérhetetlen vágyalom számára. A fiatalok és az idősebb emberek, a múlt és a jelen láthatatlan láncként kapcsolódnak egymáshoz. Kavabata Jaszunari szerint, bármennyire is próbál az ember menekülni a múlttól, szeretteitől, a családjától, mindig kötődni fog hozzájuk – legalábbis gondolatokban és érzésekben. És van-e értelme a menekülésnek? Lehetséges, hogy mindent át kell értelmeznünk, és arra kell összpontosítanunk, ami láthatatlan? Kikudzi és a hősnők a személyes kapcsolatok és érzések, az önismeret bonyolult útját járják be. De még a regény végére (egyesek számára az élet vége is) sem derül fény minden titokra, ami rejtve volt, az rejtély is maradt. Nem szükséges az élet minden titkát megfejteni.

A japán szépségideál, és megjelenése a kisregényben. Európában a szépségeszmény az antikvitásból ered. Az európaiak számára a harmonikus, szimmetrikus és arányos formák azonosulnak a szép fogalmával. Japánban régóta egészen más elképzelések alakultak ki a szépségről. A japán ember mindig és mindenütt a természettel akar azonosulni. A természet, a szépség szeretete a klasszikus japán hagyomány öröksége. A szépség fogalmának kifejezésére a japánoknál többféle megnevezés létezik. Például a *vabi* – az egyszerűség varázsát, a dolgok valódi, belső finomságát részesíti előnyben szemben a díszességgel, pompázatossággal. A *szabi* – a

A szellemi kultúra része a teácsésze

A hagyományos teaszertartáshoz Japánban speciális eszközt és edényt használnak. A csésze a legfontosabb eszközök egyike a szertartáson. A piala-csésze, a *tiavan*, általában zöld színű, ebben főzik be a teát. A tiavan a családok legféltettebb kincsei közé tartozik, és generációról generációra hagyományozódik: selyemkendőbe csomagolva tárolják egy ládikóban, melyre rá van írva a története. Egyes tiavan nem csupán a teaszertartás része, hanem a japán fazekasság remekműve is, és a japán múzeumok kiállításain látható. A teácsészék gyakran nevet is kapnak: a stílus vagy a mester neve után szokták elnevezni. *Az ezerdaru-minta* c. kisregényben a szereplők a *szino*, *karacui* és *oribe* stílusú csészékből isszák a teát. Kb. 300–400 évesek, s a szereplők megörökölték elődeiktől. Hogyan viszonyulnak a fiatalok az örökséghez, megőrzik-e a teácsészéket? Ez a kérdés nyitott maradt a regényben.

Oribe stílusú teácsésze

régmúlt idők, az ókor szépségét jelenti. Az idők folyamán a két fogalom összekapcsolódott és ma már *vabi-szabiként* használják. A változás folyamatát szépnek tartják, mivel a szépség a tudatosság változó állapota, amely a földi életben az egyszerűségben mutatkozik meg. A természet finom jeleinek felismeréséhez nyugodt lélekre és kifinomult szellemre van szükség. A *szibujt* – a mélység és természetes egyszerűség, a belső csendesség, a nem kifejezetten szép jellemzi. A *mijabi* eleganciát, kifinomultságot jelent a vulgaritással szemben.

A japán kultúra másik fontos fogalma a XII. században gyökerező japán esztétikai kategória vagy eszmény, a *júgen*, mely a műalkotásban a titokzatosság, bizonytalanság, borzongó érzés, elegancia, sejtetési technika meglétét jelenti. A júgen jelzőként a középkori japán költészetben a versek mély, gazdag lelkivilágával és a világfájdalom érzésével, a költőnek a világtól való elvágyódásával hozható kapcsolatba. Fudzsiwara no Tosinari mondta, hogy *a júgen olyan, mint mikor az őszi holdról szóló versből kihalljuk a szarvas bőgését*. D. Motokijó író a júgent az eleganciával, nyugalommal és belső elmélyüléssel azonosítja.

A zen-buddhizmus filozófiája szerint a szépnek hét ismérve van: *fukinszei* – nem szimmetrikusság, szabálytalanság; *kanszo* – egyszerűség; *koko* – alapvető természeti erő; *sizen* – színlelés nélküliség, természetesség; *júgen* – rejtett báj és finomság; *dacuzoku* – szabadság, előítélet mentesség; *szeidzsaku* – nyugalom. Ezek az alapelvek a természetben is megtalálhatók, az emberi viselkedést és a jellemet szimbolizálják. Az erények másrésről a művészetek tiszteletében és gyakorlásában mutatkoznak meg. Ettől van az esztétikai ideálnak egy másodlagos jelentése is, amely áthatja a japán kultúra nagy részét.

A kisregény valamennyi női szereplője – az idősebbek és a fiatalok is – a szépség különböző aspektusait testesítik meg, mely a japán kultúrában a természethez és az élethez kapcsolódik. A történet elején Kikudzi visszaemlékezik arra a jelenetre, amikor nyolc- vagy kilencéves korában látta apja egyik szeretőjét, Kurimoto Tikakót, aki éppen egy nagy anyajegy körül vágta le a szőrszálakat. Ez a kép mélyen megrázta és undort váltott ki benne, ahogyan az apa viszonya is Tikakóval. De a japán esztétika értelmében az emberi test a természet része. És az élet bármilyen megnyilvánulása, még a testi hiba vagy a nem vonzó külső, nem akadályozhatja az ember boldogságát. Nem véletlen, hogy Kikudzi anyja és apja, amikor Tikakóról beszélgettek egy alkalommal, őszintén együttéreztek vele, s sajnálták, hogy nem lehet már családja.

Tikako alakja a tragédia homályába van csomagolva. Arról álmodott, hogy családja és gyermekei lesznek. De *mégsem ment férjhez ...* – gondolta Kikudzi. Tikako szerelmi viszonya Kikudzi apjával rövid ideig tartott, s a lány további életében csak cseléd maradt otthon. Első látásra úgy tűnik, hogy egy könnyűvérű nő, de a mélyen a lelkében olyan őszinte érzés lakozott, amiért kész volt elviselni bármilyen megpróbáltatást és erkölcsi megaláztatást. A titkolt és be nem teljesedett szerelem érzése meghatározta minden múltbeli és jelenbeli cselekedetét.

Amikor meghaltak a még ifjú Mitana-san szülei, Tikako gondoskodott róla. A japán kultúrához szorosán hozzátartozik a kötelességtudat (japánul *giri*). Ez erkölcsi szükséglet, mely néha arra kényszeríti az embert, hogy kötelességtudatból a saját érdekei ellenére cselekedjen. Az az ember, aki teljes felelősséggel végzi kötelességét, nem feledkezik meg az irányába tett jóról, tiszteletet érdemel. Tikako megfelel ezeknek az erkölcsi elvárásoknak, gondoskodik halott szeretője fiáról, de a köszönet, vagy a tisztelet apró megnyilvánulásával sem találkozhatunk az ifjú irányából. Sőt, Kikudzi a „gonosz erőkre” asszociál vele kapcsolatban (nem véletlen, hogy megjelenését patkányhangok kísérik). Tikako alakja tehát sokrétű: ő a magányosság és az észrevétlen szerelem szimbóluma (a szerelem és a remény jelképe a Tikako kertjében virító barackfa).

A teaszertartás alatt Tikako bemutatja Kikudzinak lányát, Inamura Jukikót. Azt szeretné, ha idővel összeházasodnának és Kikudzi szüleinek házában élnének. Mi a szándéka ezzel? Egyértelmű választ nem kapunk a regényben erre sem. Lehetséges, hogy így akarta kifejezni háláját Mitana-san irányába, vagy így akarta megóvni Kikudzit a modern világ kísértéseitől. De az is valószínű, hogy Tikako így fejezte ki vágyát a család, mint intézmény iránt. Így vagy úgy, de Tikako, a teaszertartás tanítója, jelentős szerepet játszik az ifjú Mitana-san és

a regény többi szereplője sorsának alakulásában. Mintha teáscsészéket tologatna az asztalon, úgy irányítja az emberi sorsokat, s ezzel megszenteltleníti magát a teazertartást és az élethelyzetek tisztaságát és természetességét. Ezzel magyarázható, hogy Kikudzi mindig szégyent és undort érez Kurimoto Tikako közelében. Kellemetlen érzéssel tölti el az a látvány is, ahogyan Tikako az apja teáházában gazdálkodik, megérinti az apa tárgyait, anyja ruháját veszi fel a takarításhoz. Egy korábbi esetet is felidéz Kikudzi, amikor Tikako őt és Fumikót használta fel arra, hogy apját rávegye a szakításra másik szeretőjével, Oota asszonnyal, holott nem volt ahhoz joga, hogy apja helyett hozzon döntést. Nem Tikako anyajegye vált ki undort az ifjában, hanem az, ahogyan durván beavatkozik mások életébe. Gyakran gondol arra Kikudzi, ha megismerkedése Jukikóval nem Tikako közvetítésével történt volna, kapcsolatuk biztosan másképp alakul. De az élet megy tovább...

Inamura Jukiko – a kecsesség és a visszafogottság megtestesítője. Amikor Kikudzi először pillantotta meg a lányt, felfigyelt rózsaszín alapú fehér darvakat ábrázoló krepdesin sáljára. A darvak az ősi japán hagyomány szerint a boldogság, a remény, az ifjúság és szépség jelképei. Jukiko alakja körül mindig ragyog minden, mintha ő maga sugározná a fényt. A teazertartás alatt például Kikudzinak úgy tűnt, hogy lány kezében vörös virág bontja szirmait, amikor az a selyem szalvétát fogta. Jukikóval kapcsolatos emlékei Kikudziban a tisztaság és a szépség iránti vágyat ébresztik. Az ifjú élete azonban a szülei nélkül nehezen alakul...

Kikudzi apját a sors úgy hozta össze *Oota asszonnyal*, hogy férje a barátja volt. Amikor az hirtelen meghalt, Mitana-san barátja iránti tiszteletből kötelességének érezte, hogy segítsen az özvegynek és az árván maradt leánygyermeknek a nehéz időkben. A háború alatt ugyanúgy gondoskodott róluk, mint saját családjáról. A legrosszabb időkben is, amikor a túlélés volt az elsődleges feladat, amikor szünet nélkül bombázták Japánt, amikor mindenki éhezett és fázott,

IRODALMI BARANGOLÁS

Templomok Kavabata Juszanari kisregényében

Kavabata Juszanari hosszú éveken keresztül a XII. században alapított Kamakura városban élt. A világ egyik legnagyobb Buddha szobra és számos buddhista templom, szentély is épült itt. Az egyik leghíresebb közülük a zen Engaku-dzi templom. Éppen innen indul *Az ezerdaru-minta* regény cselekménye. Kikudzi, a főhős a templomból indul arra a teazertartásra, ahol megismerkedik azokkal az asszonyokkal, akik apja és az egész család életében meghatározó szerepet játszottak, és ugyancsak itt találkozik Jukikóval és Fumikóval, akik az ő sorsát alakították.

A zen a buddhizmus egyik ága, és mint ilyen, gyökerei mélyen Buddha tanításáig nyúlnak vissza, ami a megvilágosodás vagy betekintés kezdeti pillanata. Általában ezt a betekintést mélyítő, a mindennapi életben való alkalmazására irányuló gyakorlat követi. A *szatori* kifejezés a zen tanítás egyik alapfogalma. Két fajtája ismert – a *kis szatori*, a dolgok valódi lényegét tárja fel rövid időre, a *nagy szatori* – a lélek megvilágosodása.

Az Engaku-dzi templom
Kamakurában

A történet egyik legfontosabb pillanatában, amikor Oota asszony öngyilkos lett és Fumiko segítséget kért Kikudzitól, az ifjúnak „látomása” van, hirtelen egy izzó fákllya jelent meg az erdő felett az Ikegami Honmon-dzi templommal szemben (Tokió Ota kerülete). A hősnek úgy tűnt, mintha a Jukiko sálján lévő fehér darvak jelentek volna meg az esti égbolton, melyet behuny szemmel is még mindig izzani látott. Vajon szatori-pillanat volt ez? Talán ... Rövid vagy hosszú ideig tartott? Mit értett meg abban a pillanatban a hős? Ezen érdemes elgondolkodni ...

A zen-filozófia szerint minden embernek Buddha természete van, tehát feladata ennek a természetnek a felismerése az „én” és a külvilág elválaszthatatlan egységének a feltárásakor.

az emberi sorsok szorosán összefonódtak, mint egy fa ágai. Kikudzi visszaemlékezett arra az esetre, amikor apja egy kevéske ételt vitt haza, majd kiderült, hogy azt Oota asszony lánya küldte. Kikudzi apját ő is óvva féltette, hazakísérte például egy légitámadás során.

A kisregényben Oota asszony a természetes és érzékeny szépség megtestesítője. Nem hiába vonzódott hozzá Kikudzi apja, s majd idővel érzelmi rezonanciát váltott ki fia lelkében is. *Amikor a természet remekművet akart létrehozni, megalkotta Ootát* – jegyezte meg a szerző. A húsz évvel idősebb asszonnal nemcsak a szerelem kötötte össze, hanem a múlt is. Lehet, hogy a múlt szerelme? Kavabata Jaszunari regényében nem egyértelmű az események és a történetek értelmezése. A fiatal Kikudzi Oota asszony iránti érzése őszinte és szenvedélyes volt: vele szabadon beszélhetett az apjáról, Tikakóról és mindenről, ami vele történt. Valószínűleg a hölgyhez fűződő kapcsolata azzal magyarázható, hogy a magányos és árva fiú így próbálta meg helyreállítani az apjával való kapcsolatot, hogy újra érezhesse azt a melegséget, melyet egykor az apja is érzett ... És valószínűleg Oota asszony is a múltban élt, a Kikudzival kapcsolatos érzelme a Mitán-san iránti szerelme megnyilvánulása volt.

Fumiko – ő is szépség egy másik, a szerény, mély, odaadó és áldozatkész szépség megjelenési formája. Fumiko megérti és együttérez az emberekkel. Átérezte és őszintén tiszteletben tartotta anyja érzéseit, szerette Kikudzi apját, és védte a felnőttek kapcsolatát. Fumiko emlégyűrűt kapott Kikudzi apjától, ami a bátorság és erkölcsi kitartás jeleként értelmezhető.

Ugyanakkor Fumiko magára vállalja anyja minden bűnét. Folyamatosan Kikudzi bocsánatáért esedezik az apja és az anyja korai halála miatt. A tiszta és ártatlan lány a felnőttek hibái miatt szenved, szoros kapcsolatban áll a múlttal és felelősnek érzi magát mindazért, ami történt. De képes újabb bűnök miatt is felelősséget vállalni – a fiatal Kikudzi és Oota asszony kapcsolataért, saját anyja haláláért, holott azért Tikako a felelős. Ő értesítette Oota asszonyt tévesen arról, hogy Jukiko és Kikudzi összeházasodtak, s a következőket mondta neki: *Ne zavarjon!* Fumiko azért is szenved, hogy nem tudta megállítani, meggátolni, meggyőzni az anyját. ... *A halottak csak egyet akarnak – megbocsátást* – véli Fumiko. Minden erejével azon van, hogy legalább Kikudzit megmenthesse akár saját ártatlansága árán is, s azután örökre eltűnjön az életéből... És amikor a férfi végre szakít Oota asszonnal, kiszabadul a hölgy érzéseinek béklyójából, értékelni kezdi Fumiko mély emberségét, elveszti a lányt, aki új esélyt adott neki az élethez... *Az elmúlt este után Kikudzinak eszébe sem jutott Fumikót valakihez mérni. Számára megmérhetetlenné vált. A sorsává lett.* Ha korábban azt hitte, hogy Oota egyenlő Fumikóval, mostantól Fumiko Fumiko volt, senkihez sem hasonlítható. De Fumiko meghalt, és Kikudzi ismét egyedül maradt.

Kikudzi alakja. Kikudzi alakja, ahogyan a női szereplőké is, nem egyértelmű. Kavabata Janaszuri regényének szereplőit nem lehet a fekete – fehér, helyes – hibás kritériuma szerint értékelni. A japán író munkásságában az embert sokoldalúság és kiismerhetetlenség jellemzi. Sőt maga sem tudja, hogy milyen titokzatos oldalai vannak. Kikudzi nem tudta, hogy idővel furcsa dolgok fognak történni vele, nem is sejtette, milyen érzelmi megnyilvánulásokra képes... Ő haladó gondolkodású fiatalember, aki szülei halála után a maga belátása szerint él. Sohasem ismerte a teaszertartást és nem érdekelték a hagyományok. Semmi sem köti a szülői házhoz, meg akar szabadulni tőle. Aztán valami váratlan dolog történik. A teaszertartás és a vendégei hatására akarata ellenére hihetetlen kötődést érez apja, a múlt, az emberek sorsa iránt. Kikudzi új lapot nyit élettörténetében. Villanásszerűen jelennek meg előtte a múlt képei, melyek hatására fokozatosan megváltozik. A fiatalember, akit sohasem érdekelt elhunyt apja élete, sem az, hogy kit szeretett, melyik teácsésze volt az övé, most úgy érezte, eljött a változás ideje, helyre kell állítani az elveszett kapcsolatokat, s a magánya is oldódik így.

Oota asszony és lánya, Fumiko néhány múltból származó varázstárgyat mutat neki, ami most sokat jelent Kikudzi számára. Még Tikako is, aki durván és közönségesen avatkozik az életébe, véletlenül olyan eseményeket mesélt el neki, amelyekre Kikudzi korábban oda sem figyelt volna. Régebben Tikako ellenszenvet és undort váltott ki benne, különösen, amikor anyja köntösében ténykedett a családi teaházban, ám később (már Tikako nélkül) maga megy oda, hogy fontos dolgokról elmélkedjen, és azért, hogy felidézze magában Jukako illatát, aki előző

A teaszertartás kellékei. Kortárs fotó

nap Tikako meghívására járt ott. Másnak látja ekkor azt a költőt ábrázoló kis méretű képet, melyet apja annyira szeretett – *a költő most felségesnek tűnt, s a képmás frissességet árasztott*. Ráakad Kikudzi az apja teáscsészéjét rejtő ládikóra is, letörli a rászállt port, és a korábban Fumiko által odahozott csészét, Oota asszonyét és az apjáét egymás mellé teszi... *Halottaink emlékéit a szívünkben őrizzük. S ez életünk végéig így marad* – mondta Kikudzi.

A magány és az elidegenedés érzését Kikudzi az apja múltjához köthető hölgygel, Oota asszonnyal fenntartott kapcsolata révén igyekszik legyőzni. Idővel Fumiko, aki ugyan a múlthoz is köthető, de inkább kortársa a hősnek, az új világot és új igazságokat nyitja meg számára. De a regény végére érve Kikudzi ismét egyedül maradt. Meghalt Oota asszony és Fumiko is... Jukiko elérhetetlen álm maradt számára, azt sem tudta, hol van, férjhez ment-e. *Csak Kurimoto maradt a nyakamon...* – ezek a hős utolsó szavai a regényben, akit a sötét múlt mégsem engedett el. De tudjuk, hogy néha érzekelte a szatorit – a pillanatnyi lelki megvilágosodást, a többi még előtte van, mert az élet megy tovább...

Szimbólumok. Az *ezerdaru-minta* c. kisregényben nagyon sok kifejező szimbólum van. A hőseket körülvevő múltbéli és jelenlegi tárgyak nagy titkok tudói és összetett sorsuk hordozói. Már a regény kezdetén az Engaku-dzi templomban Tikako által tartott teaszertartás leírásában megjelenik egy *oribe* stílusú régi teáscsészé. Több száz éves, Oota asszonytól került Kikudzi apjához, aki aztán tovább ajándékozta Tikakónak. S most ebben a csészében kínálja Jukiko a teát az ifjú Kikudzinak. Így az *oribe* csészé a bonyolult múlt jelképe, ugyanakkor az emberi sorsok összekötője a jelenben.

Több teáscsészé is megjelenik a kisregényben, melyeket a teaszertartáson használnak. Női és férfi, piros és fekete csészé – *szino* és *karacu* (Oota asszony és Kikudzi apjának csészéje), melyeket gyermekeik őriztek külön-külön otthonukban, és évek múlva végre egymás mellé

A tárgyak rejtett varázsa

Japán egyik esztétikai elve a *monono aware*, vagyis az elmúlás szomorkás érzése. Nagyon régen, a Tokugavi-korban alakult ki. Lényege az első pillantásra mindennapinak tűnő tárgyak mögött megbúvó mély jelentés értelmezésében rejlik. A japán kulturális hagyományoknak megfelelően a tárgyaknak nemcsak gyakorlati hasznuk van, hanem saját történetük is, emberi sorsokat kötnék össze, érzelmi vagy esztétikai élményt nyújtanak azoknak, akik használják vagy szemlélik őket. Különösen az avitt tárgyakat tisztelik a japánok, mert szerintük kapcsolatot teremtenek a nemzedékek között, összekötik a múltat a jelennek. Kavabata Juszanari *Az ezerdaru-minta* c. kisregényének ifjú szereplői a szülőktől örökölt ódon házat, régi teáscsészé-készletet kapnak, de még nem fogják fel ezek értékét. Valószínűleg ezért követnek el annyi hibát életük során...

kerülnek Kikudzi teaházában. Nemcsak a szülők szerelmének szimbóluma a két csésze, hanem Fumiko és Kikudzi kapcsolata kezdetének is.

A *szino* stílusú kerámiaváza Fumikóra és a Kikudzira is különös hatással van, mert Ooti asszony tulajdona volt. Halála után lánya, Fumiko az egyszerű, de tökéletes vázába piros rózsákat és fehér szegfűt tesz, és Kikudzinak küldi el. Azért adja Kikudzinak a vázát, hogy emlékezzen Ooti asszonyra. Az ifjú örül az ajándéknak, gyönyörködik benne és volt tulajdonosa halála után is kellemes melegséget érez, ha ránéz. Fehér rózsákat és törtfehér szegfűket rak a vázába. Miért is halt meg Ooti – a bűntudat vagy az olthatatlan szerelem miatt? Amikor Tika-ko meglátta a szino vázát Kikudzi házában, a halott asszonyra is mérhetetlenül féltékeny lett. Később Kikudzi már nem tett virágot a szino vázába, mert *a szíve erősen kezdett el kalapálni*, ha virág volt benne.

Ooti asszony teáscsészéjén nyomot hagyott a piros szájrúzs, ami különös hatással volt Kikudzira. Fumiko látva ezt, az ifjúnak ajándékozta anyja csészéjét. De arra kérte az ifjút (abban a levélben, melyet a szeme előtt tépett szét), hogy törje össze a csészét. Az együtt töltött éjszaka után Fumiko maga zúzta szét, csak négy cserépdarabot hagyott a kertben. Kikudzi megpróbálta összeragasztani, de egy darabka hiányzott, így felhagyott vele. Az égbolton ragyogtak a csillagok, s a szerelmes ifjú ezt gondolta: *Értelmetlen dolog törött cserepeket összeszedni, amikor az égen ezernyi csillag ragyog...* Fumiko lett az ő új ragyogó csillaga, sajnos csak rövid ideig...

A természet jelképei is megtalálhatók a műben. Ooti asszonyt például madárcsicsergés követi, Fumiko rózsa, szegfű és bazsarózsa illatú. Amikor Fumiko és Kikudzi a szülőkre emlékeznek, környezetükben vörös és fehér oleánderek virítanak. Jukiko alakja Kikudzi képzeletében a sárga levendulával, a napsugár játékaival, a hajnalcsillaggal azonosult. A gránátalma szerény és lány virága, melyet a szobalány a háromszázéves szárított dinnyevázába helyezett, Kikudzit az örök és röpké élet kombinációjára emlékezteti. Kikudzit az író egyik leírásában az apai ház kertjének háttérben mutatja be, mely elvadult, a gazdája által elhagyott volt. Ez a kert jelképesen része Kikudzi sorsának és jellemének is.

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Tárjátok fel a japánok szépségről alkotott elképzelésének lényegét! **2.** Az *ezerdaru-minta* c. kisregény szereplőiben a szépségnek melyik fajtáját ismeritek fel? **3.** Hogyan kötődnek a múlthoz a hősök és a hősnők? **Olvasói tevékenység. 4.** Keressetek részleteket a könyvből arra, amikor az ifjú Kikudzi a) magányos; b) szerelmes; c) undorodik; d) megvilágosodik; e) együttérez; f) határozatlan! Magyarazzátok meg! **5.** Nevezzétek meg azokat a természeti jelenségeket, amelyek Kikudzi és a hősnők alakjához kapcsolódnak! Értelmezzétek a kisregény természet-szimbólumait! **Emberi értékek. 6.** Melyek azok az értékek, melyeket Kikudzi eleinte nem értékel, csak idővel jött rá jelentőségükre? **Kommunikáció. 7.** Vitatéma: *Mi a szépség, mit tekintünk szépnek és ízlésesnek? Állampolgárok vagyunk. 8. Értelmezzétek a *hagyomány*, a *hagyományok feladása*, *vulgarizálás*, *hagyománytisztítélet* fogalmakat! Az *ezerdaru-minta* c. kisregény melyik hőséhez köthetők ezek a fogalmak? **9.** Milyen nemzeti hagyományok élnek környezetetekben? Hogyan viszonyultok ezekhez? **Modern technológiák. 10.** Keressetek rá a neten a japán teaszertartásra! Készítsetek prezentációt! Magyarazzátok meg, mi a szerepe ennek a szertartásnak a kisregény szereplőinek életében, jellemük formálódásában! **11.** Kikudzi a teaházban egy szodaku miniatúrát pillantott meg Ki no Curajuki költő képmásával. Szerintetek miért éppen őt említi az író? Keressetek rá a neten! **Alkotói tevékenység. 12.** Fumiko Kikudzi szeme láttára tépi szét a korábban megírt levelét. A regény ide vonatkozó részlete, a szereplők párbeszéde alapján írjatok levelet a lány nevében! **Vezetők és társak. 13.** Csapatjáték: *Miről „mesélnek” a tárgyak?* Készítsetek rajzokat a tárgyokról! Mi a szerepük a hősök életében és jellemük formálódásában? Például: *köntös, gyűrű, szino csésze, karacu csésze, oribe csésze, a csésze tárolására szolgáló ládikó, vörös és fehér rózsa, oribe korsó (váza), piros sál* stb. **Környezet és biztonság. 14.** Mire figyelmezteti Kavabata Jaszunari Az *ezerdaru-minta* c. kisregényével a kortársakat? Aktuálisak-e ezek az intések napjainkban? **Az életre készülünk. 15.** Meséljete egy olyan régi tárgyról, melynek érdekes története van, és szorosan kötődik egy családtagotokhoz vagy rokonotokhoz!*

A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK ÉS A XXI. SZÁZAD ELEJÉNEK IRODALMA

AZ ABSZURD SZÍNHÁZ

Nem létezik más norma a képzeletemben a meglévőn kívül.
Nincs más világ a minket körülvevő és bennünk
létező abszurdnál.

E. Ionesco

Abszurd színház vagy abszurd dráma. A XX. század második felében kibontakozó abszurd irodalom legnagyobb hatású műfaja az abszurd színház, illetve az abszurd dráma. Franciaországban bontakozott ki az 1950–1960-as években, és hatott a második világháború utáni európai és amerikai irodalom fejlődésére.

Az *abszurd színház* fogalmat Martin Esslin angol irodalomtudós honosította meg az azonos című 1961-ben írt monográfiájában. Meghatározta a különféle országok és korosztályok drámaíróinak tipológiai azonosságát, megjegyezve, hogy az *abszurd színház* elnevezés nem jelent sem szervezett irányítást, sem művészeti iskolát, hanem a kifejezés csak *elősegíti a bepillantást az alkotói tevékenységbe, nem nyújt kimerítő jellegzetességeket, nem kivételes és nem átfogó jellegű.*

Filozófiai szempontból az *abszurd dráma* jelentős mértékben Søren Aabye Kierkegaard (dán vallásfilozófus), A. Camus, J.-P. Sartre elméleti meghatározásaira épült. Az egzisztencializmus művészi gyakorlatának örököséiként és folytatójaként is tekinthetünk az *abszurd színházra*, amely azt kívánja érzékeltetni, hogy az elidegenedett társadalomban már nincs mód arra, hogy az emberek megértsék egymást.

Az abszurd színház jellemző sajátosságai

- Abszurd művészi világ létrehozása, melyben nincsenek logikai ok-okozati összefüggések, erkölcsi normák, torz emberi kapcsolatok jellemzik;
- térbeli és időbeli eltolódások, melyek a létezés általános abszurditását fejezik ki;
- lázadás a józan ész, a normativitás ellen;
- az ember elveszettsége, elidegenedése, magánya, elégedetlensége, végzetének motívumai;
- a groteszk, mint az élet értelmetlensége és mesterkéltége bemutatásának eszköze;
- kevés cselekmény vagy annak hiánya, illetve annak illuzórikus, feltételezett volta;
- *nyelvi forradalom* (E. Ionescou): szójáték, váratlan válaszok, a monológok és párbeszéd-ek érthetlensége, nyelvtani és mondattani normák megsértése, calembourok (olyan szójáték, amelyben ugyanannak a szónak kétféle értelme kelt hatást), alcímek stb.;
- a szereplők nem emberekre, hanem bábkra emlékeztetnek, tehetetlen lények, sorsuk a passzivitás, a vegetatív szintű lét, amelyből kitörni nem lehet, ezek ismétlődő jellemek, eszmék, szimbólumok, amelyek megtestesítik a szerző viszonyát az abszurditáshoz;

- a kánonok figyelmen kívül hagyása a darab megírásakor;
- különböző műfajok elemeinek használata (tragikomédia, komikus melodráma stb.);
- a művészetek szintézise (az abszurd dráma gyakori tartozéka a pantomim, kórus, cirkusz, zene, film);
- a komikus és tragikus kombinációja.

Az abszurditás kifejezésére, az élet tartalmatlanságának, érthetlenségének, tragikusságának, az egyéniség elvesztésének megjelenítésére, mindezek politikai, társadalmi okainak feltárására született meg az abszurd dráma, mely a drámairodalom fejlődésének újabb lépcsőfokát jelenti. Új színpadtechnikai megoldásokkal, művészi módszerekkel, új témákkal és új típusú szereplőkkel gazdagították a modern színházat.

A legismertebb abszurd drámákat Samuel Beckett, Jean Genet, E. Ionesco, A. Adamov (*Franciaország*), F. Arrabal (*Spanyolország*), D. Buzzatti, D. Errico (*Olaszország*), H. Pinter, N. F. Simpson (*Nagy-Britannia*), S. I. Witkiewicz, S. Mrożek (*Lengyelország*), Örkény István, Mészöly Miklós (*Magyarország*) és mások írták. Az ukrán irodalomban I. Koszteckij, V. Dibrovin és O. Lisehi jeleskedett ebben a műfajban.

Samuel Beckett

Eugène Ionesco

Eugène Ionesco, az abszurd színház legragyogóbb képviselője

A román-francia származású **Eugène Ionesco** (1909–1994) S. Beckett és A. Adamov mellett az abszurd színház megteremtőjeként tartják számon.

Munkássága az egzisztencializmus művészi igényeinek megfelelően fejlődött. Drámáinak központi eleme a hétköznapok abszurdítása, az élet értelmének keresése és az igaz élet utáni vágy. Színdarabjaiban a szürrealizmus eszméi és a tudatalatti folyamatok tükröződnek. Az abszurd színház színpadán képekben mutatja be az emberi lét abszurditását. Bátor kísérletei következménye a dráma elavult formai jegyeinek elvetése. E. Ionesco drámái az avantgárd művészetet gazdagítják. Az abszurd színház ma már klasszikus darabjai közé tartoznak E. Ionesco következő művei: a *Különóra* (1950), *A székek* (1954), *Az ingyenölő* (1957), *Orrszarvú* (1959), *A légbenjáró* (1963), *A király halódik* (1963) stb.

E. Ionesco színházát a meghökkentő, álomszerű történetek jellemzik, melyekben a dolgok ellentmondanak a logikának, a valóság összefonódik a képzelettel; az ideológia, a történelem kérdéseire összpontosítva az élet értelmének, az emberek elidegenedésének és frusztrációjának, az egyén elszemélytelenedésének, az egyén és a hatóságok közötti ellenséges kapcsolatoknak az okaira keresi a választ. Ugyanez vonatkozik hőseire, akik a szellemi, lelki lét állapotának bizonyos szintjén vannak, akiket a sematikusság, az egyhangúságba, szinte a vegetatív szintű létbe merülő ember-bábok gondolkodásmódja jellemez. Műveinek vonzereje: a példázatoság, ugyanakkor jelentősen legyengíti tanulségeleseit; a rövid (egyfelvonásos) színdarabokban a kifejezhetőség kérdésessé válik, a nyelv maga is „lefokozódik”, nincs semmi kommunikáció, blódségek, szójátékok stb. használata jellemző.

Az *Orrszarvú* c. darab a René Barrault-társulat előadásában.
Párizs, Odéon Színház, 1960

Friedrich Dürrenmatt tragikomédiái

Friedrich Dürrenmatt (1921–1990) – a második világháborút követő időszak német nyelvű svájci irodalmának legnagyobb hatású képviselője. Ismertségét tragikomédiáinak köszönheti, melyeket parabola-drámáknak is szokás nevezni. Honfitársával, Max Frisch drámáival a svájci dráma elterjedésére, népszerűségére voltak nagy hatással. F. Dosztojevszkij, F. Kafka és az egzisztencialista írók művei befolyásolták világnézetének és alkotói módszerének kialakulását. Műveit a különböző korok művészi hagyományainak szintézise jellemzi. Megtalálhatók nála az antik dráma, a shakespeare-i, a XIX. századi klasszikus dráma elemei. Ennek ellenére egyik irányzathoz vagy áramlathoz sem tartozott. Dürrenmatt maga cáfolt bármilyen besorolást valamelyik stílushoz, csoporthoz, körhöz. Valójában egyedi drámatípust teremtett, melynek a sajátos világlátás a fő jellemzője. Műveiben gyakorta reflektált a világháború történéseire, morális kérdéseire. Ez a reflexió ugyanakkor a legtöbb esetben nem patetikus, tragikus, hanem komikus, nem egy esetben groteszk formát öltött. Sokan Dürrenmattot tartják a késő modern tragikomédia megteremtőjének. E tekintetben az 1950-es 1960-as évek során keletkezett művei a legmeghatározóbbak: *Az öreg hölgy látogatása* (1956), *A fizikusok* (1962), *Achterloo* (1963 – valójában 1982. – *a ford. meg!*).

Friedrich Dürrenmatt

Jelenet F. Dürrenmatt *Az öreg hölgy látogatása* c. drámájának előadásából
(rendező J. Doyle, Broadway, 2015)

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Soroljátok fel az abszurd színház jellemző sajátosságait és a műfaj képviselőit! **Olvasói tevékenység. 2.** Emlékezzetek vissza a már ismert megújult, modern drámákra (H. Ibsen, B. Shaw, A. Csehov és mások)! Mi a különbség a két drámatípus között? **Emberi értékek. 3.** Milyen eredményei vannak az abszurd színháznak? **Kommunikáció. 4.** Vitatéma: *Az abszurd művészete – művészet? Állampolgárok vagyunk. 5. Keresetek információt ukrán és magyar abszurd drámafordítókról és a művek bemutatóiról! **Modern technológiák. 6.** Nézzétek meg a neten a *Godot-ra várva* c. filmdrámát (rendező Michael Lindsay-Hogg, Írország, 2001), mely S. Beckett azonos című drámája alapján készült! *Az abszurd dráma és a tragikomédia milyen jellemző jegyeit fedezték fel a filmdrámában?* Mi a véleményetek arról, hogy a kritikusok Beckett drámáját *a XX. század legnagyobb hatású drámai művének* nevezték? **7.** Nézzétek meg *Az öreg hölgy látogatása* c. német-osztrák tévéfilmet (rendező Nikolaus Leytner, 2008), mely F. Dürrenmatt azonos című drámája alapján készült! Milyen társadalmi és pszichológiai jelenségeket tár fel a film? **8.** Az interneten több filmváltozata megtalálható E. Ionescu *az Orrszarvú* c. drámájának. Nézzetek meg egyet, mondjátok el a véleményeteket! A központi szimbólum, *az orrszarvú*, értelmeztétek a jelentését! **Az életre készülünk. 9.** E. Ionescu úgy vélte, hogy az *Orrszarvú* c. dráma – antifasiszta darab. Értelmeztétek a színdarab tartalmát és a társadalomban meglévő negatív jelenségek aktualitását!*

A POSZTMODERN

A posztmodern megbontja az alapok alapját.
Ennek következménye a „kifordított irodalom”.

M. Popovics

A posztmodern világérzés különlegességei. Umberto Eco, a modern európai kultúra nagy irodalmára és tréfamestere a *Posztmodern, irónia, érdekesség* c. cikkében a következőket írta: *El kell, hogy mondjam, meggyőződésem, hogy a posztmodern – nem rögzített időrendi jelenség, hanem szellemi állapot, jobban mondva kunstwollen (művészi akarat) – a műhöz való hozzáállás kérdése. Ebben az értelemben jogos az a megállapítás, hogy valamennyi korszakra jellemző a posztmodern. Nyilvánvaló, hogy mindegyik érának vannak válságos időszakai...*

Valójában a posztmodern életérzés – különleges lelki állapot, ami a krízisben lévő korszakok jellemzője. Ezek a magányosság, a csalódottság, elveszettség, kétségbeesés, kimerültség érzései. A posztmodernizmus a társadalom és az ember fejlődésének válságos pillanatait igazolja, a szakadék szélén állnak U. Eco metaforája szerint. Az az ember, aki a szakadék szélén áll, egészen más módon tekint az életre és a halálra, magára a létezésre, mely végső soron ehhez a szörnyű állapothoz vezet. És ez a nézet, mely *végsőként* értelmeződik, mert már nincs tovább, feltárja az emberi lét nyilvánvaló kaotikus, szervezetlen és rendszertelen igazságát, mely megfosztatott a lelkeségtől.

A posztmodern nem csupán a hagyományos világkép válsága, hanem megkérdőjelezi a szubjektum önazonosságát, illetve az egységes, abszolút érvényű világmagyarázó elvek létét. A világ többértelmű, heterogén, önellentmondásos. Ezek adják a posztmodern irodalom aktualitását.

A posztmodern fogalma. A *posztmodern* kifejezés az első világháború idején jelent meg Rudolf Pannwitz *Az európai kultúra krízise* (1917) c. munkájában. 1947-ben A. Toynbee *A történelem tanulmányozása* c. könyvében a posztmodern kifejezést kulturológiai fogalomként használta. Meghatározása szerint az *Új idők (Modern Age – 1474–1875)* után a nyugati civilizáció fejlődésének új szakaszába lépett (*Postmodern Age – 1875* után). Az 1960–1970-es években a posztmodern terminus az építészetben jelentkező stílusirányzatot jelölte, mely az arctalan szabványosítás és a műszaki szempontok túlértékelése, a technicizmus ellen irányult. A fogalom további elterjedését Ch. Jencks és R. Stern (*A posztmodern virágzása az építészetben*, 1977) elméletének köszönhetete. De nemsokára megjelent a festészetben és az irodalomban is. A posztmodern fejlődésében jelentős szerepet játszottak a filozófusok: J. Derrida, G. Bataille, J.-F. Lyotar, M. Foucault, valamint U. Eco szemiotika (a jelek elmélete, tudománya) elgondolása.

Arnold Toynbee

Posztmodern (a latin *post* – 'után, utáni' – szó szerint, 'modernség utáni' állapotra utal) – többjelentésű kifejezés, még napjainkban is éles vita folyik a modern irodalomtudományban meghatározása körül. A posztmodern: 1) irodalmi-művészeti áramlatok, jelenségek, a XX–XXI. század fordulóján létrejövő iskolák összefoglaló neve; 2) művészeti irányzat neve az irodalomban és a képzőművészetben a XX. század végén XXI. század elején; 3) a hagyományos világkép válsága a XX. század végén – a XXI. század elején; 4) kortárs irodalmi és művészeti stílus; 5) az irodalom különböző korszakaiban ábrázolt művészvilág sajátosságai, szervezési módszerei; 6) az irodalom és a művészet fejlődési foka.

A világ a posztmodern művekben. A posztmodern az élet abszurd voltát, a szellemi és szociális kapcsolatok megszakadását, az erkölcsi irányelvek elvesztését hangsúlyozza a világban. A világ posztmodern ábrázolásának fő sajátosságai – a diszharmonia és a destrukció. Semmi sem biztos, semmi sem stabil. Ez a világ borzalmas és bizarr. Riasztó ez a világ a kaotikusságával, furcsaságaival, kilátástalanságával és reménytelenségével. Ezért nem véletlen,

hogy a posztmodern művekben olyan helymeghatározások fordulnak elő, mint labirintus, gödör, mélység, zsákutca, fal stb. A posztmodern művekben nincs jövőkép, nincs fejlődés. A világ töredezett, szétdarabolt, nem szerves egész. Történetépítésének fő jellemzője a fragmentáció, a káosz, a kollázstechnika. Csak egyet tehet az alkotó, megkísérli megérteni a jelen abszurditását a múlt prizmáján, az emberiség kulturális tapasztalatain keresztül. Ezért ötvöződnek a stíluselemek, az allúziók, reminiscenciák, idézetek a posztmodern alkotásokban. A káosz a művekben egyrészt az abszurd világ kaotikusságát, másrészt annak megértését tükrözi. Az előző korszakban felhalmozódott értékek, a kultúra ősképmintái (archetípusai), a generációk emlékezetének visszatükröződése a jelen megértését szolgálják.

A szöveg világgént, a világ szöveggént. A posztmodern művekben a regényvilág megteremtése kifejezetten viszonylagos, függő stílusban történik. A szöveg világgént, a világ szöveggént jelenik meg. Az alkotás az író és a szöveg, a szöveg – a kultúra és a társadalom, a szöveg és az író stb. kölcsönhatásának folyamata. Itt a posztmodern írás olyan sajátosságáról van szó, mely az ábrázolás viszonylagosságát hangsúlyozza. Az alkotás úgynevezett viszonylagos szövegből és viszonylagos világból áll. És ebben a regényvilágban minden az esztétikai játék szabályainak van alárendelve.

A játék szinte valamennyi posztmodern mű kezdetén ott van. Az olvasónak az az érzése, hogy a szereplők nem élnek, hanem eljátszzák az életet. És az író látszólag nem ír, hanem játszik az olvasóval. A posztmodern mű játékszabályai szerint különleges dolgok történhetnek a valóság és a fantázia határán. A játék biztosítja annak lehetőségét is, hogy az író szabadon átlépjen az egyik idősíkból a másikba, a valóságból a tudatalattiba stb. Felmerül a kérdés: mi szükség van erre a játékra, erre a kifejezetten viszonylagos esztétikai cselekvésre?.. A helyzet az, hogy az esztétikai játék következtében lesz a tragédiából komédia, vagyis lehetséges legyőzni a létezés tragédiáját, legalábbis esztétikai szinten. Ezenkívül az esztétikai játék, a művészet egyfajta teatralizálása, lehetővé teszi az író számára, hogy az olvasóval együtt bizonyos helyzeteket visszajátsszon, és ne csak a valóság rejtett titkaiba nyerjen betekintést, hanem önmagába is, és végül megszabadítsa az embert a durva valóságtól, a meglévő abszurditástól. Amint azt M. Bahtyin megjegyezte, *a játék felszabadítja az embert belsőleg, s a belső szabadság egy lépésre van a világ felszabadításától.*

A világot a posztmodern alkotás az ideológiai polifónia (M. Bahtyin terminológiája) szempontjából ábrázolja. Korlátozás nélkül él az idézés, átírás, parafrazeálás, ironikus megfordítás, szövegcsontkítás stb. lehetőségeivel. A világegyetem kétértelműsége és ellentmondásos jellege ahhoz vezet, hogy senkinek nincs joga az igazsághoz. Sem a hősök, sem a szerző, sem az olvasó nem birtokolja a világ megismerésének monopóliumát a posztmodern művekben. És így ezek a művek különféleképpen olvashatók. Óriási teret biztosítanak az olvasó képzeletének, amivel ösztönzik a gondolkodást, az elveszett erkölcsi alapértékek és irányelvek iránti érdeklődést, ezek újraértelmezését. És még akkor is, ha nem találják meg, az elme és a lélek munkája rendkívül hasznos, mivel az embernek állandóan gondolkodnia és kutatnia kell. Mert csak akkor Ember az ember.

Emberábrázolás a posztmodern művekben. Az egyén a posztmodern alkotásokban általában különböző korok, idő és tér határán van, mintha keresztülton állna. Nem tudja, merre induljon, miben higgyen, hol húzódjon meg. Az ember a lét krízisének terméke, s ez a válság belső, lelki állapotában, erkölcsi magatartásában is megnyilvánul. Általában a posztmodern alkotások hősei – nyitott emberek, rendkívül érzékenyen reagálnak mindenre, ami körülötük történik. „Betegségük” – különleges. Saját koruk miatt betegek. Nehéz megtalálniuk a lét értelmét, mert tartalmatlannak vélik. Vágyaik gyakran túlhaladják az ésszerűséget, a megvalósíthatóságot, sőt az erkölcsi normákat is. Ők nem olyanok, mint más. A posztmodern alkotások írója hősét csodálkozó tekintetű, ábrándozó emberként ábrázolja ebben a furcsa-csoda világban. Szándéka ezzel az alkotónak az, hogy hasson az olvasóra, megfogja és ösztönözze őt a furcsaságok megértésére.

A posztmodern alkotások hangsúlyozottan az olvasó meghökkentésére törekednek, szokatlan benyomás hatását keltve így. Ez az irodalmi játék újabb megnyilvánulása az olvasóval. A mű iránti érdeklődés felkeltése, az a készség, hogy az olvasónak ismételten felhívja a szövegre a figyelmét, arra készíti a posztmodernistákat, hogy új eszközöket keressenek művészi palettájukban. A posztmodern művek nem az elitista irodalom részét képezik, hanem azoknak az átlagos olvasóknak szólnak, akik a posztmodern korszakban élnek, bár valószínűleg anélkül, hogy észrevennék. Következésképpen, a meghökkentés erős hatása – a tudatossághoz vezet. Ez a posztmodernisták célja. U. Eco írta: ... *a nagyközönség elérése, álmainak, vágyainak megvalósítása – ez napjaink avantgárdjának lényege.*

Népszerűsége ellenére azonban a posztmodern bizonyos irányú kulturális olvasottságot feltételez. A különböző korszakokból és a különféle kulturális rétegekből származó hősök ábrázolásával az írók arra törekednek, hogy felélesszék bennük a múlt szellemi tapasztalatait. A posztmodern művekben megtalálható allúziók, remineszcenciák, asszociációk, idézetek sokasága csak akkor működik, ha az olvasó, a befogadó megfelelő műveltséggel rendelkezik. Az íróknak az a céljuk, hogy az átlagos embert a múlt felé fordítsák, hogy lelkileg megújítsák a múlt kulturális értékeivel (akár azok töredékeivel), arra ösztönözve őket, hogy másként tekintsenek magukra és a világra.

Az irónia szerepe. A posztmodern művekben az emberi nézőpontot egy bizonyos fokú szkepticizmus és irónia jellemzi. Az alkotás hőse tele van kétségbeeséssel és reménytelenséggel a világ abszurditását látva. A szkepticizmus segít a szerzőknek feltárni az előbbi korok utópiáinak, ideológiai dogmáinak képtelenségeit, és abban, hogy a világot valódi, nem álcázott formájában mutassák meg. Az ember csak ironikus hozzáállással élheti túl ezt a képtelen világot, lelkileg csak így tud megerősödni, vagy legalábbis immunissá válni, hogy ne veszítse el a józan észét. A romantikában gyökerező irónia a posztmodern szerzőknek lehetőséget ad arra, hogy bizonyos távolságból szemléljék a világot és benne az embert, az irónia szemszögéből láttassák a szörnyűségeket, és felülemelkedve mindezen, az ironikus ábrázolás révén a lét borzalmait és abszurditását fölött bizonyos erkölcsi fölényt elérjenek. Ezen túlmenően az irónia különös szabadságot ad mind a hősnek, mind a szerzőnek a posztmodern alkotásokban. Az ironikus nézőpont a lélekben szabad embert jellemzi, aki valószínűleg nem tud átlépni a zárt kör határain, de felülemelkedni rajta bizonyára képes. Ez a lélek, a gondolatok és az érzések felemelkedése. Az esztétikai játék és az irónia kombinációja megteremti a feltételeket az ember és a világ sokoldalú, különböző oldaláról történő értékeléséhez. Ugyanakkor, így lehet nevetni (bár valószínű, hogy könnyekkel küszködve) azon is, ami egyáltalán nem ad okot a nevetésre. A nevetés a lelki gyógyulás eszköze. *Az irónia metanyelvi játék, kijelentés a négyzeten. Ha az avantgárd korszakában, aki nem értette a játékot, egy dolgot tehetett – felhagyott vele. A posztmodern időszakban bárki játszhat, még akkor is, ha nem érti a játékszabályokat, s komolytalan a hozzáállása is. Ebben áll az ironikus alkotás kiváló (néha félrevezető is) tulajdonsága. Mindig akad valaki, aki az ironikus párbeszédet komolyan veszi – jegyezte meg Umberto Eco.*

Hasonlítsuk össze a posztmodern hőset az előző irányzatok hősével. A romantikus hős nem érzékeli a környező valóságot, elmenekül belőle az álmok és az eszmék világába, vagy fellelkesülve átalakítja azt a gondolat és a képzelet erejével. A realista művek hőse kénytelen abban a társadalmi helyzetben élni, amelybe született, és bizonyos társadalmi törvényeknek megfelelően cselekedni. A modern és az avantgárd hős a környezet észlelése nélkül új, képzeletbeli világot épít magának, ahol szabad az akarata és igazi szellemi életet élhet. A posztmodern hőse viszont képtelen azok között a körülmények között élni, amelyekben van, sehová sem menekülhet, mert nem hisz semmiben, semmit sem tud teremteni, mert elvesztette a helyes irányt, az érdeklődést és hitét az élet értelmében. Megállapíthatjuk tehát, hogy a posztmodern hős helyzete sokkal rosszabb, mint az elődeié volt. Az egyetlen dolog, ami segíthet neki az idő és tér zártságából kiszakadni, az az irónia és a játék, mely megnyitja a lehetőséget számára, hogy ne csak maga fölé, hanem a körülmények fölé is emelkedjék, és megszerezze a szabadságnak azt a mértékét, mely nélkül az ember megszűnik egyéniség lenni. Az ironikus játék arra ad lehe-

tőséget, hogy egyszerre tekintsünk önmagunkra és a világra kívülről és belülről, a szellemiség felszabadulására és szárnyalására, mely durva körülmények és a dogmák béklyójában volt.

Mivel a posztmodern művekben az író által alkotott világ káoszként jelenik meg, az ember gyakran egy marionett játékbáb, aminek a madzagját ismeretlen erők keze mozgatja, a valódi és irreális elemektől függően. És amikor az embernek már elfogyott minden eszköze a világban meglévő, érzékelhető, gyakran meterségesen előidézett gondok megoldására, akkor egyetlen eszköze marad – iróniával viszonyulni önmagához és az életéhez – kifizúrni saját borzalmait és erőtlenségét. Ily módon tud csak győzelmet aratni a káosz és az abszurditás felett. Győzelemnek természetesen csak feltételesen lehet nevezni, de a folyamatos hanyatlás korában – ez győzelem. A még élő lélek győzelme.

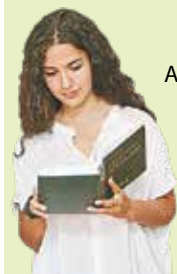
A posztmodern és a mítosz. A mítosz fontos szerepet játszik a posztmodern alkotásokban, „újrashasznosítása” a modern irodalomban nem divat kérdése. Ellenkezőleg, azt bizonyítja, hogy a hagyományokhoz ragaszkodva tér vissza az élet már elfelejtett kútforrásaihoz. A mítosz lehetővé teszi az író számára a gonoszság témájának aktualizálását, filozofikus szintre emelését, értelmezhetővé teszi minden idők és népek számára. Az egyén problémáit a világmindenségbe helyezi. A mítosz a posztmodern irodalomban kapcsolatot teremt korszakok, régmúlt idők és a valóság között. A múlt és az örök emberi tudat visszanyerésének eszköze. Nemcsak gondolkodásra, a létezés és az örökkévalóság összefüggésének értékelésére ösztönöz, hanem tanít is. Sokrétű természeténél fogva a mítosz a legjobb kifejezője a posztmodern lényegének, mely polifonikus módon reprodukálja az összetett és ellentmondásos embert és a világot.

Az alkotó ereje. A posztmodern művekben meglehetősen szokatlan a szerző és a szöveg, a szerző és szereplői, a szerző és a tér, a szerző és az idő közötti kapcsolat. A szöveg, a karakterek, a tér és az idő az alkotó akarától függ. De az író is függ saját alkotásától. R. Barthes írta, hogy ez elősegíti annak felismerését, hogy a szerző – mindenható alkotó, ugyanakkor egy másik, az övénel sokkal nagyobb alkotás szereplője – az életé, a lété, melynek saját törvényei vannak. Gyakran az író műve főhősét magáról mintázza. Abban az esetben, ha az író és hőse különböznek egymástól valamilyen esetben, akkor a krónikák stílusát alkalmazza. A posztmodern írók szándéka, hogy saját koruk magyarázatát, korszerű „fordítását”, vagy „krónikáját”, illetve „szótárát” hozzák létre. Noha a szerző nézete általában rejtve marad, az ember győzelme a káoszban és a rendetlenségben mégis véleményének megnyilvánulását bizonyítja.

A posztmodern alkotások témája általában mikrotémákra, bekezdésekre, a hősök történeteire, kitekintésekre, szerzői megjegyzésekre bontható. Formai szempontból a szöveg ilyen szintű „töredékessége” egyrészt a valóság egészének ingatag voltára, a világban felmerülő disszonanciára, az emberi tudat összeomlásának jeleire utal. Másrészt a mikrotémákat az elbeszélő akarata és érzései egyesítik. Az írói teremtés egyesíti mindazt, ami szétesett a világban, s ennek a kreativitásnak rendkívül fontos szerep jut.

A posztmodern művek alkotója hatalmas erővel bír. Képes összekapcsolni a valóságot és a fantáziát, a tudatost és a tudatalattit, a valóst és a lehetségest, a jelent és múltat. A művész többretegű egészet hoz létre, mely különféle megközelítési és értelmezési, aktualizálási lehe-

IRODALMI BARANGOLÁS

Milyen is a posztmodern regény?

A kortárs posztmodern regényt műfaji sokszínűség jellemzi: van szótárregény, detektívregény, metamorfózisregény, tarotregény, magyarázatregény egy elveszett kéziratához stb. Műfaji formációi gyakran különböző műfajstruktúrák egymásra rakódásának, de nemcsak az irodalmi, hanem más művészeti ágak, a média, a modern számítógépes technológiák stb. eredménye. A multimédia – az összes olvasót befolyásoló eszköz használata – a posztmodern regény jellegzetes vonása.

tőséget nyújt az olvasó számára. Az író megteheti azt, hogy egyik idősíkból a másikba lépjen, hogy különböző kulturális rétegekhez forduljon, és a való világ részévé tegye. Szabadon alakíthatja hősei sorsát és a történet folyását, megkapó játékot folytatva így az olvasóval. Mit is jelent ez a rendkívül rugalmas és toleráns módszer? Az abszurditás logikájának elsajátítását és a káosz fölötti esztétikai győzelmet. Az a rettenet, ami az alkotás tárgyát képezte, valójában nem is olyan szörnyű, mert a művészet kerekedett felül. A való életben a szörnyűség taszít, a műalkotásban viszont gondosan megvizsgálható, megfontolható létrejöttének oka és következménye, és végül kialakulhat a hozzá való viszonyulás.

A posztmodern képviselői. A posztmodern legjelentősebb világirodalmi képviselői: J. Joyce, G. Grass, G. Heller, U. Eco, K. Ransmayr és mások. Néhány magyar posztmodern író, költőt is említsünk: Eszterházy Péter, Nádas Péter, Tandori Dezső, Oravecz Imre stb. A modern ukrán irodalomban is vannak posztmodern alkotók: J. Izdrik, V. Medvigy, J. Paskovszkij, E. Angyijevszka, R. Baboval, Sz. Zsadan és mások. A nemzeti irodalmakban a posztmodernnek különböző formái léteznek.

A minden kánont tagadó posztmodern rendkívül rugalmas művészeti rendszer, s ennek köszönhetően jellemzői megfigyelhetők a különböző műnemek alkotásaiban – a lírában, epikában és a drámában is. A posztmodern nem válságművészet, hanem a válság művészete. És bármilyen korszak, ha az válságos is, művészeti alkotásokat produkál, akkor nem reménytelen.

Lehetetlen megtanulni a posztmodern alkotásainak helyes értelmezését, mivel a *helyes* és a *helytelen* szavak hiányoznak a posztmodern szókincséből. Mindenki a maga módján értelmezi az olvasott posztmodern szöveget. Csak arra buzdíthatjuk, az olvasót, figyelmesen kövesse az író által létrehozott világot és benne a hősöket, és akkor talán mi, a harmadik évezred emberei is jobban megértjük majd saját magunkat.

Mi jön a posztmodern után? A tudósok azt állítják, hogy a posztmodernt a poszt-posztmodern fogja követni –, az új irányelvek az irodalomban, melyek alapos értelmezésre szorulnak. Még érezhető rajta a posztmodern líra hatása, ugyanakkor megjelenik annak reménye, hogy megszabadul a totális abszurditástól. Ezt a reményt a nemzeti hagyományok és kultúrában már meglévő tapasztalatok táplálják. Ez azt bizonyítja, hogy mi valamennyien egy új művészet születésének a tanúi vagyunk. Hogy mi lesz később – majd meglátjuk! Minél több kortárs művet kell olvasnunk, és figyelni a szépirodalom újdonságaira a magyar, ukrán és a világirodalomban.

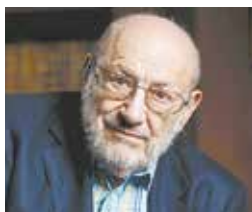
Polírozott gondolat

- A posztmodern világban semmi sem biztos, semmi sem végleges: nincs olyan erkölcsi mondat, melyet ne lehetne felülvizsgálni, sem olyan erkölcsi bátorítás, mely senkinek sem tűnne értelmetlennek. Minden hazugság rejt magában részizgazságot, és minden igazságban van egy csepp méreg, tehát a dicsőség és a szégyen gyakran egymás mellett jelentkeznek, sőt akár egymást is pótolhatják... (D. Zatonzkij)

Umberto Eco A rózsza neve

Umberto Eco *A rózsza neve* c. regénye 1980-ban jelent meg az olasz könyvesboltokban. Óriási sikert ért el nemcsak Olaszországban, hanem az egész világon is. Nagyon sok nyelvre fordították le, sikeresen adaptálták filmre is.

Umberto Eco

Természetesen világsikerét magyarázhatjuk azzal is, Eco detektívregényt írt, mely borzalmas és agyfúrt gyilkosságokkal van „megtűzdelve”. De tudjuk azt, hogy a könyvpiacra detektívregények ezrei jelennek meg, mégsem kapnak ilyen világhírnevet. A titok valószínűleg abban van, hogy U. Eco a detektívregénybe ágyazott egy történelmi regényt (1327-ben történet az események), horroret, filozófiai és intellektuális

Umberto Eco
A rózsza neve c. regény
borítója, 1980

regényt, illetve Melki Adson (a főszereplő, Baskerville-i Vilmos ferences rendi szerzetes kísérője és tanítványa, történetmesélőként – bencés szerzetes) visszaemlékezéseit. Íme van mit kibogozni akár olvassuk a regényt, akár a filmfeldolgozást nézzük...

Christoph Ransmayr *Az utolsó világ*

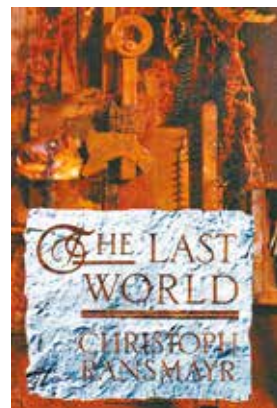

Christoph Ransmayr *Az utolsó világ* (1988) c. regényének alapja nem a valóság (társadalmi vagy lelki), hanem szépirodalmi szöveg. A római költő, Ovidius *Metamorphoses* című művét, annak mitologikus szereplőit, helyszíneit és történeteit helyezte egy

Christoph Ransmayr

modern, technicizált világba, melyben számos ovidiusi szereplő és esemény elevenedik meg. A regény fejezeteinek többsége a mítosz átírata. Az egyik fejezet például Alcyone és Ceyx története, akik még haláluk után is már madárként egymás mellett maradtak. A regény második fejezetében Ovidius áll a középpontban, aki mikor hírért veszi, hogy Augustus száműzni akarja őt Rómából, elégeti élete legfontosabb alkotását, a *Metamorphoset*. Olvashatunk a regényben a siketnéma szövőnőről, Arachnuról is. Gobelinjein Ovidius történetei elevenednek meg... Az egyikben például a végtelen tenger látszik, és csak a látóhatár szélén alig láthatóan Ikarus kopott, szakadt szárnyai tűnnek elő. Echo Ovidius látomásairól beszél: eljön a világ vége, csak ketten menekülnek meg, akiktől az emberek származnak. A mű utolsó fejezetében a jóslat beteljesüléséről, a szereplők átváltozásáról van szó, Tiresias – búbos bankává, Procne – csalogánnyá, Echo – holddá, Lycaon – farkassá változott. A mítosz különleges hatással van a világra. *Az irodalom eltűnésének és újjáépítésének témája* – így jellemezte saját alkotását Ch. Ransmayr.

Ch. Ransmayr
Az utolsó világ c.
regényének borítója,
1990

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Hogyan értelmezték – a szöveg világgént, a világ szöveggént kifejezést? 2. Mi a szerepe a mítosznak a posztmodern művekben? 3. Mi a szerepe az iróniának a posztmodern alkotásokban? **Olvasói tevékenység.** 4. Milyen a posztmodernhez sorolható regényeket olvastatok, vagy filmeket láttatok? Beszéljétek rólu! **Emberi értékek.** 5. Milyen értékek elvesztéséről van szó általában a posztmodern alkotásokban? Mondjatok példákat olvasmány-élményetekből! **Állampolgárok vagyunk.** 6. Keressétek a neten kortárs ukrán és magyar alkotókat, és 1–2 posztmodern alkotóról meséljétek az osztályban! **Modern technológiák.** 7. Nézzétek meg a neten *A rózsza neve* c. filmet (rendező J.-J. Annaud, Franciaország, Olaszország, Németország, 1986), mely U. Eco azonos című regénye alapján készült! Fogalmazzátok meg véleményeteket! Milyen gondolatok rejtőznek a detektívtörténet mögött? 8. Keressétek meg a neten U. Eco *Ne reménykedjétek, nem szabadultok meg a könyvektől* c. interjúját! Hogyan viszonyul az író az elektronikus, és hogyan a papírra nyomtatott könyvhöz? Mi a véleményetek az interjúban felvetett kérdésről? **Az életre készülünk.** 9. Magyarozzátok meg U. Eco következő szavait: *A művelt ember első ismérve, hogy bármikor hajlandó átmásolni az enciklopédiát; A könyvek mindig könyvekről mesélnek, minden történet egy már elmesélt történetet ad tovább; A kultúra az, ami megmarad azután, miután mindent elfelejtettünk!*

AZ UTCA MŰVÉSZETE, A POSZTMODERN

A művészetben mindazt, amit a modern után (poszt) hoztak létre, kulturális csalódásnak nevezük az egyén és általában az emberiség léte értelmének keresésében. A modernnek az esztétikai kifejezés új formáit keresték – a geometriai formáktól az álmokig. A posztmodern művészek képekkel, történetekkel és a múlt korszakának motívumaival dolgoznak, kissé ironikusan viszonyulva mindahhoz, ami előttük készült.

Az 1940-es évek végén – az 1950-es évek elején **Jackson Pollock** (1912–1956) meghirdette a „határok nélküli művészetet”, elhagyta a kereteket, ecseteket, festóállványokat és palettákat. A művész festéket permetezett a vászonra, szeszélyes labirintust hozva létre a vonalak és a foltok között. Ezt a technikát *dripping*nek (az angol *drip* – 'csepeg, csepegő'), csorgatásos-csőpögtetési technikának hívják. Különböző színű, hosszú, szalagszerű vonalak a társadalmi élet káoszát és katasztrófáit szimbolizálják, így tiltakozva minden megszokott és rendszerezett ellen a művészetben. A képen látható festékek saját életet élnek, kereszteződnek, feszülnek, szakadnak, más színűvé válnak.

Festményeit ironizálva J. Pollock címek helyett számokkal látta el, így tiltakozott az ellen, hogy mindent és mindenkit besorolnak valahova bizonyos ideológiáknak vagy tömegkultúrának megfelelően. J. Pollock végtelen cikcakkjai azt jelképezik, hogy az élet bonyolult és összekuszált, több benne a kérdés, mint a válasz. Mindenkinek önállóan kell kibogozni a szálakat, anélkül, hogy valaki megsúgná, mit kell tenni, még ha a művészetben vagy az irodalomban is keres utalást a válaszra. A J. Pollock által felfedezett módszer neve *absztrakt expresszionizmus*. **M. Rothko, A. Martin** és mások is ezt a festői módszert követték.

J. Pollock: No 5, 1948

A művész különböző színekkel kísérletezett, de az égszínkék mellett döntött és International Klein Blue-nak nevezte el. Szabadalmaztatta a színekombinációt, amely éppen ezt az árnyalatot adja ki. A monokrómia módszerével a festő a világban meglévő konfliktusos helyzetek ellen tiltakozik. Klein úgy vélte, hogy a festményen lévő két szín is képes egymás ellen fordulni, az egyik dominálni akar a másik fölött. Az egyszínű vászon a harmónia és a nyugalom szimbóluma, különösen a kék szín, mely az emberekben az égboltra, a vízfelületre és a magas gondolatokra asszociál.

Y. Klein: Monokróm kék, 1957

A modern művészetben meghonosodó *művészi performansz* is Y. Klein nevéhez köthető. Első performanszának *Ugrás az ürességbe* című munkáját tartják, melyet 1962-ben készített. A művész festményét a közvetlen környezetbe helyezte, azt használta témaként és kifejezési eszközként, s az akciót élőben követhette a nézőközönség. De nemcsak a festészetben hódított s hódít mind a mai napig a performansz, hanem más művészeti műfajokban, mint tánc, színház vagy zene. Mint vizuális műfaj a modern világ éles társadalmi és lelki problémáira (függetlenségi harc, elidegene-

2015. február 22-én Ani Zur kijevi művésznő az Insztitutszka utca felső szakaszából egy 200 méteres vörös anyagba burkolva gurult le. Performanszát az Euromajdanon orvul lelőtt emberek emlékének, az egyéves évfordulónak szentelte.

David Hockney munka közben, 2012

ugyanakkor tömör színeivel megrajzolt számos utca, autó, hirdetőtábla, reklám – a modern városkép legfőbb jellemzői.

A posztmodern művészete különféle életérzéseket ragad meg, melyben az ember földi léte összefonódik a tömegtermelés világával, az ebből a tömegtudatból való kilépés útkeresésével. A posztmodern művészek, a klasszikus formák ellen tiltakozva új felfedezéseket tettek a kompozíció, a színválasztás és a megvalósítás technikája területén. Ukrajna városaiban és Kijevben is népszerű a házfalakat díszítő falfestmény, a *mural* (az angol *mural* – 'falfestmény') szintén posztmodern művészet, a pop-art megnyilvánulása.

1. Keressetek posztmodern alkotásokat, készítsetek prezentációt! Fűzzetek szöveget a látottakhoz!
2. A tudósok azt állítják, hogy az újabb irányzatok megjelenésével a posztmoder visszaszorul. A kortárs művek egyre gyakrabban szólnak a kultúra, a nyelv megmentésének szándékáról és az elveszett harmónia visszaállításáról. Találkoztatok már ilyen alkotásokkal? Beszéljete róluk!

dés, magány, férfi és nő viszonya) irányítja a figyelmet, hogy az emberek ne feledkezzenek meg a múlt tragikus történéseiről és aktív cselekvésre ösztönzi őket.

A posztmodern művészet egyik ága a *pop-art*, a tömegtermelés és popkultúra termékeiből meríti anyagát, melyek a mindennapi életben is nagy szerepet játszanak. Ezek az utca, a lakás tárgyai, plakátok, képregények hirdetések stb. A stílus leghíresebb képviselője **Andy Warhol**, aki 1962-ben képsorozatot készített konzervdobozokról és Coca Colás üvegekről, melyek a fogyasztói társadalom személytelenségének és lelkiségének szimbólumává váltak. Ugyanazon kép ismétlő technikájával A. Warhol portrék sorozatát készítette E. Presleyről, L. Taylorról, M. Monroe-ról stb.

A pop-art modern képviselője az angol **David Hockney**, aki iPhone-on és iPad-en festi képeit, majd kinagyítva részletenként óriási tájképeket ábrázoló pannókat alkot.

Jean-Michel Basquiat arról ismert, hogy kollázsfestményeket és graffitiket készít. Művészetében ötvözi a fiatalok utcai életérzését, a rapet és a graffitit. A *Zulu király* c. festményén J.-M. Basquiat betűket, szavakat, újságkivonatokat, házak és utcák sziluettjeit, kisebb-nagyobb afrikai maszkokat festett a vászonra. A festmény élénk,

Guido van Helten osztrák művész falfestményét az ukrán nőnek szentelte (Kijev, Leszja Ukrajinka sétány, 2015)

Milorad Pavić

1929–2009

A jövőnek a legnagyobb előnye az, hogy sohasem lesz olyan, amilyenek elképzelik.

M. Pavić

Milorad Pavić az európai posztmodern és a mágikus realizmus legismertebb alakja, a próza műfajának megújítója – komputerregény, szótár-, tarot-, internetes elbeszélés stb.

Milorad Pavić 1929. október 15-én született Belgrádban. Édesapja szobrász, édesanyja a helyi gimnázium filozófiatanára volt. Gyermekkorra a fasiszta megszállás ideje alatt telt. A nehézségek ellenére, vagy talán azért, nagyon szeretett olvasni és hegedülni. Az iskolában tanult meg angolul és németül, később oroszul is. 1949-ben felvételt nyert a belgrádi egyetem bölcsész karára, melyet 1954-ben fejezett be. A zágrábi egyetemen doktori címet szerzett.

Irodalmi munkásságát fordításokkal kezdte, francia, angol, orosz költők verseit ültette át szerbre. Első verseskötete, a *Palimsest* 1967-ben jelent meg. Folytatta az írást, de ismert csak 1984-ben lett, amikor megjelent a *Kazár szótár* c. regénye (alcíme: *Százezerszavas regénylexikon*). A műben különböző műfajelemek és irányzatok keverednek: történelmi kutatás, enciklopédia-szócikk, mágikus realizmus és posztmodern. Két változata van: egy férfi és egy női. A *Kazár szótár* a kazárok történetét és annak a hitvitának a körülményeit idézi meg három kultúra szemszögéből – keresztény, iszlám és héber, hogy melyik vallást vegye fel a birodalom. A regény rövid idő alatt a világ egyik legnépszerűbb posztmodern alkotása lett.

M. Pavić mesterien élt a nemlineáris szerkezettel, az interaktív próza lehetőségeivel, hogy az olvasót is bevonja az alkotó tevékenységbe, mintha az író szerzőtársa lenne. Legnépszerűbb művei közé a *Tükörszilánkok és teával festett kép* (1988) c. rejtvényregény, *A szél belseje* (1991) c. klepszidra¹ regény, *Utolsó szerelem Cargorodban* (1994) c. tarotregény, *Csillagköpeny* (2000) c. regény (asztrológiai útmutató avatatlanok számára), *Damaskin* (1998) számítógépes és iránytűs történet, *Üvegcsiga* (1998) internetes elbeszélések gyűjteménye stb. M. Pavić számos lírai gyűjtemény és drámai mű szerzője. Emellett cikketek és monográfiákat írt a XVII–XIX. század szerb irodalmának történetéről, lefordította szerb nyelvre A. Puskin és G. Byron alkotásait, előadásokat tartott az európai egyetemeken, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia teljes jogú tagja.

Az író meg volt győződve arról, hogy *a világban sokkal több a tehetséges olvasó, mint író.* Állandóan kísérletezett, mindig valami újat kínált az olvasóknak, szokatlan irodalmi formákkal és kortárs tartalmakkal keltette fel az olvasók figyelmét.

Milorad Pavić 2009. november 30-án halt meg Belgrádban. Síremlékéről hiányzik születésének és halálának éve, mert úgy vélte, hogy az élet, akárcsak az irodalom, örök.

M. Pavić alapította és első elnöke is volt a Szerb-ukrán Baráti Társaságnak. Ukránra O. Rosz, O. Dzjuba, I. Lucsuk, A. Tatarenko, O. Mikitenko és N. Csorpiná fordította műveit.

¹ *klepszidra* – ókori vízóra, mely az időt egy tartályból kicsöpögő víz fogyásával méri

audio-text

Milorad Pavić
gyűjteményes kötetének
borítója, 2003

tott stílusában. O. Henry őszinte hősei helyett az *Üvegcsiga* hétköznapi embereket ábrázol, akiket nehéz hősöknek nevezni. Szürke, egyhangú életet élnek, gépiesen végzik megszokott munkájukat, magányosak és keresik ennek megoldásának lehetőségeit. O. Henry hőseitől eltérően ők elveszítették az őszinteség, az együttérzés és a szerelem érzését... Ők az emberekkel és az emberek életével játszanak, mások pedig velük és az ő életükkel... És ez a modern játék végtelen, semmihez sem vezet, semmit sem változtat az életükön, kivéve a körülöttük lévő környezetet.

A Milorad Pavić által ábrázolt modern világ hétköznapi és eléggé érdektelen. Nincs benne semmi izgalmas és figyelemre méltó. A karácsonyi csodavárás érzése törlődött az emberek tudatából, s valami furcsa, általuk kitalált játékkal helyettesítik azt... De a dolgok még megváltozhatnak. Az embereknek mindig van más választási lehetőségük – hangoztatja az író –, különböző lehetőségeket kínálva az olvasóknak a történet folytatásához.

A novella témája. A novella körkörös felépítésű. Az elején és a végén is találkozunk *Hatchepsut asszony* és *David Sengmuth* építész, két olyan ember, akik belefáradtak az egyedüllétbe, a magányosságba. Unalmukban különös lopásokat követnek el. A Hatchepsut által kitalált játék lényege, hogy *egy tárgyat el kell lopni valakitől – egy másikat odatenni valaki másnak. Lényegtelen, hogy mit, és kinek.* Ugyanezt teszi David Sengmuth is. Hatchepsut asszony azért követi el a lopásokat, mert így próbálja oldani magányát, és valahogy boldoggá tenni magát. Az építész nem annyira szórakozásból lop, hanem így próbál megszabadulni a válása miatt érzett ürességtől, el akarja felejteni feleségének és házának elvesztését (csak titokban mehet haza, amikor volt felesége nincs otthon). Egyiküknek sincs terve a jövőt illetően, de még a lopásoknak sincs értelme. Ez a játék arra jó, hogy felejtse, ha csak rövid időre is.

A hagyományos karácsonyi történetek műfaji szabályai értelmében, ha egy férfi és egy nő találkozik karácsony estéjén, feltétlenül megajándékozzák egymást és boldogok. De Milorad Pavić novellájában az ajándék a posztmodern irónia megnyilvánulása. Ezek az ellopott apróságok: Hatchepsuthoz visszakerül az az öngyújtó, melyet egy fekete ruhás embertől lopott el, és David házába csempészte, Sengmuth pedig visszakapja az asszony által korábban ellopott üvegcsiga díszgyertyát. Hogy a darab boldog véget ér, annak valószínűsége ötven százalék, mivel Milorad Pavić internet történetében a finálé az olvasó választásától függ. Így az olvasó az íróval együtt felelősséget visel a történet folytatásáért.

Játék az idővel. Milorad Pavić bátran ötvözi a különféle történelmi síkok eseményeit. *Nem látom a különbséget a múlt és a jövő között. Ha egy bizonyos helyzetben állsz, akkor a múltat és a jövőt is érezni fogod. Irodalmunknak sem a múlttal, sem a jövővel nem kell foglalkoznia, hanem az emberrel, azaz gondolataival, elméjével, érzelmeivel, intuíciójával, fantáziájával, belső és külső energiájával és az irodalmi műfajokkal kell törődnie* – vallotta az író.

A novella eseményei egyesítik a jelent és a múltat. Milorad Pavić felvilágosult, művelt olvasókra számít. A hősnő szokatlan nevének emlékeztetnie kell az ókori egyiptomi XVIII. dinasztia fáraónőjére, Hatchepszutra. Az első fejezet elején találkozunk az egyiptomi fáraónő arcásával. Ezt a képet látta a tükörben a mű főszereplője. Tehát az író arra kéri fel az olvasókat, hogy mélyüljenek el az ókori eseményekben. Két történetet kapcsol össze Milorad Pavić: a modern David Sengmuth és az eladó Hatchepsut történetét és történelmi prototípusaikét, akik a múltban sem voltak boldogok. Mintha négyezer éven át vártak volna a boldogságra, és a jelenben próbálják meg azt elérni.

A novella főbb eseményei a mai Szerbiában történnek. A város, ahol a hősök élnek, a Duna és a Száva folyó között található. A hősnőt a mozgólépcsőn látjuk, amint Terazije (belgrádi lakótömb) felé tart. Karácsonyi vacsorára készülnek, halat és szilvás tésztát készítenek (a balkáni nemzeti konyha ételei). A szoba padlóját szalmával szórták meg, és Hatchepsut négy diót dob el a négy égtáj felé (a régi szerb szokás szerint). A nemzeti kultúra és valós élet elemeinek bemutatásával Szerbiát a világkultúra terébe emeli az író.

A hősök cselekedetei szimbolikusan összefüggenek az ókori Egyiptom történetével. A Hatchepsut öngyújtólopása a fekete kabátos férfitől jelképes jelentésű, s utal a Kr. e. 1479-ben történt eseményre, amikor egy fáraónő foglalta el Egyiptom trónját. A fekete ruhás férfi alakja emlékeztet az ókori Egyiptom uralkodójára, III. Thotmeszre. Erre utal az öngyújtón a tulajdonos jele *III. MOZISZ*. III. Thotmesz (ang. *Thutmose* vagy *Thutmosis*, *Tuthmosis*, *Thothmes*)

Utazás az ókori Egyiptomba

Hatsepsut Henemetamon uralkodói néven *Maatkaré* (Kr. e. 1509 körül, uralkodott – kb. Kr. e. 1458-ig) az ókori egyiptomi XVIII. dinasztia ötödik fáraója. Neve jelentése: *a nemesebb hölgyek előtt álló* vagy *a legnagyobb tiszteletnek örvendő* nő. Hatchepsut I. Thotmesz fáraó lánya volt. Még apja életében a leendő királynő *Amon isten felesége* lett – magas rangú főpapnő. Apja halála után férjhez ment féltestvéréhez, II. Thotmeszhez. A gyenge fizikumú és beteges II. Thotmesz halála után először régensként uralkodott mostohaafia, a még gyermek III. Thotmesz helyett. Ez a szerep azonban nem elégítette ki, szerette volna a hatalmat teljesen birtokolni. Állítólag Amon isten orákuluma III. Thotmesz uralkodásának második évében megjósolta, hogy Hatchepsut fáraónő lesz. Kr. e. 1479-ben ragadta magához a hatalmat. Közel 22 éven át volt Egyiptom fáraónője. Első intézkedései közt szerepelt, hogy megparancsolta, úgy ábrázolják őt, mint a férfi fáraókat, a fáraói hatalom minden jelvényével és az álszakállal. Miután mostohaafia felnőtt, állítólag többször is fellázadt ellene. Uralkodása alatt Egyiptom virágzásnak indult. Mindmáig tisztázatlan a nemesek közt kiemelkedően fontos szerepet betöltő Szenenmuthoz fűződő kapcsolata, aki többek közt az építkezések vezetője, templomok tervezője, Amon magtárainak felügyelője és Nofruré hercegnő nevelője volt. Szenenmuth Hatsepsut uralkodásának kezdetétől volt a legbizalmasabb tanácsadója, 93 titlust is viselt. Hatsepsut lánya, Nofruré nem örökölte anyja karizmáját, bár Szenenmuth felkészítette az önálló uralkodásra. Végül III. Thotmesz felesége lett. A fáraónő így biztosította, hogy mostohaafia ismét jogos uralkodó lehessen. Hatsepsut halála (Kr. e. 1458) után III. Thotmesz trónra lépve azzal állt bosszút mostohaanyján, hogy annak nevét és képmásait mindenhol kivéssette, hogy kitörölje emlékezetét a történelemből. Ez az elmélet ma már nem állja meg a helyét, mivel Thotmesz egyrészt a hadsereg támogatásával sokkal korábban is letaszíthatta volna a trónról Hatsepsutot és átvehette volna a hatalmat, másrészt a legutóbbi vizsgálatok szerint Hatsepsut nevét nem azonnal Thotmesz trónra lépése után, hanem jó két évtizeddel később, a 42. uralkodási év után tüntették el. Lehetséges, hogy Thotmesz csak ekkoriban döntött úgy, nem akarja, hogy az utókor szemében úgy maradjon fenn, mint aki húsz évig mostohaanyja mögé háttérbe szorulva élt; elképzelhető az is, hogy a *maat*-al, a fennálló renddel ellentétesnek tartotta, hogy nő uralkodott Egyiptomban, ezért igyekezett minden nyomát eltüntetni; személyes ellenérzés szinte biztos, hogy nem motiválta.

Hatsepsut, az ókori egyiptomi XVIII. dinasztia fáraónője

elpusztította az összes műemléket, melyeket a korábbi uralkodó, Hatchepszut készítettett, hogy elkerülje az összes lehetséges utalást rá, mint ismert személyre.

Az ókori Egyiptommal fennálló történelmi és kulturális kapcsolatok lehetővé teszik az író számára, hogy az ősi korszakot a jelenbe vetítse. Milorad Pavić internetes elbeszélésének hősei mintha évezredek folyamán hordozták volna az emberi fájdalmat (magány és megtévesztés) és bizonyos értékeket (szenvedélyes vágy a szerelem és a boldogság megtalálására).

Intertextualitás (szövegköztiség). Milorad Pavić *Üvegcsiga* c. novellája számos ponton kapcsolódik a szerb (I. Andrić *Szieszta*, L. Kostyć *Mínadir*) és a világirodalom alkotásaihoz (karácsonyi történetek, F. Kafka *Átváltozás*, F. Dürrenmatt *Az öreg hölgy látogatása*). Különösképpen illeszkednek ezek a művek Milorad Pavić novellájának szövegébe: *Igyekeztem nyitott csatornát hagyni a szövegek között. Azt akartam, hogy összefüggjenek. Ez egy szervezet sajátos keringési rendszere.* Valamennyi műve szinte folytatása az előzőnek, az intertextualitás (szövegköztiség) lehetővé teszi, hogy mindannyiszor újként, másként értelmezzük a leírtakat.

A művészi kifejezés eszközei. Milorad Pavić eredeti stílusa a barokk és a szimbolista irodalom hatására alakult ki. Ez a díszítettség, az irracionális és a szimbolizáció iránti vonzódásban nyilvánult meg. A művész stílusát az ironia és a paródia is jellemzi.

Kedvenc stíluseszköze a metafora. Néha ezek logikátlanok tűnnek, de mély értelmet hordoznak magukban: *Döbenten nézett rá David, és az jutott eszébe, hogy az égből érkező sötétség borította el az asszony szemét azért, hogy itt éjszakázzon; Azt gondolta, hogy a bor ugyanúgy, mint a nő, örökké beteg, de férfiként hal meg, mert ritkaság az a bor, amelyik képes túlélni az embert.* Milorad Pavić színes metaforái a barokk költészethez közelítik stílusát.

A jellemek feltárásának fontos eszköze a róluk készített portré. Milorad Pavić jellemzősükkor külső megjelenésükre és belső állapotukra egyaránt odafigyel. David Sengmuthot a következőképpen mutatja be: *Fiatal férfi farmerben, kék ingben és sötét zakóban, lábán prêmes csizmát visel; őszülő hajjal, annak ellenére, hogy fiatalember, fején fültől fülig keresztben öt választékot visel; vékony testalkatú, csodálkozó tekintetű tengerkék szemekkel, melyekkel úgy nézett át Hatchepsuton, mint az áttetsző vízen, mintha több ezer éven át tekintene rá.* Furcsa külseje miatt (öt választék a hajában és a különös tekintet) kirí a tömegből, tengerkék szemének tekintete pedig magányt fejez ki, de a boldogságkeresés vágya is sugárzik belőle, ami már évezredek óta tart.

Milorad Pavić képes tömören, néhány vonással jellemezni és elmondani benyomását az emberről. Hatchepsut asszonyt így írja le: fiatal eladónő egy fehérnemű-üzletben; imádja az importált parfümöket és a virágot, ajkait rúzsozza, szereti az állatokat, különösen a macskákat. A többi információt az író elrejtí azért, hogy így aktiválja az olvasók képzeletét, és ösztönözze őket arra, hogy önállóan vigyék tovább a nő jellemábrázolását.

Az olvasó és a szöveg. Milorad Pavić műveit egy házhoz hasonlítja, melynek több be- és kijárata van. A szöveg új formáját tárja az olvasók elé – a hipertextet, hiperszöveget, mely egy nemlineáris, sokközpontú szövegrendszer: részleteket nemcsak egymást követően lehet olvasni (pl.: oldalszámok szerint, ahogy az a hagyományos könyvben van), hanem attól függően, mi érdekli az olvasót. Az olvasási módszer kiválasztásától függ a mű értelmezése is. Egy rövidke történet például ezzel a módszerrel hierarchikus (sokközpontú) szöveggé, szövegrendszeré, művészi egészé alakulhat át. És ez sokféle értelmezési lehetőségét biztosítja az eseményeknek és különféle alkalmaknak.

Az író egyfajta labirintust kínál, amelyből az olvasóknak kell önállóan kiválasztaniuk saját olvasási útvonalukat. Milorad Pavić az eseményeket megjegyzésekkel egészíti ki, ami az olvasási lehetőségeket illeti, és arra ösztönzi az olvasókat, hogy válasszák ki a cselekmény tovább bonyolításának módját. Például: *Az olvasó maga választhatja meg, hogyan kezdődjön a novella. Kezdődhet a Hatsepsut asszony, vagy a David Sengmuth építész úr fejezettel.*

Az *Üvegcsiga* c. novella öt fejezetből és két leágazásból áll. A leágazásokban nemcsak a szereplők, hanem az író is találkozik az olvasókkal. A történet szerkezeti és eszmei centruma az a központi „billentyűzet”, mely hozzáférést biztosít a szereplők belső világához, bemutatva a boldogság iránti vágyukat, a magány leküzdésének szándékát.

Első leágazás		
Hatchepsut asszony	David Sengmuth építész úr	
David Sengmuth építész úr	Hatchepsut asszony	
Központi billentyűzet		
Lányuk, akit esetleg Nofrurénak hívnak		
Második leágazás		
Díszgyertya	vagy	Öngyújtó

Az író javaslata szerint a novellát négyszer lehet elolvasni úgy, hogy az elejét és a végét megváltoztatjuk. Tehát négy lehetséges változata létezik az elbeszélés cselekményének. Az első leágazásnál a folyamatos olvasás ajánlott, a másodiknál – csak egy fejezet elolvasása.

A mű fináléjának változatai, mint Milorad Pavić stílusának jellemzői. A mű végén a szereplők egymásra találnak. De boldogok is? Legyőzték már a magányt? A mű záró szakaszában az író a következő lehetőségeket kínálja: *Itt az olvasó ismét megválaszthatja saját útját, mellyel eldönti a történet kétféle végét. A díszgyertya fejezetnek tragikus vége van, az Öngyújtó fejezetnek pedig boldog.* Mindenesetre a szerző azt javasolja, hogy mindkét fejezetet el kell olvasni, mert csak az irodalmi alkotásokban lehetséges a kétféle megoldás, a valós életben nem.

Ha a tragikus finálét részesítjük előnyben, akkor David Sengmuth háromszor villant az öngyújtójával, miközben a feliratot beszél meg, és az felrobban. A karácsonyi csoda elmarad, a hősök meghalnak. A múltban, a Kr. e. XV. században ragad történetük, *csak a nevük maradt fenn, mely megtalálható bármelyik Egyiptom történelmével (XVIII. dinasztia) foglalkozó tanulmányban.*

Az olvasók azonban a hősök számára lehetőséget kínálhatnak egy boldog jövőre, melyet nem sikerült összehozniuk négyezer évvel ezelőtt, ha az *Öngyújtó* fejezetet választják: ... *David Sengmuth építész pattintott egyet az öngyújtójával. Először kék színű láng villant, amivel David Sengmuth meggyújtotta a díszgyertyát. S a fény csak az asztalt világította meg, majd az arany szín betöltötte a szobát és még a mosolyra húzódó szájuk sarkában is tükröződött.* Harmadszorra kap a szikra lángra, és a főszereplők életben maradnak. A karácsonyi történet egy igazi csodával ér véget, a hősök megtalálják egymást, a boldogságot, s a magánynak is vége.

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. A posztmodern milyen jegyeivel találkozhatok az *Üvegcsiga* c. novellában? 2. Mi a lényege az író és az olvasó közti irodalmi játéknak? 3. Rajzoljátok le a füzetbe a *Magány labirintusát*, mely a hősök életvitelét és boldogságkeresését követi! **Olvasói tevékenység.** 4. Keressétek ki a műből a szereplők jellemzését! Egyetértetek vele? 5. Nevezétek meg azokat a helyzeteket, amelyek megváltoztatják a főszereplők életét! 6. Értelmeztétek az elbeszélés alcímét! 7. Alkossatok címkéket (tag) az üvegcsiga szimbólumhoz! 8. Milyen természeti jelenségekkel találkozhatok a novellában? Mi a szerepük? **Emberi értékek.** 9. Mi hiányzott a hősök életéből a legjobban? Hogyan próbálták megoldani a problémát? **Kommunikáció.** 10. Beszéljétek meg Milorad Pavić aforizmáját: *A nyelv csupán mappája a gondolatoknak, érzéseknek és az emlékeknek...!* Keressétek meg a gondolat folytatását az elbeszélésben! **Állampolgárok vagyunk.** 11. A modern társadalmat milyen nézőpontból ábrázolja az író? **Modern technológiák.** 12. Keressétek az *Üvegcsiga* c. elbeszélésben számítógépes technológiai elemeket! **Alkotói tevékenység.** 13. Javasoljatok saját befejezést! **Vezetők és társak.** 14. **Csoportmunka:** Írjatok (rövid) jegyzeteket a novellában előforduló történelmi és földrajzi nevekhez! **Környezet és biztonság.** 15. Magyarazzátok meg, mi motiválja a hősöket különös játéku folytatására? Minősítsétek tetteiket! **Az életre készülünk.** 16. Írjatok levelet a hősöknek, fogalmazzatok meg néhány jó tanácsot számukra!

Julio Cortázar

1914–1984

Olyan írónak tartom magam, aki hisz az emberi méltóságban, a szabadságban és a demokráciában.

J. Cortázar

Julio Florencio Cortázar – a dél-amerikai mágikus realizmus és a posztmodern irodalom legnagyobb alakja 1914. augusztus 26-án született a német megszállás alatt álló Brüsszelben. Apja egy kereskedelmi képviselő munkatársa volt. A családnak rövid időn belül menekülnie kellett, Zürichben találtak menedéket. 1915 végén Spanyolországba, Barcelonába költöztek, ahol 1918-ig éltek. Ezután visszatértek Argentínába és Banfieldben telepedtek le. Otthonuk lett a forrása sok alaknak, hősnek, akik később megjelentek J. Cortázar munkáiban. De voltak itt macskák és kutyák, teknősök és szarkák is. A harmónia azonban váratlanul összeomlott mindenki számára – az apa elhagyta a családot. A hatéves Julio és húga, Ophelia nagyon korán rájöttek, mi az árulás. A felelősség terhe a fiatal anya vállára szakadt.

Buenos Airesben járt iskolába, nagyon igyekvő, szorgalmas, olvasni szerető tanuló volt. Kedvencei közé tartoztak A. Dumas, J. Verne, E. A. Poe művei. Első regényét alig kilencévesen írta, első verspróbálkozásai pedig olyannyira jól sikerültek, hogy édesanyja plágiumnak hitte őket. 1936-ban felvételt nyert a Buenos Aires-i egyetem bölcsészkarára. Olvasmányait illetően érdeklődési köre jelentősen kitágult: Homerosz, J. Keats, P. Shelley, F. Dosztojevszkij, O. Wilde, G. K. Chesterton, F. Kafka, T. Eliot, E. Hemingway, W. Faulkner és mások. A család rossz anyagi helyzete miatt azonban tanulmányait félbehagyva tanítónak szegődött egy Buenos Aires környéki kisvárosban, majd később a mendozai egyetemen adott elő. Ekkortájt olvasta Jean Cocteau *Ópium* című könyvét, amelynek szürrealizmusa gyökeresen megváltoztatta az irodalomról alkotott elképzelését.

1938-ban Julio Denis álnéven megjelent első verseskötete *Jelenlétek* címmel, erről azonban később úgy nyilatkozott, mint ifjúkori botlásról, amelyet jobb lett volna kihagyni a cortázari életműből. 1944-től francia irodalmat tanított az egyetemen, ám Perón hatalomra jutását (1945) követően benyújtotta lemondását. Hazatért Buenos Airesbe, tagja lett a Könyvpalotának. 1946-ban egy Jorge Luis Borges által vezetett irodalmi lapban megjelent *Az elfoglalt ház* című novellája. 1951-ben adta ki a *Sátániskola* c. elbeszélésgyűjteményét.

J. Cortázar *A játék vége* c. könyv borítója, 2003

Alig kilenc hónap alatt fordítói címet szerzett angol és francia nyelvből. A francia kormány ösztöndíját elnyerve Párizsba utazott. Közben sokat dolgozott. Legismertebb művei: *A játék vége* (1956), *Titkos fegyverek* (1959), *Kronópók és fámák története* (1962) c. novelláskötetek, *A nyertesek* (1960), *Ugróiskola* vagy *Sántaiskola* (1963), *62. Kirakós játék* (1968), *Manuel könyve* (1973) c. regényei, *Nyolcvan föld alatt a nap körül* (1968), *Az utolsó menet* (1969) kollázsszerű könyvei és mások.

A francia fővárosban Julio Cortázar az UNESCO szolgálatába állt, szinkrontolmácsként dolgozott. Az intellektuális elit kedvenceként az író igyekezett elkerülni a nyilvánosságot, az újságírókat és a kamerákat. Megteremtette saját világát, amit csak a közvetlen környeze számára nyitott meg.

Tizenhárom évi franciaországi tartózkodás után végre 1981-ben megkapta a francia állampolgárságot. Hetvenévesen hunyt el leukémiában, 1984. február 12-én Párizsban. A párizsi Montparnasse temetőben helyezték örök nyugalomra.

A bakkhánsnők¹ (Menádok) (1956) c. novella. Fantazmagória a tömeg örületéről. A novella *A játék vége* c. gyűjtemény darabja. Maga a cím arra ösztönzi az olvasókat, hogy a mitológia felől közelítse meg a tartalmat, ami egyfajta kód a szöveg megértéséhez. Az író a közismert mitikus témát a modern korra interpretálja.

Az események egy argentin tartományi városban zajlanak a XX. század közepén. A Corona Színház – egyfajta kis világ, melyben a modern Orpheusz, a Maestro tragédiája kibontakozik. A karmester szerződéssel dolgozik a városban, és a helyi közönséget rá akarja szoktatni a klasszikus zene szeretetére. Az általa összeállított koncertsorozat programjában F. Mendelssohn *Szentivánéji álom*, R. Strauss *Don Juan*, Cl. Debussy *A tenger* és L. van Beethoven *V. szimfónia* c. művek szerepelnek. Az elbeszélő észrevétlenül az olvasót „szövetségesévé” teszi, beviszi őket a helyi színház belső terébe, ahol a közönség reakciójából leszűrve nekik is „hallani” és „érezni” kell a zeneműveket.

Először a közönség borzongva hallgatta F. Mendelssohn romantikus zenéjét, amit a Shakespeare *Szentivánéji álom* c. tragédiájához komponált. A R. Strauss *Don Juan*ja nagy tetszést aratott. Cl. Debussy impresszionista zenejátéka. *A tenger* viharos éljenzést váltott ki. De a színházban mintha egyre sűrűbbé vált volna a levegő, a feszültség egyre érzékelhetőbbé lett...A koncert csúcspontja L. van Beethoven *V. szimfóniája*. A kiemelkedő zeneszerző drámai muzsikája újfajta érzelmeket ébresztett a hallgatóságban, melyek felszínre is törtek. És az emberek, akik eddig végtelen jószággal fordultak egymás felé, szörnyű tömeggé változtak, s készek arra, hogy a Maestrót szétmarcangolják hálájuk jeléül: *Egy csomó örült rajongó vitte le a színpadról, és elcipelték valahova a földszint hátsó zugába ... Eszelős férfiak és nők üvöltve tépték ki a hegedűsük kezéből hangszerüket (melyek hatalmas vörös csótányok módjára recsegeve-ropogva horpadtak be), majd sorra kezdték el kidobálni a zenekar tagjait a zenészárokból, s az emberakásra egyre több örült halmozódott...*

Magát a Maestrót is váratlanul érte, hogy a mesteri művészi előadás milyen nem várt érzelmeket váltott ki az emberek lelkében. A város szellemileg korlátozott és műveletlen lakói nem álltak készen a klasszikus remekművek befogadására, és szörnyű menádokká váltak, mindent elpusztítva, ami útjukba került, még azt is, aki feltárta nekik a művészet csodáit. Az eszelős emberek készek voltak mindent szétzúzni maguk körül és egymást is bántani.

A koncertelőadás agyrémme, a békés nézők dühöngő tömeggé változtak, melyet semmi nem állíthatott meg: *A nyugtalanság a teremben érezhetően fokozódott, a világítás halványodott, az izzók vörösés pislákolása mellett az emberek arca kivehetetlen volt, alakjuk pedig vonagló, rángó árnyalakokra emlékeztetett. Az idomtalan alakok hol közeledtek, hol távolódtak egymástól.*

Ez a látvány az elbeszélőben undort vált ki, egyedül ő marad ki a tömegörületből. Csak amikor a karmestert valós életveszély fenyegeti, megy fel a színpadra. De a Maestro eltűnt... A csürhe pedig továbbra is örült módjára viselkedett, mindent elpusztított maga körül: *Mindent láttam, de nem vesztettem el a józan eszemet, és halvány vágyát sem éreztem annak, hogy osztozkodjam ebben a közös örületben. Bizonyára higgadt vagyok, vagy inkább közömbösségem az oka annak, hogy lassacskán büntudat ébredt bennem, mintha valami rosszat tettem volna, s nekem kéne szégyenkezni a különösen botrányos viselkedés miatt.*

A szereplők szimbolikus jelentése. A Maestro alakja a modenkori Orpheuszra felel meg, aki művészetével képes hatni a világra. De amíg az ógörög mítosz hőse el tudta kápráztatni a vadállatokat is muzsikájával, legyőzte a halált, addig J. Cortázar novellájában minden fordítva történik. A modern Orpheusz éneke fordított effektust vált ki – előtörnek az emberek ősi, vad ösztönei. Ki hibázott, mi az oka ennek? A Maestro vagy a világ? A választ az író az olvasó megfontolására bízta, akik „társszerzői” a szövegnek. Ugyancsak az ő dolguk annak kiderítése is, hová tűnt a karmester, és igaz-e, hogy *térdre kényszerítették...* Lehet, hogy *lezuhant*

Menádok, bakkhánsnők (ógörögből – azok, akik megőrültek, eszelősek) – a menádok a mitológiában Dionüosz kisérei voltak féktelen, eksztatikus állapotban táncoltak az erdőkben, és szaggatták darabokra az útjukba kerülő vadállatokat, sőt olykor az embereket is. Nőket raboltak, s Dionüosz imádójává tették őket. Ők ölték meg Orpheuszt, mert nem Dionüoszot, hanem Apollónt dicsőítette.

¹ *bakkhánsnők* (gör. menádok) – önkívületben táncoló nők

Aida birodalmába? Vagy mégis térdre ereszkedett Orpheusz? Vagy az is lehet, hogy mindez csak a képzelet játéka a homály miatt, s az elbeszélő rosszul látta? Az író játszik velünk, az ógörög mítoszt a kortárs valóságba helyezve utal arra, hogy az emberek viselkedését hogyan befolyásolják valójában az érzelmek.

A novellában más szimbolikus alakok is vannak. Ilyen például a piros ruhás hölgy, aki a bakkhánsnők (menádok) végzetes erejének a jelképe. Ő idézte elő a tömeg eszelősségét. A novella végén *nyugodtan, élvezettel nyalta meg a száját, melyet széles mosoly torzított el.*

A műben szerepeltett színház a modern kor lenyomata. W. Shakespeare híres szállóigévé vált mondata illik ide, melyet Jaques szájába ad az *Ahogy tetszik* c. drámában: *Színház az egész világ. / És színész benne minden férfi és nő: / Fellép s lelép: s mindenkit sok szerep vár / Életében...* (II. felvonás 7. szín; Szabó Lőrinc fordítása). J. Cortázar novellájában ez a szállóige nem komikus, hanem tragikus tartalmat kap. Az élet színháza az erőszak és az örület porondjává, a halál színházává válik. Még a matador (nem véletlen, hogy a Maestro vele azonosítódik) is, aki elbűvöli a közönséget művészetével, áldozatává válhat azoknak az embereknek, akik nagy ovációval ünnepelték korábban.

A zene hangjai elhaltak, a tömeg ordibálása alábbhagyott, az emberek hazamentek, a karmester és a zenészek rejtélyesen eltűntek ... Az élet valódi színháza azonban soha nem zárja be kapuit. Új Orpheuszok jelennek meg benne folyamatosan, de hogy hogyan hatnak az emberekre, nemcsak a művészetüktől függ, hanem azoktól is, akik képesek (vagy képtelenek) meghallani, megérteni, felfogni és szeretni a kultúrát. A posztmodern kor olvasójának joga van a saját választásra.

J. Cortázar *A bakkhánsnők* c. elbeszélése a művészet új szemléletmódja, különös tekintettel a kortárs művészetben betöltött szerepére.

A BAKKHÁNSNŐK (1956)

Elbeszélés

(Részletek)

e-text

audio-text

A műsorra pillantottam. *Szentivánéji álom*, *Don Juan*, *A tenger* és az *V. szimfónia*. Eszembe jutott a Mester, és nem állhattam meg nevetés nélkül. A vén róka ismét arcpirító esztétikai önkénnyel állította össze a hangverseny műsorát, azzal a biztos lélektani érzékkel, ami közös vonása a hangversenytermek régisseurjeinek, a zongoravirtuózoknak és a szabadfogású birkózómérkőzések rendezőinek. Csak a pusztá unalom vitt rá, hogy beüljek egy olyan hangversenyre, ahol Richard Strauss után Debussy következik, s ahol minden emberi számítás és isteni parancsolat ellenére Beethoven a ráadás. De a Mester ismerte a hallgatóságát, hangversenyeit a Corona Színház törzsközönségének állította össze, azoknak a nyugodt és kedélyes embereknek, akik az ismert rosszat többre becsülik a megismerendő jónál, s akik elvárják, hogy minden körülmények között tiszteletben tartsák az emésztésüket és a nyugalmaikat. Mendelssohn zenéjére kényelembe helyezik magukat, azután jön a nemes és tökéletes *Don Juan* a fütyülhető dallamaival. Debussyt hallgatva művésznek érzik magukat, mert ezt a zenét nem érti ám meg akárki. És végül a főfogás, a beethoveni, nagy rezgőpasszázs, így kopog a sors az ajtón, a győzelem V betűje, a zseniális süket, s aztán nyomás haza, mert holnap zúrós egy nap lesz a hivatalban.

Valójában nagyon szerettem a Mestert, aki jó zenét hozott a nagy központoktól távol eső, művészet nélküli városunkba, ahol tíz év alatt nem jutottunk túl a *Traviatán* és *A guaraní* nyitányán. Egy elszánt impresszárió szerződtette hozzánk a Mestert, aki aztán megalapította ezt a zenekart, amely igazán elsőrendűnek mondható. Szép lassan hozzászoktatott bennünket Brahmshez, Mahlerhez, az impresszionistákhoz, Strausshoz és Muszorgszkijhoz. A bérlettulajdonosok eleinte morogtak, s a Mesternek lazábbra kellett fognia a gyepőt, akkoriban sok „operarészletet” iktatott a műsorba; aztán kezdték megtapsolni kemény és tiszta Beethoven-interpretációit, végül pedig már mindenért megélték, a pusztá megjelenéséért is, mint ahogy az iménti belépése is rendkívüli lelkesedést váltott ki. De az évad kezdetén az embereknek még friss a kezük, szívesen tapsolnak, meg aztán a Mestert mindenki szerette, aki egyszerűen, minden különösebb leereszkedés nélkül meghajolt; és azzal a bandavezér képével

a zenészek felé fordult. A bal oldalamon Jonatánné ült, akit nem nagyon ismerek, s aki zenerajongó hírében áll; mosolyogva így szólt hozzám:

– Íme, íme, egy ember, aki elérte azt, ami csak keveseknek adatott meg. Nemcsak zenekart nevelt, hanem közönséget is. Hát nem csodálatos?

– De igen – feleltem szokásos engedékenységgel.

– Néha arra gondolok, hogy a nézőtér felé fordulva kellene vezényelnie, hiszen egy kicsit mi is a zenészei vagyunk.

– Engem ne soroljon közéjük, kérem – mondtam. – Zenék téren sajnálatos zűrzavar uralkodik a fejemben. Ez a műsor például borzalmasnak tűnik nekem. De bizonyára tévedek.

Jonatánné keményen végigmért, és elfordította a fejét, de azért még futotta a kedvességéből egy magyarázatra.

– A műsoron csupa remekmű szerepel – mondta. – Mindegyiket a tisztelői kérték levélben. Nem tudja, hogy a Mester ma este az ezüstlakodalmát tartja a zenével? (...)

A büfében Epifánia doktorral meg a családjával találkoztam, néhány percig elbeszélgettünk. A lányok kipirultak és izgatottak voltak, kotkodácsoló jércék módjára vetek körül (különböző szárnyasokra emlékeztetnek), és közölték velem, hogy Mendelssohn állati frankó volt, hogy olyan a zenéje, mintha csupa muszlinból meg bársonyból lenne, és hogy isteni romantikája van. Az ember egy életen át elhallgatná a nocturne-t, a scherzót pedig mintha tündérkezek játszották volna. Bebának inkább Strauss tetszett, mert erős volt, igazi német Don Juan azokkal a kürtökkel és harsonákkal, csupa libabőr lett tőle – nem tehetek róla, de én ezt a kifejezést döbbenetesen találónak éreztem akkor. Epifánia doktor elnéző mosollyal hallgatott bennünket.

– Ó, ti fiatalok! Látszik, hogy sosem hallottátok Rislert, és Bülow-t se láttátok vezényelni. Azok voltak a nagy idők.

A lányok dühösen néztek rá. Rosarito kijelentette, hogy a zenekarokat ma sokkal jobban vezénylik, mint ötven évvel ezelőtt, Beba pedig egyenesen megtiltotta az apjának, hogy kétségbe vonja a Mester rendkívüli képességeit.

– Persze, persze – mondta Epifánia doktor. – Elismerem, hogy a Mester ma este zseniális. Micsoda tűz, micsoda elragadtatás! Jómagam évek óta nem tapsoltam ennyit.

És megmutatta a kezét: olyan volt, mintha egy céklát lapított vele. (...)

Meglepődve bámultam őket, mivel semmi okot sem láttam ekkora lelkesedésre; kétségtelen, hogy nem megyek minden este hangversenyre, mint ők, és néha előfordul, hogy összetévesztem Brahmsot Brucknerrel, és viszont, amit ők megbocsáthatatlan tudatlanságnak tartanának.

Töprengésemből Guillermina zökkentett ki, hevesen megragadta a karomat (alig ismerjük egymást).

– És most Debussy következik – mormolta megindultan. – Ez a vízből vert csipke, *La Mer*.

– Csodálatos lesz hallani – mondtam, átvéve az ő stílusát.

– El tudja képzelni, hogy fogja vezényelni a Mester?

– Hibátlanul – jelentettem ki, és ránéztem, hogy lássam, hogyan értékeli a véleményemet. De nyilvánvaló volt, hogy Guillermina nagyobb lelkesedést várt, mert Cayóhoz fordult, aki gödény módra védte a frissítőt, s kettesben aztán boldogan találgatták, milyen is lesz Debussy második tétele és a harmadik tétel lenyűgöző őserije. (...)

(Szónyi Ferenc fordítása)

Pablo Neruda szerint, aki nem olvassa Cortázar novelláit, elbeszéléseit, az elveszett ember. Ez a nem olvasás egy lappangó betegséghez hasonlatos, melynek azután szörnyű következményei leendnek. Éppen ezért ajánljuk figyelmetekbe az író alább olvasható írásait. Néhány minielbeszélése Örkény István egyperceseit juttatják eszünkbe.

ÖSSZEFÜGGŐ PARKOK

(Novellák)

Az összefüggő parkok

Néhány napja kezdte el olvasni a regényt. Közben sürgős elintéznivalója akadt, így félretette a könyvet, és csak akkor vette ismét a kezébe, amikor visszavonatozott a birtokára; lassacskán felkeltette az érdeklődését a cselekmény és a szereplők jellemrajza. Akkor délután írt egy levelet a megbízottjának, megtárgyalt az intézővel egy bérleti ügyet, majd ismét elővette

a regényt a csendes dolgozószobában, amelynek a tölgyfaparkra néztek az ablakai. Elterpeszkedett a kedvenc karosszékében, háttal az ajtónak, mert bosszantotta a gondolat, hogy esetleg megzavarhatják, a bal kezével megsimogatta a zöld bársonyhuzatot, majd belekezdett az utolsó fejezetekbe. Az emlékezetében még elevenen megmaradt a szereplők neve és alakja; úgygszólván azon nyomban átadta magát a regény képzeletbeli világának. Szinte természetellenesen élvezte, hogy sorról sorra egyre jobban elszakad a környezetétől, s hogy közben azért érzi, hogy a feje ott nyugszik kényelmesen a bársonnyal behúzott magas támlán, a cigarettája egyfolytában a keze ügyében van, és hogy a hatalmas ablakokon túl ott cikázik az alkonyati szellő a tölgyek alatt. Szavanként haladt előre, elmerült a hősök undorító dilemmáiban, és hagyta, hadd ragadják magával az összeálló képsorok, amelyek egyre színesebbek s élénkebbek lettek, s eközben átélte az erdei kunyhóban lejátszódó utolsó találkát. Az asszony lépett be először, szorongó léptekkel; a szeretője most ért oda, az arcán egy megpattant faág nyomát viselte. Az asszony forró csókokkal csillapította a vérzést, de a férfi nem állhatta most a gyöngédséget, nem azért jött, hogy megismételje titkolt szenvedélyük szertartásait, amely a száraz falevelek és az eldugott ösvények világában lelt oltalmat. A tőr átmelegedett a mellén, alatta ott dobogott a meglapuló szabadság. Itt heves párbeszéd következett, mely olyan sebesen folyt, több oldalon át, akár egy kanyargó patak, és kiérződött belőle, hogy már a kezdet kezdetén mindketten mindent elhatároztak. Az asszony simogató keze, mely úgy fonta körül a szerető testét, mintha szeretné visszatartani, lebeszélni valamiről, egyben undorító mohósággal rajzolta ki annak másik testnek a körvonalait, amelynek a megsemmisítésére összeszövetkeztek. Semmiről se feledkeztek meg: se az alibiről, se a véletlenről, még az esetleges hibákról sem. Attól az órától fogva minden pillanatnak megvolt a maga gondosan kidolgozott feladata. A könyörtelen kettős felügyelet épp csak egy arcsimogatás erejéig szünetelt. Alkonyodott.

Szigorúan kötötte őket az előttük álló feladat, egymásra se néztek, úgy váltak el a kunyhó ajtajában. Az asszonynak az észak felé tartó ösvényen kellett elindulnia. A férfi visszafordult egy pillanatra a szemközti útról: nézte, hogy szalad a kedvese azzal a szép lobogó hajával. Aztán ő is nekiiramodott, a fák és a sövények közt lopakodott előre, míg csak meg nem pillantotta a házhoz vezető fasort az alkonyati, mályvaszínű ködben. A kutyaúknak nem volt szabad ugatniuk, és nem is ugattak. Az intéző nem szokott már ilyenkor ott lenni, és nem is volt ott. Felment a tornácra vezető három lépcsőfokon, és belépett. A fülében lüktető vér dobolásában az asszony szavai visszhangoztak: elől egy kék terem, utána egy díszes folyosó meg egy szőnyeggel borított lépcső. A tetején: két ajtó. Senki az első szobában, senki a másodikban. Azután a szalonajtó, akkor kézbe a tőrt, az ablakon beszüremlik a fény, ott a zöld bársonnyal bevont, magas-támlájú karosszék, és a férfi — a karosszékre támasztott fejjel — egy regényt olvas.

(Scholz László fordítása)

A tükrök viselkedése a Húsvét-szigeteken

J. Enzor: Önarckép álarcokkal,
1899

Amikor a Húsvét-szigetek nyugati oldalára tesznek egy tükört, késik. Amikor a Húsvét-szigetek keleti oldalára tesznek egy tükört, siet. Aprólékos számításokkal meg lehet találni azt a pontot, ahol ez a tükör éppen jól jár, de nincs rá biztosíték, hogy az a pont, amelyik ennek a tükörnek megfelel, a másiknak is meg fog felelni, mert a tükröket különböző anyagokból gyúrták, és azt teszik, amire kedvük szottyan. Így aztán Salomón Lemos a Guggenheim-alapítvány ösztöndíjas antropológusa, amikor a sziget keleti oldalán a borotválkozótükörébe pillantott, önmagát látta meg, amint épp belehalt a tífuszba. Ugyanakkor egy tükröcske, amit a Húsvét-szigetek nyugati oldalán felejtett, az iskolába igyekvő rövidnadrágos Salomón Lemos mutatott a senkinek (a kövek között hevert), majd a meztelen Salomón Lemos egy fürdőkádban, amint a papa meg a mama lelkesen szappanozza, majd Salomón Lemos Trenque Lauquen egyik tanyáján, amint Remeditos nagynéni örömeire éppen ezt mondja: csecse.

(Csép Attila fordítása)

A kéz vonalai

Egy asztalra dobott levélből kiindul egy vonal, végigfut az asztal fenyőfa lapján, és leereszkedik az egyik asztallábon. Ha jobban megnézzük, rögtön látni, hogy a vonal folytatódik a parketton, és fölfut a falra, ahol egy képen – egy Boucher-reprodukción – megrajzolja egy díványon heverő nő hátát, majd kiszökik a szobából az ablakon át, és a villámhárítón lejut az utcára. Ott már nehéz követni a forgalom miatt, de ha jól odafigyelünk, látjuk, hogy felmászik a sarkon megálló autóbusz kerekére, amely a kikötőbe viszi. Ott leszáll egy rikítóan szőke nő nylonharisnyáján, és behatol a vámhivatal ellenséges területére, ahol egész a nagy mólóig lopózik, kúszik és kacskaringózik, és ott (persze nehéz kivenni, csak a hajóra igyekvő patkányok követik) fölmegegy arra a hajóra, amelyiken éppen most indítják meg a turbinákat, végigfut az első osztály padozatán, nagy nehezen eléri a felső fedélzetnyílást, és lecsúszik az egyik kabinba, ahol egy szomorú férfi konyakot iszik, és az induló hajó szirénáját hallgatja, föl-kúszik a nadrágja varrásán, majd tovább a kardigánja szélén, lesiklik a könyökéig, és egy utolsó erőfeszítéssel menedéket keres a jobb tenyerében, amelyik ebbe a pillanatban zárul össze egy pisztoly ravaszán.

A tenyér vonalai

Egy asztalra dobott levélből kiindul egy vonal, végigfut az asztal fenyőfa lapján, és leereszkedik az egyik asztallábon. Ha jobban megnézzük, rögtön látni, hogy a parketton folytatódik a vonal, és fölfut a falra, ahol egy képen, egy Boucher-reprodukción, kirajzolja egy díványon heverő nő hátát, majd a tetőn keresztül kiszökik a szobából, és a villámhárítón leereszkedik az utcára.

Történet

Egy ici-pici kronópió keresi a lakáskulcsot az éjjeliszekrényen, az éjjeliszekrényt a hálószobában, a hálószobát a lakásban, a lakást az utcán. Itt azonban megtorpan a kronópió, mert ahhoz, hogy kimenjen az utcára, szüksége lenne a lakáskulcsra.

Teknősök és kronópiók

Az a helyzet, hogy a teknősök – ahogy ez természetes is – a sebesség nagy csodálói.

A remények is tudják ezt, de egyáltalán nem érdekli őket.

A fámák is tudják, és rendszerint gúnyt űznek belőlük.

A kronópiók is tudják, és minden alkalommal, amikor egy teknőssel találkoznak, színes krétákkal teli dobozt húznak elő, és a teknős kerek hátára egy fecskét rajzolnak.

A TÁVOLI TÁRS

a Nagyítás c. kötetből

(Részletek)

Alina K. Reyes naplója

Január 12.

Az este megint ugyanaz történt, nagyon beleuntam abba a sok karkötőbe, fecsegésbe, a pink champagne-ba meg Renato Vines képébe, ó, micsoda dadogó fókaképe van, olyan, akár Dorian Gray utolsó arcképe. Mikor lefeküdtem, még éreztem a mentolos cukorka ízét, s magam előtt láttam a Vörös Pad Boogie-ját meg az ásítózó, hamuszürke mamát (mert anya minden ünnepe végére hamuszürke lesz, és elbóbiskol, olyan, mint egy hatalmas hal, ilyenkor annyira nem ó).

Nora azt állítja, hogy ő el tud aludni abban a fényben meg lármában, meg amikor a húga vetkőzés közben előadja az elmaradhatatlan mondókáit. Milyen boldogok, én pedig pihenni küldöm a lámpát és a kezemet, kiáltozva kibújok a nappali, mozgó világból, aludni szeretnék, de olyan vagyok, mint egy rettenetes kongó harang, mint egy hullám, mint a Rex lánca, amelyet egész éjjel a fagyalsóvény mellett vonszol. *Now I lay me down to sleep...* Verset kell mondogatnom, vagy azt játszom, hogy *a* betűs szavakat keresek, vagy olyat, amelyben *a* és *e* is van, vagy amelyben négy- vagy ötféle magánhangzó van. És olyat is, amelyben két magánhangzó közt egy mássalhangzó van (alá, elé), vagy három mássalhangzó és egy magánhangzó (trák,

gríz), aztán megint verset mondok, tubarózsás krinolinban jött a hold a rézhámorba, a fiú csak nézi, nézi, ámul a fiú a holdra. Majd váltakozva három-három magánhangzó és mássalhangzó: kabala, lagúna, baromi; ulánus, ráfogá, repeső.

Órákat eljátszom így: négybetűst is keresek meg hármast és kettést, aztán meg a palindromok következnek. Vannak könnyebbek: indul a Lenin elaludni; Géza, kék az ég; vannak szebbek és nehezebbek: Kainom, édesem kezei ezek? Mese, démoniak!; Anna, szuszogó zsuzsanna. Vagy csodás anagrammák: Salvador Daliról: Dollár-ra-is-vad; Alina K. Reyes, a királyné és... Milyen szép is ez, hisz új utat nyit, hisz nincs lezárva. Mert a királyné és...

Nem, borzalmas. Borzalmas, mert valaki másnak nyit utat, nem e királynőnek, annak, akit éjjel megint gyűlölök. Annak, aki ugyan Alina K. Reyes, de nem az anagramma királynője; lehet az bárki más: budapesti koldusasszony, jujuyi nyilvánosházi kéjű, vagy éppen quezaltenangói cselédlány, bárki, aki valahol a távolban van, és nem királynő. De azért ő Alina K. Reyes, így az este megint ugyanaz történt, magam mellett éreztem, és gyűlöltem.

Január 20.

Olykor tudom, hogy fázik, hogy szenved, és hogy verni szokták. Csak gyűlölni tudom, s utálom azt a kezét, amely a földre teríti, és őt is, őt még jobban utálom, amiért megverik, mert ő is én vagyok és megverik. Á, azért sem keseredom el annyira miatta, főképp, ha alszom, vagy ha ruhát szabok, vagy ha vendégeket fogad a mama, és én viszem be a teát Regulesnának vagy a Rivas fiúnak. Olyankor nem érdekel annyira, ez egy kicsit az én magánügyem, nekem kell ezt elintézni; ő jobban uralkodik a balsorsán, messze van és egyedül, de uralkodik rajta. Csak szenvedjen, csak fagyoskodjon; én majd innen mindent eltűnök, és azt hiszem, ezzel segítek rajta egy kicsit. Éppúgy, mintha egy olyan katonának készítenék tépést, aki még se sebesült, de már érez valami halálfélét, amely már előre, szinte előrelátóan enyhíti a fájdalmát.

Csak szenvedjen. Majd én megcsókolom Regulesnét, beviszem a teát a Rivas fiúnak, aztán pedig nem törődöm mással, csak hogy belül ellenálljak. Ezt mondom magamban: – Most egy jeges hídon megyek át, most átázik a lyukas cipóm a hóban. – Nem mintha bármit is éreznék. Csak azt tudom, hogy ez igaz, hogy valahol átmegek egy hídon, és ugyanabban a pillanatban (de hisz nem is tudom, hogy valóban ugyanabban a pillanatban történik-e) a Rivas fiú átveszi tőlem a teát, és a lehető legszebben néz azzal az ostoba képével. Könnyen elviselem, mert egyedül vagyok e bárgyú népség között, s nem keseredom el túlságosan. Nora tegnap este egészen megörökönyödött, azt kérdezte: – De hát mi bajod? – Pedig neki volt baja, a távoli énemnek. Valami borzalmas történhetett vele, megverték, vagy rosszul érezte magát, Nora meg épp akkor akart Faurét énekelni, én meg ott ültem a zongoránál, és boldogan néztem Luis Mariát, aki a zongora végére könyökölt –, mely mintegy keretbe foglalta –, és elégedetten nézett rám azzal a kölyök-kutyaképével, várva, hogy megszólaljanak az akkordok; mind a ketten olyan közel vannak, és annyira szeretnek bennünket. Így még rosszabb, ha épp akkor tudok meg róla valamit, amikor Luis Mariával táncolok, vagy csókolózom vele vagy éppen csak mellette vagyok. Mert engem, a távolban levőt, nem szeretnek. Őt nem szeretik bennem, és nekem hogyne szakadna meg a szívem, amikor vernek, és átázik a cipóm a hóban, és közben Luis Mariával táncolok, akinek a keze úgy szokik fölfelé a derekamon, mint a déli hőség, ellenállhatatlan, mint a vérnarancs

íze vagy az összetört nádszáré, őt pedig verik ezalatt, nem, ezt már lehetetlen eltűnöm, ekkor már szólnom kell Luis Mariának, hogy nem érzem jól magam, és hogy a nedves idő teheti, a nedvesség, mely ott lapang a hóban, amit ugyan nem érzek, mégis átázik tőle a cipóm.

Éjszaka

Olykor gyöngédséget, hirtelen, ellenállhatatlanul feltörő gyöngédséget érzek iránta, őiránta, aki nem királyné, és valahol messze van. Szívesen küldenék neki egy táviratot meg egy-két jó tanácsot, és szeretném tudni, hogy jól vannak-e a gyerekei vagy hogy van-e egyáltalán gyereke – mert nem hiszem, hogy volna ott gyereke –, igen, tudom, hogy rászorulna egy kis bátorításra, sajnálatra, cukorkára. Teg-

Louis-Léopold Boilly: Harminchat arc,
1823–1828

nap este elalvás előtt üzeneteken és találkozóhelyeken törtem a fejem. Csütörtökön érkezem stop hídnál várj. Miféle hídnál? Vissza-visszatér ez a gondolat, ahogy Budapest is visszatér, gondolj csak a budapesti koldusasszonyra, ott aztán lesz elég híd meg olvadó hó. Ekkor hirtelen felültem az ágyban, merev háttal, és majdnem felüvöltöttem, majdnem beszaladtam a mamához, hogy felébresszem egy harapással. De még csak gondolatban vagyok ott. Még nem volna könnyű beszélni róla. Csak gondolatban mehetnék el ebben a pillanatban Budapestre, ha valóban annyira odavágynék. És Jujuyba vagy Quezaltenangóba is. (Ismét visszalapoztam és megkerestem ezeket a neveket.) Nem mondanak sokat, éppúgy mondhatnám helyettük, hogy Tres Arroyos, Kobe vagy Florida. Budapestet csak azért tartom meg, mert ott van hideg, ott szoktak megverni és bántani. Van ott valaki (ezt álmodtam, ez csupán egy álom, de milyen közel van, és hogy odaférkőzik az ébrenléthez), Rod — vagy Erod vagy Rodo — a neve, ő szokott megverni, de én szeretem őt, nem is tudom, hogy szeretem-e, csak eltűröm a verést, s ez nap nap után megismétlődik, tehát biztos, hogy szeretem.

Később

Hazugság. Rodot csak álmodtam, vagy valami megfakult és eldobott álomképből alkottam meg. Rod nem létezik, és engem mégis vernek ott, de ki tudja, hogy ki gyötör ott, egy férfi, egy dühös anya, vagy a magány.

Meg kell keresnem magamat. Meg kell mondanom Luis Mariának: – Házasodjunk össze, és vigyél el Budapestre, arra a havas hídra, ahol vár valaki. – Mire azt felelem: – És ha már ott vagyok? – (Mert amikor mindezt elgondolom, megvan a titkos előnyöm, hogy magam se akarom teljesen elhinni. És ha már ott vagyok?) Nos, ha már ott vagyok... Ugyan, hisz én csak egy bolond vagyok, csak egy... Micsoda nászút!

(...)

Január 30.

Szegény Luis María, de bolond, hogy feleségül akar venni! Fogalma sincs, kit vesz a nyakába. Vagy hogy őt ki veszi a nyakába, ahogy Nora szokta mondani, aki adja az emancipált értelmiségi nőt.

Január 31.

Elmegyünk oda Luis Mariával. Annyira helyeselte, hogy majdnem felordítottam. És megijedtem, mert úgy láttam, túl könnyen megy bele a játékba. És fogalma sincs az egészből, olyan, mint a sakkban a királynő vonalán lépő gyalog, mely eldönti a játszmát anélkül, hogy gyanítaná a dolgot. Luis María, a kis gyalog a királynő oldalán! A királyné és ...

Február 7.

Fel a fejjel. Nem írom le végig, amit a hangverseny alatt kigondoltam. Az este megint éreztem, hogy szenved. Tudom, hogy ismét vernek. És előlött nem hunyhatok szemet, de elég már a beszámolóból. Ha mindezt csupán azért igyekeztem volna megörökíteni, mert kedvem lenne benne, s hogy könnyítsek magamon... Pedig még ennél is rosszabb volt: tanulni vágytam e lapok újraolvasásával; egy-egy titok kulcsját akartam megtalálni minden szóban, amelyet azok után az éjszakák után vettem papírra. Úgy, mint amikor kigondoltam a teret, a zajló folyót, a zajokat, s utána... De nem írom le, már sohase fogom leírni.

Elmegyek, és meggyőzőm magam, hogy nekem csak árt az egyedüllét, éspedig csak azért, mert huszonhét éves elmúltam, és nincs mellettem még férfi. De most mindjárt itt lesz az én kis kutyuskám, az én kis butuskám, no, elég az elmélkedésből, most már élj végre, és a saját javadra, most már élj!

És mégis lezárom ezt a naplót, mert az ember vagy férjhez megy, vagy naplót ír, a kettő nem megy együtt. Pedig most már nem akarózik megválni tőle, és ezt nem reménykedő boldogsággal mondom, de nem is boldog reménységgel. El fogunk menni oda, de az nem olyan lesz, ahogy a hangverseny utáni éjszaka kigondoltam. (Ezt még leírom, de aztán már elég a naplóból a saját érdekemben.) A hídon majd találkozunk, és egymásra nézünk. A hangverseny éjjelen már éreztem a dobhártyámon a mélyben ropogó jég zaját. És ott e királynő fog győzedelmeskedni a fölött a rosszindulatú összenövés, a fölött a jogtalan és néma élőködés fölött. Ott majd beadja a derekát, ha valóban én vagyok az, és hozzáadódik az én világosabb, szebb és valódibb énemhez; épp csak mellé kell lépnem, és a vállára kell tennem a kezem.

„Alina K. Reyes április hatodikán érkezett meg a férjével Budapestre, és a Ritzben szálltak meg. Ez két hónappal a válásuk előtt történt. A második nap délután Alina elindult megnézni a várost és az olvadó havat. Szeretett egyedül barangolni – sietve ment, hajtotta a kíváncsiság –, így vagy húsz helyen is megfordult, tétován keresett valamit, de nem volt túlzottan erős benne az elhatározás, hagyta, had vezesse a vágy, mely egyre ott incselkedett vele, el-elkapta, járdáról járdára, kirakattól kirakattig vitte, hirtelen és ötletszerűen váltogatta a látnivalókat.

Odaért a hídhöz, és átment a közepéig, de ott már csak lassan tudott menni, mert útját állta a hó, a Dunáról pedig metsző szél fúj, az a fajta szél, mely magával ragadja és végigkorbácsolja az embert. Érezte, hogy combjához tapad a szoknyája (nem volt elég melegen öltözve), és hirtelen szeretett volna visszafordulni, visszamenni a már ismert városba. A kihalt híd közepén ott várakozott a fekete és leomló hajú, rongyos koldusasszony, volt némi merevség és mohóság a sejtelmes arckifejezésében, mint ahogy abban is, ahogy kinyújtotta egymásba font és kissé összezárt kezét. Alina ott volt mellette, s olyan gyakorlottan ismételte el a mozdulatokat, olyan pontosan osztotta be a köztük levő távolságot – s ezúttal tudott is róla –, akár egy főpróba után. Végre félelem nélkül, felszabadultan ott állt mellette – örömittas, rettenetes ugrásnak képzelte el ezt a pillanatot –, és ő is kinyújtotta a kezét, s közben már nem gondolt semmire, készakarva nem gondolt semmire, a hídon álló asszony pedig a keblére vont, és ott a hídon némán, mereven összelelekeztek, alattuk a felkorbácsolt víz a pilléreket verdeste.

Alina apró fájdalmat érzett, ahogy a szoros ölelés közben a mellének nyomódott a táskacsatja, de kellemes, elviselhető volt a fájdalom. Forrón átölelte a vézna koldusasszonyt, érezte, hogy egész, teljes lényét ott tartja a karjában, csorbítatlanul, s akkora, himnikus boldogság tört föl belőle, mintha galambokat röptetne föl, vagy a folyó muzsikálna. A teljes összeolvadás pillanatában becsukta a szemét, menekült minden külső benyomástól, az alkonyati fénytől; hirtelen roppant fáradtság fogta el, de biztos volt a győzelmében, nem ünnepelte ugyan ezt a győzelmet, de végre csakis az övé volt, és végre elérte.

Egyszerre csak úgy érezte, hogy egyikőjük csendesen sírdogál. Ő sírhatott, mert érezte, hogy nedves az arca, és úgy fáj a járomcsontja, mintha megütötték volna. És a nyaka is sajgott, és egyszerre csak a válla is, mely egész meggörnyedt a tengernyi kintől. Mikor kinyitotta a szemét (talán már akkor ordított), észrevette, hogy elváltak, és felordított: didergett, mert a hóban átázott a lyukas cipője, mert ott ment a tér felé a csinos, szürke kosztümös Alina K. Reyes, a haja kissé lobogott a szélben, és nem fordult vissza, csak ment, csak ment.”

(Scholz László fordítása)

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Olvassátok el a görög mítoszokat a bakkhánsnőről (menádokról) és Orpheuszról! Meséljétek el! **2.** Miben hasonlítanak a mitológiai alakok és J. Cartázar szereplői? **Olvasói tevékenység. 3.** Értékeljétek a helyi zeneszakértők véleményét! **4.** Hogyan viszonyul hozzájuk a mesélő? **5.** Hogyan hatottak a zenedarabok a közönségre? Keressetek példákat! **6.** Egyezik-e az elbeszélés vége a mítoszrészlettel: *És, ó csoda! a lant hangját, a folyó hullámai vittek tovább lágyan csobogva, mintha a dalnok haláláról panaszkodnának, és a part szomorúan válaszolt nekik?* **Emberi értékek. 7.** Értékeljétek a közönség és a mesélő tetteit! **8.** Beszéljétek meg, milyen örökvényű igazságokkal ért egyet az író, s melyekről vitázik a műben: *Ne adjátok azt, a mi szent, az ebeknek, se gyöngyeiteket ne hányjátok a disznók elé, hogy meg ne tapossák azokat lábaikkal, és néktek fordulván, meg ne szaggassanak titeket.* (Biblia); *A szépség megmenti a világot.* (F. Dosztojevszkij); *A csend hangja halk, csak az érzékeny fülek hallják meg.* (F. Nietzsche); *A művészetben a mérték érzése – minden.* (A. France); *A művészet arra szolgál, hogy tudjuk mi a jó, és mi a rossz.* (A. Dürer) **Kommunikáció. 9.** Határozzátok meg a *menádok* szó egyenes és átvitt értelmét! Keressetek szinonimákat! **10.** Keressetek a műben hasonlatokat! Mi a szerepük a tömeg jellemzésekor? **Állampolgárok vagyunk. 11.** A társadalom milyen negatív jelenségei jelennek meg az elbeszélésben? **Modern technológiák. 12.** Keressetek a neten Orpheuszt és a menádokat ábrázoló képzőművészeti alkotást! Készítsetek prezentációt! **Alkotói tevékenység. 13.** Készítsetek olyan zenei programajánlatot, mely szerintetek lélekemelő, fennkölt hatással van az emberi lélekre! **14.** Mi történhetett a Maestroval? Fantáziáljatok erről! **15.** Írjatok fogalmazást *Orpheusz vagy matador a művész?* c. témára! **Vezetők és társak. 16.** Téma: *Zene a szövegben és a szöveg zenéje.* Keressétek meg a neten a következő zeneműveket: F. Mendelssohn *Szentivánéji álom*, A. R. Strauss *Don Juan*, Cl. Debussy *A tenger*, L. van Beethoven *V. szimfóniája!* Hallgassátok meg, és elemezzétek témájukat! Szerintetek a zeneművek melyik részei váltották ki a közönség nem várt reakcióját? Magyarázzátok meg! **Környezet és biztonság. 17.** Előre láthatta-e a Maestro a közönség viselkedését? Érveljétek! **18.** Véleményetek szerint az egyén ellent tud-e állni az örült tömeg erejének? **Az életre készülünk. 19.** Szóban fogalmazzatok meg véleményeketek *A tömeg törvényei – hogyan ne váljunk részévé kérdésről!*

A KORTÁRS IFJÚSÁGI IRODALOM

AUSZTRÁLIA

Markus Frank Zusak

(1975 –)

Az emberiességre szerettem volna emlékezteni az erőszakkal és kegyetlenséggel teli világban...

Markus Frank Zusak

Az információs társadalom korát éljük, amikor nemcsak könyvtárban találkozhatunk a könyvekkel, hanem az interneten is. A könyvek állandóan beszélnek hozzánk... De a hatalmas könyvkínálatban nehéz megtalálni azt, amire szükségünk van. Olyan könyvet, mely megváltoztatja a világfelfogásunkat, melyet újra és újra elolvasunk ... Az ilyen könyvek közé tartozik Markus Frank Zusak *Könyvtolvaj* c. regénye. A 2006-ban (valójában 2005-ben) keletkezett mű nemcsak Ausztráliában lett azonnal népszerű, hanem meghódította az USA, Európa és más kontinensek olvasóit is.

Markus Frank Zusak Sydneyben él, filmművészzel foglalkozik, kedvenc szórakozása a szörfözés, de az igazi szerelem – az irodalom. Szülei Európából telepedtek át Ausztráliába. Édesanyja német, édesapja osztrák. A négy gyerek közül Markus a legfiatalabb, két nővére és egy bátyja van. Már korán megtapasztalta az élet nehézségeit, szülei emigránsok lévén egyszerű kétkezi munkásként dolgoztak. Nehezen keresték meg a család fenntartásához szükséges anyagiakat, sohasem dúsították a javakban.

Az embert próbáló súlyos anyagi gondok ellenére a könyvek mindig fontos szerepet játszottak a Zusak család mindennapjaiban. Visszaemlékezéseiben az író azt mondta, hogy a szülei sohasem kényszerítették őket az olvasásra, de mindig gondoskodtak arról, hogy az otthonukban legyenek könyvek. Markus példaképe Ernest Hemingway lett, hatására kezdett el már 16 évesen írni. *Engem úgy megfogott könyveinek világa, hogy észre sem vettem hogyan fogynak el a lapok. Úgy határoztam akkor, hogy ezzel fogok foglalkozni, én is író akarok lenni, s ebben senki sem tud meggátolni* – így magyarázta választását Markus Zusak. 1999-ben jelent meg első regénye, *A kispályás*, melynek köszönhetően nemcsak egész Ausztrália, hanem a modern világ egyik legnépszerűbb fiatal írója lett. Nem kevésbé híresek a Wolfe testvérekről írt, a *Harc Ruben Wolfe ellen* és *Amikor a kutyák sírnak* című regényei is. A Wolfe testvérek nehéz körülmények között élő kamasz fiúk. A családfőt elbocsátották a munkahelyéről, ezért bármilyen

munkát elvállal. Édesanyjuk takarítónőként dolgozik, de így sem elég a befolyó kevéske pénz a család eltartására. Fiaik, hogy segítsenek, elfogadják a tiltott bokszversenyen való részvétel ajánlatát... A megpróbáltatások ellenére lelkiileg közel állnak egymáshoz, nem veszítik el méltóságukat és önérzetüket.

A kamaszoknak írta az *Én vagyok a Messenger* (Az üzenetküldő) c. regényét 2002-ben. M. F. Zusak következő világsikere *A könyvtolvaj* c. műve lett, melyet több nyelvre is lefordítottak.

Elismert íróként számos rangos díj és kitüntetés tulajdonosa: 2014-ben Zusak megkapta az American Library Association (ALA) Margaret A. Edwards-díjat az ifjúsági irodalomhoz való jelentős hozzájárulásáért. 2006-ban a szerző elnyerte az év legjobb fiatal írójának járó Sydney Morning Herald-díjat. *A könyvtolvaj* c. regényét megjelenése óta a következő díjakkal jutalmazták: 2006 – Nemzetközi Írók-díjat az év legjobb könyvéért (Délkelet-Ázsia és Csendes-óceán); 2006 – az *Iskolai Könyvtár* folyóiratának díját az év legjobb könyvéért; 2006 – a Daniel Elliott Peace Award-díjat; 2006 – a Publishers Weekly Best Children's Book-díjat az év legjobb gyermekkönyvéért; 2006 – Bulletin Blue Ribbon Book-díjat; 2007 – Michael L. Printz-díj (az American Library Association alapította, az év legjobb kamaszoknak írt könyv írói kapják); 2007 – a Book Sense of the Year könyve-díj és így tovább.

e-text

audio-text

A könyvtolvaj c. regény (2005). Nemzedékek tapasztalata. A második világháború befejezése után sorozatban jelentek meg a világ szinte minden pontján a témával foglalkozó irodalmi művek. Alkotójuk általában résztvevője volt közvetlenül is az eseményeknek: H. Böll, V. Bikov, B. Vasziljev, O. Honcsar, J. Bondarev és mások. Markus Frank Zusak egy későbbi nemzedékhez tartozik, nem volt szemtanúja az ott-történeteknek, ám nagyon sokat hallott szüleitől és az ismerősöktől róla. Pluszban még hosszú időn keresztül tanulmányozta a történelmi tényeket könyvtárakban és levéltárakban. Jól emlékszik arra az esetre is, amit az édesanyjától hallott: *6 éves volt akkor, nagy kiabálásra lettek figyelmesek, kimentek, s emberek sokaságát látták, akiket koncentrációs táborba vittek éppen. Egy idős zsidó férfi nem tudta tartani az iramot, le-lemaradt, s egy kisfiú kenyeret adott neki. Mindkettőjüket ostorral félholtra verték a német katonák. Amikor hatévesen azt látod, hogy aki segít, azt a földre dobják és irgalmatlanul verik, milyen tanulságot vonhatsz le belőle?* Ilyen történetek sorozatának hallatán fogalmazódott meg benne *A könyvtolvaj* c. regény gondolata. *Amikor a második világháborúról és az akkori Németországról írsz, gondolataid akaratlanul is a holokausztra és a haláltáborokra terelődnek. Kutatásaim során az is kiderült, hogy az emberek a körülmények ellenére is megőrizték méltóságukat és tisztességüket. Nagyon sok német nemzetiségű ember rejtegette zsidó származású barátait a pincékben. Minél többet tudtam meg, annál nagyobb terjedelmű lett az írásom, és egy rövid, 100 oldalas regénytervből 580 oldalas könyvet írtam. Az összes alkotásom fontos számomra, de ez az írás sajátos volta miatt különleges – vallotta a szerző.*

Így *A könyvtolvaj* c. regény különlegessége abban rejlik, hogy a második világháború eseményeinek megértéséhez a mű több generáció tapasztalatát halmozza fel. Ez a tapasztalat elsősorban azoké, akik személyesen átélték mindazt, és a leszármazottaiké, akik hallottak róla. A fasizmus borzalmaival átélő nemzetek és a fasiszta Németországban élő egyszerű németek tapasztalata. És még a felnőttek és gyermekeik tapasztalata... Az írói képzelet által transzformálódott kollektív tapasztalat az új látásmódját nyújtja a második világháborúban történeteknek a modern világ számára.

A halál az embereket a legrosszabb pillanatukban látja, de láthatja őket lelkiileg gyönyörűnek, odaadónak és méltóságteljesnek is abban a szörnyű pillanatban...

M. F. Zusak regénye kiváló példája a policentrikus modern regénynek, amelyben nincs egyetlen központi hős. Számos szereplője van a műnek – azok, akik az előtérben vannak, azok, akik a háttérben, és azok is, akik egy szót sem mondanak. Ennek ellenére valamennyiük története fontos, és együtt az összes élettörténet egyetlen képbe egyesül a szörnyű időkről – a második világháborúról.

Az író meggyőződése szerint a háború és a halál – egymástól elválaszthatatlan fogalmak. Aki a történetet elmeséli szokatlan narrátor – maga a halál, mely különböző körülmények között találkozik és látja az embereket. Élet-halál határán, amikor igazi lelki lényegük tárul fel,

embert próbáló helyzetben bizonyítják megingathatatlan lelki erejüket. A halál alakjának naratórkénti szerepeltetése a második világháború eseményeinek tágas létfilozófiai (ontológiai) értelmet ad. A halál a Földön történt összes eseményt nem a megszokott nézőpontból közelíti meg. Ott uralkodik, ahol háború dúl. Hogyan győzhető le a halál, és szüntethető meg a háború? Mi segíthet legyőzni azt a szörnyű rémületet, mely beleivódott az emberek lelkébe? Ezeknek a kérdésnek a megválaszolására ösztönzi az olvasókat az író.

A háborút M. F. Zusak nem a frontvonalon történő harcok leírásával mutatja meg, hanem egy német város mindennapi életén keresztül, ahol az egyszerű polgárok nap mint nap érzékelik és tapasztalják magukon a szörnyű hitleri gépezet hatását. A 9 éves *Liesel Meminger* miután elvesztette szüleit, és azután testvére halálát is át kellett élnie, nevelőszülőkhöz – *Hans* és *Rosa Hubermann* otthonába kerül. Egy ellenséges világban és idegenek között rosszul érzi magát eleinte. De az író meggyőz bennünket arról, hogy még akkor is, ha az embernek úgy tűnik, hogy nincs kiút, váratlanul érkezik a segítség azoktól a jó emberektől, akik a halál és erőszak ellenére is jót akarnak cselekedni.

Hans Hubermann szobafestőtől tanult meg igazán Liesel olvasni. Házának pincéjében a falra felfestette az ábécét, és Liesel a betűk csodálatos világában talált nyugalmat és oltalmat. A betűk szavakat alkotnak, majd megtöltik a könyveket, melyek a kislány életének szerves részévé váltak.

M. F. Zusak megváltoztatja a német népről alkotott véleményünket, akik ebben a tébolyban voltak kénytelenek élni. A náci Németország egyszerű polgárai ugyanúgy szenvedtek az erőszaktól, mint más európai országok népei. Az egyszerű nép fiait erővel sorozták be a hadseregbe, kényszerítették a lövészárkokba. Fáztak, éheztek, és volt köztük sok olyan, akiben parázslott a tiltakozás tüze az erőszakkal szemben. Hans Hubermann nemcsak Lieselt, hanem *Maxot*, a zsidó bokszolót is megmentette. Sikerült a káromkodós, durva pokróctermészetű feleségét is meggyőznie, hogy pincéjükben zsidókat bújtassanak... Ettől a pillanattól kezdve a pince a cselekmény fő helyszíne, itt bontakoznak ki az események, amelyek meghatározzák Liesel további sorsát. Liesel és Max együtt olvassák a könyveket, megbeszélik azokat, és gyakran nevetik ki a Führert. Max Lieselnek úgy készíti egy saját könyvet, hogy Hitler *Mein Kampf*-jának oldalait fehér festékkel keni be... És ez hatalmas győzelme a két fiatalnak a fasizmus felett. Az író azt a gondolatot erősíti ezzel, hogy nemcsak a nyilvános és hősies tettek, hanem az emberek észrevétlen, ugyanakkor lélekemelő és irgalmas cselekedetei is hőstettek.

Attól a pillanattól kezdve, hogy Rudy befestette magát feketére és lefutotta a száz métert Jesse Owens olimpiai bajnok tiszteletére, ő lett a kedvenc hősöm... A háború hatással volt Liesel és Rudy kapcsolatára és életére is. Szerelem volt ez első látásra. Rudy korommal festette be az arcát, hogy így hasonlítson példaképére. Az olvasók rokonszenvét ezzel természetesen, azonnal kivívta. A fiú sehogy sem érti meg, miért érdemtelen dolog tisztelni egy néger bajnokot, miért hiszi azt egyes honfitársa, hogy egy felsőbb fajhoz tartozik, miért nem beszélgethet zsidókkal ...

A tinédzserek meghatározó és őszinte barátsága, első szerelmük – mindez ellentétben áll a háborús idők szörnyű képeivel. Liesel és Rudy meggyőződésük ellenére kénytelenek részt venni a hitleri ifjúsági szervezet tevékenységében, magukon is érezték a nácizmus ideológiai mechanizmusának nyomását, számos fáklyás felvonulás és könyvégetés szemtanúi voltak. A háború sok fiatal ember lelkét torzította el ... De a fasizmus nem tudta legyőzni a két kamaszt. Közös titkukká vált Max rejtékhelye. Rudy minden veszélyes helyzetben Liesel mellett állt, támogatta, óvta, segítette...

Liesel és Rudy szemével láttatja az író a regény egyik legtragikusabb jelenetét – a zsidók elhurcolását. A fiatalok együttéreznek a szerencsétlen emberekkel, minden porcikájukkal tilta-

Jelenet *Markus Frank Zusak* A könyvtolvaj c. regényéből készült filmből
(rendező *Brian Percival*, USA, Németország, 2013)

koznak az erőszak ellen. És ezt is a még éretlen lelkű tinédzserek győzelmének kell tekinteni a fasizmus felett.

Az emberek érzik, ha a szíved is benne van a könyvben... Liesel jellemének formálódásában kiemelkedő szerepet játszanak a könyvek. Éppen a könyveknek köszönhető, hogy átvészelt számos nehéz helyzetet, megpróbáltatásokat és el tudott határolódni az erőszakos valós világtól. Amikor Rosa Hubermann elküldte a kimosott ruhákkal a polgármesterékhez, ott magán is csodálkozva a könyvtárban találta magát (persze a polgármesterné invitálta). És itt a szépirodalom hatalmas és szabad terepe nyílt meg számára. Mindent elolvasott sorban egymás után, és a könyvek olyan szabadságot nyújtottak neki, amilyennel még soha nem találkozott az életében. Amikor a polgármester felfedezte felesége barátságát a szegény lánnyal, kiutasította Lieselt a házból. A lány ezután kezdte el lopni a könyveket a könyvtárból, mert már nem tudott nélkülük élni.

De a könyvek nemcsak Lieselt mentik meg. Max is a könyveknek köszönheti életét, mert Liesel neki és a pincékben rejtőző emberek sokaságának a könyvek segítségével ad hitet, reményt és lelki erőt, hogy kitartsanak.

Az író szerint a szó megmentheti a világot. Az ember létezésének értelmi célját adja meg a művészet, és még azt a különleges szabadságérzetet, belső méltóságot, amelyet senki sem vehet el azoktól az emberektől, akik olvasnak.

Azt akartam, hogy a könyv minden oldalán drágakövek legyenek – szavak, kifejezések, amelyek arra ösztönöznek, hogy fontos dolgokra gondoljak... Zusak regénye nagy teret hagy az olvasó képzeletének. Néhány mondatát és epizódját újra és újra el szeretnék olvasni, elgondolkozni, együttérezni ... Hogyan értékeljük például azt az epizódot, amikor Liesel havat hozott a pincébe, ahol Max rejtőzött? Józan ésszel nézve, szükség volt-e erre? Nem! De mivel Hans Hubermann, Rosa, Liesel és Max igazi családként tekintettek magukra, együtt akartak hógolyózni és hőembert építeni, akkor erre szükség volt. És még szabadnak is érezték magukat ... A szűk és sötét pincében szabad emberek és rokon lelkek voltak együtt.

Amikor Maxnak el kell hagynia a családot, mindannyian mély fájdalmat éreznek, de ebben a jelenetben van egy rejtett tartalom is, az, hogy gondoskodnak egymásról. Ez is az emberiség győzelme a háború felett, mely nemcsak a világot rombolta, hanem az emberi lelkeket is, gyakran kegyetlenné, embertelenné téve őket.

A könyvtolvaj c. regénynek tragikus a befejezése. Bombatámadás következtében hal meg Hans és Rosa Hubermann, Rudy és a szomszédok... Csak Liesel élte túl a támadást mert a pincében volt, és elaludt olvasás közben. Búcsúja Rudytól a legmegrázóbb része a regénynek. Az első csókot, amire annyira vágyott az ifjú, csak halála után kaphatta meg...

Am a halál nem győzedelmeskedett végérvényesen a világ felett, állítja az író, mert Liesel megőrizte szeretetét az emberek és a könyvek irányt. És ez azt jelenti, hogy a háborúnak előbb vagy utóbb vége lesz, és a halál békén hagyja az embereket.

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Milyen problémákat vet fel az író *A könyvtolvaj* c. regényében? **Olvasói tevékenység. 2.** Milyen megpróbáltatások érték Lieselt? Foglaljátok össze! **3.** Jellemezzétek Németország társadalmi-politikai helyzetét a második világháború idején *A könyvtolvaj* c. regény alapján! **4.** Milyen rend és szabályok uralkodtak az iskolában és az ifjúsági szervezetekben? **5.** Ki, és hogyan segített Lieselnek legyőzni a nehézségeket? **Emberi értékek. 6.** Mi volt a legértékesebb a) Hans és Rosa Hubermann; b) Liesel; c) Rudy számára? **Kommunikáció. 7.** Vitatéma: *Megmenthetnek-e a könyvek? Állampolgárok vagyunk. 8. Írjatok fogalmazást *A műveltség és a háború* címmel! **Modern technológiák. 9.** Nézzétek utána a neten, milyen könyveket égettek el a náci Németországban! Vajon miért tették ezt? **Vezetők és társak. 10.** *Párban dolgozzatok:* Állítsátok össze azon könyvek listáját (3–4), amelyeket Liesel olvasott, vagy amelyeket bizonyára szívesen elolvasott volna! Indokoljátok meg! **Környezet és biztonság. 11.** Értelmezzétek a *rasszizmus* és a *xenofóbia* szavak jelentését! Szerintetek miért veszélyesek ezek a jelenségek? Hogyan ölt testet M. F. Zusak *A könyvtolvaj* c. regényében a fenti jelenségek elleni harc?*

Fogalmak és szakkifejezések magyar-ukrán szótára

- abszurd színház** (abszurd dráma) – «театр абсурду»
(«драма абсурду»)
- akmeizmus** – акмеїзм
- alcím** – підтекст
- alkotói tudatosság** – авторська свідомість
- allegória** (költői képben, képsorozatban megjelenő gondolatalakzat. Lényege, hogy mást mond ki, mint amit gondol, tehát kettős jelentése van: egy közvetlen és egy áttételes. A klasszikus retorika szerint az egész művön vagy annak egy részén végigvitt metafora vagy megszemélyesítés) – алегорія.
- anafora**, ismétlésen alapuló gondolatalakzat – анафора
- antiutópia, negatív utópia, disztópia** – антиутопія
- avantgárd** – авангардизм
- cselekmény, történet** – сюжет
- Dada, dadaizmus** – дадаїзм
- díszítő jelző** – епітет
- dráma** – драма
- egyéni stílus** – індивідуальний стиль
- egzisztencializmus** – екзистенціалізм
- elbeszélés** – оповідання
- életfilozófia** – «філософія життя»
- elidegenedés** (lényege: az emberi viszonyok eldologiasodása nyomán a társadalom, a világ idegen és riasztó jelenségévé válik az elmagányosodott egyén számára) – прийом «очуження».
- elveszett nemzedék** – «Утрачене покоління»
- epifora, szóalakzat**, ugyanaz a szó vagy szócsoport többször fordul elő az egymásra következő verssorok végén – епіфора
- epikus színház** – епічний театр
- esztétika** – естетика
- expresszionizmus** – експресіонізм
- ezüstkor** – «Срібна доба»
- fabula, állatmese** – фабула
- fantasztikum**, a realitáson messze túlmenő (pl. álomban) ábrázolt, szó szerint véve képtelen eseménysorozat megjelenítése – фантастика
- felvilágosodás** – просвітництво
- futurizmus** – футуризм
- groteszk** – гротеск
- hagyomány, tradíció** – традиція
- hipertextus, hiperszöveg** – гіпертекст
- humor** – гумор
- idea, eszme, gondolat, valamiről alkotott fogalom, ötlet** – ідея
- ideál, mintakép, eszmény, tökély, példakép** – ідеал
- imaginizmus** vagy **imazsinizmus**, orosz avantgardista költészeti mozgalom 1919 és 1924 között. A futurizmus hatására valló képekben, metaforákban gazdag kifejezési eszközökkel élt – імажинізм
- imagizmus**, XX. század eleji angol-amerikai költői irányzat, amely tömör, érzékeltes képeket idéz fel kötetlen formájú versekben – імажізм
- impreszionizmus, benyomás** – імпресіонізм
- intellektuális, szellemi, értelmi** – інтелектуальне
- intuitivizmus, ösztönös felismerés** – інтуїтивізм
- író (írónő)** – автор (авторка)
- irónia, gúny** – іронія
- jéghegy-elv** – «принцип (метод) айсберга»
- jellemábrázolás** – художній образ
- képvers, kalligramma** – каліграфіа
- kisregény** – повість
- kompozíció, szerkezet** – композиція
- konfliktus** – конфлікт
- kubizmus** – кубізм
- kultúrák közötti párbeszéd** – діалог культур
- líra, költészet** – лірика
- lírai hős (hősnő)** – ліричний герой (героїня)
- mágikus realizmus** – магічний реалізм
- metafora** – метафора
- mitológia** – міф
- mitologizálás** – міфологізм
- modern, modernizmus** – модернізм
- motívum** – мотив
- műfaj** – жанр
- műfordítás** (pontos/részleges, szó szerinti/értelem szerinti, teljes/kivonatos) – переклад (точний/неточний, прямий/непрямий, повний/неповний)
- művészeti (irodalmi) áramlat** – художня (літературна) течія
- művészeti (irodalmi) irányzat** – художній (літературний) напрям
- nemzeti jelleg, nemzeti jegyek** – національний колорит
- neoklasszicizmus** – неокласицизм
- neorealizmus** – неореалізм
- neoromantika** – неоромантизм
- orfizmus**, a kubizmusból kiindult, absztrakt színkezelést alkalmazott francia festészeti irányzat a XX. század elején – «орфізм»
- példabeszéd, példázat, parabola** – притча
- poéma, elbeszélő költemény** – поема
- posztmodern** – постмодернізм
- pszichoanalízis**, lélekelemző pszichológiai módszer és irányzat – психоаналіз
- realizmus, valóság-hű ábrázolás** – реалізм
- regény** – роман
- romantika**, érzelmes, ábrándos rajongás meszeszerűen tökéletes helyek és helyzetek iránt – романтизм
- Song, dalbetét** – Зонг
- Sturm und Drang**, Vihar és élőretörés – «Буря і натиск» («штюрмери»)
- szabadvers, kötetlen vers** – верлібр
- szarkazmus, keserű, maró, csipős gúny** – сарказм
- szatíra**, a valóság gúnyos, ironikus-komikus ábrázolása – сатіра
- szimbolizmus** – символізм
- szimbólum, jelkép** – символ
- szonett** – сонет
- szövegköztiség, intertextualitás** – інтертекстуальність
- szuggesztió, befolyásolás, sugallás** – сугестія (сугестивність)
- szürrealizmus** – сюрреалізм
- téma** – тема
- tragédia** – трагедія
- tragikomédia** – трагікомедія
- tudatfolyam-áramlás** – потік свідомості
- újítás, megújulás** – новаторство
- utópia** – утопія
- vers, költemény** – вірш
- weimari klasszicizmus** – веймарський класицизм

TARTALOM

A szerzőktől. Olvassátok a világ legjobb könyveit!	3
A tankönyv irányadótok a könyvek világában.	4

BEVEZETÉS

Irodalom. Erkölc. Emberség	5
--------------------------------------	---

RÉGI KOROK ARANY OLDALAI

Németország

A német felvilágosodás. Hatása Európa fejlődésére	16
Johann Wolfgang Goethe	18
<i>Faust</i> (Részletek)	27
Művészbemutató. <i>Faust</i> a kortárs filmművészetben.	31

MODERNIZMUS

A modernizmus esztétikai és világnézeti alapjai, művészeti újításai	32
A XX. század elejének modern prózája	38

A német nyelvű próza

Franz Kafka	40
Az átváltozás (Részletek)	45
Művészbemutató. F. Kafka <i>Az átváltozás</i> c. kisregénye a képzőművészetben	49

Oroszország

Mihail Bulgakov	50
Mester és Margarita (Részletek)	57
Művészbemutató. A <i>Mester és Margarita</i> a filmművészetben.	67
Művészbemutató. A <i>Mester és Margarita</i> a képzőművészetben	68

AZ EURÓPAI LÍRA GYÖNGYSZEMEI A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A modernizmus és az avantgárdizmus kivirágzása a XX. századi európai lírában	69
Művészbemutató. Útkeresés és kísérletezés a festészetben	74

Franciaország

Guillaume Apollinaire.	76
A <i>Mirabeau híd</i>	78
A <i>megsebzett galamb és a szökőkút</i>	78

Ausztria

Rainer Maria Rilke	80
<i>Oltsd ki szemem</i>	82
<i>Orpheusz, Eurüdiké, Hermész</i>	83
<i>Szonettek Orpheuszhoz</i>	85
<i>Ím, egy fa nőtt...</i>	85
<i>Ki a holtak ligetébe...</i>	85
<i>Ámde te, isteni...</i>	86
Művészbemutató. Orpheusz alakja a zene- és képzőművészetben	87

Spanyolország

Federico García Lorca	89
<i>Gitár</i>	90
A <i>holdas hold</i> románca	91

Oroszország

Az orosz költészet ezüstkora	93
Alekszandr Blok	96

<i>Az ismeretlen</i>	97
Anna Ahmatova	99
<i>Megiöttél</i>	100
<i>Élek, mint órában a kakukk</i>	101
Vlagyimir Majakovszkij	102
<i>S ti tudnátok-e?</i>	103
Borisz Paszternak	105
NEGATÍV UTÓPIA A VILÁGIRODALOMBAN	
A negatív utópisztikus irányzat fejlődése a XX. században: jellegzetességei és képviselői	109
<i>Nagy-Britannia</i>	
George Orwell	113
A HÁBORÚ ÉS A BÉKE PROBLÉMÁJA A XX. SZÁZAD IRODALMÁBAN	
<i>Németország</i>	
Az epikus színház elméleti alapelvei és művészeti gyakorlata	122
Bertolt Brecht	125
<i>Modern legenda</i>	126
Heinrich Böll	130
<i>A német líra</i>	
Paul Celan	134
<i>Halálfúga</i>	137
<i>Művészbemutató. Aki egy életet is megment, az egész világot menti meg</i>	139
AZ EMBER ÉS A LÉT ÉRTELMEK KERESÉSE A PRÓZÁBAN A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN	
A szépirodalom vezető irányelvei a XX. század második felében	141
<i>Amerikai Egyesült Államok</i>	
Ernest Hemingway	143
<i>Művészbemutató. E. Hemingway tengere rajzfilmen kel életre</i>	148
<i>Kolumbia</i>	
Gabriel García Márquez	149
<i>Japán</i>	
Kavabata Jaszunari	152
A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK ÉS A XXI. SZÁZAD ELEJÉNEK IRODALMA	
Az abszurd színház	160
A posztmodern	163
<i>Művészbemutató. Az utca művészete, a posztmodern</i>	169
<i>Szerbia</i>	
Milorad Pavić	171
<i>Argentína</i>	
Julio Cortázar	176
<i>A bakkhánsnők (Menádok)</i>	178
<i>Összefüggő parkok</i>	179
<i>A távoli társ. Alina K. Reyes naplója</i>	181
A KORTÁRS IFJÚSÁGI IRODALOM	
<i>Ausztrália</i>	
Markus Frank Zusak	185

Навчальне видання

Ніколенко *Ольга Миколаївна*,
Ковальова *Людмила Леонідівна*,
Юлдашева *Людмила Петрівна* та ін.

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

(рівень стандарту)

Підручник для 11 класу з навчанням угорською мовою
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

У підручнику використано матеріали, що перебувають
у вільному доступі в мережі Інтернет.

На обкладинці підручника використано кадр з кінофільму «Крадійка книжок»
(реж. Б. Персиваль, США, Німеччина, 2013 р.). У ролі Лізел Мемінгер — С. Нелісс (Канада).

Переклад з української
Перекладач *Дебрецені Оніка Олександрівна*

Угорською мовою

Зав. редакцією *А. Варга*
Редактор *М. Дебрецені*
Коректор *Г. Турканич*

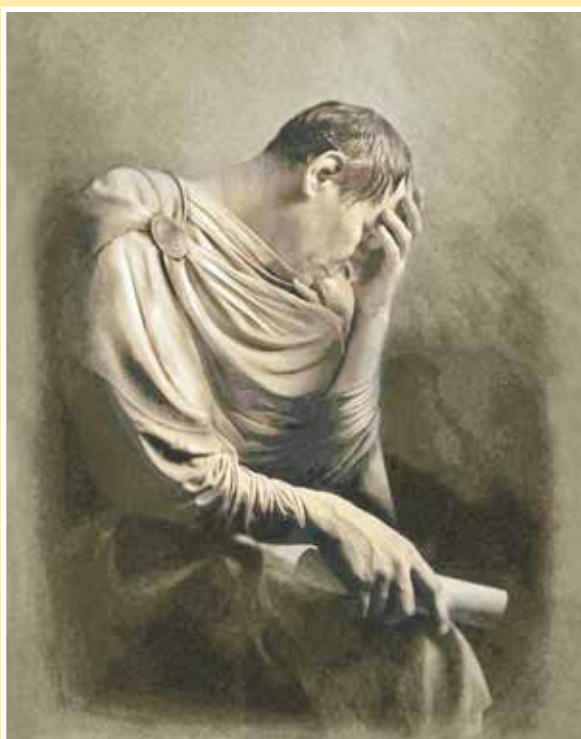
Формат 84×108/16.
Ум. др. арк. 20,16 . Обл.-вид. арк. 22,70.
Тираж 898 пр. Зам. № 19-483

Державне підприємство
„Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua

Друк ПрАТ “Білоцерківська книжкова фабрика”
09100, Київська обл., м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, буд. 4
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5454 від 14.08.2017

R. Popszkij M. Bulgakov *Mester és Margarita* c. regényéhez a 2000-es években készült illusztrációja

O. Martinjuk M. Bulgakov *Mester és Margarita* c. regényéhez készült fotóillusztrációja, 2013

A KÉZIRATOK PEDIG NEM ÉGNEK!

Fedjük fel M. Bulgakov
Mester és Margarita c. regényének rejtélyeit!

ELSŐ RÉSZ

ELSŐ FEJEZET

Ne álljunk szóba ismeretlenekkel

– Kant bizonyítéka sem meggyőző – válaszolta finom mosollyal a művelt szerkesztő...

Így beszélt Berlioz, s közben így tűnődött magában: „Mégis, ki lehet ez az illető? És miért beszél olyan jól oroszul?..”

– Legjobb volna, ha azt a Kantot vagy két-három esztendőre diliházba csuknák ezért az elmefuttatásáért! – rikkantotta váratlanul Ivan Nyikolajevics...

– Diliházba azonban nem lehet őt csukatni – folytatta a külhoni férfiú a költőhöz fordulva, s Berlioz hüledezésével mit sem törődve –, azon egyszerű oknál fogva, hogy már több mint száz esztendeje elköltözött egy igen távoli vidékre, és onnét semmi módon nem lehet őt előszedni...

- ?
- 1) Kik beszélgetnek? Miről társalognak? Milyen álláspontot képviselnek külön-külön?
 - 2) Mi lett a vita vége? Milyen nézőpontot képviselt a külhoni? Értelmezzétek!

MÁSODIK FEJEZET

Pontius Pilátus

A tavaszi Niszán hónap tizennegyedik napján, kora reggel Júdea prokurátora, Pontius Pilátus, vérvörös bélesű fehér köpenyben, katonás léptekkel megjelent a fedett oszlopcsarnokban, amely Nagy Heródes palotájának két szárnya közt húzódott.

- ?
- 3) Az internet segítségével derítsétek ki a *Niszán* és *prokurátor* szó jelentését! Mi volt a feladata a prokurátornak Júdeában?
 - 4) Értelmezd a *mosom kezeimeit* kifejezést!
 - 5) Pontius Pilátus nem hitt Jesua Ha-Nocri szavainak, miszerint *minden ember jó*, és hogy *eljön az igazság pillanata*. Ti hogy gondoljátok?

J. Lurie M. Bulgakov *Mester és Margarita* c. regényéhez készült fotóillusztrációja, 2008

MÁSODIK RÉSZ

TIZENKILENCEDIK FEJEZET

Margarita

Utánam, olvasó! Ki állította, hogy nincs a földön igaz, hűséges, örök szerelem? Megérdemli, hogy kitépjék a hazug nyelvét! Utánam, olvasó, csak én utánam, majd én mutatok neked ilyen szerelmet!

A Mester tévedett, amikor a kórházban, éjfél utáni, hajnal előtti órán, keserűen azt mondta Ivannak, hogy szerelmese meglepetésként rőla. Ez sosem történt meg. Az asszony nem felejtette el Mesterét.

- ?
- 6) Bizonyítsátok, hogy Margarita nem felejtette el a Mestert, amikor az eltűnt!
 - 7) Mi volt az oka annak, hogy megszakadt a kapcsolatuk, hogyan kerültek ismét közel egymáshoz? Magyarazzátok meg!

HARMINCKETTEDIK FEJEZET

Búcsú és örök nyugalom

Istenek, isteneim! Milyen gyászos az estébe borult föld! Milyen sejtelmes a köd a láp felett! Aki bolyongott ebben a ködben, aki sokat szenvedett halála előtt, aki repült földünk felett, erejét meghaladó terhet cipelve, az tudja mindezt... Még a táltos paripák is elfáradtak, lassabban száguldottak lovasaikkal, s az elkerülhetetlen éjszaka lassan utolérte őket...

- ?
- 8) Milyen lovasok száguldoztak a föld felett? Nevezétek meg, és jellemezzétek őket!
 - 9) Hogyan változtak meg? Milyenek voltak a regény elején és a végén? Megváltozott-e a Mester és Margarita?

R. Popszkij M. Bulgakov *Mester és Margarita* c. regényéhez a 2000-es években készült illusztrációja

M. Bulgakov *Mester és Margarita* c. regényéhez készült fotóillusztráció, 2013

KULTÚRÁVAL A HÁBORÚ ELLEN

Németországban minden esztendőben május 10-én ünneplik a könyv napját. Ez a dátum a világ minden emberének a náciizmust juttatja eszébe. Éppen ezen a napon, 1933. május 10-én Berlinben és Németország más városaiban barbár módon azokat a könyveket égették el nyilvánosan, melyeket a náci hatalom a *német szellemet mérgezőnek* kiáltott ki. Ezzel a *tűzünneppel* vette kezdetét Németországban a totális cenzúra és a szabad gondolkodás bármiféle megnyilvánulásának brutális elfojtása. A feketelistán neves írók, tudósok, filozófusok alkotásai, több mint 20 ezer könyv szerepelt.

A könyvégetés berlini helyén, a mai Babelplatzon 1995. március 20-án avatták fel a *Versunkene Bibliothek* (Az elveszett könyvtár) c. földbe süllyesztett emlékművet, mely sajátos eszközökkel idézi fel a történeteket. Az utcakövek közé beékeltek, négyzet alakú üveglapon keresztül egy üres polcokkal berendezett könyvtár látható, az üveglap előtt a felirat, Heinrich Heine 1834-ből származó tragikus jóváindulása: *Ahol könyveket égetnek el, ott végül embereket is meg fognak égetni.*

A *Versunkene Bibliothek*-emlékmű Berlinben

A második világháború témáját dolgozza fel az ausztrál író, M. Zusak *A könyvtolvaj* (2005) c. regénye. Liesel Memingernek, a regény főszereplőjének sok nehézséget kell legyőznie az ellenséges világban és az idegenek körében. A könyvek és a jó emberek azonban segítenek neki.

M. Zusak *A könyvtolvaj* c. regénye alapján 2013-ban Brian Percival azonos címmel filmet forgatott. A filmzenét John Williams angol zeneszerző írta, aki többek között olyan híres filmek zenéjének is az alkotója, mint a *Schindler listája*, a *Harry Potter*, a *Csillagok háborúja* stb. M. Zusak regénye és B. Percival filmje abban a tudatban erősít meg bennünket, hogy amit elolvastunk, azt nem lehet elégetni, nem tűnhet el nyomtalanul. A könyvek és az olvasás nagyon fontos dolog az életünkben.

Jelenetek *A könyvtolvaj* c. filmből
(rendező B. Percival, USA, Németország, 2013)
Liesel Meminger szerepében – Sophie Nélisse

- 4) Hogyan szerezte a könyveket a regény hősnője, Liesel Meminger? Meséljete el egy könyvlopásos esetet! Veszélyben volt a lány? Ki segített neki?
- 5) Milyen könyvet készített Max Lieselnek? Mi, és ki elleni tiltakozás ez a cselekedet?
- 6) Ti miben látjátok a könyvek értékét, jelentőségét? Modern társadalmunk milyen negatív jelenségeit lehet a könyvekkel ellensúlyozni? Szerintetek a harmadik évezredben milyen könyvekre van szükségük a fiataloknak?

